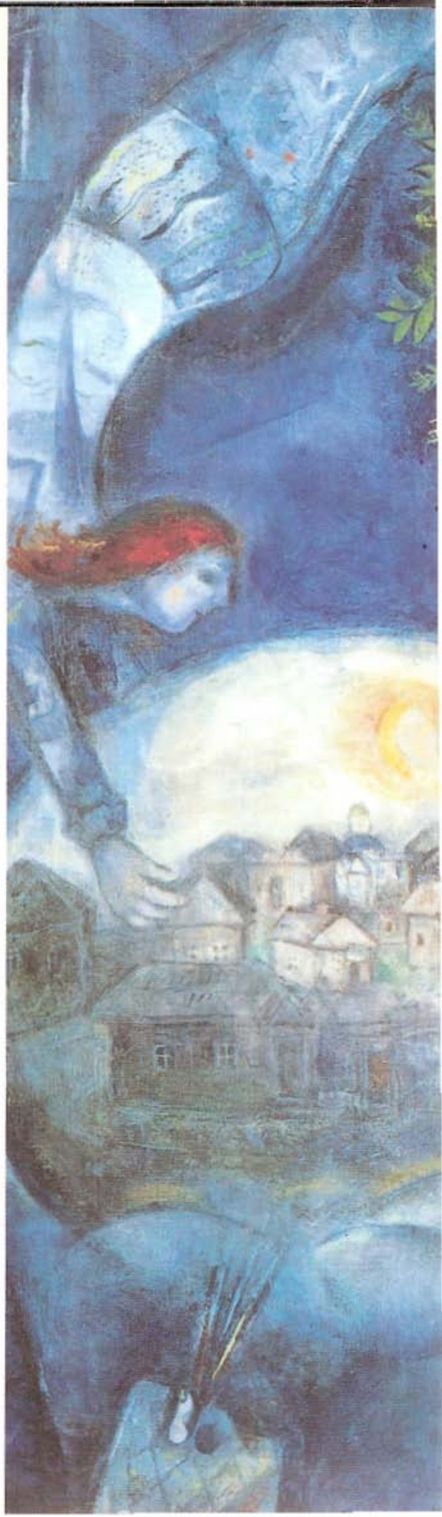
ANIELA JAFFÉ

Apariţii de spirite şi semne prevestitoare

CU O PREFAŢĂ DE
C. G. JUNG

HUMANITAS

Psihanalistă, scriitoare și secretară a lui C. G. Jung, Aniela Jaffé studiază și interpretează relatările venite ca răspuns la ancheta revistei elvețiene *Schweizer Beobachter* privind fenomenele parapsihologice legate de apariții de spirite, semne premonitorii, coincidențe semnificative. Că asemenea fenomene nu sînt tocmai rare o dovedește numărul mare de reacții la anchetă: 1 200 de scrisori conținînd 1 500 de relatări care se constituie într-un bogat material de studiu. Caracterul arhetipal al întîmplărilor e dezvăluit de remarcabilele similitudini și constanța unor teme în povestirile cercetate. Legăturile între anumite întîmplări inexplicabile petrecute relativ recent și mituri, legende, experiențele misticilor și reprezentările alchimiștilor ne apropie de inconștientul colectiv – concept central al psihanalizei lui Jung.

Ilustrația copertei:
Marc CHAGALL, «*Autour d'Elle*» – detalii

ISBN: 973-50-0010-5

APARIȚII DE SPIRITE
ȘI SEMNE PREVESTITOARE

ANIELA JAFFÉ (1903–1991) — analistă și scriitoare — s-a născut în 1903 la Berlin, într-o familie de evrei. În timp ce studia medicina la Hamburg, regimul nazist a constrîns-o să părăsească Germania și, astfel, a emigrat în Elveția. La Zürich a făcut cunoștință cu C.G. Jung și cu cercul psihologiei analitice. Cu timpul, a ajuns ea însăși o analistă recunoscută. Între 1948–1954 a fost secretară la Institutul C.G. Jung proaspăt înființat. În ultimii ani de viață ai lui Jung, l-a însoțit ca secretară personală și colaboratoare, iar din 1957 au lucrat amîndoi la alcătuirea biografiei lui, *Erinnerungen, Träume, Gedanken*, aufgezeichnet und herausgegeben von Aniela Jaffé (*Amintiri, vise, reflecții*, consemnate și editate de Aniela Jaffé, apărute în versiune românească la Editura Humanitas, în 1996). A locuit la Zürich pînă la moartea survenită în 1991, activînd ca analistă și scriind ea însăși numeroase cărți ce sînt considerate importante pentru înțelegerea psihologiei jungiene de către un cerc mai larg.
Scrieri:
Der Mythus vom Sinn, C.G. Jung — Bild und Wort, Religiöser Wahn und Schwarze Magie, Aus C.G. Jungs letzten Jahren, Bilder und Symbole aus E. T. A. Hoffmanns Märchen „Der goldne Topf“ etc.

ANIELA JAFFÉ

APARIȚII DE SPIRITE ȘI SEMNE PREVESTITOARE

O interpretare psihologică

Cu o prefață de C.G. JUNG

Traducere din germană de
DANIELA ȘTEFĂNESCU

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Coperta

IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale
JAFFÉ, ANIELA
Apariţii de spirite şi semne prevestitoare: o interpretare psihologică / Aniela Jaffé; trad.: Daniela Ştefănescu.
Bucureşti: Humanitas, 1999
256 p.; 20 cm.
Tit. orig. (ger): Geistererscheinungen und Vorzeichen.
Index.
ISBN 973-50-0010-5
I. Ştefănescu, Daniela (trad.)
159.961

ANIELA JAFFÉ
GEISTERERSCHEINUNGEN UND VORZEICHEN.
Mit einem Vorwort von C. G. Jung, Herder, Freiburg im Breisgau, 1997

ISBN 973-50-0010-5

Nu poți afla granițele sufletului,
chiar de-ai cerceta toate drumurile;
atît de adîncă îi este esența.

HERACLIT

Prefață

Această carte, a cărei autoare și-a făcut deja un nume prin publicarea unor lucrări atît de meritorii, relatează povestiri bizare catalogate adesea ca superstiții, fiind de aceea păstrate și cultivate numai în taina sufletului. Sondajul inițiat de revista *Schweizer Beobachter* le-a atras în conul luminii publice, ceea ce este un merit cu totul deosebit al acestei reviste. Vastul material a ajuns mai întîi la mine acasă. Însă întrucît vîrsta mea și faptul că eram ocupat pînă peste cap cu alte lucruri nu mi-au permis să-mi mai asum și alte responsabilități, n-am putut depune povara sarcinii de a face selecția pentru o asemenea culegere și de a o supune unei analize psihologice în mîini mai bune decît în cele ale Anielei Jaffé, care a dat dovadă în tratarea unei lumi imaginare înrudite, și anume cea din *Urciorul de aur* al lui E.T.A. Hoffmann[1], de atîta finețe a simțului psihologic, de atîta înțelegere și cunoaștere psihologică, încît n-am ezitat nici o clipă în alegerea mea. E curios, trebuie s-o admitem, dar problema poveștilor fantastice, așa cum avem de-a face cu ele în viața obișnuită — cu sau fără explicații —, n-a fost abordată aproape niciodată dinspre latura psihologică. Exclud bineînțeles mitologia, deși părerea generală e că ea este în esență istorică și nu se mai produce în ziua de azi. Ca eveniment psihic actual mai este de aceea cunoscută acum

[1] *Bilder und Symbole aus E.T.A. Hoffmanns Märchen 'Der goldne Topf' (Imagini și simboluri din basmul lui E.T.A. Hoffmann «Urciorul de aur»)*, Editura Daimon, Einsiedeln, ediția a treia, 1986.

doar ca domeniu de vînătoare pentru cercetători izolați. Se relatează tot mereu povești cu spirite, premoniții și alte lucruri ciudate, iar numărul celor cărora li s-a întîmplat o dată „ceva" este uimitor de mare. În afară de aceasta, nu i-a rămas complet ascuns unui public larg că, în ciuda tăcerii reprobatoare a celor „inițiați", există deja de multă vreme o știință serioasă care se numește „parapsihologie". Poate că această împrejurare a impulsionat ideea unei asemenea anchete în rîndul publicului.

A ieșit astfel la iveală faptul demn de reținut că în poporul nostru, pe care obișnuim să-l numim lucid, prozaic, lipsit de fantezie, raționalist și materialist, apar tot atîtea povești cu duhuri și alte fenomene asemănătoare, ca, de pildă, în Anglia sau Irlanda. Da, după cum știu din proprie experiență și din cea a altor cercetători, magia medievală și cea mult mai veche nu s-au stins deloc, ci înfloresc în ziua de azi la fel de frumos ca în urmă cu secole. Dar despre asta „nu se vorbește". Astfel de lucruri se întîmplă numai — și o pătură superioară intelectuală nu știe nimic în acest sens; ea nu se cunoaște pe sine și nu cunoaște omul adevărat. În lumea celui din urmă este trăită — fără ca el să fie conștient — viața mileniilor și se tot întîmplă acele lucruri care au însoțit dintotdeauna viața omului: presimțiri, premoniții, preziceri, apariții de spirite, bîntuiri de fantome, revenirea morților, lucruri demonice, farmece, vrăjitorii etc.

Se înțelege că epoca noastră vrea să „știe" dacă astfel de lucruri sînt „adevărate", fără a-și da seama suficient de limpede cum ar trebui să arate o asemenea dovadă de veridicitate și cum să fie ea furnizată. În acest scop, evenimentele trebuie luate zdravăn de coarne și redate cu sînge rece, dar atunci vedem de obicei cum poveștile cele mai frumoase se evaporă în zare, iar ceea ce mai rămîne „nu este demn de amintit". Nimeni nu se gîndește să-și pună o dată întrebarea de principiu: care este motivul real că tot mereu se întîmplă aceleași întîmplări și se povestesc aceleași povești, fără ca ele să-și piardă nimic din prestigiu? Dimpotrivă, revin cu o forță tinerească veșnic reînnoită, la fel de proaspete „ca-n prima zi".

Autoarea şi-a asumat sarcina de a recunoaşte poveştile fantastice drept ceea ce sînt, adică *fapte psihice*, şi de a nu le da deoparte considerîndu-le „fleacuri“ numai pentru că nu vor să se integreze în schema concepţiei noastre actuale despre lume. Ca o consecinţă logică, a lăsat, aşadar, la o parte problema veridicităţii care şi-a găsit de mult rezolvarea în cazul mitologiei, făcînd în schimb încercarea temerară de a se interoga în legătură cu „de ce“-ul şi „pentru ce-ul“ psihic: Cine are parte de „arătări“? În ce condiţii psihice îi apar ele? Ce înseamnă acest fenomen, dacă este cercetat din punctul de vedere al conţinutului, deci ca simbol?

Autoarea se pricepe să lase povestea miraculoasă aşa cum este ea, cu toate împrejurările-i caracteristice, atît de nesuferite raţionalistului. Se păstrează astfel atmosfera esenţială relatării: *crepusculul*. De trăirea nocturn-numinoasă* ţin clarobscurul conştiinţei, emoţia, imposibilitatea criticii şi paralizarea propriei luări de poziţie. Ţine de esenţa trăirii miraculoase ca raţiunea să se volatilizeze şi Altceva să ia de la sine conducerea — o experienţă unică, pe care, *nolens volens*, omul o păzeşte în taină ca pe o comoară, uneori cu tot protestul raţiunii. Acesta este scopul neînţeles al fenomenului, şi anume ca omul să fie atins în chip irezistibil de un mister.

Autoarea a reuşit să menţină entitatea trăirii în pofida recalcitranţei relatărilor şi să facă din ea obiectul ei de cercetare. Cel care aşteaptă un răspuns la problema parapsihologică a veridicităţii nu va fi satisfăcut. Căci pe psiholog îl preocupă la început doar prea puţin ce aspect real, în sensul tradiţional, poate fi constatat, ci el este interesat doar ca, făcînd abstracţie de toate interpretările, cineva să stea chezăşie pentru autenticitatea trăirii sale. Relatările prezente aici nu lasă nici un dubiu în această privinţă. Ele nu sînt confirmate doar prin expunerea în sine, ci de regulă şi prin povestiri paralele independente. Nu

---

* Numinosum — concept al lui Rudolf Otto pentru ceea ce este inexprimabil, tainic, înspăimîntător, „cu totul altfel“, însuşire hărăzită divinităţii şi nemijlocit experimentabilă (*n. t.*).

ne putem îndoi de faptul că există astfel de relatări în toate timpurile și în toate locurile. De aceea nu este întemeiat dubiul principial legat de veracitatea vreuneia dintre relatări. O îndoială este îndreptățită numai acolo unde-i vorba de o minciună intenționată. Numărul unor atare cazuri este extrem de mic, deoarece autorii unor astfel de falsificări sînt prea neștiutori spre a putea minți bine.

Psihologia inconștientului ne-a aprins lumini noi în atîtea alte privințe, încît ne-am putea aștepta să lumineze și lumea întunecată a poveștilor fantastice veșnic tinere. Din materialul bogat care stă la baza acestei cărți, psihologia abisală dobîndește într-adevăr cunoștințe noi și însemnate, cărora se cuvine să li se acorde întreaga atenție. O pot recomanda deci tuturor celor care știu să aprecieze ceea ce sparge benefic monotonia cotidianului, ne zdruncină (uneori) siguranța de sine și ne face să avem parte de presimțiri.

C.G. Jung

august 1957

Colecția de scrisori

Materialul aflat la baza prezentei cercetări este o colecție de circa 1 200 de scrisori trimise redacției revistei *Schweizer Beobachter* ca răspuns la o anchetă desfășurată de ea. Ancheta a fost inițiată ca urmare a unei serii de articole despre vise prevestitoare, coincidențe semnificative, premoniții, apariții de spirite ș.a.m.d., și anume s-a pus întrebarea dacă cititorii au trăit vreodată ei înșiși ceva asemănător. Scrisorile înfățișează în jur de 1 500 de întîmplări în domeniul pe care obișnuim să-l numim „ocult"[1].

Îi mulțumesc redacției revistei *Schweizer Beobachter* că a pus la dispoziție profesorului C. G. Jung, într-un gest generos, toate scrisorile, cu scopul de a fi supuse unei cercetări psihologice. Îmboldită de interesul manifestat de el și de anumite discuții purtate pe tema dificilă a trăirilor extrasenzoriale sau „oculte", am ordonat materialul colosal de interesant din punct de vedere științific și am supus diferite probleme unei reflecții psihologice. Îi mulțumesc cu multă căldură pentru grija pe care a arătat-o față de munca mea. — Recunoștința mea se îndreaptă de asemenea spre profesorul Gebhard Frei pentru încurajările lui și numeroasele indicații bibliografice atît de folositoare pe care mi le-a dat.

*

Ceea ce frapează mai întîi examinînd scrisorile este numărul mare de răspunsuri. El nu arată numai interesul viu față de

---

[1] *occultum* (lat.) = ascuns, tainic, misterios, secret.

problemele abordate, ci și faptul că întîmplările „oculte" sau, cum se mai spune, „extrasenzoriale" sînt poate mai frecvente decît am dori s-o acceptăm în genere. Într-o vreme al cărei simbol este tehnica, se găsesc în cercul de cititori ai unei reviste elvețiene de limbă germană 1 200 de oameni care consideră că merită efortul de a relata despre lucruri ce se integrează doar cu greu într-o imagine rațională asupra lumii. Ei nu o fac cu superficialitate, ci, din contră, pun uneori mîna pe condei doar după multe șovăiri. Motivul inhibiției lor este faptul, experimentat deja de ei, că de cele mai multe ori întîmplările trăite nu au fost luate în serios cînd le-au relatat, iar ei au fost luați în derîdere sau defăimați că „le filează o lampă", că sînt țicniți, fantaști sau pur și simplu mincinoși. De aceea nu lipsește aproape în nici o scrisoare rugămintea de a nu pomeni numele în cazul unei eventuale publicări. Fie pentru că acela care a scris-o nu dorește să ajungă subiect de bîrfă, fie din considerație față de alți participanți la cele trăite. De obicei predomină sentimentul că întîmplările istorisite au „ceva" în ele, că le este inerent „ceva" față de care s-ar cuveni să se manifeste o reținere specială, ba chiar un respect profund. Se abordează, se atinge ceva inexplicabil, tainic, ale cărui efecte nu au fost depășite în totalitate nici după ani. Chiar și copiii simt această sfială. Deseori ei și-au păstrat experiențele ani de-a rîndul numai pentru ei, neputînd parveni nici măcar să le comunice părinților sau fraților. Se întîmplă să fie împărtășite preotului, ceea ce poate constitui un indiciu că pentru mulți oameni trăirile „oculte" se află în corelație cu domeniul religiosului. Printre autorii scrisorilor se numără reprezentanți din toate straturile sociale; însă de departe cele mai multe le aparțin țăranilor, muncitorilor, meșteșugarilor și funcționarilor. Nu trebuie trecut sub tăcere nici faptul că unele dintre cele mai frumoase scrisori, dintre cele mai autentice și firești au fost scrise de „omul din popor" ori de orășeanca sau țăranca simplă, în vreme ce, în scrisorile persoanelor cu formație academică sau ale intelectualilor în general, reflecțiile critice au anihilat adesea impresia lăsată de cele trăite. Excepții sînt valabile, desigur, de ambele părți. — Nu

vreau să omit să-mi exprim și mulțumirea față de autorii scrisorilor. Ei au făcut posibilă această cercetare prin deschiderea de care au dat dovadă.

Utilitatea științifică a scrisorilor

Întrebarea ivită chiar la începutul prelucrării materialului epistolar a fost cea legată de importanța sa științifică. *Scrisorile nu pot constitui o contribuție directă la parapsihologie, așa cum este practicată ea azi ca știință de specialitate.* A se reține acest lucru încă de la început.

În scrierea sa, *Parapsychologie, die Wissenschaft von den „okkulten" Erscheinungen. Methodik und Theorie (Parapsihologia, știința despre fenomenele „oculte". Metodică și teorie)*, apărută în anul 1932 pentru prima dată[1], Hans Driesch, unul dintre pionierii în problema recunoașterii parapsihologiei ca o cercetare academică, formulase niște reguli de bază pentru utilitatea științifică a relatărilor despre fenomene „oculte". Referitor la acele întîmplări care pot fi considerate în sens larg ca intrînd în categoria semnelor prevestitoare (deci presimțiri, clarviziuni, vise prevestitoare, „vestirea" prin obiecte etc.), a emis cerința ca „evenimentul să fi fost așternut pe hîrtie sau comunicat unor persoane demne de încredere înaintea adeveririi lui, în așa fel încît să fie exclusă o înșelare produsă în amintire în direcția dorită, ca urmare a unei informații primite ulterior asupra faptului în cauză, cum ar fi vestea unui deces". Cu alte cuvinte: relatarea despre un eveniment parapsihologic este considerată un material ireproșabil din punct de vedere științific numai atunci cînd presimțirea, prorocirea, visul etc. au fost comunicate într-un mod demn de încredere, înaintea confirmării lor prin întîmplarea care încă nu avusese loc, care încă aparținea viitorului. Ceea ce nu s-a întîmplat însă în nici

---

[1] Ediția a treia, Zürich, 1952. Volumul conține contribuții ale lui J. B. Rhine și H. Bender.

unul dintre cazurile prezentate în scrisorile de la *Beobachter*. — În legătură cu fenomenele speciale ale „arătărilor", ale „aparițiilor" ș.a. parapsihologia științifică pretinde observarea exactă, științifică a cazului respectiv; o cerință care, și ea, a putut fi îndeplinită bineînțeles la fel de puțin.

S-a pus de aceea întrebarea dacă să se facă încercarea de a se dovedi ulterior adevărul celor afirmate în scrisori. Rezultatul unei verificări ulterioare ar fi fost însă — după cum mi s-a părut — de valoare îndoielnică în cazul nostru. Deoarece adesea este vorba despre amintiri legate de evenimente produse de mult, despre lucruri pe care le-au trăit tata, mama ori diferite alte rude sau despre trăiri cu o puternică încărcătură emoțională, ale căror redări obiective sînt oricum dificile. Totuși mai jos se va mai explica de ce scrisorile sînt concludente și importante din punct de vedere științific, în ciuda acestor îngrădiri. — Trebuie arătat și că regula cerută la vremea lui de H. Driesch nu mai este privită în cadrul parapsihologiei ca absolut obligatorie; ci se împărtășește opinia că problema veridicității fiecărei relatări în parte nu mai este astăzi la fel de importantă ca, de exemplu, la sfîrșitul secolului al XIX-lea, cînd această știință se afla încă la începuturi. În cartea sa, *Parapsychologie, ihre Ergebnisse und Probleme (Parapsihologia, rezultatele și problemele ei)*, H. Bender[1] scrie că dovada adusă de Rhine asupra capacităților paranormale ale omului „a eliberat cercetarea în domeniul observării spontane și expectative de povara constrîngerii de a pune tot mereu, la fiecare caz și fiecare examinare în parte, din nou întrebările legate de problemele de bază. Acum, numeroasele întîmplări zugrăvite pot fi mînuite mai liber și relaxat decît în vremea în care fiecare relatare se afla în cîmpul de tensiune al controversei dacă există sau nu de fapt fenomene paranormale."

Desigur, problema verificării trăirilor mai joacă și astăzi un rol însemnat în parapsihologie. În primul rînd, cum e firesc,

---

[1] Bremen, 1954. Bender a fost profesor de parapsihologie la Universitatea Freiburg/Br.

la așa-zisele *fenomene spontane*, adică visele prevestitoare, presimțirile, „semnele“, „arătările“, aparițiile de spirite etc. (Multiplele întîmplări din scrisorile noastre țin de această categorie.) Tocmai acum se începe în Anglia și Statele Unite să se strîngă pe scară largă și cu ajutorul unor formulare relatări despre astfel de evenimente, pentru a se elabora o metodă propice de verificare.[1]

În afara fenomenelor spontane, din domeniul parapsihologiei fac parte și cercetările propriu-zise de laborator. În ultimele decenii ele au ocupat un loc tot mai însemnat: *experimentul științific, precum și evaluarea statistică a rezultatelor* au fost puse în centrul cercetărilor. Parapsihologia experimentală a fost inițiată de H. Driesch, dar dezvoltată și extinsă apoi în stil mare în primul rînd de J. B. Rhine de la Duke University din Durham, America de Nord. Cu ajutorul cunoscutelor sale experimente cu cărți de joc, Rhine a dovedit capacitatea omului de a avea percepții extrasenzoriale (*Extra-Sensory Perceptions*; prescurtate de obicei în literatura de specialitate cu ESP [în română PES — *n. t.*]).[2] Omul poate astfel, de exemplu, să știe lucruri viitoare sau petrecîndu-se în locuri îndepărtate, fără să i se fi transmis prin cele cinci simțuri ale lui; mai degrabă ele îi vin ca o știință nemijlocită, ca să zicem așa din afara domeniului senzorial. Astfel, Rhine are meritul neprețuit de a fi pus parapsihologia, prin folosirea unor cercetări judicioase de laborator, pe fundamentul unei științe exacte a naturii. — Experimente cu anumite persoane înzestrate remarcabil pentru percepții extrasenzoriale, persoane cărora li se spune *mediu*, au fost efectuate încă de la sfîrșitul veacului al XIX-lea; dar adesea era vorba acolo numai de încercările tatonante ale unei

---

[1] Cf. *Newsletter of the Parapsychology Foundation*, Inc., New York, ian.–febr. 1957.

[2] Experimentele lui Rhine au fost supuse în Anglia de către cercetătorii S.G. Soal și F. Bateman unei verificări critice și au fost confirmate. Cf. *Modern Experiments in Telepathy*, Londra, 1953.

științe pe-atunci încă foarte tinere. Este cunoscut că astfel de cercetări joacă și astăzi — ce-i drept, într-o formă mai exactă — un rol important în investigația parapsihologică.[1] În timp ce aici sînt examinați diferiți indivizi în legătură cu aptitudinea și capacitatea lor de a avea percepții extrasenzoriale etc., la experimentele efectuate în parapsihologie începînd cu Rhine este vorba de cercetări în serie, prin care s-a putut dovedi că acele aptitudini sînt *capacități omenești generale*. A fost descoperirea decisivă.

Astfel, experimentul, studierea exactă, interogarea direcționată (*questionnaire*) și statistica formează bazele metodei parapsihologice de astăzi. Trebuie subliniat însă că parapsihologia se bucură azi de o răspîndire neobișnuit de largă și că și alte științe i-au preluat investigațiile, le-au aprofundat și au tras concluzii corespunzătoare: teologia și fizica, biologia, medicina și, în sfîrșit, psihologia lui C. G. Jung, ramură ținînd de domeniul științelor naturii. Pe el l-a preocupat în primul rînd să răspundă la întrebarea *în ce condiții psihice au loc fenomenele parapsihologice*. Cu o astfel de punere psihologică a problemei, el s-a bazat, ce-i drept, pe cunoștințele dobîndite prin metoda experimental-statistică a lui Rhine, fără a o putea însă aplica el însuși, întrucît la problema ridicată de el este în joc mai ales acțiunea unor factori inconștienți, inaccesibili experimentului. În scrierea sa, *Synchronizität als ein Prinzip akausaler Zusammenhänge (Sincronicitatea ca principiu al relațiilor acauzale)*[2], la care se va recurge adesea în prezentul studiu*,

---

[1] De mare interes sînt experimentele făcute de prof. W.H.C. Tenhaeff, de la Universitatea Utrecht, cu senzitivul G. Croiset. Cf. articolul său „Ein hervorragender Hellseher" („Un vizionar remarcabil"), în *Neue Wissenschaft*, an II, nr. 4/5, 1952.

[2] În C.G. Jung și W. Pauli, *Naturerklärung und Psyche (Explicarea naturii și psyche)*, Zürich, 1952. În *Gesammelte Werke (Opere complete) VIII.*

* Tocmai de aceea cred că ar fi binevenită o împrospătare a memoriei cititorului în legătură cu ceea ce înțelege Jung prin *sincronicitate*, citatul fiind din *Amintiri, vise, reflecții*, consemnate și editate de Aniela Jaffé, Editura Humanitas, 1996, în traducerea subsemnatei, pp. 410–411: „Concept făurit

Jung a dat, prin includerea inconștientului și a regulilor lui, o explicație a fenomenelor parapsihologice constatate, ce-i drept, pînă acum, dar rămase neexplicate — mai ales a „coincidențelor semnificative“, a viselor prevestitoare, a așa-numitei „praecognition“, a „telepatiei“ etc. Cea mai timpurie lucrare a lui Jung, importantă și astăzi, disertația lui *Zur Psychologie und Pathologie sogenannter occulter Phänomene (Despre psihologia și patologia așa-ziselor fenomene oculte)*, se baza pe experimente cu un mediu feminin și studierea exactă a acestuia.[1]

---

de C.G. Jung, pentru a exprima o coincidență sau corespondență pline de sens între:

a) un eveniment psihic și unul fizic, care nu sînt legate între ele cauzal. Astfel de fenomene *sincronistice* se produc, de exemplu, dacă unele evenimente interioare (vise, viziuni, premoniții) au o corespondență în realitatea exterioară: imaginea lăuntrică sau premoniția s-a dovedit a fi «reală»;

b) vise, gînduri etc. asemănătoare sau identice, care au loc simultan în locuri diferite. Nici una, nici cealaltă dintre manifestări nu poate fi explicată prin cauzalitate. Ele par a fi mai degrabă corelate cu procese arhetipale din inconștient.“

Iar în *Sincronicitatea ca principiu al relațiilor acauzale*, C.G. Jung explică: „Am ales termenul de *sincronicitate*, pentru că simultaneitatea a două evenimente legate prin semnificație, dar nu în mod cauzal, îmi părea a fi un criteriu esențial. Întrebuințez aici, așadar, conceptul general al sincronicității în sensul special de coincidență temporală a două sau mai multe evenimente necorelate între ele cauzal, care au o semnificație identică sau similară. Aceasta în contrast cu *sincronismul*, care indică simpla simultaneitate a două evenimente“ (*n. t.*).

[1] Leipzig, 1902. În *Gesammelte Werke I.* Despre propriile lui experiențe parapsihologice Jung relatează detaliat în *Amintiri, vise, reflecții*, consemnate și editate de Aniela Jaffé, *op. cit*. Și în scrisorile lui, Jung abordează în repetate rînduri tema parapsihologiei, mai cu seamă a sincronicității (C.G. Jung, *Briefe*, 3 volume, Olten și Freiburg im Breisgau, 1972/73). Cf. și *Die psychologischen Grundlagen des Geisterglaubens* (*Bazele psihologice ale credinței în spirite*), 1919 (în *Gesammelte Werke VIII*) și *Ein moderner Mythus: Von Dingen, die am Himmel gesehen werden* (*Un mit modern: Despre obiecte care sînt văzute pe cer*), 1958 (în *Gesammelte Werke X*). — Din cercul psihologiei analitice a lui C.G. Jung menționez: C.T. Frey-Wehrlin, „Überlegungen zu C.G. Jungs Begriff der Synchronizität“ („Reflecții despre

*

Așa cum relatează Rhine într-unul dintre capitolele cărții lui, *New Frontiers of the Mind*[1], dedicat temei „scrisorilor“, după publicarea primelor sale lucrări despre percepțiile extrasenzoriale ale omului a primit mii de scrisori din toate colțurile țării și de la tot felul de categorii de oameni. Foarte multe dintre aceste scrisori relatează, asemănător scrisorilor de la *Beobachter*, experiențe proprii. Autorii lor sînt de obicei adînc impresionați de întîmplarea trăită și scriu, după cum spune Rhine, cu multă sinceritate. Același lucru se poate afirma și despre autorii noștri elvețieni. Deși pentru Rhine, „fără a pune la îndoială dragostea de adevăr a autorilor scrisorilor“, scrisorile „nu pot constitui dovezi stricte“, el pune mare preț pe aceste materiale trimise; nu numai pentru că prin ele se realizează „un contact viu cu oamenii din afara zidurilor laboratorului“ și pentru că ele conțin exprimarea unor experiențe care „stau într-o relație apropiată cu cele examinate“ de el, ci și întrucît „firele înnodate aici se pot dovedi mai tîrziu folositoare pentru munca noastră analitică și de clasificare“[2]. Cu aceste vorbe, Rhine confirmă posibilitatea utilizării fructuoase a unor relatări, așa cum le conține și colecția noastră de scrisori.

---

conceptul lui C.G. Jung al sincronicității“), în *Zeitschrift für Analytische Psychologie*, VII, 1976 și A. Jaffé, „Kausalität und Synchronizität in der Parapsychologie“ („Cauzalitate și sincronicitate în parapsihologie“), în *Eranos-Jahrbuch*, 1973 și în *Themen bei C.G. Jung*, Daimon, Zürich, 1985. — O orientare bună în domeniul general al parapsihologiei ne dau: H. Bender, *Verborgene Wirklichkeit (Realitate ascunsă)*, Olten și Freiburg im Breisgau, 1973, A. Koestler, *Die Wurzeln des Zufalls (Rădăcinile coincidenței)*, Zürich, 1972 (trad. din engl.). — Dezvoltarea istorică în: *Parapsychologie, Entwicklung, Ergebnisse, Probleme (Parapsihologie, dezvoltare, rezultate, probleme)*, ed. de H. Bender, Darmstadt, 1966.

[1] Apărută în limba germană sub titlul *Neuland der Seele*, Stuttgart, f. a.

[2] O astfel de muncă a întreprins soția lui J.B. Rhine. Cf. Louisa E. Rhine, „Hallucinatory Psi Experience“, în *The Journal of Parapsychology*, Duke-University Press, vol. 20, nr. 4 și vol. 21, nr. 1. „Psi“ desemnează capacitatea omului de a avea percepții extrasenzoriale.

Metoda urmărită în cercetarea noastră nu a putut respecta regulile uzuale ale unei investigări parapsihologice, lucru reieșit clar din cele spuse pînă acum. Nu s-a pus problema unor dovezi de adevăr sau neadevăr ale celor relatate, nici a unor comparații statistice. În prim-plan s-au aflat mai degrabă chestiunile legate de *importanța trăirilor respective pentru om*, precum și faptul că de milenii astfel de afirmații se fac mereu și se transmit mereu în toate colțurile lumii. — Referitor la aparițiile de spirite, ceea ce m-a preocupat în primul rînd a fost *problema sensului lor*. Ce înseamnă oare faptul că se relatează tot mereu despre o lumină care ar înconjura „spiritele“? Sau că ele sînt văzute atît de des ca făpturi albe? Sau fără cap? Sau transparente? Asemenea afirmații, care se repetă în mod regulat, se bazează pe o pură coincidență? Sau îndărătul regularității se ascunde un sens? Aceste întrebări m-au determinat să vin în întîmpinarea caracterului enigmatic al fenomenelor cu aceeași metodă folosită de psihologia jungiană în cazul manifestărilor inconștientului, al imaginilor din vise, viziuni, creații poetice etc.: cu alte cuvinte, am căutat o *interpretare a fenomenelor* cu ajutorul unui material amplificator.[1]

Nu s-a putut omite bineînțeles nici că observarea psihologic-interpretativă s-a trezit și ea tot mereu pusă în fața întrebării despre natura fenomenelor; deci în fața întrebării: *Ce este* ceea ce e trăit și apoi relatat? Aici a trebuit să ne rezumăm la simple încercări de răspunsuri sau mai degrabă la ipoteze reieșite din contextul celor trăite, ca și din cercetările lui C. G. Jung despre inconștient și mai ales despre relațiile acauzale.

---

[1] Amplificările sînt — spre deosebire de asociațiile libere folosite la interpretarea freudiană a viselor — extinderi și îmbogățiri ale unui motiv prin imagini asemănătoare sau analoage, de exemplu din folclor, din mituri, legende, basme, precum și din creația poetică, în măsura în care ea provine din aceleași surse ale inconștientului.

După cum va confirma oricine s-a ocupat deja de literatura de specialitate legată de fenomenele oculte, experiențele relatate în scrisorile noastre, luate ca fapte, nu constituie nimic nou. Dimpotrivă, ele povestesc lucruri ce se găsesc chiar și în cele mai vechi materiale transmise. Întîmplări, cum ar fi de exemplu „vestirea“ unui muribund prin ciocănit, pași, sunat, spargerea vaselor, tictacul în perete, precum și motivul presimțirii sau al premonitiei, acela al visului veridic, al arătărilor sau al apariției propriu-zise de duhuri ș.a.m.d. au loc în același fel în toate timpurile, în toate părțile lumii și la toate popoarele. Lucrul a fost consemnat încă de Schopenhauer, care a scris în legătură cu aparițiile spiritelor că e greu să le consideri ceva născocit; căci împotriva unei asemenea interpretări pledează „*asemănarea desăvîrșită* în desfășurarea cu totul caracteristică și în natura presupuselor fenomene, *oricît de depărtate ar fi timpurile și țările din care provin relatările*“.

O concepție asemănătoare are și Henri Bergson. Într-o prelegere ținută în 1913 la Londra, la Society for Psychical Research, pe tema „Apariții de spirite și cercetare psihică“[1] a afirmat: „... dacă iau în considerare numărul enorm de cazuri și mai cu seamă asemănarea dintre ele, asemănarea lor de familie, concordanța atîtor mărturii independente unele de altele, care toate au fost analizate, controlate și apoi supuse criticii — atunci eu însumi sînt înclinat să cred în telepatie la fel cum cred, de exemplu, în înfrîngerea neinvincibilei Armada. Bineînțeles că nu este certitudinea matematică, așa cum mi-o oferă demonstrația teoremei lui Pitagora; nu este nici siguranța fizică, așa cum mi-o dă verificarea legii lui Galilei. Este însă, oricum, certitudinea pe care o putem avea pe tărîmul istoriei sau în domeniul jurisdicției...“

Din punctul de vedere al psihologiei, o astfel de concordanță ce poate fi urmărită prin toate timpurile și toate țările ne

---

[1] H. Bergson, *Die seelische Energie (Energia spirituală)*, Jena, 1928.

trimite la o caracteristică a sufletului descoperită de C. G. Jung: el conține structuri de bază înnăscute, instinctive sau forme tipice primordiale de trăire și gîndire, care se repetă tot mereu și pretutindeni. Jung a desemnat aceasta prin termenul de *arhetip*. El se află, ca să zicem așa ca element ordonator, la baza trăirii omenești; el determină relațiile umane fundamentale, de exemplu cele dintre tată și fiu, mamă și fiică, soț și soție etc., precum și situații primare, cum ar fi cele ale nașterii, morții, căsătoriei, bolii, metamorfozei sufletești etc. Aceste relații și situații arată diferit la fiecare viață în parte, căci fiecare formă primară este modificată tot mereu și își face apariția în multitudinea imensă de posibilități umane sau pămîntești. Din ele rezultă fericirea și nefericirea, suferința și bucuria, reușita și eșecul în viață. Dacă despuiem însă datele personale sau biografice de veșmîntul lor variat-lumesc, individual, atunci în fiecare caz în parte rămîne etern-omenescul: situația arhetipală care se repetă iar și iar.

Ca o primă constatare în legătură cu experiențele comunicate în scrisori vom spune, așadar, că le putem numi, din punct de vedere psihologic, *trăiri arhetipale*, deci care au loc în toate timpurile și în toate locurile, ținînd de experiența general umană. Ele sînt în strînsă interdependență cu structura fundamentală a sufletului.

Înzestrarea pentru întîmplări „oculte“

J.B. Rhine a putut constata că tuturor oamenilor le este dată capacitatea de a avea percepții paranormale; există însă *deosebiri esențiale în înzestrarea lor*. Cu atare observație ajungem la scrisori: ele ne pot comunica cîte ceva în acest sens.[1]

Este vorba pe alocuri de copii *născuți în momente nefavorabile și care aud cum crește iarba**, adică văd și știu mai multe decît muritorii de rînd. *A se naște într-un moment nefavorabil* înseamnă aici un copil născut duminica**; dar, după autorii scrisorilor noastre, în calendar mai sînt marcate și alte zile care-i dau celui născut darul clarviziunii sau al viselor prevestitoare. O țărancă scrie:

> Se spune că nu toți oamenii observă astfel de lucruri, ci numai aceia născuți sub un anume semn; eu m-am născut la 24 iunie, deci în *zi de Sînziene****...

Sau se mai spune: Femeia i-a dat tatii sfatul să se roage pentru mine să fiu scutită de astfel de vedenii. Ea a pus însă

---

[1] Textele scrisorilor au fost preluate cu modificări foarte puține, pentru a le păstra caracterul propriu.

* Expresia colocvială cu conotație ironică *das Gras wachsen hören* (a auzi cum crește iarba) înseamnă, ca și expresia asemănătoare *die Flöhe husten hören* (a auzi puricii tușind), a considera că recunoști deja din cele mai mici schimbări un semn pentru viitor (*n. t.*).

** *Sonntagskind* înseamnă copil născut într-o duminică, precum și om norocos (*n. t.*).

*** Ziua nașterii Sf. Ioan Botezătorul (*n. t.*).

multe pe seama faptului că m-am născut de *sărbătoarea tuturor sfinților*.

O bătrînă care avusese viziuni cînd era copil scrie: Mama mea, o femeie profund religioasă, mi-a povestit mult mai tîrziu că mă născusem la ora fantomelor, adică între 12 și 1 noaptea, și că probabil aveam posibilitatea să văd și alte fantome în decursul vieții. Afirmațiile ei s-au adeverit.

Crăciunul, Revelionul și celelalte zile de sărbătoare ale anului sînt considerate și ele date marcate. Iar într-o scrisoare stă scris: Cel născut în zi de post* vedea toate stafiile și trebuia să se ferească din calea lor, altfel ar fi devenit pe loc o „nălucă".

Din scoaterea în evidență a unor astfel de conexiuni reiese necesitatea omului de a-și crea un fundal impersonal pentru experiențele inexplicabile și enigmatice. Din raportarea aptitudinii la anumite date marcate rezultă că omul este văzut ca fiind înconjurat de cosmos cu a sa scurgere a timpului; omul se află în el, este împletit cu el și acestei relații îi datorează el capacitățile sale. Explicația populară a darurilor individuale ale unui om în context cosmic este importantă, pentru că o astfel de relație a jucat dintotdeauna în gîndirea omenească rolul unei corespondențe între macrocosmos și microcosmos, între exterior și interior. Expresia ei cea mai diferențiată și-a găsit-o în teoria medievală despre „simpatia tuturor lucrurilor", dar aceste succesiuni de idei apăruseră și în alchimie.

Pentru psihologia jungiană se pune mai puțin problema dacă este adevărat că copiii născuți duminica sau de Sînziene pot sau nu să aibă premoniții, pot sau nu să cunoască viitorul, pot sau nu să vadă spirite; ci pentru ea, astfel de afirmații trimit la simțămîntul care sălășluiește în suflet că eul omului, cu darurile și capacitățile sale, este pus într-un context mai larg și impersonal — aici cosmosul — și se știe dependent de această

* *Fronfasten* (*bis. cat.*) — Cele trei zile de post de la începutul fiecărui anotimp (*n. t.*).

instanță superioară. Pentru omul simplu un asemenea context înseamnă o valoare resimțită religios și el exprimă acest lucru în felul său natural, instinctiv.

Ceea ce pare ciudat și, psihologic vorbind, mai întîi chiar enigmatic este că înzestrările menționate de autorii scrisorilor pot, brusc, să dispară din nou. Iată ce scrie o femeie, care știa întotdeauna dinainte cînd urma să moară cineva din cercul ei mai apropiat sau mai îndepărtat de cunoștințe:

De cînd a murit soțul meu iubit și pînă astăzi n-am mai avut parte de asta. Poate pentru că eram personal prea zdruncinată.

O altă femeie, căreia, după ce a împlinit 18 ani, muribunzii i s-au tot „vestit“ prin voci sau chemînd-o pe nume, scrie: De cînd am împlinit 55 de ani nu s-a mai anunțat nimeni.

O domnișoară care visase un timp în mod regulat cifre ce urmau să iasă cîștigătoare la loterie, povestește: ... Pînă ce o dată, la fel de brusc precum venise, această premoniție a încetat, și cu asta și norocul meu în toate, la loto, pronosport, concursuri etc. De atunci n-am mai avut noroc la nimic.

Altă femeie spune: Ani de zile puteam fi sigură că atunci cînd auzeam așa-numitul *Totenührli**, un om pe care-l cunoșteam și care ne era drag murea. De cîte ori n-am fost luată în rîs că ceea ce auzeam nu era altceva decît simplul zgomot produs de un car în lemn; dar apoi, cînd moartea chiar survenea, nu mai rîdea nimeni. De cînd a murit soțul meu, n-am mai auzit decît extrem de rar acest zgomot, și au trecut aproape douăzeci de ani de atunci. A fost de parcă mi-ar fi luat el această putere, pentru că suferisem atîția ani din cauza ei.

Nu se poate stabili din aceste indicații sumare ce retrage într-un asemenea caz darul de a avea vise prevestitoare sau viziuni. Totuși trebuie să fie ceva care-l scoate pe om din starea menționată mai sus de contopire cu cosmosul. Această ruptură

---

* Car (insectă) de casă; literal: cesulețul morții (*n. t.*).

nu este întotdeauna de regretat; dimpotrivă, uneori abia ea îl așază pe om de fapt în realitatea cerută de el, iar zăbovirea îndelungă în tărîmul unei „armonii cu cosmosul“, fără contrabalansarea printr-o conștiință corespunzător de puternică și de critică, are de multe ori ca urmare o stare de slăbiciune în viață sau chiar moartea timpurie. Există astfel de exemple în scrisori:

Un bărbat relatează despre colegul său de școală, băiat de slugă la o fermă, că era un copil liniștit, potolit, cu ochi stranii, profunzi, închiși la culoare și care te sfredeleau, și că avea darul profeției; sînt enumerate mai multe exemple spre a-i ilustra înzestrarea remarcabilă. După povestirile din scrisoare, era un tip ciudat, pînă ce, în cele din urmă, și-a prezis, copil încă fiind, propria moarte. Și-a întrebat colegul cum de se află acolo jos, în fîntînă, o dată ce stă aici sus — și exact în fîntîna aceea s-a înecat.

Un elvețian originar din Rusia relatează cum fiul lui în vîrstă de paisprezece ani și prietenul acestuia s-au dus noaptea la rîul din apropiere ca să prindă raci și cum deodată au auzit acolo voci neclare care au putut fi deslușite însă după un timp ca sunînd asemenea unui cor de biserică.

Și deodată, ne-am trezit înconjurați de cîntec, așa încît nu era posibil să stabilim dacă sunetele veneau de jos, dintr-o parte sau de sus. După un timp am perceput foarte clar vocea preotului, după care a intervenit din nou corul. Asta a durat destul de mult, alternînd mereu, așa cum se obișnuiește în bisericile rusești. — La întrebarea tatălui ce făcuseră ei, cei doi băieți, în tot acest timp, fiul a răspuns: Păi ce era să facem, ne-am rugat și noi.

Relatarea este remarcabilă și pentru motivul că întîmplarea a avut loc în Rusia comunistă, unde copiilor li se inoculează (după cum adaugă tatăl în scrisoare) că nu există Dumnezeu. — Amîndoi băieții s-au cufundat total în lumea spiritelor și au reacționat la ea ca la o realitate tangibilă. Și aici însă, tatăl spune: Nici unul dintre cei doi băieți n-a trăit mult.

Se pare că apropierea prea mare de lumea duhurilor slăbește forțele vitale ale omului. Asta dovedește, de exemplu, și biografia doamnei Hauffe, scrisă de J. Kerner: „clarvăzătoarea din Prevorst“ a dus o viață plină de boli și suferințe fizice. — Și talentatul mediu care a fost doamna M. Bouissou s-a îmbolnăvit grav după mulți ani de activitate vizionară intensă și a trebuit să renunțe la această meserie.[1] — Fata folosită de Jung pe vremea studenției ca mediu a murit și ea la doar 26 de ani, după ce a cunoscut o împlinire prematură. — Și legenda exprimă ideea periclitării omului prin lumea spiritelor, povestind că atingerea unui spirit, adesea simpla întîlnire cu el, aduce moartea. Știința n-a stabilit însă pînă acum reguli sau legități pentru o astfel de corelație.

Poate că a procedat în mod foarte înțelept tatăl acela care, conform relatărilor unei alte scrisori, i-a tras fetiței lui o palmă zdravănă cînd aceasta, după ce prezisese de mai multe ori lucruri care se adeveriseră, a îndrăznit să întrebe dacă tatăl s-ar căsători cu o altă femeie după ce moare mama ei. „Îți spun că, de-acum încolo, n-o să mai prevezi nimic!“ a strigat la ea, ca într-un descîntec. Și într-adevăr, fata n-a mai avut de atunci nici un fel de viziuni și nu i-au revenit nici cînd a înaintat în vîrstă. „Duhurile rele au fost izgonite“ și nici profeția tragică nu s-a împlinit. Palma a închis deschiderea adesea atît de primejdioasă spre irațional, spre „lumea de dincolo“, ceea ce în cazul de față n-a putut fi decît benefic pentru viață.

Darul premoniției, mai cu seamă al prevestirii morții unor persoane prietene sau apropiate, nu se percepe întotdeauna ca un har al destinului, ci adesea ca o povară grea. Poeta Annette von Droste-Hülshoff, care suferea ea însăși de această înzestrare, a creat expresia de „neam chinuit“, care apare uneori și în scrisorile noastre.

O femeie, căreia i se întîmplase de mai multe ori să viseze dinainte moarte și nenorociri, dar și bucurii, scrie: Am încercat

---

[1] Bouissou, *Ein seltsamer Beruf (O profesie ciudată)*, autobiografie, ed. de prof. G. Frei, Lucerna, 1957.

să fiu eliberată de acest rău prin rugăciune, dar aceste lucruri înspăimîntătoare apar tot mereu. Referitor la producerea a ceva ce fusese anticipat prin vis, ea spune: Și iarăși s-a ivit acel ceva întunecat și sinistru.

Despre un bătrîn care prevestea în mod regulat moartea altora, dar nu explica niciodată cum ajungea această informație la el, se spune că și-a luat taina blestemată cu el în mormînt. O soră medicală, care presimțea spre regretul ei iar și iar moartea bolnavilor ei, numește această știință „un chin“, iar o altă femeie scrie: Este foarte neplăcut să fii împovărat cu clarviziune și alte chestii asemănătoare. Și adaugă, ușurată: Slavă Domnului că n-am mai fost inoportunată atît de des de prima dintre ele.

La o altă femeie putem citi: La urma urmei nu este nici o fericire pentru mine să știu că atunci cînd visez o groapă deschisă va muri cineva din preajma mea. Tare aș renunța la așa vise!

*

O astfel de atitudine de respingere a iraționalului întîlnim de obicei în cazul *prevestirilor regulate*, mai cu seamă ale morții sau ale unor nenorociri iminente. Este ușor de înțeles că un om cu o asemenea aptitudine are de dus în spinare o povară grea, un chin ce ar necesita o personalitate deosebit de puternică. Acești „prevestitori ai morții“ sau cei dotați cu darul profeției sînt izolați de colectivitate ori de oamenii de rînd; ei au un secret care-i lasă pradă inexplicabilului, îi separă de cei ca ei și face ca semenii lor să-i privească suspicios. Această idee iese foarte clar la iveală într-o întîmplare a unui băiat de unsprezece ani: în vacanță a avut voie să tragă împreună cu copiii paracliserului de funia clopotului bisericii și într-o zi a prezis că funia se va desprinde de clopot; ceea ce s-a și produs, deși așa ceva nu se mai întîmplase niciodată pînă atunci:

Noi, copiii, am luat-o îngroziți la fugă din biserică, în timp ce clopotul a continuat să bată singur, ca apoi sunetul să se

stingă treptat. — Ceva mai jos adaugă: Mult timp după aceea copiii m-au evitat intimidați și chiar și mulți țărani care auziseră istoria își făceau cruce cînd mă vedeau...

Băiatul are parte aici de soarta excluderii. Prin capacitatea lui de a prevesti viitorul, chiar dacă ea nu s-a manifestat decît o singură dată — dar atunci în legătură cu clopotul aflat pe loc binecuvîntat —, el devine altfel decît ceilalți și le apare drept „stigmatizat“. De aceea în colectivitățile sătești primitive, vracii, cei inițiați în magie, duc o viață solitară, separată de grup, așa ca acei „Spökenkieker“[1] sau, adesea, și ca oamenii din civilizația noastră care-au darul profeției.

Ăsta-i și motivul pentru care cei mai mulți dintre autorii scrisorilor subliniază faptul că ani de-a rîndul n-au spus nimic despre întîmplarea lor: au avut o reținere, ceva i-a făcut să n-o comunice; căci cu relatarea lor nu numai că ar fi profanat, ca să zicem așa, un domeniu plin de mistere, ci în jurul lor s-ar fi răspîndit faima proastă că sînt „altfel decît ceilalți“.

Trăirea cu ajutorul simțurilor

Experiențele iraționalului nu sînt percepute întotdeauna ca o povară; acesta este cazul, după cum am menționat deja, mai cu seamă cînd este vorba despre *prevestiri regulate*, clarviziuni sau apariții de spirite. Invers, *diferite întîmplări* pot aduce lumină într-o viață grea, pot lumina o bucată întunecată de drum și-i pot produce omului o ușurare apreciabilă. Adesea, acest lucru se întîmplă din cauză că premoniția sau vestirea prealabilă este percepută ca realizarea, crearea unei *legături de sens*. Omul se adaptează mai ușor la aceasta decît la un destin care-i rămîne orb și neînțeles. În multe cazuri, premoniția în sine creează deja o stare de liniște, probabil legată de faptul că, prin ceea ce este trăit anticipat în minte, sufletul este pregătit ca

[1] Cuvînt din dialectul german de jos pentru „vizionari“, literal: „cei ce văd fantome“.

printr-un *exercițiu* pentru destinul iminent, adesea amar; el se deprinde deja cu acest rol, se antrenează. Un exemplu ne furnizează o femeie care și-a visat dinainte incendiul ce avea să-i cuprindă casa:

Cu toate că mi-a venit foarte greu, în sufletul meu n-am fost atît de speriată, atît de cumplit de zdruncinată, pentru că trăisem totul deja în vis.

Tipică este relatarea unei alte femei căreia i s-a ivit în vis sora moartă de tînără: A apărut în carne și oase, în întreaga-i tinerețe, surîzînd toată, iar în mîini ținea o coroană funerară albă ca zăpada — așa cum se cumpără la moartea unui copil. Cum eu am privit întrebătoare și mirată coroana, a zîmbit și mai tare, părînd întrucîtva bucuroasă că tocmai ea este intermediara între lumea de dincolo și acest obiect simbolic al unui deces. — În ziua următoare vine vestea că finul în vîrstă de zece ani al răposatei se cățărase într-un pom, căzuse din el și murise. — Sora mea l-a luat la ea. Dar — așa se încheie relatarea — ne-a arătat bucuria ei, și am realizat cu toții că așa era bine...

Visul de fapt banal al unei fete tinere s-a transformat într-un eveniment care a dat sens vieții ei. — Ea povestește că voia să devină soră medicală, dintr-un imbold lăuntric, dar destinul ei a luat o altă întorsătură datorită unui vis. A visat că se afla în bucătărie și purta un șorț alb de soră medicală.

Apoi un bărbat voinic, cu părul blond frumos ondulat și costum albastru de șeviot a trecut pe lîngă mine și ne-am privit lung în față. Mi-era complet necunoscut. O voce a spus foarte clar: „Ăsta e omul ce ți-e sortit!" — Visul m-a speriat, dar pe urmă mi-am zis, ferm hotărîtă: Nu, nu vreau să mă căsătoresc, vreau să rămîn la decizia mea! și am dat visul uitării. — După cîteva săptămîni a cunoscut din întîmplare un bărbat și: Am văzut împlinirea visului meu de mai sus cît se poate de limpede, pînă în cele mai mici detalii. Căsătoria noastră fericită durează deja de treizeci și cinci de ani. N-au lipsit totuși decepțiile și perioadele de criză. Dar ferma mea convingere intimă: „Am fost

sortiți unul altuia de Dumnezeu!" ne ajută să trecem uniți și hotărîți peste toate greutățile și să ne rămînem fideli... Nu toate visele sînt amăgiri.

Într-un chip asemănător istorisește o femeie cum, cu douăzeci și cinci de ani în urmă, voise să desfacă logodna cu un prieten și i-o și comunicase. Apoi însă: Într-o duminică însorită de vară mă plimbam cu mama pe podul Wettstein de pe malul Rinului, la Kleinbasel. Mama mea povestea în stilul ei atrăgător despre vechiul oraș Basel. O ascultam captivată. Deodată am zărit peste Rin o dîră lată de lumină pe care prietenul meu se îndrepta spre mine venind dinspre cer, cu ochii fixați asupra mea. L-am privit încordată și am auzit în același timp vorbele: „Ăsta ți-e drumul!" Viziunea s-a spulberat și am auzit-o pe mama zicîndu-mi: „Da' ce-i cu tine? Îți tot povestesc și te tot întreb ceva și tu nici măcar nu răspunzi. Și uită-te la tine cum arăți, ce-i, ți-e rău? Nu mai ai pic de culoare." — Din acel moment însă am știut care mi-e drumul. După doi ani ne-am căsătorit. Au fost vremuri grele; dar de fiecare dată cînd eram în pragul disperării, vedeam în fața ochilor minții acea dîră lată de lumină și auzeam cuvintele: „Ăsta ți-e drumul!" Știu și azi locul exact unde am avut vedenia.

Este un exemplu pentru felul în care prin experiența unei singure viziuni se creează o legătură de sens între viața personală și o instanță suprapersonală. De aici se răsfrînge o influență benefică asupra vieții ulterioare.

Legătura de sens poate fi concepută drept pod (punte) între cunoscut și necunoscut, între cotidian și atemporal, și este o potrivire stranie că în întîmplarea tinerei fete podul apare sub două aspecte: nu numai că viziunea are loc pe un pod, ci un altul leagă — sub forma unei „dîre late de lumină" — cerul de pămînt.

Motivul podului apare izbitor de frecvent în contextul trăirilor „oculte". Voi menționa de aceea pentru clarificarea imaginii încă cîteva exemple din colecția de scrisori în care podul joacă un rol.

O femeie visează că se află pe un *pod* și vede în apă un om care luptă disperat să se salveze. — Seara primește vestea că tatăl ei s-a înecat.

O fetiță visează în Anglia de două ori în aceeași noapte că trece la Zürich peste *podul gării.* Se îndreaptă spre ea o femeie și-i comunică foarte agitată că tatăl a avut un accident și că ea (fata) trebuie să se întoarcă acasă. Tatăl ei murise însă deja de doisprezece ani, dar după cinci săptămîni mama ei a avut un accident grav.

O fată din Solothurn visează că pe *podul gării* din Zürich se întîlnește cu verișoara ei care o anunță că a murit bunica. În dimineața următoare primește ferparul cu decesul.

O mamă visează că merge cu cei trei copii ai ei — cel mai mare avînd cinci ani — pe un *pod* mic aflat în mijlocul unui peisaj anume. Toți sînt îmbrăcați în negru și sînt foarte triști. — Aproximativ șapte luni mai tîrziu a murit copilul cel mai mic. În mod ciudat, mama ajunge curînd după aceea cu cei doi copii supraviețuitori într-o zonă din Bernbiet care semăna foarte mult cu peisajul cu pod apărut în vis.

Altă femeie visează că vrea să-și facă vînt să sară cu ajutorul cordonului ei pe deasupra unui *picior* înalt *de pod*, dar nu reușește. De cealaltă parte stătea mama ei, care-i făcea cu dragoste semn cu mîna s-o ia înapoi, că încă nu sosise timpul... După cîteva luni, femeia s-a îmbolnăvit grav. Dar am știut, a adăugat ea, că încă nu sosise timpul.

Un bătrîn scrie: Acum 61 de ani, aveam 17 ani pe atunci, am trecut într-o seară pe un *pod de lemn* acoperit. Era în jurul orei 11. Cînd am ajuns la vreo doi metri pe pod, acesta s-a luminat cu o lumină galben-verzuie, prin care a venit spre mine plutind un cortegiu funerar, neatingînd pămîntul. Podul era plin cu aceste făpturi și am văzut totul cu mintea întreagă și cît se poate de limpede, ca derulîndu-se într-un film. De îndată ce am ajuns la capătul celălalt al podului, totul s-a cufundat din nou în noapte adîncă iar vedenia a dispărut. Trebuie menționat că pe-atunci, în acel sat cel puțin, nu era lumină electrică. Pe stradă era întuneric beznă. Va înțelege oricine că ce-am

văzut m-a speriat îngrozitor — și este un sentiment de frică de nedescris. Să nu-mi spună nimeni, eventual vreun medic erudit de la radio, că nu există duhuri, pentru că eu eram în toate mințile și am văzut totul clar și limpede. Este purul adevăr.

În cele mai multe întîmplări din colecția noastră de scrisori podul indică trecerea din lumea de aici în lumea de dincolo și are frecvent de-a face cu moartea. Este simbolul unei legături între „aici și acolo“, între prezent și altceva sau — spus în termeni psihologici — între conștient și inconștient.[1] — Lipsa de atenție a tinerei din Basel din exemplul nostru de mai sus corespunde stării unei conștiințe diminuate: ea se află, în clipa cînd are viziunea, ca să zicem așa pe un astfel de „pod“ între conștient și inconștient. Ochiul ei mai este doar pe jumătate deschis pentru realitatea terestră, pe jumătate el este deschis „spre interior“, spre „lumea cealaltă“. — Ne vom preocupa ulterior mai în detaliu de faptul că aceste stări semiconștiente de trecere sînt tipice pentru apariția unor trăiri „supranaturale“.[2]

Un ultim exemplu pentru influența binefăcătoare a trăirii vizionare va fi citat din scrisoarea unei femei care povestește în cuvinte simple: Am privit pe geam. Era o noapte minunată, cu cer înstelat. Se putea distinge totul pînă jos în sat. Deodată am zărit un înger mare stînd lîngă casa vecinilor noștri de la

---

[1] Și în credința populară sau în mit podul a fost dintotdeauna un loc marcat și deosebit, aflat sub oblăduirea divinității. — Este o tradiție și astăzi în țările catolice să se pună o icoană pe pod (Sf. Nepomuc). — El este, cum se spune, un loc binecuvîntat. În schimb, se zice că acolo bîntuie și fantome, și nu rareori celui care trece noaptea pe pod îi apar tot felul de stafii. — În Roma antică preotul se numea *pontifex*, adică: făcătorul de poduri, ceea ce trimite la datoria străveche a preoților de a înălța podul care traversează rîul și de a-l aduce ofrandă zeului rîului. Mai tîrziu, această „construire de poduri“ a căpătat un sens figurat, preotul trebuind să clădească o punte între lumea pămîntească și cea divină în virtutea funcției sale. — În *Edda* [culegere de cîntece și legende scandinave — *n. t.*], Calea Lactee și curcubeul apar ca „stradă tremurătoare“, așadar ca pod celest pe care trec sufletele spre Walhalla [raiul eroilor la vechii germani — *n. t.*].

[2] Cf. capitolul despre „fenomene sincronistice“.

poalele dealului. Era aproape de înălțimea căsuței. Dimineața ni s-a spus că noaptea se născuse un băiețel, care însă murise la ora trei. Mai întîi, mama a fost disperată. Dar cînd i-am povestit cum ea și copilul ei s-au aflat evident în acea noapte sub aripa ocrotitoare a îngerului, s-a simțit mîngîiată.

În această întîmplare, îngerul (αγγελοσ = solul)[1] este cel care reprezintă, ca să zic așa, puntea dintre temporal și atemporal, iar legătura dă sens și consolare și în această formă.

Factorul destin în presimțiri și vise prevestitoare

Din exemplele menționate pînă aici rezultă rolul atribuit clarviziunilor: sînt considerate semne sau vestiri ale unei forțe superioare, căreia omul trebuie să i se supună; căci viața îi este subordonată ei. În fond, nu reiese de aici altceva decît din încercările de a pune aptitudinile vizionare în contextul cosmic al timpului calendaristic: sentimentul de înțeles din punct de vedere psihologic al inferiorității eului față de lumea atemporală a non-eului sau sentimentul dependenței conștiinței de ceva independent de ea și resimțit ca fiindu-i supraordonat. Această dimensiune mai cuprinzătoare, a cărei existență a putut s-o dovedească empiric în manifestările inconștientului, C.G. Jung a denumit-o *sinele* omului. Este totalitatea omului, care cuprinde conștiință și inconștient, eu și non-eu, și care este în ultimă instanță și destinul său. Ascultarea datorată acestei forțe care transcende conștiința trebuie desemnată în sensul cel mai profund ca religioasă sau pioasă, iar autorii scrisorilor își și formulează întîmplările în cuvinte corespunzătoare.

O femeie adaugă în finalul descrierii unui vis prevestitor: Cea mai mare greșeală o fac oamenii cînd cred că viața le aparține, că pot face cu ea ce vor, dar Dumnezeu nu te lasă să-ți bați joc de El...

---

[1] Cf. Phaedrus, *Fabulae*, I, 3.

O alta relatează cum a visat anticipat la optsprezece ani moartea a doi frați mai mici și adaugă: Mi-am privit mai tîrziu visul ca pe un semn prevestitor din partea Domnului. Am întrebat-o apoi pe mama de ce am avut acest vis. Mama mi-a răspuns că este o presimțire pe care mi-a trimis-o Dumnezeu. Pentru că Dumnezeu cunoaște căile și destinul nostru.

Interesantă este în acest sens și relatarea unui bărbat care plecase foarte de tînăr din Germania inflaționistă în Elveția: Aici am avut eșecuri pe toate planurile și m-am trezit într-o stare atît de disperată, încît n-am mai văzut altă cale de ieșire decît să-mi iau viața. Stînd într-o noapte, preocupat de gîndul sinuciderii, singur și liniștit pe o bancă, întunericul s-a spulberat dintr-o dată și am văzut o lumină puternică iar din ea a ieșit o făptură feminină minunată, cu mîna dreaptă întinsă spre mine prevenitor, care mi-a spus: „Stai! — n-ai voie să faci asta, încă nu ți-a sosit timpul." — Au trecut treizeci de ani de atunci, dar tot mi se pare că ar fi fost ieri.

Această întîmplare a fost prima, dar n-a rămas singura. Viața mea e traversată de ciudățenii ca de un fir roșu, pînă în ziua de azi, și deși... (atunci) m-am aflat la începutul unui drum presărat cu chinuri inimaginabil de grele, trecînd prin boli grave, necaz și rușine, închisoare și lagăr de concentrare, condamnare la moarte, refugiu în patrie, am simțit totdeauna acea conducere și acel ajutor misterios care m-au ghidat pînă acum și știu că mă vor purta și în continuare către un țel încă necunoscut mie.

Aici se exprimă ceea ce aduce liniștirea datorată premoniției: este certitudinea unei *ghidări interioare*. O astfel de siguranță este de o importanță decisivă pentru om. În cadrul propriului său destin el află ceva despre transcendența conștiinței și a vieții, o experiență pe care o face și misticul prin participarea la o acțiune sacră. Sf. Pavel a exprimat-o în limbaj religios, cînd a spus: „Nu eu mai trăiesc, ci Cristos trăiește în mine."* Chiar

---

* Galateni, 2, 20 (*n. t.*).

Jung vorbește în legătură cu astfel de întîmplări despre elementul mai mare, și anume totalitatea omului, care se desprinde din elementul mai mic, și anume eul. El numește o astfel de trăire „punctul culminant al vieții", căci: „Făptura mai mare, care a fost omul tot timpul și care totuși a rămas invizibilă, vine în întîmpinarea omului de pînă atunci prin puterea revelației."[1] În exemplul de mai sus al tînărului nu este vorba, ce-i drept, despre o revelare a sinelui, a totalității omului, pe care o are Jung aici în vedere, ci întîmplarea se desfășoară în cîmpul întîlnirii cu *anima*, imaginea sufletească a bărbatului apărută sub formă feminină.[2] Dar și acestei făpturi arhetipale îi este inerent caracterul impersonalului sau al suprapersonalului, și transcendența vieții se poate experimenta aici clar, ca de altfel și în celelalte întîmplări deja relatate.

*

Nu întotdeauna autorii scrisorilor adaugă reflecții proprii la relatarea experiențelor lor. Însă pentru a le cunoaște și înțelege poziția este adesea suficient să urmărim evocarea întîmplării

---

[1] Cf. în acest sens C.G. Jung, „Über Wiedergeburt" („Despre renaștere"), în *Gestaltungen des Unbewußten (Forme ale inconștientului)*, *Gesammelte Werke IX*, p. 135.

[2] În legătură cu conceptul de *anima*, cf. C.G. Jung, *Die Beziehungen zwischen dem Ich und dem Unbewußten (Relațiile dintre eu și inconștient)*, în *Gesammelte Werke VII*, p. 207 și urm., precum și *Die Wurzeln des kollektiven Unbewußten (Rădăcinile inconștientului colectiv)*, *Gesammelte Werke IX*, 1, p. 34 și *passim*. Experiența de zi cu zi arată că entitatea caracterială a femeii nu poartă numai trăsături feminine, și cea a bărbatului, nu numai masculine. În astfel de trăsături ale celuilalt sex se reflectă influența imaginii inconștiente a sufletului. Ce-i drept, sexul determină conștiința; însă inconștientul, ale cărui imagini compensează întotdeauna conștiința, poartă caracteristicile celuilalt sex. Astfel, imaginea sufletească a bărbatului este o femeie, *anima*, iar cea a femeii este un bărbat, *animus*. Această dublă sexualitate psihologică a omului corespunde realității biologice că numai numărul mai mare de gene masculine (respectiv feminine) este elementul decisiv pentru determinarea sexului ca masculin (respectiv feminin). Numărul mai mic de gene al sexului opus pare să alcătuiască un caracter propriu celuilalt sex, dar care rămîne de obicei inconștient din cauza inferiorității sale [numerice].

și să vedem ce atitudine se adoptă. Acest lucru este deosebit de pregnant în cazurile în care-i vorba de premoniția propriei morți și de atitudinea în fața ei. Relatările și felul smerit dar curajos în care este receptată vestirea morții ca un lucru natural sînt adesea remarcabile. Iată două exemple:

O femeie povestește: În săptămîna Înălțării Domnului din 1900 — era în noaptea de luni spre marți —, bunica mea, doamna Magdalena B.-S., atunci în vîrstă de numai 49 de ani, a avut un vis ciudat. Se făcea că era dimineața și că se bătuse neobișnuit de devreme în geamul de la bucătărie. Era vorba despre una dintre casele acelea țărănești din Berna la care strada trece chiar pe lîngă ușa bucătăriei. Cînd a deschis ușa, l-a văzut pe N., bătrînul poștaș, în fața ei, întinzîndu-i o scrisoare și ziarul și spunîndu-i cu o mină foarte semnificativă: „Fetițo, trebuie să citești bine ziarul." Bunica mea a cercetat curioasă ziarul și, spre uimirea ei, a descoperit pe ultima foaie, cu litere mari, următoarea notiță: „Magdalena S. (i se spune aici pe numele ei de fată!), pregătește-te, în trei zile vei muri." Aici se încheie visul. A cuprins-o o stare de neliniște și s-a hotărît să plece la fiica ei în oraș. În ziua următoare s-a dus dis-de-dimineață în grădina din spatele casei și a cules un coș plin cu fasole. A pus alături o bucată mare de afumătură. Apoi și-a îmbrăcat hainele de duminică, și-a împachetat „ciorapii albi pentru înmormîntare" și a pornit-o spre oraș. A ajuns la mama mea puțin după ora opt — drumul de vreo cincisprezece kilometri îl parcursese pe jos, cum făceau oamenii simpli pe atunci. La întrebarea mirată a mamei mele de ce venise la ea neanunțată la o oră atît de matinală, bunica a răspuns povestindu-i visul avut cu o noapte înainte. S-a stabilit ca de Înălțare — deci în joia care urma — să fie pregătite fasolea și afumăturile pentru un prînz festiv. Bunica s-a comportat normal, a fost veselă și a ajutat-o pe mama la treaba din casă. De Înălțare nu s-a simțit bine în cursul dimineții. S-a întins pe pat și a murit de stop cardiac...

Cealaltă relatare sună astfel: Într-o dimineață, tatăl meu — avea pe-atunci 65 de ani — a luat pînă și ultima factură

din birou și a achitat totul la poștă; nu mai trebuia plătit nimic în tot magazinul. Apoi a trecut pe la rudele noastre și pe la o familie cunoscută, și-a luat adio și a spus: „Așa, acum mă duc acasă să mor." Ajuns acasă, mama lui l-a chemat la masă. A refuzat mîncarea, zicînd: „Acum o să mor." Și într-adevăr, mama mea a văzut intervenind o schimbare; la scurt timp, n-a mai vorbit nimic și înainte de miezul nopții a adormit pentru totdeauna. — Nu ni se spune de unde a primit tatăl de știre.

Ambele relatări pot fi considerate exemple pentru felul în care eul se supune destinului și cum în acest mod poate fi acceptat și ceva atît de greu precum e propria moarte. În amîndouă cazurile această atitudine este ușurată, ba poate chiar făcută posibilă, datorită experienței premoniției.

Atitudinea omului față de soartă apare foarte evident în reacțiile la diversele feluri de *presimțiri*; și anume mai ales atunci cînd presimțirea nu se referă la un eveniment produs deja sau care tocmai are loc, cum ar fi boala, moartea sau accidentul survenite în mediul înconjurător mai apropiat sau mai depărtat, ci cînd ea apare ca *avertisment* — se poate întîmpla și sub forma unui vis — și pune omul în fața deciziei de a urma sau nu vocea irațională. În scrisoarea unei mame se spune:

Era 22 februarie 1948 cînd m-am pregătit să plec dimineața devreme cu băiatul meu de șapte ani într-o excursie la schi planificată de mult în Hochstuck. Totul era gata și tocmai voiam s-o pornim la drum, cînd m-a copleșit tot mai puternic un sentiment greu de definit, dîndu-mi ghes să nu plec. Întîi n-am vrut să cedez, dar apoi m-am decis să rămîn totuși acasă, în ciuda pronosticului bun al vremii și a tuturor mutrelor bineînțeles triste. Seara am auzit la radio știrea accidentului grav de tren din Wädenswil. Mult timp după aceea am mai simțit spaima în mine, la gîndul că aproape sigur ne-am fi întors cu acel tren, care ne-ar fi putut aduce moartea.

Faptul că femeia are curajul să dea curs unui sentiment doar vag și nedefinit — și are pînă la urmă dreptate! —

pledează pentru o comuniune cu natura ei, cu instinctul; și animalele presimt accidentele sau catastrofele și se adăpostesc la timp. Acțiunile instinctive sînt ordonate de arhetip, de acele forțe menționate mai sus care sălășluiesc în sufletul omenesc și stau la baza vieții. Arhetipurile se manifestă pe de o parte în funcționarea instinctului, care ajunge pînă în sfera corpului.[1] Instinctul este, ca să zicem așa, unul dintre aspectele lor. Pe de altă parte, arhetipurile indică — mai cu seamă cînd se manifestă în conștiință ca imagini și simboluri — o transcendență a vieții, adică ceva spiritual care nu mai poate fi sesizat ca atare. Acest caracter dublu cu întindere largă conferă acțiunii lor o notă misterioasă și face ca oamenii să fie cuprinși de sfială oricînd îi simt prezența.

*

Supunerea în fața unei preveniri lăuntrice are adesea consecințe care se răsfrîng dincolo de viața individuală. Un exemplu este relatarea unui inginer căruia îi apare, într-un vis repetat de trei ori, fratele mort cu 28 de ani în urmă și îl avertizează să se păzească de conducta principală de aburi din fabrica unde lucra. Într-adevăr, în ciuda împotrivirii șefilor lui, a dispus a doua zi să nu fie pus în funcțiune cazanul principal. Cercetarea făcută de montatori calificați a arătat că, deși avusese loc de curînd o revizie, în conducta principală din marea sală a mașinilor exista o crăpătură. — Aici, ascultarea unei avertizări a împiedicat o mare nenorocire. Nu întîmplător personajul care avertizează în vis este un mort. Morții *știutori* reprezintă un motiv important, des întîlnit. „Tărîmul morților“, lumea de dincolo, se va înfățișa în vis ca un loc în care se știe viitorul și în care — așa cum se va mai arăta — distanțele spațiale nu contează. Dar trebuie să ne limităm la acest prim indiciu.

---

[1] Cf. în acest sens C.G. Jung, *Instinkt und Unbewußtes (Instinct și inconștient)*, în *Gesammelte Werke VIII*, mai ales p. 153 și urm., și *Theoretische Überlegungen zum Wesen des Psychischen (Reflecții teoretice cu privire la esența psihicului)*, în *Gesammelte Werke VIII*, *passim*.

Urmări cu bătaie lungă are și întîmplarea unui mecanic de locomotivă care, cuprins de un sentiment de frică dus pînă la panică, a oprit trenul și a constatat că mîini criminale desfăcuseră șuruburile șinelor și acestea erau întrerupte. Am fost felicitat — scrie el — dar n-aș mai fi putut conduce vreodată un tren, așa că acum lucrez în fabrică.

Nu întotdeauna relatările despre preveniri cărora li s-a dat curs se referă la evenimente cu urmări atît de ample ca acelea tocmai citate, și totuși, de fapt, și ele sînt la fel de importante.[1] Astfel, o femeie bătrînă scrie:

Fiind bolnavă de mulți ani, aveam obiceiul să mă întind puțin în fiecare zi la amiază. Într-o dimineață m-am trezit cu o senzație neplăcută; nu-mi găseam nicăieri liniștea și locul, oriunde aș fi mers sau stat. M-am dus la vecina mea, dar nici ea n-a știut ce sfat să-mi dea... Apoi m-am așezat pe canapea; sus pe perete atîrna un tablou mare... un peisaj frumos. Oi fi stat așa vreun sfert de oră, cînd o voce din interior mi-a strigat: ridică-te! și încă o dată: ridică-te! Am sărit în sus, m-am uitat în jur, dar n-am avut ce vedea; m-am dus neliniștită în bucătărie și mi-am făcut un ceai. După nici un minut, am auzit o bușitură înfundată, m-am uitat mai întîi pe stradă, dar n-am văzut nimic; cînd am deschis ușa odăii, am înlemnit de spaimă. Tabloul de pe perete căzuse pe canapeaua mea. Dacă aș fi fost întinsă pe ea, geamul mi-ar fi putut tăia toată fața...

Ceea ce frapează la această relatare este neliniștea femeii, agitația ei care o face să se învîrtă de colo-colo, ca și cum sufletul ei ar fi presimțit dinainte pericolul, fără a fi însă în stare să-l localizeze. S-ar putea considera această neliniște ca o încercare a naturii de a apăra în prealabil persoana respectivă de

---

[1] Se pot da în această privință încă multe exemple din colecția noastră de scrisori. Dar, din păcate, nu este posibil să se citeze întotdeauna toate relatările referitoare la una și aceeași problemă, oricît de semnificativă și interesantă este fiecare în felul ei. A trebuit să mă limitez la cîteva exemple tipice pentru fiecare fenomen.

primejdia de a se odihni stînd întinsă, ceea ce i-ar fi putut fi fatal; ea este în simplitatea ei la fel de surprinzătoare ca și avertismentul referitor la șinele de tren întrerupte. Și aici a fost decisiv faptul că autoarea scrisorii și-a urmat vocea interioară.

Într-un mod asemănător povestește o femeie cum ședea cu lucrul de mînă în grădina casei și s-a auzit foarte clar strigată din interiorul casei, cum a urmat vocea și — de abia intrată în casă — cum un geam de la etajul patru a căzut pe scaunul ei făcîndu-se țăndări. Deosebirea față de cealaltă relatare este că în acest caz glasul care cheamă e conștientizat abia ulterior ca fiind unul interior, și de aceea faptul că femeia îl urmează și intră în casă nu mai are același caracter de decizie luată, care este important pentru aprecierea atitudinii față de irațional.

*

Un indiciu în ceea ce privește presimțirile și semnificația psihologică a supunerii în fața lor ni-l dă relatarea unui conducător auto care, trecînd noaptea pe o porțiune deschisă de drum aflat între localități, a simțit deodată că mama lui, care în realitate stătea liniștită în pat, i-ar duce mîna la frînă. — Am încetinit și am zărit ceva pe jos chiar înaintea roții stîngi din față... (un bețiv, pe care era cît pe ce să-l calce).

Un exemplu asemănător ne furnizează Louisa E. Rhine în articolul ei „Hallucinatory Psi Experiences“[1]: Un muncitor dintr-o țesătorie mecanică a privit într-o zi în sus și a zărit-o într-un colț al încăperii pe răposata lui mamă; aceasta i-a făcut semn cu mîna, la care el s-a ridicat și i-a venit în întîmpinare. Exact în acel moment s-a desprins o bucată grea din mașină, s-a izbit cu toată puterea de perete și a căzut chiar pe locul în care stătuse el cu cîteva secunde înainte.

Mama care apare în postura celei ce execută un gest de avertizare este concepută în ambele cazuri ca „spirit al mamei“. Din punct de vedere psihologic nu trebuie însă uitat că „mama“

[1] *The Journal of Parapsychology, loc. cit.*, vol. 21, nr. 1.

este un vechi simbol al inconștientului. Această denumire simbolică este adecvată pentru că inconștientul constituie, ca să zicem așa, pîntecele matern al întregii existențe psihice; mai întîi a fost sufletul inconștient și numai treptat s-a dezvoltat din el conștiința.[1] Acest lucru se poate urmări în viața fiecărui individ în parte, la care conștiința adultă se diferențiază încetul cu încetul, ieșind din starea inconștientă a copilăriei. Asta se poate spune însă și despre întreaga evoluție a omenirii, la care conștiința modernă s-a dezvoltat treptat din starea de întunecime și de inconștiență primitivă. Inconștientul este în orice caz elementul mai vechi și mai cuprinzător, din care s-a format conștiința actuală și aceasta se comportă față de inconștient ca o insulă față de mare. Inconștientul este, metaforic vorbind, mama existenței și mama fiecărei conștiințe. Deci cînd se spune în relatarea conducătorului auto că mama i-a ghidat mîna sau, în cea a muncitorului, că i-a făcut semn cu mîna, atunci explicația satisfăcătoare din punct de vedere psihologic este că inconștientul l-a prevenit, că el a recepționat avertismentul și i-a dat curs.

Este justificat prin natura trăirii umane că astfel de impulsuri ale inconștientului se *concretizează*. Ele sînt reprezentate imagistic, fiind adesea chiar personificate. Uneori sînt auzite sau simțite în mod concret. „Simt un impuls inexplicabil“, nu spune decît puțin, dar: „mama mea mi-a dus mîna“ este ceva foarte plastic, deși înseamnă în fond același lucru. Pentru omul însuși o asemenea înțelegere bună cu „mama“ sau supunerea față de cele spuse de vocea ei și de cele sugerate de ea indică în orice caz o comuniune cu inconștientul, deci o legătură strînsă cu viața instinctivă. „Comportamentul instinctiv corect“ atinge straturile arhetipale ale sufletului; și de aceea nu este numai de înțeles, ci poate fi și confirmat din punct de vedere psihologic faptul că nenumărate astfel de experiențe ale unor reacții instinctive, de exemplu evitarea la timp a unui obstacol neperceput conștient, retragerea la timp în fața unui animal etc. sînt socotite în

[1] Cf. în acest sens E. Neumann, *Ursprungsgeschichte des Bewußtseins (Povestea originii conștiinței)*, Zürich, 1949.

scrisori ca ținînd de domeniul ocultului. Funcționarea corectă a instinctului trebuie să-i apară întotdeauna uimitoare celui care caută să înțeleagă, iar asta nu numai la om, ci și la animal. Însă doar omul este capabil să vadă întîmplarea într-un context figurativ-spiritual.[1]

*

Colecția de scrisori conține numai un singur exemplu de neluare în considerare a prevenirilor destinului. Nu este vorba în acest caz de o presimțire, ci de „semne“ care nu au fost luate în seamă. Un elvețian de origine străină voia să se opereze întrucît suferea de puternice dureri de cap. Dar tot mereu intervenea cîte ceva:

Prima dată am fost împiedicat să ajung la locul operației și am fost vindecat în alt fel. A doua oară, aparatul cu care trebuia efectuată operația s-a stricat, așa că ea a fost anulată. A treia oară, m-am întîlnit în drum spre spital cu un prieten, care mi-a relatat despre moartea unei cunoștințe comune în urma aceleiași operații... Am înregistrat și acest semnal de alarmă, dar l-am considerat din nou o coincidență și m-am dus totuși la operație. De atunci, durerile sînt catastrofale. Interesîndu-mă la alți specialiști, fiecare mi-a răspuns: „N-am mai pomenit o stare atît de cumplită după această operație!"... Mă întreb: oare chiar sînt numai coincidențe? Sau a fost un spirit bun ori un înger păzitor care voia să mă apere de operație? (Doar știm că se spune că fiecare om capătă un înger păzitor cînd își începe viața.) Aș dori să mai adaug că... n-am fost niciodată superstițios, ci m-am străduit întotdeauna să gîndesc logic, dar acum sînt absolut convins că există lucruri supranaturale de care noi n-am știut și care pot avea o influență mare asupra vieții noastre, dacă înțelegem fenomenul.

Ceea ce este desemnat aici drept *înger păzitor* — acest termen apare tot mereu în scrisori — corespunde poate noțiunii

---

[1] Se înțelege desigur de la sine că nu tot ce este trăit și desemnat ca „presimțire“ poate fi explicat ca reacție instinctivă.

antice de „daimon“, care este atribuit fiecărui om și care „exprimă o forță determinantă, venind spre om din afară, cum ar fi cea a providenței sau a destinului“[1]. Este vorba despre o imagine pătrunzătoare, încărcată cu valori emoționale, a personalității mai cuprinzătoare a omului, despre entitatea lui, pe care Jung a numit-o *sinele*. Poeții își lasă fantezia să zburde în jurul acestei imagini pînă în vremurile cele mai recente. Să ne gîndim de exemplu la viziunea angelică, ce stă la baza scrierii lui Balzac *Seraphita*, la figura îngerului din romanul lui Gerard de Nerval *Aurelia* și la unele poezii ale lui R. M. Rilke. În contextul scrisorii noastre, această imagine nu spune nimic altceva decît ceea ce alți autori de scrisori au exprimat prin „ghidare“ sau „conducere“: îngerul este cel care ghidează, care conduce. Privind de aici, deci din perspectivă psihologică, de la impulsul de autorealizare inerent sufletului, este în sensul cel mai profund corect — așa cum se întîmplă și cu autorul scrisorii — să ne îndoim de existența coincidențelor.[2]

*

După cum a reieșit din exemplele citate pînă aici, cu excepția premoniției regulate a morții și a accidentelor, experiențele oculte sînt evaluate de autori drept pozitive. Relația cu iraționalul conferă vieții o profunzime care o face să apară mai bogată, mai plină de tîlc și mai luminoasă.

În cele mai multe cazuri, aprecierea pozitivă a trăirilor oculte constă în aceea că ele comunică ideea că viața are un sens și fac simțit efectul unui factor al destinului, care este perceput ca mijloc de ghidare. Trebuie evidențiate mai cu seamă acele cazuri în care este nevoie de o întreagă *serie de evenimente* pentru ca un destin să se poată împlini. Astfel de înlănțuiri par uneori extraordinar de stranii. Iată două exemple. Primul conține o amintire din copilărie a unei femei:

---

[1] C.G. Jung, *Aion, Gesammelte Werke IX*, 2, p. 36.

[2] Se va aborda mai jos mai îndeaproape explicația așa-ziselor „coincidențe“ ca fenomene sincronistice.

... Pe lîngă casa noastră trecea un pîrîu destul de adînc, așa că cineva care nu știa să înoate putea să se înece în el. Pasiunea mea era să mă joc mereu la gîrlă, iar ceea ce mă atrăgea cel mai tare era o scăriță aflată acolo. (Într-o zi copilul și-a pierdut echilibrul, a căzut în gîrlă și a fost purtat de ape spre vale.) Era tocmai ora amiezii, cînd toți muncitorii din fabrică se aflau deja pe la casele lor, așa că strada era pustie. Un coleg de muncă al tatălui meu, care avea de străbătut un drum lung, tocmai ajunsese acasă, cînd a primit un telefon să se întoarcă imediat la serviciu. N-a stat mult pe gînduri, s-a urcat iar pe bicicletă și a pornit-o înapoi. Pe drum a zărit deodată o mînă ieșind din apă, m-a tras repede afară și, recunoscîndu-mă, m-a dus la părinții mei... Apoi i-a spus tatii că trebuia să se grăbească să plece spre serviciu, că fusese chemat. Dar s-a dovedit că nu-l solicitase nimeni, căci fabrica era închisă. A făcut apoi cercetări, a povestit cele întîmplate, dar nimeni n-a știut să-l lămurească cu nimic. A mai trăit cîțiva ani și, de fiecare dată cînd mă vedea, începea să rîdă, clătina din cap și spunea că n-ar fi crezut niciodată că puteai fi chemat de un spirit...

Cealaltă relatare sună astfel: Fiul meu a urmat școala de recruți la Basel. Acolo l-a visat pe tatăl său care decedase. Nu i-a văzut decît fața și o mînă ridicată și l-a auzit zicînd: „N-ai voie să treci pe pod." Dimineața a uitat visul, dar în noaptea următoare a avut parte din nou de același lucru iar vorbele s-au repetat. Apoi a fost detașat la bucătărie: acolo a mîncat atît de mult, încît a făcut 39 de grade și a căzut la pat, în timp ce camarazii lui au pornit într-un marș cu exerciții. După aproximativ trei ore, în cazarmă a venit știrea că un pod se prăbușise, îngropînd sub el o jumătate de tren. Exista un mort, mai mulți erau răniți grav; ceilalți au scăpat doar cu contuzii și zgîrieturi. Fiul meu a putut participa la operațiunile de salvare... nici urmă de febră. Medicul s-a aflat în fața unei enigme: el însă a știut că-l apărase tatăl lui.

Asemenea relatări par să dezvăluie un impuls inerent vieții încă neîmplinite care o ajută să răzbată — indiferent dacă asta

se întîmplă pe căi raționale sau iraționale. Ele dau impresia că destinul ar fi inevitabil. Nu se poate spune ceva definitiv în acest sens, dar în colecția de scrisori se găsesc cîteva relatări care ne dau de gîndit. Este vorba în ele despre evenimente simple ale căror consecințe sînt însă cu bătaie lungă. Astfel, o femeie scrie:

În vara lui 1913 am visat că fratele meu se afla la gara principală din Zürich într-o mare masă de oameni, deci că eu venisem prea tîrziu să-l iau. Apoi, cînd și-a anunțat într-adevăr vizita, mi-am spus: ai grijă să nu pățești așa! Cam la o oră înaintea sosirii trenului, după-amiază devreme, eram deja la gară. Am așteptat, apoi s-a afișat: „40 de minute întîrziere". M-am plimbat puțin prin gară, dar mă tot întorceam pe peron. Ce s-a întîmplat atunci? După vreo 20 de minute am trăit exact ceea ce visasem. Fusese o defecțiune la locomotivă, dar întîrzierea a fost numai de 20, nu de 40 de minute!

O altă femeie scrie ceva asemănător din timpul uceniciei ei ca vînzătoare: Profesoara noastră... voia să plece cu noi într-o luni după-amiază cu trenul de ora 12:50 la o cunoscută fabrică de produse alimentare și eu mă bucuram deja foarte tare la gîndul excursiei. Ei bine, în noaptea de duminică spre luni m-am văzut cît se poate de limpede în drum spre gară, dar, ajungînd veselă la ultima cotitură, am zărit spre disperarea mea cum trenul tocmai pleca, iar în el erau toate colegele mele, care au mai apucat doar să-mi strige tot felul de lucruri după care au dispărut fără mine. Trezindu-mă, am rîs de vis și m-am gîndit: ei, așa ceva nu mi se întîmplă mie; căci nu întîrziasem în viața mea la tren. Apoi nici nu m-am mai gîndit la vis. Așa că, după ce s-a închis magazinul la ora 12, m-am dus liniștită să mănînc de prînz la pensiune, am verificat la 12:30 ceasul meu de mînă după ora indicată la radio și am pornit-o agale spre gară. Dar ce mi-a fost dat să constat? Exact din același loc ca în vis am văzut trenul plecînd, iar colegele mi-au strigat exact aceleași cuvinte. Am rămas înmărmurită și n-am priceput nimic; căci după mintea mea era practic imposibil să fac douăzeci de minute de la pensiune la gară, cînd bucata de drum de circa patru sute

de metri nu-ți ia de obicei mai mult de cinci minute. Iar atît ceasul meu, cît și cel al gării indicau 12:50. M-am întors tristă și a trebuit să-i mărturisesc profesoarei mele că ajunsesem prea tîrziu la gară... Și astăzi este un mister pentru mine cum au trecut acele douăzeci de minute.

Al treilea exemplu este: Sora mea a avut un vis la scurt timp după ce s-a măritat. Își vedea soțul întins pe patul de moarte și în agonie. Îl vedea pe tata intrînd în cameră, iar eu, sora ei, veneam în urma lui. Acest ultim detaliu a fost repetat în două rînduri: „Tata era primul, iar tu veneai după el."

Cîțiva ani mai tîrziu, urcînd scările clinicii alături de tatăl meu, visul surorii mele mi-a venit în minte. Cumnatul meu fusese operat în ajun. Mi-am reamintit această frază a sorei mele: „Tata era primul, iar tu veneai după el." Am vrut să înșel visul și am urcat mai repede treptele ca să ajung înaintea tatei în camera bolnavului, dar în clipa în care am pus mîna pe clanță, o infirmieră m-a apucat de braț și tata a intrat primul, așa cum prevestise visul avut de sora mea cu ani în urmă.*

Ultimul exemplu din această serie este următorul: Într-o zi frumoasă de primăvară, mă duc în grădină să culeg zmeură cu amîndoi copiii mei. Cea mică se îndreaptă imediat spre grămada de nisip iar noi spre zmeură. De cum zăresc tufele, simt că mi se pune deodată o greutate în piept, care de abia poate fi exprimată în cuvinte. Încep treaba, dar mă cuprinde neliniștea. Mă simt ciudat; în același moment îmi trece prin minte întrebarea: de ce această neliniște? Da, asta e! Am cules deja zmeură în vis și atunci s-a produs ceva neplăcut de care nu-mi mai amintesc. Acum știu: trebuie să mă uit tot timpul după cea mică (are doi ani); și mă tot întorc după ea din două în două minute. Deodată, n-o mai văd. Îmi trimit copilul mai mare să verifice dacă poarta este închisă. Copilul o ia la fugă... Trece pe lîngă butoiul cu apă, se oprește, privește înăuntru, se apleacă — un țipăt îngrozitor: „Mami!" și trage fetița afară din butoi. Este deja vînătă, nu mai respiră; apuc totuși s-o duc la doctor, care reușește s-o salveze.

---

* În original, această relatare este în franceză (*n. t.*).

În toate cele patru relatări, povestitorii au încercat pe cît au putut să evite incidentul prevestit de vis — *tromper le rêve** cum s-a formulat în cea relatată în franceză —, dar n-au izbutit în nici una dintre ele.[1] De aici, ca şi din numeroasele experienţe ale unor întîmplări visate anticipat, presimţite sau prevestite, reiese faptul că viitorul nu este abia în curs de formare, ci există deja într-o anumită formă; iar chestiunea legată de ceea ce se înţelege prin existenţa în prezent a viitorului va mai fi dezbătută în detaliu. Viitorul apare ca implacabil şi de nestrămutat, şi astfel se ridică vechea problemă omenească a libertăţii voinţei. Din scrisorile noastre rezultă, după cum am încercat să arătăm, factorul destin, ghidarea supraordonată omului, cu o asemenea claritate, încît de abia mai poate fi vorba despre o libertate a omului în sensul impunerii voinţei eului în faţa acestei dimensiuni. Ceea ce continuă însă într-adevăr să dăinuie este, după cum rezultă tot din colecţia de scrisori, libertatea omului atunci cînd aceasta este concepută într-un cu totul alt sens, şi anume ca o problemă morală sau de amploare pe care o poate avea conştiinţa. Aproape că s-ar putea spune că libertatea omului ar consta în opunerea faţă de destinul său ori în acceptarea lui: cei doi indivizi care, după cum s-a văzut mai sus, şi-au prezis propria moarte nu erau liberi să moară sau să continue să trăiască; dar, acceptîndu-şi moartea, au murit în libertate.[2] Cea

---

* Să înşele visul *(n. t.)*.

[1] Louisa E. Rhine (Duke University) a constatat într-o cercetare, *Precognition and Intervention*, că din 191 de cazuri care au încercat conştient să acţioneze împotriva împlinirii acelei „praecognition", numai în 6 respectiv 9 situaţii a fost posibilă o „dejucare a celor prevestite în sens strict". Relatat după *Neue Wissenschaft*, Revistă de parapsihologie, iulie 1955.

[2] C. G. Jung formulează astfel această idee (omul are posibilitatea şi misiunea de a dobîndi din imaginile inconştientului, de exemplu visele, o conştienţă cel puţin relativă asupra vieţii sale): „Însă dacă asta nu se întîmplă, procesul individuaţiei îşi continuă totuşi drumul; numai că-i vom cădea victimă şi vom fi căraţi de destin pînă la acel ţel inevitabil pe care l-am fi putut atinge în mers drept, dacă am fi depus la timp efortul şi am fi dat dovadă de răbdarea necesară pentru a înţelege *numina* căii destinului." *Antwort auf Hiob* (*Răspuns lui Iov)*, *Gesammelte Werke XI*, p. 494.

mai gravă consecință a problemei libertății este cea a deciziei omului între bine și rău. Nu se poate aborda aici în amănunt această temă, ci se va indica doar tangențial că recunoașterea unui factor supraordonat al destinului nu-l eliberează nicidecum pe om de participarea activă la conflictul dintre bine și rău și nici nu elimină acest conflict. Sentimentul moral subiectiv al libertății este o expresie a sufletului, tot la fel cum este și trăirea constrîngerii. De aceea omul, în fiecare situație, este provocat ca entitate la o confruntare — el este condus și el este liber. În decursul prezentului studiu vor mai fi evocate întîmplări care arată efectele retroactive asupra sufletului ale unei treceri cu vederea, unei omisiuni morale.

*

Cu excepția acelui caz în care era în joc viața unui copil, în relatările tocmai citate era vorba de lucruri banale, care nu se pot compara cu lucrurile uimitoare ce se petrec în jurul lor. Faptul că o fată pierde un tren, că un tată sau o fiică pășește mai întîi într-o încăpere sînt întîmplări care, chiar și atunci cînd sînt prevestite, de abia dacă mai pot — sau eventual numai unui spirit meditativ — sugera ideea de trăire a sensului. Ele nici nu se încadrează în domeniul deja menționat al „exercițiului pregătitor" al destinului sau în cel al avertizării. Aici pare să acționeze o forță enigmatic-jucăușă, care amestecă și rînduiește sens și nonsens după legi proprii sau absențe de legi proprii. Această forță corespunde „spiritului inconștientului" căruia alchimiștii i-au dat numele de *Mercurius*, Mercur. Întrucît vechii maeștri erau preocupați în meditațiile și experimentele lor de tainele și misterele sufletului, nu s-a putut să nu se întîlnească și ei cu spiritul al cărui caracter este fugitivul, impalpabilul, amorful și uneori neregulatul.[1] Mercur este sens suprem și nonsens nebunatic. C. G. Jung desemnează spiritul Mercur în natura sa

---

[1] Cf. C.G. Jung, *Psychologie und Alchemie (Psihologie și alchimie), Gesammelte Werke XII* (ediția a doua, 1976) și *Der Geist Mercurius (Spiritul Mercur), Gesammelte Werke XIII*, p. 213 și urm.

jucăușă drept „trickster“[1]. Premonițiile de banalități sînt totuși — în măsura în care se ține cont de scrisorile noastre — în minoritate.[2] Se pune, ce-i drept, adesea întrebarea dacă premoniția, respectiv visarea anticipată de realități banale nu sînt mai frecvente decît se presupune în general, însă aceste „vise prevestitoare“ nu se înregistrează de către conștiință sau sînt date imediat uitării și nu sînt comunicate, pentru că par prea „plicticoase“ sau lipsite de vreo însemnătate. Aceasta este o problemă interesantă pentru cercetarea parapsihologică. În general, la lucrurile prevestite este vorba — în măsura în care colecția noastră de scrisori este concludentă — despre evenimente care sînt într-un anumit fel fatale și în marea majoritate a cazurilor ele se referă la un destin greu sau chiar tragic. Vise anticipative de logodnă, cîștig la loterie, schimbare de serviciu, vise despre peisaje, călătorii sau întîmplări ale cotidianului se întîlnesc și ele de multe ori, dar numărul lor este incomparabil mai mic față de majoritatea covîrșitoare a viselor și presimțirilor care vestesc boli, nenorociri sau moarte. Acest fapt i-a frapat chiar pe autorii scrisorilor și ei întreabă adesea de ce o fi așa. Și pe noi chestiunea ne va mai preocupa și vom reveni la ea în capitolul despre fenomenele sincronistice.

---

[1] C.G. Jung, „Zur Psychologie der Schelmenfigur“ („Despre psihologia figurii de ștrengar“), în Jung–Kerényi–Radin, *Der göttliche Schelm (Ștrengarul divin)*, Zürich, 1954.

[2] Interesante mai sînt poate cazurile în care, pe lîngă evenimentul principal, cum ar fi accident, moarte, incendiu etc., mai sînt prevestite cu o claritate deosebită și fleacuri, deci de exemplu cravata medicului care ia copilul accidentat, cămașa mortului, costumul bărbatului care aduce o anumită știre catastrofală ș.a.m.d. Asta amintește de faptul că la întîmplări importante se întipăresc adesea în minte cu mare pregnanță și anumite elemente exterioare; în aceste împrejurări se înregistrează, fără a mai fi șterse din minte, chiar unele nuanțe coloristice sau mirosuri, așa încît acestea pot readuce în memorie după ani de zile evenimentul pe care l-au însoțit la timpul respectiv.

Lămuririle date de inconștient, vise despre moarte

Dacă s-a spus mai sus că visele prevestitoare, premonițiile etc. sînt percepute ca ceva ce ajută, pentru că fie sînt concepute ca un exercițiu pregătitor a ceea ce va veni, fie ca o clarificare a unei legături de sens, mai trebuie totuși menționată încă o funcție a lor. Ea poate fi desemnată cel mai bine ca fiind de lămurire. De multe ori este vorba de vise sau viziuni cu caracter simbolic, ale căror imagini pot fi înțelese ca indicii sau afirmații despre niște elemente altfel inexplicabile. Și aceste asertiuni și întîmplări se învîrtesc în primul rînd în jurul problemei centrale a morții. Este adevărat că nici imaginile și simbolurile inconștientului nu pot descifra misterul morții, dar poate că ele au rostul de a atenua spaima omului în fața întunecimii pe care o reprezintă ea; și astfel de lămuriri a ceea ce simțim ar fi suficiente pentru a explica valoarea pe care le-o atribuim.

Imaginile și experiențele în care sufletul trăiește, ca să zicem așa, moartea în mod anticipat sau în care ea i se arată o zugrăvesc numai rareori ca pe o catastrofă. Adesea moartea apare sub forma unei *călătorii*:

> Tatăl meu era de mult timp bolnav, în urma unui accident. În noaptea în care a murit la ora douăsprezece și jumătate, le-a spus mamei mele și rudelor deja de la prînz că va pleca acasă cu trenul de noapte la ora douăsprezece și jumătate. Și s-a sfîrșit la ora aceea...

În mod asemănător a spus și alt muribund că la noapte trebuie să plece într-o mare călătorie din care nu se va mai întoarce și, într-adevăr, la ora două noaptea și-a dat ultima suflare. Multe scrisori conțin astfel de relatări.

Motivul călătoriei este o imagine străveche a morții pe care o întîlnim și în multe mituri. Acestea relatează adesea despre o călătorie a sufletului care s-a desprins de trup, pentru a

cutreiera prin sferele sau stațiile cerului.[1] Sau este vorba despre o călătorie în tărîmul de jos sau în adîncurile mării și tenebrele nopții, după exemplul lui Iona, înghițit de balenă și apoi aruncat din nou afară.[2]

Cînd moartea este reprezentată în imaginile sufletului ca o călătorie, atunci aici se sugerează că — tot pentru suflet — ea nu apare ca sfîrșit, iar existența de după moarte nu apare ca nimic. Dacă lucrurile chiar stau așa este o altă întrebare, la care cu greu se va da vreodată un răspuns. Pentru problematica psihologică este însă important să prezinte ce se arată în imaginile sufletului și modul cum se arată.

Dacă încercăm să interpretăm imaginea călătoriei sîntem înclinați să vedem în ea aluzia la o evoluție. Într-un sens asemănător se descrie adesea și viața ca o călătorie („călătoria vieții"), însă de cele mai multe ori sînt avute în vedere numai etapele biologice exterioare — copilăria, tinerețea și bătrînețea. Dar și dezvoltarea lăuntrică a omului, transformarea sa sufletească sau procesul individuației sînt numite o călătorie sau o peregrinare; este „peregrinatio" simbolică a alchimiștilor, menționată încă de vechea autoritate a unui Hermes Trismegistos, precum și, mai tîrziu, de Michael Majer.[3] O „peregrinatio" este și conținutul *Divinei Comedii* a lui Dante.

Comparînd visele despre „călătoria morții" din scrisorile pe care le deținem cu vechile povestiri și materiale transmise, trebuie spus însă că în ele se reflectă numai o strălucire palidă, aproape sărăcăcioasă a imaginilor inițial mărețe ale călătoriei sufletului sau ale drumului misterelor. Venerabilele mituri se înveșmîntează într-o haină modernă ce pare banală. Ceea ce corespunde regulii că imaginile individuale nu ating niciodată,

---

[1] Astfel de reprezentări se găsesc deja la egipteni, după ale căror texte sufletul decedatului urca în barca soarelui pentru a porni în marea călătorie. Cf. A. Rosenberg, *Die Seelenreise (Călătoria sufletului)*, Olten, 1952.

[2] Cf. L. Frobenius, *Das Zeitalter des Sonnengottes (Epoca zeului soare)*, 1904.

[3] Cf. C.G. Jung, *Psychologie und Alchemie*, p. 422.

sau numai foarte rar, perfecțiunea povestirilor mitice. Asta nu dăunează profunzimii lor; și îndărătul lor sălășluiește aceeași imagine originară — aici cea a unei călătorii sau peregrinări a sufletului, despre a cărei țintă nu se poate stabili nimic. În felul lor mai mult sau mai puțin primitiv ele arată totuși că forța creatoare a inconștientului plăsmuiește astăzi, ca dintotdeauna, mitul din nou și că omul îl trăiește mereu de la început. În afară de aceasta, este luminată astfel natura arhetipală a respectivelor imagini și întîmplări.

*

Apropiat de motivul călătoriei este cel al *despărțirii*, al *adioului*. Numai în rare cazuri acesta este resimțit ca deosebit de dureros. Mult mai adesea el se desfășoară într-o atmosferă melancolic-voioasă, cei care rămîn fiind de obicei mai loviți decît cel care pleacă. Astfel, o femeie s-a visat întîlnindu-și cumnatul pe un drum forestier.

I-am strigat vesel „Bună!" Cumnatul meu mi-a făcut un semn cu mîna, zîmbindu-mi prietenește, dar, cînd nu mai eram decît la zece metri unul de altul, a luat-o pe un alt drum și a mai salutat o dată zîmbind și făcîndu-mi un semn amical cu mîna. Cum nu-mi mai văzusem cumnatul de ani de zile, am fost perplexă și m-am trezit. Visul era atît de veridic, încît am stat trează mult timp gîndindu-mă la el. — În ziua următoare am primit, spre amărăciunea mea, vestea morții subite a cumnatului.[1]

Un alt exemplu: Cînd a murit fratele meu, prietenul lui s-a trezit exact la aceeași oră, și-a sculat soția din somn și i-a spus: „Acum m-a sunat Hermann la telefon, i-am auzit vocea foarte clar: «Adieu, Ernst, trebuie să plec acum.»" La unu și douăzeci, deci cinci minute mai tîrziu, familia i-a anunțat telefonic că murise.

---

[1] Trebuie arătat deja aici că simplul motiv oniric al semnului prietenos făcut cu mîna și însoțit de zîmbet sau al celui de rămas bun, care vestește în multe cazuri moartea, apare mult mai frecvent în întîlnirea cu „spiritul" celui în cauză. Acesta vine să-și ia adio, fie puțin înaintea morții sau puțin după ea, fie chiar în clipa morții, și adesea nu poate fi distins de persoana în viață. Vom mai vorbi în detaliu despre aceasta.

O femeie a visat în Statele Unite că tatăl ei care trăia în Elveția a apărut în fața patului ei în costumul lui de vară deschis la culoare, cu pălărie albă și baston de promenadă: L-am întrebat mirată unde voia să plece. Oh, a spus, vreau doar să-mi iau adio pentru că n-o să te mai văd mult timp...

Există numai două exemple la care un astfel de rămas bun se încheie într-adevăr trist. O dată este vorba despre o sinucidere, cealaltă dată despre un accident.

Prima relatare sună astfel: Noaptea am avut un vis atît de realist în impactul său asupra mea, încît mi-a rămas pînă azi limpede în minte. Într-o încăpere mare a apărut din întuneric vărul meu, de care mă lega o strînsă prietenie, venind încet spre mine și privindu-mă cu ochi triști. S-a oprit în fața mea, mi-a întins încet mîna, mi-a strîns mîna și a zis: „Rămîi cu bine... azi ne vedem pentru ultima oară." După aceste cuvinte triste, silueta lui a devenit neclară, s-a estompat și s-a volatilizat în neant. M-am trezit sub efectul puternic al visului și am început să plîng în pernă de durere... În noaptea următoare visul s-a repetat neschimbat și a fost iarăși atît de realist în impresia pe care mi-o lăsa, încît m-a zguduit din nou... La cinci zile după primul meu vis am primit de acasă o scrisoare anunțîndu-mă că vărul meu murise... Abia mai tîrziu am aflat amănunte: vărul meu își pusese de bunăvoie capăt zilelor chiar în ziua și la ora cînd mă despărțeam atît de timpuriu de prietenul meu.[1]

Asemănător este și acest vis al unui bărbat: Am văzut-o pe verișoara mea sub un copac; mi-a făcut un semn trist cu mîna; am întrebat-o de ce era atît de mîhnită și mi-a spus că trebuia să plece într-o călătorie lungă și că probabil nu mă va mai vedea niciodată. După două zile am primit vestea morții ei: fusese lovită de trăsnet sub un copac.

Atmosfera tristă care domnește aici se poate pune eventual în seama felului neașteptat și ciudat al acestei morți. Însă asta

[1] Motivul sinuciderii și al urmărilor sale tragice pentru suflet ne va mai preocupa în subcapitolul despre spiritele nemîntuite.

nu e sigur. Pentru a da un verdict valabil, ar trebui cunoscute viața răposatei și contextul psihic în care a survenit moartea.

Un element important din scrisorile noastre, legat adesea de moarte, este cel al *revederii cu cei morți.* El a fost deja sugerat în visul citat mai sus al unei femei al cărei tată se desparte de ea cu vorbele: Vreau doar să-mi iau adio pentru că n-o să te mai văd mult timp. — Din aceste cuvinte reiese că morții se vor întoarce la cei apropiați lor și care au murit înaintea lor: tatăl muribund poate conta pe o revedere cu fiica lui atunci cînd îi va veni și ei rîndul să moară. O transformare a acestui motiv aduc relatările despre morții care *vin să-i ia pe cei ce mor.*[1] Astfel, o femeie scrie:

Cînd tatăl meu s-a îmbolnăvit grav, l-am văzut în vis înconjurat de flori și pămînt — iar lîngă el, răposata mea mamă cu o față strălucitoare, fericită. În dimineața următoare a sunat telefonul anunțîndu-mă că tata murise.

O altă femeie relatează următorul vis: Sora mea decedată de mult (n-am cunoscut-o practic niciodată, căci n-aveam decît doi ani cînd a murit) a apărut îmbrăcată toată în alb; a intrat în casă, înaltă și zveltă, și a spus: „Am venit s-o iau pe mama noastră." Apoi s-a așezat tăcută și a așteptat... Într-o sîmbătă seară, la exact două luni după vis, am intrat în casa mamei în timp ce clopotele băteau de ora șapte... Mama își dădea sufletul în urma unui atac cerebral; n-avea dureri; n-a scos un cuvînt și n-am mai primit de la ea nici un răspuns.

La răposații care iau pe cineva în lumea lor nu este vorba întotdeauna numai despre rude de sînge ca tată, mamă, frați și surori, ci la fel de des și despre soți, logodnici sau rude mai îndepărtate. O relatare este formulată astfel:

Bunicul meu, care a trăit între 1820 și 1899 și a fost căsătorit de trei ori, a avut puțin înainte să moară un vis ciudat. Îi

[1] Numeroase exemple în acest sens se găsesc în lucrarea lui E. Mattiesen, *Das persönliche Überleben des Todes (Supraviețuirea personală a morții)*, 2 vol., Berlin, 1936–1939.

apăruseră, povestea el, trei femei: în față, prima lui soție, din spatele căreia privea a doua, iar în planul îndepărtat a treia soție (care atunci mai trăia). Femeia din prim-plan l-a privit amical și i-a spus: „Hai, vino, e timpul!" Bunicul a murit chiar în luna aceea.

Foarte asemănătoare este și o altă relatare: o bătrînă care trăia singură i-a mărturisit unei cunoștințe că se trezise în timpul nopții pentru că auzise ușa deschizîndu-se și simțise un curent puternic de aer. A vrut să se scoale, ca să închidă ușa și i-a văzut deodată stînd în cadrul ei pe cei doi soți ai săi care muriseră înainte. Îi făceau semn cu mîna să vină la ei iar la urmă amîndoi i-au spus: „Grăbește-te! Am așteptat destul, ne întoarcem curînd să te luăm." Ușa s-a închis și cei doi au dispărut. — Femeia a tras din acest vis concluzia că va muri curînd. Și-a rugat cunoștința să-i facă un serviciu de suflet: a deschis dulapul și i-a arătat o cămașă și niște ciorapi albi pregătiți acolo și a spus: „Aceste lucruri le vreau în coșciug"... Opt zile mai tîrziu a murit.

O femeie istorisește un incident impresionant produs la moartea mamei ei: Am îngrijit-o pe mama la ea acasă atîta timp cît s-a putut. Și cînd a trebuit dusă la spital, am vizitat-o în fiecare zi... Întrebînd-o într-o seară pe asistentă dacă puteam pleca acasă pentru a-mi vedea repede de cîteva treburi, mi-a spus că pot să mă duc liniștită, că nu este nici un pericol iminent. În dimineața următoare m-am trezit însă devreme, fiind din nou cuprinsă de o neliniște stranie și am vrut să ajung cît mai repede la B. Eram gata de drum, dar era încă prea devreme ca s-o pornesc la tren, așa că stăteam la fereastră și priveam în josul străzii. A bătut ora șase la turnul apropiat al bisericii și clopotele au început și ele să răsune. Deodată am văzut pe stradă o pereche venind foarte încet spre casa noastră, un bărbat și o femeie. Femeia era micuță, ca mama, și purta o pălărie de paie demodată. Pe brațul drept avea o geantă, mîna stîngă o ținea de parcă ar fi fost condusă; pe bărbat nu l-am putut recunoaște... Însă femeia era mama mea. S-a uitat în sus spre

mine și mi-a făcut un semn cu mîna. Pălăria pe care o purta am recunoscut-o ca fiind aceea despre care spunea mereu că-i plăcuse atît de mult tatii. Cuplul a dispărut brusc, iar eu i-am spus soțului meu: „O să iau trenul următor... trebuie să mă schimb... Mama a murit." — Mi-a răspuns încet și impresionat să fac așa; doar știam eu dacă se întîmplase ceva. Curînd după aceea a sunat telefonul: iubita mea mamă murise la ora șase! Știu sigur că tatăl meu a condus-o de mînă și mi-a mai adus-o o dată. Căci chiar la începutul bolii mama a zis: „Cînd închid ochii, îl văd întotdeauna pe tata, întinde mîinile spre mine și-mi spune cu căldură: vino acum... o să plecăm împreună... Dar este încă prea departe... încă nu pot ajunge la el." Însă în ultima ei zi tot întindea mîinile după ceva invizibil și șoptea: „Curînd, curînd o să pot ajunge...!"

Toate aceste relatări au la bază reprezentarea întoarcerii omului la ai lui. Și aici există o apropiere de imagini mitice vechi, și anume de acelea ale unui *tărîm al morților* și ale unei *cununii a morții.* La multe popoare, nu numai primitive, țara morților este considerată țara străbunilor. În Walhalla, eroii erau luați în primire de vechi luptători morți și în Hades așteptau umbrele decedaților. „Zu den Vätern eingehen"* este o expresie cunoscută, care se bazează pe imaginea unui tărîm al morților sau al străbunilor. În Vechiul Testament se spune despre Iacob că a murit și a ajuns la ai săi.

În completare trebuie menționat că numai în rare cazuri unirea cu morții nu este resimțită ca ceva pașnic sau îmbucurător. O femeie scrie:

Într-o dimineață tata i-a povestit mamei că avusese un vis ciudat. Răposata lui mamă intrase în camera copiilor și îi spusese, arătînd spre fratele meu mai mic: Pe ăsta îl iau eu, iar pe ea — și a arătat spre mine — o puteți păstra! Apoi a dispărut. Tatăl meu s-a trezit și nu a mai fost preocupat de vis. După cîteva zile frățiorul meu s-a îmbolnăvit și a murit. (Eu trăiesc, sînt căsătorită și am doi fii.)

---

* A muri; literal: a se duce la strămoși (*n. t.*).

Această relatare amintește de ceea ce i s-a întîmplat chiar lui Jung în Africa: O indigenă s-a îmbolnăvit grav. Vraciul chemat s-o vindece a declarat: „Bolnava este singura fiică a unor părinți decedați prea tineri. Ei se află acum sus, în pădurea de bambuși, de unde coboară în fiecare noapte pentru a îmbolnăvi fata, ca să moară și să le țină apoi companie."

A construit o „capcană de spirite" sub forma unei cabane în miniatură. A pus înăuntru o figurină de lut, care trebuia s-o înfățișeze pe bolnavă, și de atunci încolo duhurile s-au dus acolo, crezînd că se află lîngă fiica lor. „Spre marea noastră uimire", adaugă Jung, „bolnava s-a făcut bine în două zile."[1]

Nu întotdeauna unirea are loc între muribund și cei deja morți, ci există și relatări în care muribunzii sau cei care tocmai au murit se unesc cu cei rămași în viață. Povestirea unui fost mecanic de locomotivă abordează această temă:

La 8 aprilie 1950 a murit fratele meu. Avea 60 de ani. La 11 aprilie a fost înmormîntat la W. Cîteva zile după aceea... m-am băgat în pat, ca de obicei, pe la ora 20:00 și am mai stat puțin treaz, pe spate. Nu mă gîndeam la fratele meu. Oi fi stat așa vreo 10–15 minute, cînd, deodată, el a apărut la vreun metru și jumătate deasupra mea, ieșind din bezna care mă înconjura ca dintr-o ceață deasă. În mărime naturală, în hainele sale de zi cu zi, a venit plutind încet și s-a oprit apoi, stînd de-a curmezișul deasupra mea, dar numai partea superioară a corpului. Acum s-a întîmplat ceva straniu! Deodată, din corpul său, pentru mine vizibil, s-a desprins ceva ca o ceață foarte fină și în același moment și din trupul meu. Aceste două formațiuni nebuloase s-au deplasat exact la mijloc între el și mine, contopindu-se. Și astfel amalgamată, această formațiune s-a întors din nou în trupul meu.

Întregul proces a durat poate un minut, fără a face vreun zgomot și a trezi vreun simțămînt. În clipa în care această

[1] „Die psychologischen Grundlagen des Geisterglaubens" („Bazele psihologice ale superstiției)", în *Über psychische Energetik und das Wesen der Träume (Despre energetica psihică și esența viselor)*, Zürich, 1948.

„ceață" sau acest „spirit", sau cum se poate numi o astfel de arătare, a dispărut cu desăvîrșire în corpul meu, a dispărut și fratele meu, fără nici un sunet, așa cum venise. De atunci m-am tot gîndit la această întîmplare și m-am întrebat care o fi adevărata ei explicație, dar nu-mi pot da un răspuns definitiv. L-am întrebat și pe preotul nostru, dar tot fără succes...

Aici are loc o unire între răposat și supraviețuitor; aceasta însă nu se întîmplă în vis sau în fantezie și nici printr-un gest material, corporal (deci de exemplu printr-o îmbrățișare), ci se sugerează un tărîm intermediar, „ceața foarte fină" despre care este vorba părînd să fie expresia unei sfere material-imateriale. În cele relatate aici se unește „sufletescul" celor doi frați sub forma unei substanțe fine; iar produsul contopit se întoarce în supraviețuitor. Exprimat în limbajul mitului, acesta devine acum purtătorul unui suflet al străbunilor (sau cel puțin al unei părți a lui), și anume al celui al fratelui său. Asta amintește de reprezentările răspîndite mai cu seamă în Răsărit conform cărora copiii sînt purtătorii sufletelor rudelor și ale strămoșilor.

O paralelă concretă sau biologică la această imagine mitică poate fi constatată în faptul că sufletul omului nu este unitar, ci constituie o masă ereditară, ai cărei factori ereditari au o proveniență extrem de variată dintr-un întreg grup de străbuni. Jung spune în acest sens: „Sufletul nostru nu este nicidecum o unitate. El pare a fi o colecție de unități moștenite, probabil de fragmente ale trecutului sau de vieți străbune."[1] Astfel, de exemplu, „spiritul bunicului" sau „spiritul mamei" ar putea reprezenta corespondența vizuală proiectată înspre exterior ori, pur și simplu, imaginea unității psihice (sau psihofizice) ereditare a bunicului sau a mamei, corespondență ori imagine care există în om în sine. Revenind la incidentul cu cei doi frați, ar trebui să ne întrebăm dacă din momentul contopirii nu s-a produs o schimbare în natura supraviețuitorului; și anume dacă de

---

[1] Prelegeri de seminar, nepublicate niciodată în germană, *Visions X*, p. 108.

atunci încolo va fi avut trăsături caracteristice pînă atunci mai degrabă fratelui decedat. Este un fenomen care se observă adesea în cadrul familiei după moartea unui membru al ei: un supraviețuitor preia, așa se spune atunci, „rolul decedatului".

Aceste reflecții aruncă o lumină asupra importanței psihice a exemplelor în care sufletele străbunilor și ale rudelor îl așteaptă pe cel mort și vin să-l ia; căci astfel moartea apare ca un proces la care părți ale personalității, pînă atunci separate — s-ar putea spune și *suflete parțiale* —, se contopesc într-o unitate.[1] Aceasta merge mînă în mînă cu desprinderea de viață, impusă muribundului, prin care el trebuie să ia înapoi cu și în sine ceea ce mai există în lume și în mediul lui înconjurător din natura ce-i este proprie. O astfel de detașare sau de luare înapoi a unor proiecții nu se produce însă abia *in aspectu mortis*, ci începe atunci cînd viața este trăită cel mai intens, cînd ea se află pe culmea amiezii, cînd lumina conștiinței se îndreaptă încet dar neostoit dinspre zenit spre apusul ei. Din acest moment, omul este pus în fața misiunii de a nu-și îndrepta privirea numai spre exterior, ci și spre interior, pentru a găsi din nou în sine ceea ce a cunoscut la alții și a ajunge la sine însuși. Din punct de vedere psihologic, unirea în clipa morții cu suflete înrudite sau îndrăgite înseamnă o contopire a sufletelor parțiale.[2]

Ea este o imagine a întregirii sufletului — de parcă moartea ar desăvîrși ceva început adesea încă de decenii. Se înțelege

---

[1] Un exemplu pentru faptul că părți scindate ale personalității sau chiar suflete parțiale sînt experimentate ca apariții de spirite oferă cartea lui H. Staudenmeyer, *Magie als experimentelle Naturwissenschaft (Magia ca știință experimentală a naturii)*, Leipzig, 1912. Autorul relatează aici cum făpturile fanteziei lui, convocate de el în mod conștient, devin treptat independente și în cele din urmă capătă caracterul unor spirite care nu mai ascultă de voința lui, ci fac ceea ce vor. Staudenmeyer trebuie considerat din punct de vedere medical un schizofrenic.

[2] Nu ne miră faptul că sufletele parțiale sînt reprezentate prin morți sau sînt proiectate asupra lor, dacă ne reamintim ce rol pot juca morții, de pildă părinții decedați de mult, în viața unui om.

de la sine că nu se poate formula o regulă de aici; totuşi nu sînt rare observaţiile care arată că un om îşi atinge împlinirea personalităţii, entitatea sa şi deci adevărata-i dimensiune abia la sfîrşitul vieţii sau în moarte.

După expunerile generale din capitolul anterior mă îndrept acum spre un fenomen anume al evenimentelor „oculte", apariția spiritelor.

Înainte să trec la exemple, doresc să mai amintesc o dată care este principiul metodei noastre: problema veridicității sau a posibilității unor astfel de evenimente n-a jucat nici un rol în problematica psihologică pe care o am în vedere. Ceea ce a contat mai degrabă a fost că astfel de apariții de fantome și spirite sînt relatate într-un mod asemănător în toate timpurile și toate țările. De aceea e bine să fie menționate ocazional, ca material de comparație, exemple din lucrări americane, englezești și franțuzești despre parapsihologie. Dacă lăsăm ca expresia și conținutul relatărilor epistolare să acționeze spontan asupra noastră, sîntem pătrunși de o atmosferă atemporală și impersonală cu totul particulară: ele sună asemenea vechilor legende. Această împrejurare, importantă nu numai din punct de vedere estetic, m-a determinat să le citez în mare parte numai puțin scurtate, chiar și atunci cînd stilul era stîngaci și greoi. Asemănarea cu istorisirile vechi nu este de mirare, întrucît adesea impulsul pentru formarea de legende sau mituri a fost dat tot de întîmplările unor indivizi în parte, așa cum sînt ele relatate și în scrisorile de la *Beobachter*.[1]

[1] Cercetarea modernă a legendelor (printre alții: F. Ranke, R. Weiss etc.) a accentuat cu dreptate legătura dintre întîmplare și legendă. Cf. în acest

Oamenii și le încredințează reciproc, și misterul care le învăluie, ca și simțămintele pe care le trezesc în propriul suflet le conferă atracția deosebită și fac ca ele să nu fie uitate, ci transmise mai departe. Cu timpul, în ele se produce o anumită transformare: numele și persoanele sînt date uitării sau sînt modificate, și ele apar ca întîmplări anonime sau ca aventuri ale unor eroi — deci ca legende sau mituri. În decursul lucrării vor fi aduse spre comparație diferite legende, și de aici va reieși înrudirea lor lăuntrică cu relatările din scrisorile noastre.

Caracterul arhetipal al fenomenelor a făcut ca ele să fie abordate cu aceeași metodă ca și alte apariții arhetipale, de exemplu imaginile din vise, viziuni, creații poetice etc. S-a încercat să se găsească o interpretare cu ajutorul amplificărilor și să se ajungă astfel pe urmele unui tîlc care le-ar putea sta la bază. Și, după cum s-a mai arătat, problematica psihologică a dus tot mereu și la aceea a *naturii fenomenelor*. Un răspuns definitiv la această problemă pînă acum nerezolvată n-a putut fi dat bineînțeles nici aici, iar reflecțiile făcute sau cele reieșite în decursul cercetării pot fi apreciate doar ca ipoteze. Parapsihologia modernă cere pentru elucidarea fenomenelor experimentul și observarea științifică exactă, ceea ce nu a fost cazul în cercetarea noastră.

*

Ce frapează mai întîi cercetînd relatările despre aparițiile de spirite este reiterarea anumitor elemente ale caracteristicilor lor: astfel, numeroase scrisori relatează despre o lumină care înconjoară arătarea sau emană de la ea. În altele este vorba despre culoarea albă, mai rar cenușie sau neagră. La asta se adaugă alte indicii stereotipe, ca de exemplu că spiritele plutesc, că sînt transparente, că făptura lor se destramă. Un alt

---

sens H. Burkhardt, *Zur Psychologie der Erlebnissage (Despre psihologia legendei bazate pe întîmplări trăite)*, Zürich, 1951. Burkhardt nu contestă posibilitatea aportului fenomenelor parapsihologice la apariția unor legende — de exemplu, întîlnirea cu duhurile morților —, însă consideră această relație ca nefiind încă dovedită științific.

grup descrie spiritele ca fiind fără cap, fără picioare etc. Aceste date tipice au fost un indicator de drum prin abundența de fenomene. Ele au devenit punctul de plecare al interpretărilor.

Spiritele luminoase

Deosebit de impresionant este fenomenul adesea evocat al unei lumini care emană de la apariția respectivă sau al unei *transfigurări* a feței sau a făpturii. Uneori este doar o lumină sau o „luminiță" care vestește prezența „spiritului mortului", fără ca el însuși să devină vizibil. În alte cazuri numeroase se vorbește — ca o formă atenuată a transfigurării — despre *frumusețea* mare sau chiar suprapămîntească a „spiritelor".

Ne frapează că fenomenele luminoase ale transfigurării evocate în scrisorile noastre se arată — chiar dacă nu întotdeauna, dar în cea mai mare parte — la acele „spirite" în care se manifestă rude sau răposați îndrăgiți sau stimați, în timp ce „spiritele" străine sau necunoscute (fantome) devin mult mai rar vizibile în această aureolă: ele poate că apar conform autorilor scrisorilor noastre ca „luminițe" anonime, dar sînt mai degrabă ca niște umbre, cenușii, ba chiar negre și întunecate. Ocazional este vorba despre culoarea lor albă sau despre vălurile albe care le înconjoară.

Să auzim acum exemplele.

O femeie scrie: La nouă ani și jumătate mi-am pierdut tatăl; nimic nu mă putea consola și ani de-a rîndul am plîns după el. Apoi... s-a întîmplat într-o noapte de Crăciun. Mă băgasem deja în pat, dar voiam să mă duc mai tîrziu la slujbă. Tocmai se făcuse timpul să mă scol din nou, cînd m-au apucat niște dureri puternice de burtă, așa că a trebuit să rămîn culcată. Curînd au încetat, dar era deja prea tîrziu pentru slujba de Crăciun. Așa că am rămas în pat, cînd, deodată, am auzit ușa deschizîndu-se și niște pași ușori, însoțiți de un ciocănit ciudat. Eram singură în casă și mi s-a cam făcut frică. Atunci s-a întîmplat minunea, răposatul meu tată, Dumnezeu să-l odihnească,

s-a îndreptat spre mine, *atît de frumos, atît de strălucitor ca aurul, atît de transparent ca negura;* arăta așa ca întotdeauna, i-am putut recunoaște perfect contururile, apoi s-a oprit în fața patului meu, m-a privit cu bunătate și a surîs. M-a învăluit o senzație profundă de liniște și m-am simțit fericită ca niciodată pînă atunci. După aceea a dispărut...[1]

Asemănător sună și următoarea evocare a unei femei despre transfigurarea unei moarte: Într-o comună vecină cunoșteam o femeie încîntătoare și cu frica de Dumnezeu. Auzind că murise, mi-am propus să mă duc la înmormîntarea ei. Era în ziua înmormîntării, în jurul orei 11 dimineața. Tocmai voiam să pun lemne în sobă, cînd, deodată, nu m-am mai simțit singură. M-am întors și în spatele meu se afla femeia aceasta. Era *transparentă, însă de o splendoare și frumusețe desăvîrșite.* Părul ei, care pe cînd trăia era încărunțit, acum era luminos, numai bucle, și-i ajungea pînă la jumătatea brațelor. Fața era clară și albă, ochii străluceau, în gura zîmbitoare dinții erau minunați. Rochia care venea pe gît și mînecile care ajungeau pînă după încheietura mîinii erau de o bogăție nevăzută vreodată...

O femeie relatează o amintire: În anul 1926 am ajuns în Anglia și n-am putut coresponda cu bunica mea, pe care o iubeam foarte mult, pentru că nu știa să scrie și să citească. Într-o noapte mi-a apărut, așa cum o știam eu în viață, dar *transparentă și strălucind ca soarele,* cu un surîs pe buzele uscate și o privire care parcă mă străpungea. Întinzîndu-mi mîna, mi-a spus clar: „În noaptea asta trebuie să mă despart de tine." Am știut în clipa aceea că n-o s-o mai văd pe bunica mea pe pămînt. Apariția sau viziunea era atît de limpede, de frumoasă și grandioasă, încît m-a însoțit de-a lungul vieții... Ar mai fi trebuit să spun că două zile după cele relatate mai sus am primit de la ai mei din Elveția vestea că bunica mea murise în noaptea în care-mi apăruse ca să-și ia rămas bun.

---

[1] De remarcat aici momentul special al anului (noaptea de Crăciun). Momentul special și locul special joacă un rol important în apariția spiritelor.

Puțin diferită este următoarea relatare a unei femei: Într-o noapte mi-am văzut tatăl plutind pe lîngă mine *într-o lumină strălucitoare*. Întîi am crezut că visez, dar pe urmă m-am ridicat la marginea patului. Eram deci complet trează. Ne-am privit în ochi, tata era *atît de frumos* cum nu-l văzusem niciodată, aproape că aș putea spune: *parcă era transfigurat*. Apoi mi-a trecut prin minte că se întîmplase ceva cu tata. A doua zi am primit o telegramă anunțîndu-mă că tata murise de un atac cerebral. Vîrsta 85. — Dintotdeauna mă temusem puțin de mîntuirea sufletului tatei, dar, văzîndu-l atît de frumos, am presupus că era pregătit lăuntric. Asta mi-a dat o mare împăcare sufletească...

Din evocare nu este clar dacă lumina emană de la apariție sau dacă aceasta este înconjurată de o lumină independentă de ea. Aceeași nesiguranță legată de relația dintre apariție și lumină reiese și din următoarea relatare:

Era sfîrșit de octombrie 1927, cînd m-am trezit brusc după miezul nopții și nu mi-am mai putut găsi liniștea. În sine nimic ieșit din comun. Dar ce s-a întîmplat atunci? La picioarele patului meu, dincolo de marginea lui, a apărut, ca să zic așa *învăluită într-o lumină sacră*, o făptură albă, încîntătoare. Mi-a surîs prietenește. Încet, această apariție magică s-a dizolvat din nou în neant. Am perceput totul cu ochii deschiși, mută, aproape fără să respir. — Cine era această făptură încîntătoare? Nașa mea (care emigrase cu ani în urmă în Statele Unite)! Într-adevăr, după două săptămîni am primit o scrisoare... Nașa mea murise la 1 noiembrie. Imaginea acelei nopți rămîne în mine pentru totdeauna.

Despărțită mai clar este lumina de apariție în următoarea relatare; cea care o scrie a fost educatoare în familia B.:

Într-o noapte m-a trezit o *luminozitate* neobișnuită și în ea am zărit o siluetă stînd în fața patului meu. Avea trăsăturile tatei. L-am auzit rostind: „Am venit să te previn, ești în pericol din cauza oamenilor de aici." — *Apoi a dispărut și în jurul meu s-a lăsat noapte adîncă*. (Autoarea scrisorii renunță în consecință

la serviciul ei. Mai tîrziu află că doamna B. a fost citată la tribunal pentru înșelăciune și furt și că ea era căutată ca martoră.)

O altă relatare despre apariția unui muribund într-o rază de lumină sună astfel: Într-o noapte m-au trezit niște pași care veneau dinspre coridor spre locuință. M-am ridicat în capul oaselor, ca să ascult. Era beznă. Tocmai băteau afară orele 2. Deodată am văzut, într-o lumină stranie, cum s-a deschis ușa camerei mele și Madame X, prietena mea din Vevey, a intrat. Purta o cămașă de noapte lungă albă, deasupra o jachetă de dantelă cu broderie și pe cap o bonetă de dantelă... Prietena mea părea, făcînd abstracție de îmbrăcămintea ieșită din comun, așa cum o știam dintotdeauna. Numai raza de lumină era puțin ireală. În clipa aceea însă nu m-am gîndit deloc de unde ar putea veni lumina... (După dispariția ei) camera a devenit *la fel de întunecoasă ca înainte*. Am aprins lampa cu gaz de pe noptieră. În încăpere nu era nimeni. Ușa era închisă. Cu certitudine nu fusese vorba aici de un vis. Sînt sigură că m-a trezit zgomotul pașilor pe coridor și că după aceea am fost perfect trează. Și am știut imediat, n-am avut nici un dubiu, că prietena mea îmi vestea prin această apariție moartea ei. (Într-adevăr, doamna X murise pe la aceeași oră. Și îmbrăcămintea descrisă corespundea.)

Voi mai enumera aici două cazuri în care nu apare „un spirit“ în adevăratul sens al cuvîntului, ci numai o lumină, însă în același mod „fantomatic“ și cu același rol de „vestire“ a morții unui om apropiat.

Într-o joi, noaptea la 3, am fost deșteptată de o *lumină ciudată*. Mi-am trezit soțul și l-am întrebat dacă aprinsese el lampa. A zis că nu, dar că putuse fi unul dintre copii. M-am sculat să verific. Însă toți copiii dormeau. Mi-a venit atunci ca un fulger în minte o soră din spitalul Ingenbohl, care îmi ținuse loc de mamă și pe care o iubeam foarte mult. Și oricît căutam să-mi alung acest gînd, el persista și nu-mi dădea pace. A doua zi dimineață am fost înștiințată telefonic că în noaptea de joi spre vineri la ora 3 acel suflet drag închisese ochii pentru totdeauna. Această

mică întîmplare, care m-a impresionat profund, nu este atît de captivantă ca multe alte povești cu duhuri. Dar tot este ceva ca un om, care ți-a înlocuit mama, să se gîndească în ultimele clipe la tine și să-ți dea de știre în acest fel.

O altă femeie scrie: M-am trezit într-o noapte și în odaie era o *lumină foarte puternică, asemenea unui soare*. Aproape că nu puteam privi într-acolo. L-am sculat îndată din somn pe soțul meu, care mi-a spus că nu vede absolut nimic, lucru pe care nu-l pot pricepe nici astăzi; doar lumina a stat acolo destul de mult timp și era foarte puternică. Soțul meu mi-a spus: Ai febră! dar sigur n-a fost așa. Dimineața am aflat cu tristețe că prietena mea murise cam la aceeași oră la care îmi pătrunsese acea „lumină" în dormitor.

Faptul că „lumina" este percepută numai de femeie, nu și de bărbatul ei, nu diminuează cu nimic „realitatea" apariției sau sinceritatea relatării. Este evident vorba aici despre proiectarea (= transpunerea în afară) a unui fenomen perceput lăuntric. Este de parcă femeia ar fi visat în stare de veghe.

Pentru comparație cu scrisorile adresate revistei *Beobachter* și în completarea lor voi menționa aici încă două relatări din renumita culegere *Phantasms of the Living*[1], de E. Gurney, F. Myers și F. Podmore, care conține cazuri bine confirmate și poate deci sta la baza unei cercetări științifice. Este izbitoare asemănarea cu întîmplările din scrisorile noastre. Primul exemplu[2] povestește despre doi prieteni care au studiat împreună dar au trebuit să se despartă, unul dintre ei încheindu-și studiile mai devreme. Iată-l:

Dimineața am avut visul cel mai viu colorat de care-mi pot aminti. Mă plimbam cu tînărul D. (un prieten), printr-un peisaj superb, cînd am fost brusc trezit de o *lumină*. M-am ridicat în capul oaselor și mi-am văzut prietenul — era îmbrăcat și arăta

---

[1] Londra, 1866, 2 vol.

[2] Vol. I, p. 417 și urm. Relatarea conține și motivul deja discutat al unui muribund care-și ia adio.

ca de obicei. Părea că pornește dinspre pămînt în sus, către lumină. Îmi zîmbea cu drag și am simțit că privirea lui exprima despărțire și un rămas bun cordial. Am sărit din pat și am strigat tare: „Robert, Robert!", dar dispăruse. (După cum s-a dovedit ulterior, prietenul murise la ora aceea.)

A doua relatare[1] provine de la un bărbat care era despărțit de copiii lui, fiind la Paris în momentul întîmplării. Își iubea extrem de mult fiul în vîrstă de 5 ani:

La 24 ianuarie 1881, la ora 7:30 dimineața, m-am trezit brusc și mi s-a părut că-i aud vocea venind de undeva de foarte aproape. Am văzut chiar în fața ochilor o masă albă, luminoasă și opacă, iar *în centrul luminii* am zărit figura iubitului meu băiețel, cu ochi sclipitori și gură zîmbitoare. Apariția, însoțită de vocea lui, a fost prea scurtă și prea bruscă pentru un vis, însă prea limpede și exactă pentru un simplu produs al imaginației. I-am perceput glasul atît de clar, încît m-am uitat prin cameră de jur-împrejur dacă nu cumva se afla acolo. — Chiar atunci, copilul a murit la Londra.

Și din Franța există exemple asemănătoare.[2] Cercetătorul și astronomul Flammarion a publicat în anul 1899 în revista *Annales politiques et littéraires* un articol despre manifestările enigmatice ale muribunzilor și apoi a inițiat o anchetă în rîndul cititorilor — asemănător lui *Schweizer Beobachter* — dacă le apăruseră și lor muribunzi și morți sau avuseseră premoniții legate de nenorociri și alte asemenea. Același îndemn a fost publicat după cîteva luni în alte două reviste, *Petit Marseillais* și *Revue des Revues*. Flammarion a primit în total 4 280 de răspunsuri: 2 456 dintre cei care au scris nu avuseseră astfel de trăiri; 1 824 au putut relata diferite experiențe pozitive. Aleg din culegere următoarea scrisoare a unei femei[3]:

---

[1] Vol. I, p. 444.

[2] Le citez din cartea lui Camille Flammarion, *Rätsel des Seelenlebens (Enigme ale vieții sufletești)*, trad. de G. Meyrink, Stuttgart, 1908.

[3] *Op. cit.*, p. 342.

Aveam o fetiță de 15 ani. Era bucuria și mîndria mea. Trebuind să fac o scurtă călătorie, am lăsat-o în grija mamei mele. (Fiind încă pe drum, mama a visat că fata se îmbolnăvise, ceea ce curînd după aceea s-a și întîmplat. Vreo 10 zile mai tîrziu a murit.) Două zile înainte de moartea copilului stau pe patul meu cu ochii închiși, fără să dorm; în camera de alături fiica mea doarme și infirmiera stă la capul ei. Deodată, o *lumină pătrunzătoare* se revarsă peste întreaga cameră; o chem pe infirmieră, și trec cîteva secunde pînă să-mi răspundă. Între timp sar din pat și mă reped la cel al fetiței. Atunci lumina se stinge și odaia este din nou luminată doar de veioză. Infirmiera tremură de spaimă și mă străduiesc zadarnic să aflu ce o neliniștește. În dimineața următoare îmi povestește... că-l văzuse pe soțul meu, decedat cu șase luni înainte, la picioarele patului copilului.

O altă relatare citată de Flammarion sună astfel[1]:

În anul 1885 îmi încheiasem ultimul an de serviciu, eram repartizat la Arsenalul din Tarbes ca sudor. În noaptea de 20 mai m-a trezit deodată o *lumină orbitoare*. Am privit spre ea și am văzut la piciorul patului, în stînga, un disc luminos, a cărui lumină amintea de o veioză aprinsă. Fără să văd vreo siluetă, fără să aud ceva, am avut totuși senzația că lîngă mine s-ar afla unul dintre verii mei care locuia în Langon și de curînd se îmbolnăvise grav. După cîteva secunde, viziunea a dispărut și m-am întins iar în pat, spunîndu-mi că-s un prost.

A doua zi, m-am dus ca de obicei la lucru; la opt și jumătate dimineața am primit o depeșă cu știrea că vărul meu murise noaptea la ora unu.

Un exemplu asemănător menționează și Louisa E. Rhine în articolul deja citat, „Hallucinatory Psi Experiences“:

Mama mea a murit pe 17 februarie, puțin după miezul nopții. Se afla în California, iar eu eram în Wichita, Kansas. În această zi de 17 februarie ședeam la ora 9:40 în dormitor în fața

---

[1] *Op. cit.*, p. 83.

oglinzii și mă pieptănam. Deodată, încăperea a fost invadată de o *lumină extrem de ciudată*. N-o pot descrie. Am simțit o adiere de vînt pe umeri și am auzit un zgomot slab, ca fîlfîirea aripilor unei păsări. Apoi am privit în oglindă și am văzut-o pe mama stînd în spatele scaunului meu, frumoasă ca un înger. Stătea pur și simplu acolo și-mi surîdea. Asta a durat vreo 30 de secunde. Am strigat „Mamă!" și m-am repezit spre ea, dar atunci ea a dispărut iar *lumina s-a stins*... (Un telefon o înștiințează imediat după aceea că mama ei a murit.)

Există și din timpuri mai vechi relatări despre fenomene asemănătoare.

Despre Dante se spune[1]: După moartea lui Dante s-a observat că la *Divina Comedie* lipsește Cîntul al 13-lea. Maestrul îl terminase cu siguranță; dar în ciuda tuturor eforturilor, n-a mai putut fi găsit. — Opt luni după moartea sa, fiul lui, Iacobus Alighieri, a venit la Pietro Giardino, care-i fusese ani de zile elev lui Dante. Stînd împreună într-o încăpere liniștită a lui Giardino, Iacobus i-a povestit că-și văzuse tatăl cu o figură strălucitoare... (Acesta a indicat un loc unde, într-adevăr, manuscrisul a și fost găsit după aceea.)

Despre fratele Klaus din Flüeli (Nikolaus von der Flüe) se relatează că, la trei zile după moartea lui, a apărut sub forma unei făpturi strălucitoare. Se spune:

... Cînd însă soția lui, Dorothea, veni la mormînt în ziua de după moartea fericitului părinte, ca să se roage, o consolă un mesager care fugi după ea să-i povestească pe scurt că-l văzuse pe răposatul Nikolaus pe o stîncă... într-o *lumină strălucitoare*.[2]

---

[1] Din Prefața ediției originale a lui *Videlin de Spiera*, Veneția, 1477. Citat după *Geisterseher (Vizionari)*, culegere de întîmplări ciudate ale unor personalități renumite, în mărturii proprii și ale unor contemporani, München, 1952.

[2] Rob. Durrer, *Bruder Klaus. Die ältesten Quellen über den seligen Nikolaus von Flüe, sein Leben und seinen Einfluß (Fratele Klaus. Cele mai vechi izvoare legate de fericitul Nikolaus von Flüe, viața și influența lui)*, Sarnen, 1917–1921, vol. 1, p. 550.

Ultimul exemplu este din nou o relatare din scrisorile noastre. O femeie scrie că era suferindă de inimă și „destul de consumată“ de atîta muncă: Într-o seară de vară am fost foarte zguduită sufletește în urma unei discuții... A trebuit să mă bag imediat în pat. Am sperat că starea de sfîrșeală îmi va trece curînd. Dar, din contră, mi-a fost tot mai rău și am simțit că s-ar putea să-mi fi venit ceasul de pe urmă. Corpul mi-a înțepenit cum nu mai pățisem niciodată pînă atunci. N-aș fi fost în stare să chem pe nimeni, deși eram cît se poate de trează... M-a străfulgerat un singur gînd: acum o să mori! Atunci am văzut ușa deschizîndu-se de la sine și m-am gîndit că, slavă Domnului, vine cineva să aibă grijă de mine. Dar am încremenit și mai tare, fiind ca hipnotizată, cînd în încăpere a pătruns o *făptură luminoasă*. Era alcătuită din *lumină albă, densă*. Nu avea față, dar avea ceva ca un fel de brațe. Picioarele nu i le puteam vedea, cu toate că această ființă din lumină și aer se mișca asemenea unui om. S-a așezat la picioarele patului meu și, în timp ce eu mă uitam la ea înlemnită și cu răsuflarea tăiată, a făcut o mișcare, de parcă ar fi vrut să-mi ia boala din trup și s-o ducă în inima ei. A arătat spre partea ei stîngă, într-acolo unde la noi, oamenii, este lăcașul inimii. Totul poate să fi durat preț de cîteva secunde. Apoi făptura s-a dizolvat în neant. Eu însă am fost eliberată de senzația aceea de înțepenire, am putut respira din nou cu ușurință și am sărit din pat, pentru a le povesti rudelor mele cele întîmplate...[1]

La această întîmplare nu avem de-a face cu apariția unei ființe care poartă trăsăturile unui om cunoscut sau înrudit, ci cu o făptură luminoasă de origine necunoscută. Autoarea scrisorii adaugă relatării ei interpretarea acestei apariții făcute de către o cunoștință care se ocupase mult cu probleme supranaturale. Aceasta i-a explicat că ar putea să fi fost Cristos în trupul unui înger, care ar fi vrut s-o apere de o moarte prematură.

---

[1] Din exprimarea acestei relatări reiese un paralelism ciudat între interior și exterior: este vorba de un gînd care o „străfulgeră“ pe povestitoare, și în același moment în cameră intră făptura luminoasă.

*

Șirul exemplelor se încheie aici provizoriu. Ele ne-au etalat în fața ochilor nu puține enigme. Ce s-a întîmplat? Ce relație psihologică există între apariții și cel care are parte de ele? De ce au ele loc în clipa morții și a primejdiei? Care este sensul lor? Răspunsurile la aceste întrebări pe mai multe niveluri pot reieși abia din capitolul următor. Relația psihologică dintre apariții și diferiții indivizi va deveni mai clară în capitolul despre spiritele albe, iar la întrebarea dificilă de ce se manifestă ele în momentele speciale ale morții, bolii, pericolului etc., de ce par să indice tocmai aceste evenimente, încearcă să dea un răspuns capitolul despre „fenomenele sincronistice". Capitolul de față va aduce mai întîi doar o interpretare psihologică a făpturilor luminoase, pentru a arăta astfel că în ele zace un sens și care este acest sens.

Interpretarea psihologică a spiritelor luminoase se poate pune în legătură cu cuvintele cu care autoarea ultimei scrisori citate își explică fenomenul: la întîmplarea tămăduitoare a femeii a fost vorba — după cum se va mai arăta mai exact — de viziunea a ceea ce se numește din timpuri vechi „trup spiritual" al omului, adică de un „om interior", așa cum apare el și în meditațiile alchimiștilor și cum a fost el descris de multe ori de ei. Ei l-au numit, corespunzător naturii lui luminoase, și „astrul în om" sau „corpus glorificationis", trupul transfigurării. Această ființă spirituală care ar sălășlui în om corespunde pe tărîmul religiei cel mai curînd cu ceea ce a numit Pavel „Cristos în mine".[1]

Imaginea unui om spiritual și nemuritor alcătuit din lumină sau de la care emană lumină are o tradiție foarte veche. Ea ajunge în trecut pînă la învățătura precreștină a „omului primordial", cunoscut în iraniană ca *gayomard* sau ca figura sa paralelă *yima*, al cărei nume s-a transmis adesea și ca *yimô kshaêtô = yima cel strălucitor*.

---

[1] Cf. denumirea lui Cristos în credința apostolică drept „lumen luminum", lumina luminilor.

Printre izvoarele cele mai vechi ale unui om interior luminos se numără și textele egiptene despre sufletul Ba al omului. Acesta era considerat alter-ego-ul său spiritual, apelat ca „stea" și desemnat cu hieroglifa astrului. De aceea, sufletul Ba s-ar putea numi și un fel de trup astral în om. I se atribuia nemurirea.[1]

Făptura unui om primordial înveșmîntat în lumină a jucat un rol însemnat și în gnoza creștină. Aici a fost echivalat Logosului și se spune că ar fi existat înaintea oricărei creaturi.

O reprezentare asemănătoare se găsește în mistica iudaică, în care făptura lui Adam Kadmon înfățișează omul mare sau spiritual, căruia, și lui, i-a fost atribuită calitatea luminoasă. În Cabala lui Isaac Luria se spune că de la el emană diferite tipuri de raze luminoase. Această reprezentare a cunoscut însă diferențierea esențială abia în alchimie, al cărei țel principal a fost reconstituirea omului luminos dispărut în materie.[2] Astfel, lumina făcea parte din misterul central al alchimiștilor. Vechii maeștri erau conștienți că acest om luminos sau „primordial" nu putea fi reprezentat numai ca făptură divină, ca un mit în pleromă, ci era legat de omul însuși. Încă la Zosim de Panopolis, unul dintre cei mai vechi alchimiști din secolul al III-lea d. Cr., se spune că omul pămîntesc, trupesc poartă în sine omul spiritual, numit φωσ (lumină).[3] Jung numește acest „om interior spiritual" al alchimiștilor un „daimonion"[4] și indică prin această parafrazare mitică forța inevitabilă a unui factor psihic, care a fost trăit, grație autonomiei sale, ca un *numinosum*.

O teorie detaliată a trupului luminos sau astral din om găsim mai tîrziu la Paracelsus. Pentru tema noastră este concludent

---

[1] Urme ale unei reprezentări a sufletului ca astru se găsesc în superstiția că o stea căzătoare ar indica nașterea unui copil.

[2] Acestei reprezentări îi stă la bază mitul lui Nous înghițit de materie.

[3] C. G. Jung, *Die Visionen des Zosimos (Viziunile lui Zosim), Gesammelte Werke XIII*, p. 105. Și Mercurul alchimiștilor, pe care Jung l-a interpretat ca inconștient sau ca spiritul acestuia, a fost numit „Stilbon", scînteietorul sau strălucitorul. Cf. C. G. Jung, *Der Geist Mercurius, Gesammelte Werke XIII*, p. 245.

[4] *Paracelsus als geistige Erscheinung (Paracelsus ca apariție spirituală), Gesammelte Werke XIII*, p. 143.

că el îl pune în legătură cu anumite fenomene parapsihologice. Asemănător celor din mitul egiptean, Paracelsus a preluat, pe lîngă trupul fizic, un altul semimaterial, care era asemenea lui, ca o imagine în oglindă, și pe care-l numea „trupul sideral“ (adică astral). În *Liber de Lunaticis* el spune: „... și așa sînt în om două trupuri, unul din elemente, celălalt din astru; de aceea acestea două trebuie înțelese ca separate; prin moarte, trupul elementar ajunge cu spirit cu tot în mormînt, cele eterice sînt așezate pe firmament și spiritul imaginii Domnului merge la cel a cărui imagine este.“ Paracelsus presupune că și după moartea omului trupul său „sideral“, trupul său „astral“, cutreieră din loc în loc și simulează înfățișarea celui mort; el este imaginea interioară în oglindă a omului, deci alter-ego-ul lui; un trup a cărui carne este, cum spune el, „carne subtilă“, și care nu are nevoie de ușă, de gaură, ci trece prin ziduri și pereți, fără să spargă ceva. (Ceea ce corespunde descrierilor obișnuite ale spiritelor morților.) La mult timp după descompunerea trupului elementar în pămînt, acest trup sideral este absorbit treptat de stele.

*

Ne este la îndemînă să punem în legătură întîmplările trăite de autorii scrisorilor noastre cu imaginea „omului interior“, așa cum a apărut ea în diferitele culturi. Ele arată în felul lor primitiv că reprezentarea străveche a unui „om spiritual“ s-a menținut pînă în zilele noastre ca imagine a unei ființe luminoase. El apare spontan în întîlnirile povestitorilor cu duhurile morților învăluite în lumină și strălucire. Am merge însă pe o cale greșită dacă am vrea să explicăm asemănarea detectabilă de-a lungul mileniilor a imaginii sau a reprezentării ca fiind o continuare conștientă a unei tradiții. Ea constă mai degrabă în dispozițiile inconștiente inerente sufletului — structurile arhetipale de bază, care se arată tot mereu în același mod și pe care omul le tot trăiește sub forma unor întîmplări asemănătoare.

A mai rămas însă fără răspuns o întrebare importantă pentru cercetarea noastră: ce înseamnă sau ce indică natura luminoasă a „omului mare“ și a „spiritelor“? Pentru a găsi un răspuns la

aceasta trebuie pornit mai de departe. Să ne amintim mai întîi de vechea simbolistică a luminii care apare adesea în contextul reprezentărilor religioase și indică aproape întotdeauna înțelepciune și știință.[1] Cel înțelept și știutor este considerat „luminat". Pe acest fundal trebuie înțeles și nimbul de lumină cu care sînt imaginați și înfățișați în aproape toate religiile sfinții și cei „luminați". Se mai relatează și astăzi despre astfel de apariții luminoase la unii oameni care au dus un trai deosebit de pios și de înțelept. Ca exemplu, iată o scrisoare din colecția noastră, pe care o citez aici în întregime, fiind cu totul remarcabilă:

Era în anul 1911, n-o să uit cît oi trăi. Aveam 16 ani pe atunci. Eram 8 frați și surori; un frate de-al nostru era invalid din naștere. Nu putea sta în picioare, adică poziția lui era ca aceea a cuiva care își ține mereu genunchii îndoiți. Din cauza acestui handicap nu putea fi folosit decît pentru munci efectuate șezînd. Îmi amintesc încă foarte bine, fratele meu avea pe atunci 28 de ani (trăiește încă; s-a născut în 1883). Avea întotdeauna locul lui rezervat la fereastră, unde executa treaba care i se repartiza. Aș mai adăuga că fratele meu n-a putut învăța nici o meserie și că și cu pregătirea școlară rămăsese în urmă, neavînd cum să frecventeze normal școala, o dată ce în copilărie a tot fost dus de la un medic la altul și a stat în diverse rînduri în spital, din păcate fără rezultat pentru suferința lui fizică. Ceea ce doresc să mai precizez aici este că fratele meu citea foarte mult Biblia, era foarte credincios și știa cum să se împace, cu multă răbdare, cu soarta sa. Poate găsea alinare în Biblie tocmai pentru că îi erau interzise plăcerile vieții de care au parte oamenii sănătoși. Ca să n-o mai lungesc, pe-atunci — părinții meu aveau un han — a descins la noi o trupă de actori ambulanți, care au jucat în sala noastră piesa *Genoveva*. Acești oameni de teatru au locuit deci pentru scurt timp la noi și astfel l-au cunoscut și pe fratele meu. Erau buni cu el,

---

[1] Cf. de exemplu Daniel 12, 3: *Cei înțelepți vor străluci cum strălucește bolta cerului și cei care vor fi îndemnat pe mulți să umble pe calea dreptății vor fi ca stelele în vecii vecilor*. Cf. și chipul strălucitor al lui Moise pe muntele Sinai.

impresionați de destinul lui, stăteau de vorbă cu el și îi aduceau uneori bunătăți. În ultima seară a șederii lor s-a organizat o masă de adio, actorii au mîncat și, cum se spune, au cam întrecut măsura la băut. Se făcuse deja tîrziu, era spre miezul nopții, cînd și-au adus aminte de fratele meu care, bineînțeles, se culcase deja de mult. Au hotărît cu toții să se ducă în dormitorul lui și să-i toarne și lui un pahar de rămas bun. Zis și făcut. Cu siguranță că nu i-a mînat vreun gînd rău, ci mai curînd a fost un fel de năzbîtie. Cei patru bărbați din trupă au urcat scările și au intrat în odaia fratelui meu. O soră de-a mea și cu mine ne-am asociat și noi acestei vizite nocturne. Ce s-a petrecut însă atunci? Fratele meu care dormea nici n-a simțit cu siguranță nimic din această vizită, în schimb actorii au rămas muți la vederea lui; s-au făcut albi ca varul, părul li s-a ridicat măciucă și au părăsit înmărmuriți și tiptil camera, pe vîrful picioarelor. Ce văzuseră? Fratele meu dormea liniștit în patul lui, dar *capul său era într-o lumină intensă și strălucea foarte puternic*. Am văzut asta cu toții și nici unul dintre noi nu s-a încumetat să se apropie mai mult de el, așa că am ieșit în liniște. Cei din trupă au rămas după aceea tăcuți, de abia mai îndrăznind să scoată o vorbă altfel decît șoptită. Atmosfera veselă se spulberase, iar discuția nu s-a mai purtat decît plină de fiori în jurul acestui fenomen. Actorii au fost de părere că aveam un sfînt în casă. Eu nu știu, n-am văzut niciodată o aureolă de sfînt altfel decît în picturi, dar îmi pot imagina că ceea ce percepusem la fratele meu trebuie să fi fost cam așa ceva, în orice caz acest gînd este încă foarte intens în mine. De atunci încolo am nutrit față de fratele meu un respect sfînt, deși nu s-a mai vorbit niciodată despre incident. Nu știu ce-o fi fost, însă acel fenomen a fost văzut totuși în același timp de șase persoane.

Un alt exemplu, istoric, al iluminării ar putea completa întîmplarea de mai sus. Îl extragem din *Povestirile unui pelerin rus*,[1] acestea fiind relatările unui pelerin anonim din popor despre

---

[1] Freiburg, 1951. Apărute pentru prima dată în 1884, la Kazan, Rusia. Pelerinul a trăit la mijlocul veacului al XIX-lea.

viața sa religioasă, drumul său religios și experiența sa interioară. El povestește despre un frate pelerin orb[1]:

A simțit o căldură lăuntrică puternică, asemenea unei senzații indescriptibile de desfătare cuprinzîndu-i inima; la care s-a adăugat plăcerea mare de a se desăvîrși neîncetat prin rugăciunea care-i deschidea calea spre dragostea pentru Isus. Din cînd în cînd vedea o *lumină strălucitoare*, chiar dacă în această lumină nu puteau fi recunoscute nici un fel de obiecte sau vreun lucru anume; uneori i se părea, cînd se cufunda în inima lui, că acolo s-ar fi aprins puternica flacără sacră a unei lumînări arzînde, i-ar fi ieșit prin gură afară și i-ar fi înconjurat întreaga făptură cu raze luminoase; atunci putea chiar să vadă în lumina acestei flăcări lucruri și fenomene îndepărtate.

*

Iluminarea de care a fost vorba în cele două exemple nu provine din conștiință și nici din intelect, ci corespunde unei „lumini interioare“ sau pornește de la ea. Iluminarea nu poate fi obținută niciodată cu forța și nici în mod conștient, ci producerea ei este ca un dar făcut omului sau ca o inspirație dintr-un izvor necunoscut și autonom. „Știința“ despre care este vorba aici este o știință percepută cu inima și alimentată din intuiții și supoziții care nu sînt legate de limitele lumii noastre cotidiene. Personificarea izvorului său ce transcende conștiința este „omul interior“, caracterizat la rîndul lui prin lumină ca purtător de înțelepciune și știință.

Alchimiștii aveau cunoștință de superioritatea unei astfel de înțelepciuni sau a unei științe provenind din interior. De aceea ei dădeau sfatul ca la *opus* să se „deschidă bine ochii spiritului și ai sufletului și să se privească și cunoască cu ajutorul *luminii interioare*, pe care Dumnezeu a aprins-o dintru început în natură și în inima noastră“.

Să ne amintim că am întîlnit deja în capitolele anterioare un factor psihic „știutor“. Mai cu seamă în acela despre om și destinul lui. Din exemplele citate acolo a reieșit clar că „omului

---

[1] *Ibidem*, p. 126.

interior", descris în capitolul nostru ca făptură luminoasă și care acolo apărea ca înger sau era experimentat în formă abstractă ca „ghidare", îi este inerentă o „știință" independentă de conștiință și depășind-o pe aceasta. Din punct de vedere psihologic s-ar putea spune că în acest factor-destin și-a făcut apariția „sinele" omului, adică totalitatea sa — am putea zice și: „daimonion"-ul său — care cuprinde conștientul și inconștientul și îl duce la țelul necunoscut lui — la sine însuși.

*

În ultimă instanță, afirmațiile despre calitatea luminoasă a „omului interior" corespund unei naturi luminoase atribuite din „lumea de dincolo"; el provine doar din acel tărîm necunoscut care transcende viața sau conștiința. De aceea este de înțeles că, în contextul morții și al trecerii de la viață la moarte, se relatează uneori și despre perceperea unei apariții luminoase, strălucitoare, care nu este legată de o făptură umană.

Un exemplu ar fi trăirea intens luminoasă a unei fete tinere, despre care ni se povestește într-o scrisoare: în momentul morții surorii ei a avut timp de cîteva secunde viziunea unei *luminozități orbitoare, insuportabile*, îndărătul unei perdele uriașe, atîrnînd de cer. Era, de parcă *splendoarea scînteietoare a cerului, a lumii de dincolo* s-ar fi revelat pentru o clipă scurtă privirii fetei.[1]

În multe culturi „lumea de dincolo" apare reprezentată ca lumină. Astfel, după asertiunile *Cărții tibetane a morților*, primul lucru perceput de suflet după moarte este o luminozitate orbitoare desemnată drept „lumina clară" sau „lumina primordială", adică lumina lui „Dharma-Kaya". Starea „Dharma-Kaya" este considerată cea a iluminării desăvîrșite.[2]

---

[1] Aceeași viziune se găsește în romanul *Time must have a Stop*, de A. Huxley, care dezvoltă o fantezie despre întîmplările de după moarte ale unui bărbat și descrie cum sufletul se dizolvă treptat într-o lumină percepută mai întîi ca fiind de nesuportat.

[2] Cf. *Das Tibetanische Totenbuch*, Zürich și Leipzig, 1935, p. 47 și urm. (diferite alte ediții).

Și în mistica iudaică apare o lumină asemănătoare. În Cartea *Zohar*, o lucrare de înțelepciune tainică, desemnată drept scrierea principală a Cabalei, este vorba despre o „strălucire“, o „radiație“, anterioară creației și „tainică“. Din ea s-au născut toate celelalte cuvinte creatoare și forțe creatoare. Lumina ascunsă corespunde misterului primului cuvînt al Genezei (*scil.*: „la început“) sau este acest mister însuși. Strălucirea inițială n-are nimic a face cu lumina creată de Dumnezeu.[1]

*

Dacă se ia în seamă simbolistica luminii ca semn al „științei“ și pentru imaginile unei „luminozități de dincolo“, atunci ne-am putea gîndi în domeniul considerațiilor religioase poate mai curînd la „atotștiința Domnului“, care precedă oricărei ființe și îi supraviețuiește.[2]

Însă nu putem să nu ținem cont de conținutul simbolic al luminii și în cazul transfigurării spiritelor morților zugrăvită în întîmplările din scrisorile noastre sau în cel al luminii care o însoțește. De aici decurge un sens ciudat, întrucît reiese că, o dată cu moartea, adică cu stingerea conștiinței eului, s-ar produce o extindere importantă a cunoașterii, o „iluminare“. Din punct de vedere religios acest lucru ar putea fi considerat drept indiciu că sufletele răposaților participă la starea divină a cunoașterii. Ele par a fi asimilate într-o ființă divină sau apar ele înseși ca fiind „deificate“. Astfel, și în *Cartea tibetană a morților*, de exemplu, se spune despre conștiința celui decedat

---

[1] Cf. G. Scholem, *Die Geheimnisse der Schöpfung. Ein Kapitel aus dem Sohar (Misterele creației. Un capitol din Zohar)*, Berlin, 1935.

[2] Este cunoscut că viziunile luminoase ca trăiri ale divinității sau comparația lui Dumnezeu cu lumina joacă un rol însemnat la numeroși mistici. Astfel, Augustin scrie în *Confesiunile* lui (VII, 10) că a zărit în interiorul lui „lumina nestrămutată“, „strălucind mult mai puternic (ca soarele) și umplînd totul cu splendoarea sa. Cine o cunoaște — acela cunoaște și veșnicia...“ Să ne gîndim și la „lumina fluidă a divinității“ la Mechthild von Magdeburg, sau la Johannes Tauler, care predica despre „lumina divină“, care întrece orice în strălucire, și la viziunea însuflețitoarei „lumini vii“ la Hildegard von Bingen.

că „este strălucitoare, goală și inseparabilă de Marele Trup care radiază“. Da, este însăși „lumina nestrămutată“ și de aceea formula pentru a te adresa celui mort este „Buddha Amitabha“.[1]

Asemenea afirmații ale sufletului despre o stare a cunoașterii de după moarte trebuie luate însă numai drept ceea ce sînt: niște referiri plastice la ceva necunoscut; nu se poate verifica și nu se va putea niciodată verifica dacă le corespunde vreo „realitate transcendentală“. Din punct de vedere psihologic s-ar putea menționa ca amplificare că percepțiile extrasenzoriale constatate prin parapsihologie trimit spre o „știință“ existentă în inconștient care depășește cu mult bagajul de cunoștințe al conștiinței. Ea trebuie desemnată drept „absolută“. Omul are parte de această știință numai dacă este atins de inconștient, dacă lumina conștiinței diurne dispare sau chiar se stinge, așa încît să-și poată face apariția lumina interioară. Va fi vorba pe larg despre aceasta în capitolele consacrate relativității timpului și spațiului în inconștient, precum și sincronicității.

Imaginea unei amplificări a științei și conștiinței în moarte nu era străină omului în timpurile străvechi. Doar se știe că inițierile în misterii, care duceau în felul lor la o astfel de extindere a conștiinței, erau considerate întotdeauna și ca o pregătire întru moarte. Este semnificativ că în cadrul misteriilor lui Mithra identificarea cu soarele era treapta superioară la care putea ajunge cel ce urma să fie inițiat. Această „solificatio“ corespundea unei iluminări sau „transfigurări“. El ajungea la capătul drumului său la acea cunoaștere de care are parte sufletul prin moarte, conform reprezentărilor și imaginilor generale.[2]

*

Pentru a completa tabloul vor mai fi menționate aici pe scurt descrierile destul de frecvente ale unor apariții luminoase „extrasenzoriale“, la care atmosfera nu corespunde nicidecum trăirii mîntuirii, iluminării și păcii lăuntrice, ci este mai degrabă

---

[1] *Das Tibetanische Totenbuch, ed. cit.*, pag. 52.

[2] Cf. A. Dietrich, *Eine Mithrasliturgie*, 1910.

neliniștitoare și inspiră teamă, dat fiind că lumina pornește de la morți răi sau neizbăviți. Caracterul aparent contradictoriu al acestor întîmplări și legende se află în legătură cu ambivalența oricărei imagini arhetipale al cărei conținut încă nu a fost conștientizat. Conștientizarea înseamnă diferențiere și presupune capacitatea de a realiza că ceva este diferit de altceva. Eu știu de existența frumosului numai datorită urîtului, de a luminii numai grație întunericului și de a răului numai mulțumită binelui — și invers.

Nu ajunge deci să fie luată în considerare doar esența clară, „celestă" a luminii, așa cum a reieșit ea limpede din exemplele noastre de pînă aici. Pentru a sesiza natura simbolică a luminii și a deveni astfel conștient de sensul „omului interior", trebuie să se exprime și cealaltă latură, cea ascunsă, a luminii. Dacă pornim pe urma vechilor izvoare, ne izbim de realitatea mai întîi surprinzătoare că „cerul" sau spiritul nu este menționat ca singura sursă a luminii. Se poate urmări o tradiție veche și tainică, pînă departe la Paracelsus, Agrippa din Nettesheim și Meister Eckhart, care mai arată o a doua sursă a luminii, și anume *natura*. „Lumina naturii" a ocupat un rol central în gîndirea alchimiștilor. „Lumen naturae" înseamnă, de asemenea, cunoaștere. Dar ea indică o știință care „nu provine din revelația sacră", ci „reprezintă un al doilea izvor de cunoaștere, așa-zis independent"[1]. Aceasta este, după cum am spus, natura sau, în sens psihologic, inconștientul; și din pricina originii sale întunecate se află în contradicție cu știința intelectului și a conștiinței. După Agrippa din Nettesheim, „lumina naturii" îi conferă omului capacitatea prezicerii.[2] Mult mai tîrziu este menționată o astfel de știință și la Schopenhauer, atunci cînd vorbește despre o „atotștiință a naturii".

---

[1] C.G. Jung, *Paracelsus als geistige Erscheinung (Paracelsus ca apariție spirituală), Gesammelte Werke XIII*, p. 129.

[2] În *Occulta Philosophica* de Agrippa din Nettesheim din anul 1510, autorul vorbește despre „luminositas sensus naturae", a cărei iluminare se întinde și asupra animalelor, dîndu-le darul profeției. Cf. C.G. Jung, *Gesammelte Werke XIII*, p. 130.

Paracelsus este cel care s-a ocupat în amănunt de natura dublă a luminii și semnificația ei. El scrie[1]: „Există deci două înțelepciuni în lumea asta, una veșnică și una muritoare. Cea veșnică se trage nemijlocit din lumina sfîntului spirit, cealaltă nemijlocit din lumina naturii." Hotărîtoare pentru felul de a gîndi al alchimiștilor ca și al lui Paracelsus a fost convingerea că ambele lumini provin din unitatea primordială a lui Dumnezeu: ele reprezintă cele două aspecte ale sale.[2] Și J. Böhme a exprimat într-un mod asemănător opoziția inerentă naturii divine: ce-i drept, la el nu este vorba despre o lumină dublă a lui Dumnezeu, ci de focul său dublu, pe care-l numește focul dragostei și al mîniei sau îl descrie printr-o altă imagine ca un foc care nu este numai lumină, ci și ardere.

Și natura luminoasă a spiritelor trebuie înțeleasă ca avînd o calitate dublă. Este o lumină „spirituală", care indică iluminare și ordinea celor create. Din punct de vedere psihologic, acesteia îi corespunde „omul spiritual" sau „interior", care poate fi desemnat în limbaj religios drept „Cristos în mine". Este însă și o „lumină naturală", și aceasta se manifestă într-o forță care străpunge ordinile bine stabilite și irumpe de exemplu în fenomenele ce nu se supun unei reguli: ale clarviziunii, visării, viziunilor, „vestirii". Făptura religioasă pentru acestea este Lucifer, adversarul lui Cristos. Și el este, după cum i-o spune numele, un purtător de lumină, și el este considerat un astru.[3] Din punct de vedere psihologic el este întruchiparea sau imaginea arhetipală a demonismului inerent omului, care-l poate înfrunta și ca demonism al spiritelor. El formează originea forței prometeice a conștiinței umane, care s-a opus dintotdeauna vechiului, ordinii, lui Dumnezeu și zeilor și a contribuit în mod decisiv la configurarea și dezvoltarea istoriei omenirii.

În colecția noastră de scrisori nu există exemple care să arate forța originară a luminii luciferice. De aceea referirile la

---

[1] *Philosophia Sagax.* Cf. C.G. Jung, *Gesammelte Werke XIII*, p. 131 și urm.

[2] Cf. C.G. Jung, *Gesammelte Werke XIII*, p. 132.

[3] Isaia 14, 12: *Cum ai căzut tu din ceruri, stea strălucitoare...?*

ea au fost citate mai degrabă pentru a desăvîrși teoretic imaginea.[1] În scrisorile trimise revistei *Beobachter* este vorba cel mult de motivul cunoscut al unui mort care nu-și găsește liniștea, a cărui prezență se anunță printr-o lumină stranie, demonică sau malefică. Voi cita totuși trei exemple pentru a ilustra cele spuse.

Relatarea unui bărbat aduce a legendă: Cu aproximativ 55 de ani în urmă, aveam pe-atunci 20 de ani, eram angajat la un lăptar, care făcea comerț en gros. Trebuia să duc zilnic de acolo peste 1 000 de litri de lapte în oraș. Laptele trebuia distribuit cel tîrziu la ora 8 dimineața la comercianții cu amănuntul. De aceea ne apucam la miezul nopții de treabă, ambalam laptele și untul, le încărcam și hrăneam caii cu ovăz bun; căci era greu și istovitor pentru animale să străbată, în mare parte la trap, drumul lung... Se povestea în sat că „Gipsi" (moara Gipsi ceva mai jos în sat) fusese locuită cîndva și că o femeie își omorîse acolo copilul; uneori putea fi văzută noaptea mergînd prin fața morii cu copilul sub braț. Normal că mi se trezise și mie curiozitatea. De fiecare dată cînd treceam pe-acolo mă uitam iscoditor înspre „Gipsi". Și, într-adevăr, într-o noapte, m-am pomenit deodată cu încărcătura mea cu tot într-un *con foarte puternic de lumină*. Centrul acestui titirez l-am văzut pe sol, chiar în spatele cailor. Această lumină intensă să fi durat preț de cinci secunde. Toți trei caii s-au cabrat, rămînînd drepți și neclintiți pe picioarele dinapoi. (Un spectacol frumos în alte împrejurări.) La fel de repede cum a venit totul, la fel a și dispărut. În jurul meu s-a lăsat brusc din nou noapte adîncă. Se stinseseră chiar și luminile vehiculului meu. Caii se repeziră înainte într-un galop sălbatic. Din strada proaspăt așternută cu pietriș zburau încoace și încolo bucățele în jurul meu, lovind cu zgomot roțile. Din fericire am putut ține frîiele strîns, așa că am stăpînit

[1] Ca viziune poetică, E. T. A. Hoffmann a fost cel care a reprezentat făptura „omului interior" sub forma lui Lucifer, și anume în basmul său *Urciorul de aur*. El l-a numit „Phosphorus". Cf. în acest sens cartea mea: *Bilder und Symbole aus E. T. A. Hoffmanns Märchen „Der Goldne Topf"*, Daimon, Einsiedeln, 1986.

întrucîtva goana nebunească a cailor. Dar i-am putut face să se oprească abia puțin înainte de a ajunge la L.

O femeie scrie: Aveam pe atunci exact doisprezece ani. Într-o seară făceam ordine prin bucătărie. După cum se mai poate vedea astăzi adesea în casele vechi, un geam al bucătăriei dădea spre scară. Pe vremea aceea încă nu era instalată lumina electrică, dar lampa cu petrol tot făcea o lumină slabă noaptea. Trebăluind așa prin bucătărie, am văzut cum de sus de pe scară a pătruns o *lumină puternică* prin geam. M-am uitat într-acolo și ce am văzut? O femeie cobora treptele într-o cămașă albă lungă, cu o bonetă de noapte pe cap. În mînă avea o lampă. Eu deschisesem geamul. M-a privit, dar ochii îi erau ca de sticlă. A plutit pe scări în jos, prin gangul lung al casei, și-a făcut de treabă la cutia poștală, care s-a auzit pocnind tare. M-am repezit bineînțeles în odaie, albă ca varul, și am povestit tot. Am mai văzut această făptură adesea, părinții mei, fratele meu și cu mine, da, chiar ne-am obișnuit puțin cu ea. Nu ne mai producea spaimă. De ce însă această femeie nu-și găsea liniștea?

Un bărbat scrie: Fiind împreună cu mama mea, mi s-a întîmplat la un moment dat ceva ieșit din comun. Ne aflam în drum spre casă, după ce vizitasem un bolnav. Era noapte, noi mergeam pe o șosea în pădure, în spate curgea un pîrîu. Deodată am văzut pe malul apei *lumina unei lumînări*, făcîndu-se tot mai mare, *căpătînd o asemenea intensitate, încît întreaga împrejurime s-a luminat ca ziua*. Pe mal, în mijlocul acestui con de lumină, am văzut, în mărime naturală, un bărbat și o femeie strîns îmbrățișați. Un motociclist, care tocmai trecea la vale, a oprit și a privit cu noi minunea. Nu pot spune exact ce indică acest incident. Știu însă că cu ani în urmă prin zona aceea s-a sinucis o fată în gîrlă, din cauza unei drame amoroase.

*

Cu aceste puține relatări epistolare va fi încheiat șirul exemplelor de apariții luminoase ale unor caractere care nu sînt pozitive. După cum am mai spus, ele sînt mai puțin mulțumitoare

decît cele legate de întîlnirile cu „spirite transfigurate"; dar ele nici nu erau menite să transmită mai mult decît o atmosferă cu totul diferită de cea care-i înconjura pe „morții strălucitori". Opoziția corespunde caracterului paradoxal al simbolului luminii, care se arată ba ca „divină", ba ca „demonică". De aceea, în cadrul relatărilor noastre lumina indică atît mîntuirea, cît și, dimpotrivă, starea de neizbăvire.[1]

În încheiere voi mai menționa arătarea luminoasă neobișnuită dintr-un vis. Nu a fost legată de prezența unor „spirite", dar a anticipat anumite fenomene parapsihologice. Relatarea i-o datorez lui C. G. Jung, care mi-a povestit-o.

O pacientă de-a lui — bolnavă de isterie — a visat că de perdelele dormitorului ei atîrnau multe *globuri luminoase*.[2] Din structura ieșită din comun a acestui vis, care frapa în noianul celorlalte vise, Jung a conchis că în mediul înconjurător al pacientei s-ar putea produce în viitorul apropiat evenimente parapsihologice și i-a atras atenția asupra acestui lucru. Într-adevăr, după cîteva zile s-au întîmplat următoarele: la trezirea pacientei marginea de sus a paharului care stătea pe noptieră s-a spart de la sine cu un clinchet puternic, bucata desprinsă avînd o formă de inel, iar suprafața de spărtură fiind tăiată perfect neted.

Explicația dată de Jung incidentului conține și un indiciu pentru înțelegerea fenomenelor spiritelor. Globurile luminoase din vis le-a interpretat ca simboluri ale energiei psihice scindate, iar acest clivaj se ivise ca urmare a transferului făcut într-un mod inconștient. Astfel de cantități de energie scindate au tendința să se reîntoarcă la personalitate, pentru a restabili totalitatea pierdută sau „sfărîmată". Atîta timp însă cît ele se mai află în starea proiecției sau exteriorizării — așa cum o arată imaginea

---

[1] În multe legende „omuleții luminoși" care apar noaptea sînt considerați sufletele nemîntuite ale unor copii nebotezați. Cf. Fr. Ranke, *Die deutschen Volkssagen (Legendele populare germane)*, München, 1910.

[2] Apariția *globurilor luminoase* este un fenomen parapsihologic relatat frecvent. Cf. E. Bozzano, *Übersinnliche Erscheinungen bei Naturvölkern (Fenomene extrasenzoriale la popoarele primitive)*, Berna, colecția „Dalp".

onirică —, ele pot produce fenomenele parapsihologice cele mai variate; de pildă și bine cunoscutele ciocănituri în pereți și mobile sau deplasarea obiectelor etc.

În acest caz, importantă este analogia simbolică a fenomenelor: este vorba despre reconstituirea personalității, și ambele apariții — glob luminos și inel — pot fi considerate simboluri ale totalității. Prin inel se accentuează în plus momentul respectiv al relației. Este ca și cum energia ar reprezenta, atît în vis, cît și în fenomenul parapsihologic, o imagine semnificativă. În ambele situații ea creează un simbol. Din punctul de vedere al dezvoltării psihice, al tămăduirii sau atingerii totalității acest fapt este important, pentru că simbolul trebuie privit în mod general ca mijloc de transformare a energiilor psihice.[1] Astfel apare el și la pacienta lui Jung, spre a pregăti, respectiv a face posibilă transformarea în sensul conștientizării.

Problema „spiritelor“ nu este nici rezolvată, nici nu capătă în cele din urmă un răspuns prin explicarea energetică a unor asemenea fenomene. Poate că omul primitiv ar vedea în globurile luminoase ca și în forța misterioasă care a spart paharul un spirit ancestral sau un grup de spirite ale strămoșilor — și nici măcar nu s-ar înșela foarte tare, dacă ne gîndim la primele apariții de „suflete parțiale“ personificate, menționate în capitolul întîi, care corespund unor factori psihici ereditari. Și globurile, unitățile energetice, ar putea fi considerate astfel de „suflete parțiale“ care apar în vis, într-o formă nepersonificată, ca imagine.

*

Autorii scrisorilor noastre nu și-au manifestat niciodată îndoiala în ceea ce privește realitatea concretă a „spiritelor“ și nici n-au încercat vreodată să dea o altă explicație. Parapsihologia cunoaște două posibilități pentru lămurirea fenomenului apariției spiritelor: există pe de o parte așa-numita *teorie spiritistă* care privește spiritele ca ființe (indiferent de ce

---

[1] Cf. C.G. Jung, *Über psychische Energetik und das Wesen der Träume, Gesammelte Werke VIII*, p. 67.

natură) în sine, independente și care există în afara psihicului omului.[1] Pe de altă parte avem așa-numita *teorie animistă*, conform căreia este vorba, în cazul apariției spiritelor, de conținuturi ale sufletului proiectate în exterior și devenite vizibile, deci de halucinații.

Pe psiholog îl preocupă în legătură cu această din urmă teorie mai cu seamă întrebările cînd se manifestă conținuturile proiectate și de ce o fac într-un mod atît de pregnant.[2] În general, conținuturile psihice obișnuiesc să apară în proiecție atunci cînd conținutul proiectat nu poate fi integrat, întrucît se află încă prea departe de conștiință. Cu cît este mai mare, pe de o parte, această distanță, iar, pe de alta, necesitatea conștientizării, cu atît mai intens se poate înfățișa conținutul — fie în vis, fie în relațiile cu purtătorul proiecției (om, animal, obiect etc.), fie în „apariții", respectiv halucinații.

Se mai pune apoi întrebarea dacă ne putem mulțumi cu această alternativă a teoriilor sau dacă nu este cumva vorba aici de unul dintre domeniile limitrofe în cadrul cărora, după cum a constatat știința modernă, la fenomene nu se mai poate răspunde cu niște explicații clare. Asta este valabil pentru domeniul limitrof al lumii infinit de mici, lumea atomului, precum și pentru lumea infinit de mare, și anume cosmosul. Un exemplu simplu și cunoscut al necesității unei duble explicații oferă natura luminii care trebuie explicată o dată drept corpuscul și o a doua oară drept undă. Ambele concepții sînt corecte, ambele se exclud reciproc și se și completează într-un anume sens. Observatorul este liber să-și configureze experimentele

---

[1] Un material bogat ne oferă în acest sens lucrarea deja menționată a lui E. Mattiesen, *Das persönliche Überleben des Todes*, 2 vol, Berlin, 1936–1939. În 1953 s-a înființat la Duke University, SUA, un departament de cercetare pentru lămurirea problemelor ivite aici, precum și a așa-ziselor călătorii astrale. Revista *Theta* care apare acolo își propune obiective asemănătoare.

[2] Pentru a evita confuziile trebuie precizat că proiecțiile nu „se fac" în mod arbitrar, după cum nici nu pot fi desprinse în mod samavolnic de purtătorul proiecției. Le întîlnim, și este un pas însemnat în direcția conștientizării, atunci cînd sînt recunoscute ca atare.

în funcție de un aspect sau de celălalt. Trebuie să fie însă conștient că, o dată cu alegerea unei căi, o exclude și o „distruge“ pe cealaltă.

Și parapsihologia poate fi considerată un astfel de domeniu limitrof. În ea, ca și în domeniul mărimilor atomice, legile timpului, spațiului și cauzalității ajung la capăt. Există posibilitatea ca nici pentru fenomenele parapsihologice să nu mai fie suficiente niște explicații univoce. Dificultatea alcătuirii teoriei constă în aceea că este vorba despre o știință relativ tînără ale cărei legități și fenomene încă nu sînt cercetate la fel de aprofundat și amplu cum sînt cele ale fizicii sau ale astronomiei.

Poate însă într-o zi se va constata că cele două teorii și posibilități explicative se completează (și se și exclud reciproc) la fel cum o face natura ondulatorie și corpusculară a luminii. În favoarea dublei posibilități de explicare ar putea pleda faptul că — așa cum se va mai vedea pe parcursul capitolelor următoare — aceleași fenomene ale aparițiilor de spirite sînt observate atît în vis (sau într-o viziune), deci în domeniul exclusiv psihic, cît și „în realitate“, adică „afară“ și aparent independent de cele trăite. Dar și aici important va fi, ca în exemplul de mai sus al luminii, care este punctul de vedere ales de observator; și aici, în ciuda valabilității ambelor teorii, va fi la fel: calea contestată o va exclude aparent pe cealaltă.

Pe parcursul lucrării, dar mai cu seamă în capitolele despre fenomenele sincronistice, ne vom întîlni în mai multe rînduri cu reflecțiile făcute aici; și chiar dacă astăzi încă nu este posibil să afirmăm ceva definitiv, se va vedea totuși că ele s-au confirmat ca ipoteze de lucru.

Spiritele albe

Apropiate de spiritele luminoase sînt arătările descrise ca albe. Pentru a transmite o impresie legată de aceste fenomene, vor fi citate mai întîi cîteva exemple.

Un bărbat relatează o întîmplare de cînd era tînăr: (Se plimba noaptea prin mlaştină.) La un moment dat, am grăbit pasul. Deodată, o plăsmuire nebuloasă s-a desprins dintr-un grup de arbuşti de pe marginea drumului şi a venit lîngă mine. M-a cuprins groaza şi n-am îndrăznit nici să arunc vreo privire, nici să adresez vreo vorbă acelui ceva necunoscut. Transpirat tot şi avînd limba ca paralizată, am urmărit fiecare mişcare. Ciudata fantomă a început să capete treptat forme. Negura s-a răspîndit, contururile s-au făcut mai clare, capul şi corpul au luat forme. O *haină lungă, albă, fără mîneci, ca o pelerină, învăluia totul.* Dar făptura misterioasă nu mi s-a adresat, ci a mers tăcută pe lîngă mine, în pas cu mine, privind fix în faţă. Forma stranie a capului nu era clară, iar o căciulă cît se poate de obişnuită îl acoperea. Brusc, l-am recunoscut după căciulă pe purtătorul ei şi m-a cuprins o mare senzaţie de linişte. Dar şi certitudinea şi amărăciunea că acest prieten vechi şi coleg de muncă era răpus exact atunci în spitalul de pe insulă de o boală grea. Germenele martiriului său îl căpătase bietul de el chiar în acea mlaştină.

Un bărbat povesteşte: O perioadă de timp îmi apărea în fiecare noapte la picioarele patului o *făptură albă* cu o *barbă albă*. Cînd săream speriat în sus, făptura se dizolva încet-încet. — Curînd după aceea vine vestea că tatăl este foarte bolnav; va muri în următoarele zece zile.

O femeie scrie: Am visat că sora mea intră din balcon în camera mea într-o *rochie albă lungă*. Mă reped spre ea plină de bucurie; chiar atunci se bate tare la uşă. O rog să aştepte doar o clipă, mă duc repede la uşă, dar nu e nimeni. Mă întorc la fel de iute, bucuroasă de vizită, dar nu mai e nimeni... După două zile ţineam în mînă anunţul morţii surorii mele.

În America, unei femei i s-au întîmplat următoarele: Sufeream mult de dor de ţară, mai cu seamă de tata mi-era dor şi noaptea adormeam cu nostalgie în suflet. Odată am auzit deschizîndu-se uşa şi tata a apărut în faţa patului meu în costumul *lui de vară deschis la culoare, cu pălărie albă şi baston*

de promenadă. „Vreau doar să-mi iau adio pentru că n-o să te mai văd mult timp..." După zece zile am primit vestea că tata făcuse stop cardiac în noaptea aceea pe la aceeași oră.

Un alt exemplu pe care l-am mai citat într-un alt context [ca și exemplul anterior — *n. t.*] sună astfel: Am visat că sora mea decedată de mult (n-am cunoscut-o practic niciodată, căci n-aveam decît doi ani cînd a murit) *a apărut îmbrăcată toată în alb;* a intrat în casă, înaltă și zveltă, și a spus: „Am venit s-o iau pe mama noastră." Apoi s-a așezat tăcută și a așteptat... La exact două luni după vis, mama a murit.

O femeie relatează: Visam și am văzut-o pe verișoara mea cea mică, așezată pe catafalc în salonul părinților ei, înconjurată toată de *trandafiri albi*... „Un vis prostesc", mi-am spus, căci M. Klein era copilul cel mai vesel și sănătos pe care ți-l puteai imagina. După douăsprezece ore am văzut din nou aceeași imagine cu fiecare detaliu... M. Klein fusese accidentată mortal în ziua aceea.

O altă relatare: Noaptea s-a deschis ușa (salonului spitalului) și a intrat iubitul meu tată, îndreptîndu-se direct spre mine în costumul său de duminică și *cămașa albă* ca *zăpada*. Am rămas împietrită, neputînd scoate o vorbă, iar tata a spus numai că nu va mai veni, că-i este bine acum. După două zile am primit o vizită și toți erau în negru: am știut imediat că tata murise.

Într-o altă scrisoare se spune: La ora două noaptea m-a strigat mama pe nume. M-am trezit, am sărit din pat. Mama era acolo, dar *nu îmbrăcată ca de obicei în negru, ci în alb*. M-a îmbrățișat și și-a luat adio. Deși aveam pe-atunci deja 31 de ani, am început să tremur și n-am mai putut adormi, căci mi-a fost clar că vizita de rămas bun a mamei trebuia să însemne ceva. — Și într-adevăr, mama moare în scurt timp.

Unui copil i se întîmplă următoarele: Într-o seară eram încă perfect treaz și lucid cînd a intrat o *siluetă albă* și s-a aplecat peste mine, după care s-a dus la celălalt pat și s-a înclinat și asupra celor două surori ale mele care dormeau. M-am gîndit:

„Este fratele meu Hans, care s-a întors din Zürich." Dar silueta albă s-a îndepărtat fără să facă un zgomot, trecînd pe lîngă patul meu... A dispărut ca o stafie... Mama mea i-a povestit cele întîmplate argatului, care a spus: „Doamnă, fiți pregătită, cineva va muri." După trei luni fratele meu Hans s-a întors bolnav acasă și a murit curînd după aceea.

Relatarea unei femei sună în felul următor: Fratele meu cel mic era foarte bolnav. În noaptea care urma să fie ultima din viața lui am avut parte de ceva straniu. M-am trezit brusc și am privit prin camera luminată de o lampă cu petrol. Ochii mei au rămas pironiți pe o *femeie îmbrăcată în alb* care ședea pe lavița de lîngă sobă și purta părul lung despletit pe umeri. Cînd m-am uitat la ea, s-a îndreptat spre patul meu. M-a apucat frica și m-am ascuns sub pătură. Uitîndu-mă după cîtva timp după ea, am văzut-o șezînd din nou în același loc. În clipa aceea însă femeia s-a ridicat de lîngă sobă și într-o secundă se afla iarăși lîngă mine. Asta s-a repetat de trei ori. A treia oară a rămas în picioare în fața mea.. În același moment am scos un țipăt care a trezit-o pe mama; a venit repede la mine. Femeia s-a volatilizat pe loc. I-am povestit mamei incidentul. M-a liniștit și curînd după aceea am adormit adînc. Dimineața cînd m-am trezit frățiorul meu murise.

Sau alt exemplu: Într-o noapte am avut o viziune ciudată. O *făptură albă a* trecut pe lîngă patul meu. L-am trezit pe soțul meu să-l întreb dacă o văzuse și el. Dimineața a sunat la ușă și ni s-a înmînat o telegramă: cumnata mea murise de un atac de cord.

O femeie scrie: În martie 1937 am văzut dimineața între 4 și 5 în vis o încăpere de mărimea unei camere *împodobite într-un alb atît de pur și plină de flori albe*, cum nu mai văzusem niciodată. Fiind foarte interesată de fenomenele neobișnuite, i-am povestit fiicei mele, însă n-am putut găsi semnificația. În ziua următoare la amiază, a venit un nepot de-al meu și ne-a îngrozit cu vestea că în timpul nopții murise o nepoată de 22 de ani.

Voi mai menționa trei exemple din alte țări, pentru a face comparația. Se va vedea asemănarea dintre întîmplările trăite. În cartea deja amintită a lui C. Flammarion, *Enigme ale vieții sufletești,* se găsește următoarea relatare despre amintirile din tinerețe ale unui bărbat[1]:

... Într-o seară mă băgasem, ca de obicei, la ora nouă în pat, dar nu puteam adormi. Am auzit bătînd o oră după alta, iar timpul părea a nu se mai sfîrși... Priveam către fereastra luminată de lună. Pătrundea o rază mare de lumină. Deodată s-a îndreptat spre patul meu, a devenit mai deasă, ca un *veșmînt lung, complet alb,* și am văzut o *siluetă albă* venind spre pat și oprindu-se foarte aproape de mine — o fetișoară slăbuță, dragă mie, mi-a zîmbit. „Leontine!" am strigat. Dar raza de lumină a alunecat mai departe și a dispărut la capul patului. Mai tîrziu am aflat că micuța mea prietenă Leontine murise exact la ora aceea.

Sau un alt exemplu[2]:

Bernardine era o slujnică bătrînă, fără nici un fel de școală, care n-avea habar de spiritism. Se spunea că nu prea ducea paharul la ureche. Într-o seară coboară în pivniță ca să ia niște bere, dar se întoarce imediat complet năucită, zicînd că-și văzuse fiica, *îmbrăcată toată în alb,* care i-a spus: „Adio, mamă". Fata era în America și la scurt timp a venit vestea că murise exact la ora aceea.

În colecția amintită și ea, *Phantasms of the Living*, de Gurney, Myers și Podmore, se relatează următoarea întîmplare[3]:

Mă aflam la masa din vestiar, cînd am auzit pe cineva bătînd la ușă. Am deschis și în fața ușii era G. Klein (o verișoară), toată *albă-albă și îmbrăcată într-o cămașă albă de noapte.* Mi-a zîmbit și, cînd s-o privesc mai bine, făptura dispăruse. — La aceeași oră fetița a murit.

---

[1] *Op. cit.*, p. 61.

[2] *Op. cit.*, p. 60.

[3] *Op. cit.*, vol. II, p. 521.

Toate exemplele au ca element comun legătura cu moartea sau cu momentul săvîrșirii din viață, fie că făpturile albe îi reprezintă chiar pe morți, fie că vestesc moartea celui pe care-l înfățișează sau pe cea a cuiva apropiat.[1]

Ceea ce frapează este o anumită nediferențiere a aparițiilor; aproape niciodată nu e menționată vreo expresie — ca la făpturile luminoase sau la „alter-ego", care vor fi analizate mai jos.

La trei dintre incidentele amintite aici este vorba de trăiri onirice, iar într-un caz de o viziune. Aceste patru relatări însă nu se deosebesc esențial de cele la care povestitorul spune că era „treaz" sau „perfect treaz și lucid". Aici, ca și acolo, „spiritele" acționează în același fel și îndeplinesc aceeași funcție: vestesc moarte sau boală și apar sub aceeași formă: ca „spirite albe". Această nediferențiere este un factor important. Ea a jucat deja un rol în contextul reflecțiilor noastre teoretice și ne va preocupa și în continuare.

Pentru a găsi un răspuns la întrebarea care este sensul culorii albe ne vom referi la natura ei fizică: alb este modul de apariție al luminii pure, nerefractate. Lumina albă conține, ce-i drept, după cum indică spectrul, toate culorile, ea trebuie însă numită incoloră, iar această lipsă de culoare îi apare ochiului ca albă. Abia în refracția luminii printr-o prismă sau în reflexia pe un mediu ies la iveală culorile.

Referitor la interpretarea albului s-ar putea adăuga următoarele, ținînd cont de definiția sa fizică: în timp ce lumina ca atare — în natura sa pură, luminoasă, și așa cum a fost ea descrisă în multe dintre exemplele noastre — indică iluminare

[1] În acest context sînt interesante cîteva reprezentări din credința populară: în Macedonia se spune că în *pisici albe* sau *cîini albi* se ascund adesea *spiritele morților*. G. Eckert și P. E. Formosis, „Geister-und Dämonenglauben im Pontus", *Volkskundliche Miszellen aus Mazedonien*, caietul 3, Salonic, 1943. La numeroase triburi africane a te da cu lut *alb* înseamnă a te metamorfoza în spiritele strămoșilor. Cf. C. G. Jung, *Das Wandlungssymbol in der Messe (Simbolul transformării în liturghie), Gesammelte Werke XI*, p. 266.

și transfigurare, albul pune „spiritele" în opoziție cu culorile, adică cu viața, ale cărei caracteristici sînt multitudinea de culori, diversitatea: „Reflexele colorate înseamnă viață." Albul, în schimb, adică lipsa culorii, este nonviață, moarte sau lumea de dincolo[1]; în sens psihologic este inconștientul incognoscibil și de aceea nediferențiat[2], și am putea zugrăvi tabloul mai departe și să ne mirăm de analogia că în lumină sînt conținute culorile, în inconștient imaginile și conștientul și — cine știe? — în moarte viața.

Unii oameni care au fost foarte aproape de moarte relatează că au simțit cum detaliile concrete ale vieții lor, chiar și sentimentele și toate legăturile lor s-ar fi dizolvat sau le-ar fi fost extrase; în schimb toată existența lor — cea interioară, ca și cea exterioară — parcă ar fi fost rezumată la o unitate spirituală, așa încît ei înșiși au reprezentat, ca să zicem așa, o esență a destinului lor pămîntesc — spiritual și fizic. „Tot ce am fost vreodată sînt acum." O asemenea stare de concentrare maximă a plinătății în Unu s-ar putea simboliza prin suprapunerea culorilor în alb.

Nu rareori se relatează și că unii oameni care au fost foarte aproape de moarte și-au văzut întreaga viață derulîndu-se în fața ochiului lor interior, și anume, după cum s-a putut constata ulterior, în decursul cîtorva secunde.[3] Și aici există tendința

[1] Să ne gîndim și la paloarea, la lipsa de culoare a chipului unui mort.

[2] În alchimie, „albul" este culoarea lunii, spre deosebire de „roșu", culoarea soarelui. Imperiul lunii este cel al inconștientului. Cf. C. G. Jung, *Der philosophische Baum (Arborele filozofic), Gesammelte Werke XIII*, p. 366.

[3] Cf. în acest sens Albert Heim, „Notizen über den Tod durch Absturz" („Notițe despre moartea prin prăbușire"); *Jahrbuch des Schweiz. Alpenclubs*, anul XXVII, 1892. Renumitul cercetător descrie cum a alunecat la coborîrea de pe Säntis și a zburat prin aer aproximativ 20 de metri cu capul în jos. „Ce am gîndit și simțit în 5–10 secunde nu se poate povesti nici în de zece ori atîtea minute... Apoi am văzut, ca pe o scenă de la oarecare depărtare, cum viața mea se derula în numeroase imagini. Iar eu eram personajul principal. Totul parcă era transfigurat de o lumină celestă; totul era frumos și fără durere, fără frică, fără chin..."

unei astfel de rezumări, chiar dacă nu într-o concentrare atît de desăvîrșită și nu ca un eveniment spiritual atît de diferențiat precum cel descris mai sus.

Faptul că albul este legat de moarte se vede și din aceea că el este purtat de multe popoare ca doliu. La alte popoare, mai cu seamă la cele occidentale, culoarea doliului este negrul. Aici nu este nici o contradicție, ci numai simbolizarea unui alt aspect: în timp ce negrul accentuează mai degrabă punctul de vedere al lumii de aici, durerea, despărțirea, eventual sentimentul de vinovăție, albul scoate în evidență lumea de dincolo, adică dizolvarea a tot ce-i pămîntesc, a gravitației, puritatea și mîntuirea. De aceea este albul aproape pretutindeni culoarea caracteristică giulgiului. Adesea apar ambele „culori" — negrul și albul — simultan: astfel, se preferă florile albe pentru a exprima durerea pricinuită de moarte și acolo unde culoarea de doliu este negrul. Ele indică, spre deosebire de suferința pămîntească, starea pură, de izbăvire, și își împlinesc astfel menirea lor de factor de consolare.[1]

Un exemplu remarcabil pentru interacțiunea dintre alb și negru la moartea unui om este următorul vis, a cărui relatare a fost intitulată de persoana care l-a avut: *Un vis și o întîmplare adevărată*. Iată-l:

N-o să pot uita niciodată acel vis a cărui semnificație mi s-a revelat cu groază cîteva ore mai tîrziu: Mă aflam la malul unui lăcușor clar ca cristalul. Deodată l-am văzut pe soțul meu pe celălalt mal, în mijlocul unei cîmpii pitorești, înconjurate de copaci înalți și frumoși. Stătea acolo, asemenea unei statui de marmură, nemișcat, drept și cu *un trup alb ca zăpada*. Întreaga imagine, împreună cu lăcușorul cu apă limpede, îmi oferea o priveliște minunată, bună de pictat.

La marginea apei dinspre malul pe care mă găseam eu am văzut mișcîndu-se ceva *negru*, înotînd spre mine și luînd-o

[1] Nu este aici locul pentru a intra în detalii legate de semnificația albului miresei. La urma urmei, el este probabil explicabil prin apropierea strînsă de sens dintre cununie și moarte.

înapoi abia cînd a ajuns jos lîngă mine. M-am uitat repede la soțul meu, de teamă să nu fi văzut și el acest animal.

Cînd animalul s-a apropiat de mine, l-am apucat și l-am ascuns sub hainele mele pentru ca soțul meu să nu-l poată vedea.

M-am trezit și după cîteva ore am știut că acest vis indica sfîrșitul fericirii noastre în căsnicie.

Exact ca în vis — soțul meu era pe latura mai frumoasă iar eu trebuia să mă lupt singură cu acest ceva negru — așa mi-am tălmăcit acest vis plin de tîlc.

Nu prea se mai poate adăuga nimic la interpretarea pe care o dă chiar femeia trăirii ei onirice: ea este sugestivă și adecvată. Negrul, aici și elementul în mișcare și cel animalic, ține de viața de pe pămînt. Albul, elementul din piatră, deci cel nemișcat și etern, ține de moarte sau de lumea de dincolo. Pentru completare ar mai fi de scos în evidență un detaliu al visului: asemănarea omului cu o statuie de marmură. Căci astfel este sugerată transformarea omului într-o *piatră*, și o asemenea transformare corespunde țelului alchimiștilor. „Transmutemini in vivos lapides philosophicos!" (să vă transformați în pietre filozofale vii) se spunea la ei.[1] Acel „lapis philosophorum", „piatra filozofală", era una dintre imaginile numeroase pentru comorile pe care încercau ei să le obțină. Prin consistența sa, piatra exprimă durată și caracter nepieritor. Așa cum a dovedit-o C. G. Jung, totalitatea umană este cea care reprezintă corespondența psihologică a „pietrei filozofale". Și ea este ținta unui *opus* lung, cel al procesului individuației. După cum reiese din texte, analogia nu le era necunoscută nici vechilor filozofi.

Imaginea sau sugestia transformării într-o piatră (statuia de marmură) în clipa morții este importantă pentru că de fapt totalitatea omului nu poate fi atinsă niciodată, la fel de puțin cum au fost realizate vreodată cu adevărat „aurul filozofic" sau

---

[1] Pentru importanța psihologică a pietrei alchimice, cf. C.G. Jung, *Psychologie und Alchemie, Gesammelte Werke XII*, ediția a doua, 1976, *passim.*

„lapis philosophorum“. Jung spune în acest sens: „Niciodată n-a putut explica cineva întregul drum, cel puțin nu unor urechi muritoare, căci nu povestitorul, ci moartea rostește acel «consummatum est».“[1] Imaginile întîmplărilor discutate de noi îl arată însă ca și cum în moarte ar fi atinsă sau profilată în vreun fel totalitatea omului. Să ne amintim de împreunarea sufletelor parțiale în clipa morții — reprezentată ca unire cu părinții sau rudele moarte —, de apariția mortului ca „spirit luminos“ a cărui relație cu „omul interior, mai mare“ a putut fi sugerată și de trăirea unei concentrări a unei întregi vieți într-o unitate, lucru de care a fost vorba în acest capitol. Ce-i drept, și aici trebuie să ne mulțumim cu exprimarea imaginii și tălmăcirea ei. Interpretarea psihologică nu poate și nu vrea să releve mai mult decît sensul a ceea ce exprimă sufletul în mod spontan. Întrebarea de ce cuprinde ea asemenea imagini și dacă ele au la bază o realitate transcendentă este și rămîne fără posibilitate de răspuns.

Făptura fantomatică a „femeii albe“

Relatările despre spirite citate în capitolul anterior s-au referit în primul rînd la aparițiile unor rude sau cunoscuți care erau morți sau pe moarte. În cazuri rare apar spiritele unor persoane încă în viață.[2] În afară de aceasta, există însă și apariții care nu pot fi atribuite nici unui om cunoscut în vreun fel. Aceste spirite impersonale sau anonime m-au interesat în mod special. Întrucît comportamentul și făptura spiritelor impersonale nu se deosebesc cu nimic de aparițiile morților sau ale celor aflați

---

[1] *Zur Empirie des Individuationsprozesses (Despre empirismul procesului individuației), Gesammelte Werke IX*, p. 367. „Țelul (*scil.*: sinele) este important numai ca idee, esențial este însă *opus*-ul care duce la țel: el umple durata vieții cu un sens...“

[2] Culegerea menționată deja de cîteva ori a lui Gurney, Podmore și Myers, *Phantasms of the Living*, conține mai ales exemple de apariții ale unor oameni care trăiesc sau care sînt muribunzi, nu însă ale unor morți.

în pragul morții, sau chiar ale oamenilor în viață, cercetarea lor s-a dovedit importantă și concludentă și pentru înțelegerea „spiritelor personale“.

Patru exemple din colecția noastră de scrisori caracterizează astfel de arătări impersonale.

Un bărbat scrie: Era o noapte de martie geroasă, cu lună. Așa cum se obișnuiește pe la noi, la ora 9 toată lumea se băgase în pat. Fratele meu și cu mine dormeam în aceeași odaie, în același pat. Mama și cu tata, în încăperea centrală. Mai aveam o așa-numită „cameră bună", rezervată pentru eventualii oaspeți. Tatăl meu, care șchiopăta foarte tare, avea „tabietul" său, cum se spune: în fiecare noapte, pe la aceeași oră, își părăsea camera, pur și simplu nu putea altfel, pentru a se duce pe verandă. Eu mă trezeam aproape de fiecare dată, căci tata își punea saboții de lemn și pîslă pentru acest drum nocturn. Fratele meu dormea ceva mai adînc. Și în această noapte l-am auzit ieșind și deschizînd ușa de la bucătărie, pentru a ajunge pe verandă. Tocmai voiam să-mi găsesc o poziție mai comodă pentru somn, cînd m-a frapat că tata s-a oprit brusc din mers. Asta era lucru neobișnuit. Tata nu cunoștea ce-i aia frica sau ceva asemănător, dar ceea ce am auzit m-a făcut să ciulesc urechile. „Băieți, a strigat, veniți imediat, băieți, băieți!" Eram doi flăcăi robuști, puternici, de 16 și 17 ani. Am sărit iute ca fulgerul din pat, ne-am pus pantalonii și ghetele și... afară cu noi! Tata stătea țeapăn și arăta cu mîna spre curtea vecină. N-a trebuit să spună mai mult, am văzut-o amîndoi cu propriii ochi. Sprijinită ușor de trunchiul unui copac era o femeie, *îmbrăcată în alb*, cu părul prins în cozi. Tata a „poruncit": „Duceți-vă s-o prindeți, poate că a fugit de undeva." Amîndoi am coborît din cîteva sărituri spre femeie, fratele meu prin stînga, eu prin dreapta! Am alergat pînă la copac, am ajuns repede foarte aproape de apariția misterioasă și am întrebat-o energic ce căuta acolo. N-o să uit niciodată ce s-a întîmplat atunci. Doi ochi negri s-au îndreptat spre mine. M-au privit triști și plini de reproș, rugîndu-mă să n-o tulbur.

Tata mi-a comandat energic să o prind. Am dat s-o apuc de braț, fratele meu a făcut aceeași încercare, dar n-am prins nimic în mîini.

Ne-a scăpat printre degete, alunecînd cu un zîmbet ușor, parcă scuzîndu-se, și s-a sprijinit de unul dintre copacii cei mai apropiați, ca pentru a căuta acolo ocrotire. Din cîteva sărituri zdravene am fost iar lîngă ea: acum trebuia să izbutim. Ne-am repezit la ea, dar în clipa aceea s-a întîmplat o minune. Ca purtată de o forță invizibilă, făptura a alunecat depărtîndu-se în mare viteză de noi și în momentul următor dispăruse, de parcă ar fi înghițit-o pămîntul. Fratele meu și cu mine ne-am privit uimiți, așa ceva era dincolo de capacitatea noastră de înțelegere. Ne-am întors la tata aproape rușinați. Ne-a întrebat numai atît: „De ce n-ați ținut-o?"

A doua zi am pus mîna pe telefon și am întrebat la ospiciul nu foarte îndepărtat dacă în timpul nopții nu dispăruse vreun pacient. Direcțiunea a pus să se verifice peste tot și ne-a comunicat că totul era în regulă, că nu se întîmplase nimic. Îl cunoșteam bine pe administratorul unui domeniu public, al cărui teritoriu se învecina cu al nostru; acesta a trimis o duzină de argați să cerceteze pretutindeni, dar nu s-a găsit nici o urmă. Ne aflam în fața unui mister. Preotul local pe care l-am informat n-a știut cum să interpreteze, nici cum să explice incidentul. La întrebările puse de el, i-am putut răspunde doar că iubita noastră soră murise cam cu un an în urmă. „Să ne rugăm pentru noi toți și să fim conștienți cît de limitată este știința noastră legată de lucrurile care se petrec între cer și pămînt." Acesta i-a fost răspunsul!

Relatarea unei alte femei sună astfel: Aș dori să-ți comunic o dată și o întîmplare din prima mea tinerețe. Acum sînt văduvă și am 66 de ani. Dar n-am uitat ce mi s-a întîmplat cînd eram un copil de doar 5–6 anișori.

Locuiam cu părinții mei pe Runs, asta este în apropiere de Meiringen; trebuia să treci podul peste Aare dacă voiai să ajungi la Meiringen. Era pe vremea aceea o zonă pustie, pe o parte a drumului fiind arbuști de anini, pe cealaltă parte malul Aarei.

N-am știut niciodată ce-i aia teama. Mama mea mergea deseori la Meiringen să lucreze cu ziua. Atunci îi ieșeam seara singură în întîmpinare; auzeam și cunoșteam pasul mamei de departe, cînd îmi lipeam urechea de drumul care de multe ori era înghețat.

Așa s-a întîmplat și într-o seară, cînd tocmai se lăsase întunericul, iar eu mergeam pe drum singură cuc; era toamnă tîrzie. Deodată văd în fața mea o făptură feminină, *albă ca zăpada*, de înălțime medie. Plutea în fața mea, apoi lîngă mine, apoi iar ceva mai departe și din nou aproape de mine, puțin mai sus de nivelul pămîntului. N-am văzut nici o față, silueta fiind de sus pînă jos înfășurată într-un văl foarte subțire. Eu, un copil fără nici un fel de frică, m-am uitat cu uimire să văd cine putea fi acea frumoasă domnișoară care se plimba așa tîrziu și îmbrăcată atît de subțire, cînd afară era destul de frig. Mă tot opream ca să mă uit peste umăr la minunata făptură.

Atunci am auzit pașii mamei venind pe pod. Am alergat la ea și i-am povestit despre întîlnirea ciudată. Mama mea, foarte speriată, a întrebat: „Unde ai văzut tu așa ceva, că eu nu văd nimic?" Am strigat: „Uite acolo, acolo a apărut din nou, plutește puțin deasupra pămîntului. Se apropie de noi, n-o vezi, mamă?" Mama nu vedea nimic, ci doar eu! Mama a șoptit ca pentru sine: „Doar nu ești un copil născut în zi de post*, cum de tu vezi iar eu nu?" Făptura s-a pierdut în zare, evaporîndu-se în neant.

Următorul exemplu aduce tot amintirea din copilărie a unei femei: Este, ce-i drept, mult de atunci, însă îmi amintesc de acea întîmplare din copilărie de parcă ar fi avut loc ieri... Într-o noapte m-am trezit în camera unde era întuneric beznă, chinuită de sete. Am strigat-o tare pe mama. Ușa spre dormitorul părinților era întredeschisă și mama m-a întrebat din pat ce se întîmplase. Am rugat-o să-mi dea un pahar cu apă și am așteptat în întuneric să apară.

Ei... oare venea deja? Căci din dormitor am auzit un zgomot ușor, ca de pași care se apropie. M-am ridicat puțin, cu brațul stîng sprijinit pe cot, avînd privirea îndreptată spre pragul ușii și am șoptit ușurată: „O, îmi aduci..." Dar n-am terminat propoziția, căci într-adevăr a apărut cineva în ușă, numai că nu era mama, ci o făptură feminină total străină mie, *mare, frumoasă, în haine albe care ajungeau pînă la pămînt*, cu bucle negre

---

* A se vedea primele note de subsol ale capitolului *Omul și întîmplarea*, în legătură cu cei înzestrați pentru întîmplări „oculte" (*n. t.*).

care-i cădeau pe umeri. Făptura s-a apropiat încet-încet, trecînd pe lîngă patul fratelui meu care dormea adînc și îndreptîndu-se spre mine, privindu-mă tot timpul cu ochi mari și negri. Ca vrăjită, am rămas nemișcată, în poziția mea nu tocmai comodă, cu privirea fixată pe cea care venea spre mine, vrînd să strig, dar nereușind să scot nici un sunet. Arătarea s-a oprit chiar la patul meu, în stînga, lîngă pernă. Mă privea fără să facă nici o mișcare, nici prietenos, nici uricios, nici vesel, nici trist, doar tăcut și straniu, iar eu mă uitam la ea în sus, neputînd face nimic altceva.

A rămas așa cîteva clipe; apoi a înconjurat încet capul patului meu și s-a postat încă o dată în dreapta lîngă perna mea, și a trebuit, pur și simplu a trebuit să-mi întorc capul spre ea, să mă mai uit o dată în sus la ea, fără să mă pot mișca. Iarăși a rămas cîteva clipe, vreo zece secunde, nemișcată și mută, apoi a pășit încet mai departe, traversînd camera lunguiață, trecînd pe lîngă fratele meu care tot mai dormea, fără să se oprească acolo sau să întoarcă spre el capul. Ajunsă în prag, s-a mai oprit o dată, îndreptîndu-și din nou figura stranie spre mine. Chiar acum a apărut mama cu paharul cu apă. Am văzut cît se poate de clar cele două figuri una lîngă cealaltă — mama mea înaltă părea mică în comparație cu apariția aceea — și deodată ciudata siluetă a dispărut, volatilizîndu-se. Doresc să precizez că pe-atunci nu știam nici să citesc, nici să scriu, că nu auzisem niciodată de fenomene supranaturale, căci părinții noștri aveau grijă să nu se vorbească în prezența noastră, a copiilor, despre așa ceva.

Abia mult mai tîrziu, cînd eram deja femeie în toată firea, am aflat că se spunea prin sat că acea casă, locuită pe vremuri de noi, ar fi „bîntuită", și anume de „femeia cenușie". Însă aceea care mă speriase pe mine atît de tare, pe cînd nu aveam nici șase ani, aceea fusese *strălucitor de albă*.

Cînd aveam vreo 8–10 ani m-am dus o dată cu mama pe jos într-o altă comună. Ne îndreptam spre o pădure. Locul era pustiu. Pe lîngă liziera pădurii trecea un drum de țară, pe care trebuia să-l parcurgem. Înainte de a ajunge însă acolo am văzut o persoană feminină *îmbrăcată toată în alb* și mergînd destul

de încet, așa încît ne-am fi întîlnit fără îndoială la încrucișarea drumurilor. Arătarea era atît de neobișnuită, încît n-am putut să ne desprindem ochii de la ea. În timp ce o priveam fix, a dispărut și am întrebat-o pe mama: unde-i femeia aia? Dispărută din fața ochilor noștri și de nevăzut. Pe-atunci nu știam nimic despre duhuri, iar mama mi-a povestit abia mai tîrziu.

În toate cele patru relatări este vorba despre *un spirit feminin*, pe care povestitorul îl vede sau cu care se întîlnește. Caracterul impersonal ca și simplitatea relatărilor le aduc în apropierea legendelor atemporale — impersonale și ele. Acest lucru nu surprinde pentru că legendele se bazează adesea pe trăiri autentice, care poate că nu diferă prea mult de cele zugrăvite aici. Relatările tocmai citate despre un spirit feminin anonim ne duc la cunoscuta figură legendară a „femeii albe“ sau a „doamnei albe“, despre care se zicea că ar fi bîntuit prin casele și castelele vechi.

Însă în timp ce în povestirile noastre făptura feminină nu face decît să apară și să dispară, fără a fi vorba și de alte evenimente, despre „doamna albă“ se spune că ar vesti moartea atunci cînd se arată. Pînă și berlinezii cei raționali știau despre „femeia albă“ din palatul imperial, care aducea nenorocire dacă o vedeai. După alte versiuni, ea sălășluiește în munți sub puterea unei vrăji și păzește acolo o comoară ce îi revine celui care o poate salva. Actul salvării este de obicei legat de o probă de curaj aproape imposibil de trecut.

E greu de înțeles că există *un spirit feminin* care bîntuie astfel și, pe de o parte, aduce nenorocire sau moarte, pe de alta însă — așa cum arată exemplele noastre — li se înfățișează fetelor mici și băieților foarte tineri. Ce se ascunde îndărătul său?

O punte spre înțelegere reprezintă, ca în multe situații unde interpretarea scrisorilor este dificilă, alchimia. Căci și în textele filozofilor alchimiști întîlnim „femeia albă“. Ea a fost denumită „femina alba“, și în făptura ei strălucitoare era readusă la viață vechea zeiță a iubirii, Venus. Ea și cu tovarășul ei, „sclavul cel roșu“ (Marte), constituie perechea clasică de zei îndrăgostiți, asupra cărora domnea și la alchimiști un acord tainic.

În concluzie putem presupune că și „femeia albă“ din legende și relatări este legată de imaginea arhetipală a zeiței dragostei, deși, ce-i drept, caracterul ei catastrofal, de vestitor al morții, rămîne mai întîi nelămurit. Pentru a pricepe această contradicție ciudată trebuie să ne amintim că toate conținuturile arhetipale au un caracter dublu, ambivalent. Și asta din cauză că în inconștient opozițiile încă nu sînt separate; mai degrabă am putea considera conștientizarea unui conținut drept diferențierea sau manifestarea opozițiilor sale latente; căci abia cînd un element se distinge de celălalt poate fi înțeles și deci conștientizat.[1]

De un astfel de caracter antitetic care indică arhetipul aflat în proces de conștientizare dă dovadă și zeița Afrodita (Venus). În scrierea sa *Fiicele soarelui*, K. Kerényi a prezentat ambele laturi ale acestei zeițe: Afrodita nu este numai zeița iubirii; în taină ea este stăpîna tărîmului de jos sau a morții. „Afrodita avea și aspectul ei de Persefona.“[2]

În cercul germanic al zeităților, Afroditei îi corespunde luminoasa zeiță a dragostei, Frigg sau Freya[3]; și ea era considerată stăpîna imperiului morților, căci era cea care prelua oamenii cînd mureau. Ca zeiță a morții — Hel era numele ei — își revela grozăvia ascunsă a naturii ei. Citim la Ninck despre

---

[1] Cf. și natura dublă a „spiritelor luminoase“.

[2] K. Kerényi, *Töchter der Sonne*, Zürich, 1944, p. 170: „Legăturile nocturne ale Afroditei sînt adînci, chiar dacă sînt trecute sub tăcere în tradiție clasică, atunci cînd nu este vorba de noaptea de dragoste, ci de noaptea aducătoare de moarte. Totuși ni se divulgă o dată că la Delfi era venerată și o Afrodită «a mormintelor», o «Epitymbidia». În Italia grecească de jos monumentele minunate de artă ne arată în mod nemijlocit cum zeița tărîmului de jos, Persefona, poate să se înfățișeze ca o Afrodită și cum pitagoreicii înțelegeau în sens religios atunci cînd propovăduiau că există două Afrodite: una a Cerului și una a Infernului. Afrodita avea și aspectul ei de Persefona...“

[3] Cf. Martin Ninck, *Götter und Jenseitsglauben der Germanen (Zei și credința în lumea de dincolo la popoarele germanice)*, Jena, 1937, p. 115: „Iar Frigg-Frija nu este, conform sensului literal, nimic alta decît «iubita»... Ea este iubita zeului Cerului.“

contradicția întinsă la maximum[1]: „În Hel, cea cruntă, cea cumplită, și în Freya, cea luminoasă, cea înconjurată de strălucire, se împărțea deci esența mamei Pămîntului, ea care le cuprindea pe amîndouă — lumină și întuneric, viață și moarte..."

Din aceste vorbe reiese ce forță se dezvăluie conștiinței în fapturile contradictorii; căci zeița dragostei și a morții, Afrodita–Persefona, Freya–Hel sînt forme de apariție ale uneia și aceleiași *mame primordiale* a zeiței Pămînt.[2] Este vorba de arhetipul „Mamei celei mari" sau a „femininului" ca atare, și acesta este un simbol al inconștientului conceput ca matern-feminin. Inconștientul este, ce-i drept, cel de necunoscut în sine, conține însă toate posibilitățile vieții și ale cunoașterii. Este temeiul primordial instinctiv-creatural al omului și mamă a conștiinței. Stă zămislitor la începutul vieții sale și al dezvoltării sale; dar stă și la sfîrșit, cînd viața și conștiința se cufundă din nou în întunericul incognoscibilului.[3] A da viață și a lua viața — iată funcțiile inconștientului matern. Viața — sau dragostea — și moartea sînt însă limitele enigmatice ale femininului în genere.

Dubla funcție a inconștientului sau a femininului — înfățișată în făpturile contradictorii ale zeițelor — aruncă o lumină

---

[1] *Ibidem*, p. 121.

[2] Fără să vrem să încercăm vreo interpretare, vom aminti că Fecioara Maria care le-a apărut în anul 1917 celor trei copii la Fatima a fost văzută sub înfățișarea unei femei albe strălucitoare. „Veșmîntul îi era alb ca zăpada; era prins la gît cu un șnur de aur și ajungea pînă la glezne. O mantie albă, brodată cu aur îi învăluia capul și întreaga făptură..." Ca prim secret pe care l-a încredințat copiilor a fost că va veni „să-i ia curînd" pe cei doi mai mici. Într-adevăr, aceștia au murit la scurt timp. Cf. L. Gonzagna da Fonseca, *Maria spricht zur Welt (Maria vorbește lumii)*, Freiburg/Elveția, 1943. Despre caracterul variat și ambivalent al „mamei primordiale" cf. lucrarea lui E. Neumann, *Die große Mutter (Mama cea mare)*, Zürich, 1956.

[3] Cf. și în visul avut de Socrate în închisoare, pe care ni-l transmite Platon în *Criton*: i-a apărut o femeie, o zeiță îmbrăcată în *alb*, care i-a adus la cunoștință ziua cînd va muri. O interpretare a visului dezvăluie funcția ei de zeiță a iubirii. Cf. M.-L. von Franz, „Der Traum des Sokrates" („Visul lui Socrate"), în *Träume (Vise)*, Daimon, Zürich, 1985.

și asupra fenomenului „femeii albe“, care, ca „femina alba“, a lăsat deja să se intuiască înrudirea ei cu Venus-Afrodita. La urma urmei, în ea sălășluiește în ascuns o forță încă și mai cuprinzătoare: în sens psihologic, ea trebuie înțeleasă ca un simbol al inconștientului, ca o imagine arhetipală a „femininului“ ce vrea să fie conștientizat în cele două aspecte contradictorii ale sale. În sens mitologic, ea este făptura mamei Pămîntului, care îndreaptă spre om ba chipul ei prietenos, ba pe cel aducător de moarte, apărînd ba ca zeiță a iubirii, ba ca zeiță a morții.

În exemplele noastre, „femeia albă“ li se arată fetelor mici, ceea ce devine acum de înțeles din punct de vedere psihologic: „femininul“ este destinul ce le așteaptă, iar făptura divină sau misterioasă este ca o premoniție a naturii lor ce urmează a-și găsi împlinirea. Într-unul dintre exemple ea pășește alături de mamă, fiind însă mai mare decît ea, iar astfel devine vizibilă diferența dintre imaginea primordială și întruparea ei terestră, adică dintre arhetip și mama personală.[1]

Ea le apare însă și băieților tineri, de 16 sau 17 ani, care sînt speriați de „feminin“ sau încearcă să-l respingă prostește sau să-l prindă cu grosolănie.[2] În ambele cazuri întîmplarea

---

[1] Nu vrem să afirmăm astfel că acel copil care are parte de o asemenea experiență i-ar fi pătruns sensul sau ar fi trebuit să-l înțeleagă. Natura este îmbelșugată și se revelează atît ochiului văzător, cît și celui orb. E suficient să ne amintim de visele de atîtea ori grandioase ale unor copii sub cinci ani sau de cele ale bolnavilor mintali. Natura sau inconștientul prezintă ceea ce este și lasă în seama conștiinței să interogheze sau să caute un sens. Natura își urmează însă cursul și atunci cînd nu se pun întrebări sau nu se dau răspunsuri. Asta nu creează o diferență pentru ea și pentru modul în care ea se desfășoară, ci pentru omul care întreabă și, *Deo concedente* — cu permisiunea Domnului —, capătă un răspuns. Adesea se întîmplă ca întrebarea legată de vise sau incidente neobișnuite avute în copilărie să fie pusă abia mai tîrziu de către omul matur.

[2] Faptul că la incidentul relatat în scrisoare asistă și tatăl nu este în contradicție cu cele tocmai afirmate; căci părinții sînt și ei antrenați în problemele sorții copiilor lor încă neajunși la maturitate. Activi nu sînt însă în exemplul nostru decît băieții. Întîmplarea îi privește în primul rînd pe ei.

misterioasă, fantomatică corespunde — din cîte se poate conchide — unei stări interioare: cei care au văzut „femeia albă“ sînt copii; ei sînt la vîrsta la care la fetițe începe să acționeze conștiința feminității lor (deosebirea față de băieți etc.), și la care la băieți (pubertate) se ajunge de regulă la o primă confruntare cu „celălalt sex“. Nu se poate decide în cazurile noastre dacă la fenomenele evocate este vorba despre o deplasare spre exterior (proiectare) a unor factori interni sau dacă structura psihică îi face deosebit de receptivi la perceperea unei făpturi fantomatice independente de ei.

Din păcate n-am izbutit să descopăr alte relatări sau chiar legende la care să fie vorba, ca în cele patru scrisori discutate, despre o apariție albă, care nu face decît să vină, să se arate și să dispară, ca să zicem așa, fără însușiri și fără să se dezvăluie puncte de reper despre felul ei de a fi, originea sau funcția ei. Poate că asemenea trăiri au fost considerate prea puțin însemnate sau prea colaterale pentru a fi comunicate. Mult mai frecvente sînt istorisirile dramatice ale unei făpturi albe care vestește o nenorocire sau moartea, legendele despre „femeia albă“. Ele sînt foarte apropiate de exemplele, menționate la început, de apariții albe ale unor rude și persoane dragi. Deosebirea față de aceste relatări constă mai cu seamă în caracterul impersonal, adesea și anonim al „femeii albe“. Lucrul poate fi în legătură cu vechimea legendelor respective: în decursul anilor și al deceniilor — deseori al secolelor — elementul personal s-a șters — a fost uitat sau trecut sub tăcere în mod intenționat. De cele mai multe ori însă, în aceste povestiri „femeia albă“ nu este văzută doar o dată, ci există un loc — o casă sau un castel — în care ea își face apariția din cînd în cînd. Atunci se spune despre ea că „bîntuie“.

Ca exemple tipice, care ar putea sta și pentru multe altele, voi cita două legende din cantonul Uri.[1]

---

[1] Josef Müller, *Sagen aus Uri. Aus dem Volksmund gesammelt (Legende din Uri. Culese din popor)*, Basel, 1929, vol. 2, p. 110 și urm.

Femeia albă

Slujeam pe-atunci în casa domnului Gerber din Altdorf, casă situată în piață, lîngă fîntîna Geßler și locuită la începutul secolului al XIX-lea de conducătorul cantonului, Xaver Arnold (decedat în 1841), despre care se spunea că ar fi îngropat o comoară. În afară de mine mai slujea în familie o bonă la copii. Știau toți locatarii casei că, înainte să moară cineva din casă, se arăta o frumoasă femeie albă. Numai bona încă nu aflase nimic. Într-o seară, pe cînd eu stăteam cu familia Gerber în cameră, fata veghea în odaia de alături la pătucul unui copil bolnav. Deodată a intrat fugind în cameră, țipînd înspăimîntată: „Veniți, veniți încoa'!" Toți s-au repezit în odaia de alături, crezînd că cel mic își dădea duhul. Însă o dată ajunși în cameră, fata a povestit îngrozită: „Uite aici, din dulapul din perete, a ieșit o femeie frumoasă, îmbrăcată în alb, și a înaintat încet spre pătuț și a privit copilul uite-așa. Cînd am scos un țipăt, a alunecat pînă în spatele perdelelor de la geam. Căutați acolo!" Ne-am uitat cu toții îndărătul perdelelor, dar nu era nimeni. Cîteva zile mai tîrziu, copilul devenise îngeraș.

Și în casa dr Jauch, acum Schieli, din Vogelsang de pe lîngă Altdorf și în castelașul Apro din Seedorf a fost văzută doamna albă, iar apariția ei însemna de fiecare dată moartea cuiva care locuia acolo.

Ne putem întreba pe drept cuvînt ce o fi produs latura negativă, aducătoare de nenorociri sau moarte a „femeii albe"? De ce s-a transformat în ceva funest făptura mamei Pămîntului, care este și zeiță a dragostei și, după cum o arată exemplele noastre, e văzută încă și în ziua de azi sub acest aspect? Un răspuns la această întrebare ne pot da numai legendele care istorisesc și *cum s-a ajuns acolo*, și anume ca o femeie să bîntuie ca spirit alb ce nu-și află liniștea și să vestească moarte sau nenorocire. Astfel de povestiri complete sînt însă puține la număr.

Dacă mergem pe urmele povestirilor cu duhuri ce nu-și găsesc odihna — nu numai cele despre „femeia albă" — se

constată că în marea majoritate a cazurilor la origini stă o infracțiune sau o vină neispășită, și aceasta a pricinuit „bîntuirea“.[1] Începutul tragic zace adesea cu secole în urmă. De multe ori la mijloc este o faptă criminală și cel puțin la fel de des o sinucidere; iar cel care a deplasat o piatră de hotar trebuie să bîntuie pînă ce i se iartă păcatul. Din această perspectivă, zgîrcenia pare a trece drept un păcat deosebit de grav, ceea ce este probabil legat de faptul că avarul nu-și trăiește de obicei viața și de aceea nu-și poate găsi încă liniștea nici după moarte. Un motiv frecvent este încălcarea unui ritual: faptul că un om care nu a fost îngropat nu-și află odihna a fost descris încă de Pliniu cel Tînăr[2] ca un fapt de care a știut personal.

Pentru contextul nostru e cît se poate de concludent și e logic în sens psihologic că în cazul apariției fantomei „femeia albă“ este vorba de obicei despre *un delict comis asupra iubirii* care nu lasă un suflet să-și găsească liniștea nici după moarte. Este în joc o infidelitate gravă: fie a fost comis un adulter, fie o dragoste nu și-a aflat împlinirea, fie o iubită a fost părăsită în chip infam sau chiar omorîtă, fie i-a fost luat sau ucis pruncul. Cu astfel de crime nu au fost numai distruse viața și sufletul unor oameni, ci și violate legi arhetipale ale vieții. S-ar putea spune și: o zeitate a fost ofensată.

Exemplul pentru un astfel de delict comis împotriva iubirii ne oferă legenda elvețiană despre fecioara din Tegerfeldern de lîngă Klingnau de pe Aare. Aceasta, așa zice legenda, era „renumita fiică a castelanului; faima frumuseții ei se răspîndise în cele patru zări. Dar a murit în farmecul tinereții ei, urmînd în moarte pe un tînăr care-i cucerise inima și pe care mîndria întemeiată pe originea nobilă a familiei ei l-a trimis într-o moarte cumplită. Îmbrăcată în alb și cu părul despletit, așa cum a fost așezată atunci biata fată în groapă, așa rătăcește nemîngîiată încă și azi

---

[1] Se va mai aborda acest subiect în subcapitolul despre spiritele nemîntuite.

[2] 62–113 d. Cr.

în jurul muntelui unde tronează castelul pustiu."[1] Puțini sînt aceia care au încercat s-o salveze, dar nimeni n-a reușit pînă acum; dimpotrivă, cei care au dovedit această cutezanță au murit la scurt timp ori s-au îmbolnăvit mintal.

Forțele arhetipale de bază ale sufletului sînt cele care se personifică aici și care au un caracter numinos datorită tensiunii lor energetice. Această numinozitate conferă personificării un caracter divin, iar întîmplarea devine mit. Aici este vorba despre arhetipul femininului, și iubirea sau viața țin, după cum am văzut, de acest aspect pozitiv, luminos. Ca răspuns la fapta îngrozitoare, inconștientul întîmpină omul cu aceeași grozăvie.[2] Lumea imaginilor arhetipale își pierde forța creatoare, dătătoare de viață și revelează aspectele-i nefaste. În cadrul mitului, zeița Pămîntului își maschează latura iubitoare și devine zeiță a morții: Freya devine Hel, Afrodita devine Persefona.

De aici s-ar putea găsi și un răspuns la întrebarea de ce victima unei fapte criminale este cea care nu-și află liniștea — poate chiar mai des decît însuși făptașul. Aceste afirmații care contravin unui simț primitiv de dreptate, dar care se tot repetă, pot fi înțelese dacă ne gîndim că de fapt nu este văzută femeia personală, afectată de fapta criminală, ci o făptură feminină impersonală, „femininul", rănit în ea și o dată cu ea, și care depășește ființa ei temporală.[3]

Astfel de legende — indiferent care ar fi conținutul lor „obiectiv" de adevăr — sînt în mare măsură concludente în

---

[1] H. Herzog, *Schweizersagen (Legende elvețiene)*, ediția a treia, Aarau, 1913, p. 16 și urm.

[2] Reciprocitatea dintre conștient și inconștient face parte dintre principiile psihologiei inconștientului. Cele relatate aici ne fac să înțelegem și că, din punct de vedere psihologic, ucigașul își ucide întotdeauna și propriul suflet, hoțul și-l fură, iar mincinosul și-l minte.

[3] Și atunci cînd un spirit bîntuie, ca să zicem așa în hainele lui de zi cu zi, sînt exprimate într-un anumit fel atemporalitatea și suprapersonalul. Se va mai aborda acest subiect în subcapitolul despre spiritele care nu se disting de cei vii.

privința acțiunii și puterii arhetipului în sufletul omenesc. În acest sens, ele pot sta fără îndoială alături de basme. Însă, în timp ce la acestea din urmă întîlnim de cele mai multe ori reprezentări plastice de procese și legități care se desfășoară, ca să zicem așa, în spațiul din interiorul psihicului, în inconștient, la legende există întotdeauna și o legătură cu anumite evenimente în timp și spațiu. În asta constă limitarea lor — ele nu ating mai niciodată bogăția și caracterul atît de variat al basmelor —, dar tot aici sălășluiește și farmecul lor; căci ele ne dau o idee despre fundalul atemporal al evenimentului istoric. Din atemporalitatea arhetipului se explică și faptul că legendele în jurul femeii albe sînt transmise adesea mai departe secole de-a rîndul ca o tradiție de familie și în multe cazuri sînt și trăite mai departe. Ceea ce s-a potrivit o dată unui arhetip i se potrivește pentru totdeauna. Căci el ține de o sferă care se află în afară de timp și spațiu și există de aceea azi, la fel cum a existat ieri, sau cu decenii în urmă, sau cum va exista în tot ce înseamnă viitor.

*

În final cîteva observații despre cazul relatat în detaliu al unei „femei albe“. Și anume cea de la castelul Bernstein (Bärenburg din Ungaria) despre care se zice că bîntuie pînă în ziua de azi. Se presupune că și ea ar fi fost victima unei drame amoroase. În cartea sa despre fantome și apariții de spirite, B. Grabinski scrie[1]: „În veacul al XV-lea stăpînul castelului Bernstein era bogatul descendent oligarhic maghiar de Ujlak. «Femeia albă» se pare că ar fi fost soția lui și ar fi devenit victima unei drame familiale. Soțul a surprins-o o dată cu un prieten italian din tinerețe, pe care l-a înjunghiat și l-a aruncat în fîntîna castelului. Femeia însă a dispărut de atunci. Din acest punct încolo, legenda bîjbîie în necunoscut. O versiune arată că o femeie care locuia în castel a fost lăsată să moară de foame într-un turn sau a fost închisă între zidurile lui. Confirmat istoric este că Lorenz de Ujlak a fost castelan la Bärenburg (castelul Bernstein)

[1] *Spuk und Geistererscheinungen*, Graz/Viena, 1953, p. 364 și urm.

în ultimul sfert al secolului al XV-lea, fiind căsătorit numai pentru scurt timp. După scurgerea unei perioade de vreo trei ani de căsnicie lipsesc orice urme legate de soție. Castelanul a murit fără să aibă copii. Numele de fată al soției lui era Giovanna Frescobaldi; era din Florența iar el o luase în căsătorie pe la 1485..."

Aidoma majorității vechilor castele sau cetăți, și castelul Bernstein este înconjurat de legende. Pentru noi, important este că și în aceste legende se deslușesc motive mitologice. „În împrejurimile sale apare — așa spune Grabinski — «Grünröckel», cunoscut și în sudul Germaniei și considerat una dintre formele cele mai frecvente de apariție a diavolului. În această legendă care se întîlnește și ca legendă a «Vînătorului sălbatic» sau a «Călărețului pe calul bălan»*, răsună amintiri inconfundabile ale zeului Wotan. Și relatările despre aparițiile lui «Ivan cel Roșu», despre care se spune că ar fi fost văzut în castelul Bernstein și prin împrejurimi, trebuie preluate numai cu cea mai mare precauție, întrucît diferitele relatări au trăsături cu un specific mitologic clar, ca de pildă cea despre «Ivan cel Roșu» care, asemenea «Vînătorului sălbatic», vine noaptea prin aer val-vîrtej pe un cal focos, precum conducătorul «Oastei turbate». Oricum, sînt demne de crezare și de aceea de luat în seamă cîteva observații făcute chiar în castel." (Urmează cîteva relatări scurte despre aparițiile lui „Ivan cel Roșu", un bărbat cu cizme cu manșetă, păr roșu și pași răsunători etc., care a fost văzut de mai multe ori în decursul anilor.)[1]

În timp ce din aceste fraze reiese că pe Grabinski trăsăturile mitologice ale aparițiilor îl îndeamnă la cea mai mare prudență, deci îl fac să se îndoiască de caracterul lor autentic, cercetarea noastră a arătat că ele nu trebuie să fie nicidecum în contradicție cu realitatea sau autenticitatea lor. Din contră. Caracterul mitologic subliniază o anume legitimitate a aparițiilor. El formează, ca să zic așa, logica lor imanentă, fundalul lor arhetipal.

---

* *Schimmelreiter*, personaj mitologic prevestitor de nenorocire (*n. t.*).

[1] *Ibidem*, p. 334.

Din perspectiva fundalului mitologic sau arhetipal este semnificativ că și „femeia albă“ de la Bernstein, a cărei dramă amoroasă a fost istorisită, a luat un aspect prevestitor de nenorocire: „Apariția acestei femei înseamnă, potrivit tradiției, război.“[1] Această tradiție pare pentru început cu atît mai uimitoare, cu cît femeia se ivește în general — există numeroase relatări în acest sens — ca o făptură drăgălașă: mică, delicată, înconjurată de lumină și cu o expresie tristă, impresionantă. Remarcabil este faptul că ea pare să se adapteze stării sufletești a celui care o zărește: se zice despre ea că este sperioasă față de cei care o iau în batjocură sau nu cred în ea, binevoitoare față de cei inofensivi, plină de drăgălășenie față de suferinzi.[2]

Din punct de vedere psihologic, caracterul contradictoriu al naturii ei se integrează în imaginea arhetipală a acelei forțe care, după cum am văzut, își găsește expresie în „femeile albe“. Și spiritul chihlimbarului corespunde arhetipului „femininului“. Iubire și moarte, grație și nenorocire îi înconjoară făptura. Și ea aparține astfel imperiului personajelor mitologice, care învăluie castelul în mister: ca Erda ea i se alătură lui Wotan, ca „femeie albă“ „bărbatului roșu“.

În acest context se cere o lămurire a faptului că ea este văzută foarte des în capela castelului; da, că „apariția face semn cu mîna sau diferite alte gesturi celor care sînt în drum spre capelă sau că invită la rugăciune; în plus, mimica ei pare a exprima că ea — în rest o apariție tăcută! — vrea să arate, să comunice ceva, deci că ar trebui să fie urmată.“ — „Și totuși, se miră Grabinski, se pare că pînă acum nimeni n-a avut curajul (nici măcar un preot?) să i se adreseze umbrei și să o urmeze“, ceea ce, după părerea lui, ar putea fi singurele elemente în măsură să aducă rezolvarea întregului mister.[3] Grabinski apelează, în afară de problema științifică a cercetării fantomei,

---

[1] *Ibidem*, p. 373.

[2] *Ibidem*, p. 378.

[3] *Ibidem*, p. 378 și urm.

mai ales la considerații religioase, în primul rînd la problema mînturii spirituale. În ceea ce privește „rezolvarea întregului mister", el are în vedere desigur posibilitatea de a merge, prin investigații și descoperiri locale, pe urmele unei crime vechi de sute de ani.

Dacă încercăm să pătrundem sensul psihologic al făpturilor și fantomelor care își manifestă prezența, se ivesc întrebările: ce înseamnă oare rugăciunea unei făpturi cunoscute doar ca fiind păgînă? Ce vor să spună gesturile ei? Pentru a găsi o cale de acces spre înțelegerea acestor relatări mai întîi surprinzătoare, vom trimite la legendele în care se istorisește despre relația oamenilor cu spiritele care le apar. Din aceste povestiri reiese că un contact cu oamenii pare a fi pentru spirite de cea mai mare însemnătate, chiar dacă o astfel de relație se menține încă într-un cadru atît de primitiv.

Să ascultăm cîteva exemple[1]:

Zer

Un cioban tocmai terminase de pregătit brînza și un calup mare, plutind în zerul cel mai gustos, îl privi în față rîzînd. Ciobanul gîndi: „Acum chiar și pentru cel mai sărman ar fi destul de băut!" Nici nu-și termină bine gîndul, că un om se apropie de colibă, se sprijini cu mîinile de ușă și privi înăuntru. Ciobanul se sfii însă să-i vorbească și să-i ofere „de băut". După un timp, necunoscutul se depărtă, iar cînd o porni în sus pe lîngă colibă, scoase un țipăt cumplit.

Ciobanul ar fi trebuit să i se adreseze și să-i ofere zer, este de părere povestitoarea, atunci poate că l-ar fi izbăvit.

Țipătul cumplit este un motiv frecvent. El exprimă chinul sufletului a cărui posibilitate de mîntuire a fost ratată.

---

[1] Din Josef Müller, *op. cit.*, vol. 11, p. 326 și urm.

Duhul din munți care a stricat lapte

Într-o stînă vitele și slugile erau omorîte în fiecare vară de o fantomă, așa încît stăpînul n-a mai avut cum angaja alți argați și stîna a căzut în paragină. În cele din urmă a venit un flăcău străin și a cerut de lucru. Stăpînul i-a vorbit despre stîna lui și pericolele care o pîndeau. Tînărul s-a declarat dispus să gospodărească stîna în ciuda fantomei și a pornit-o pe pășune cu 10–12 vaci. În prima seară nu a remarcat nimic ieșit din comun. În cea de-a doua seară a venit un necunoscut la el care-i tot stătea în cale în timp ce băiatul muncea. Un altul l-ar fi ocărît și blestemat, nu însă și eroul nostru. Relaxat, dar cu hotărîre în glas, i-a spus: „Du-te din calea mea! Aici am eu dreptul să muncesc; am și așa destule de făcut și fără să mi te mai învîrți tu printre picioare!" Necunoscutul a plecat. În cea de-a treia seară, a procedat la fel și argatul i-a spus: „Ia ajută-mă la treabă, în loc să-mi stai mereu în drum!" Necunoscutul s-a pus imediat pe lucru, a luat găleata, a muls vacile, a ajutat să se prindă brînza, să se facă zerul, a păzit vitele, și a muncit așa toată vara. Argatul avea parte de o viață minunată: vitele prosperau și dădeau lapte bun. Toți s-au minunat că ciobanul a rămas în viață și că s-a descurcat atît de bine. În dimineața cînd urma să părăsească stîna, strigoiul l-a mai ajutat să adune vacile, dar, cînd totul a fost gata, l-a cuprins tristețea, a plîns și s-a jelit: „Ah, acum trebuie să rămîn aici singur, și iarna e atît de lungă!" Fiindu-i milă de el, ciobanul i-a spus, ca să-l consoleze: „Ei, dar poți să vii cu mine!" Și strigoiul a plecat cu el, a mînat vacile, l-a ajutat să le lege cînd au ajuns acasă și a fost și jos în vale un ajutor credincios, devotat, rămînînd însă invizibil pentru stăpîn.

Noaptea, argatul și fantoma dormeau în același pat, se rugau și stăteau de vorbă. Stăpînul a auzit și și-a întrebat slujitorul cu cine vorbea; acesta i-a mărturisit că lîngă el se afla fantoma din munți, care nu numai că-l cruțase pe timpul verii, ci îl și ajutase la treabă, făcîndu-i doar bucurii. Stăpînul i-a poruncit să întrebe fantoma dacă și cum putea fi ajutată. Înainte însă, argatul

a cerut sfatul unui preot și, primind încurajarea acestuia, i s-a adresat fantomei, care i-a mărturisit următoarele: „Cu ani în urmă, eram cioban la această stînă și din cauza mea s-a stricat o mare cantitate din laptele bunicului proprietarului de azi, adică stăpînul tău. Trebuie să ispășesc această vină. Dacă stăpînul tău mă eliberează de acest păcat, voi afla mîntuirea." Dar de ce au fost uciși toți cei care au muncit înainte? „Predecesorii tăi de la stînă m-au blestemat, așa că am căpătat putere asupra lor și i-am distrus." Țăranul l-a eliberat de întreg păcatul, așa că strigoiul i s-a înfățișat acum argatului îmbrăcat tot numai în alb și i-a spus că era izbăvit. Flăcăul a vrut să-i întindă mîna de rămas bun, dar fantoma i-a dat de înțeles printr-un gest că nu vrea, așa că băiatul i-a întins o bucată de șindrilă în locul mîinii. Fantoma a apucat-o și a dispărut. În urma ei, șindrila era complet arsă.

Transformarea în alb este aici un semn al mîntuirii. Înseamnă eliberarea de legarea de viața pămîntească și pătrunderea în puritatea lumii celeste fără de umbre.[1]

O altă legendă sună altfel: De fiecare dată cînd un anumit domn consilier din Schächental se întorcea seara acasă, la Wyligermättäli îi tăia calea un strigoi și îl inoportuna. În cele din urmă s-a plîns preotului, care i-a dat o sabie binecuvîntată și sfatul ca data viitoare să traseze cu această armă un cerc în jurul lui pe cîmpie, să stea în interiorul lui, să atace duhul cu sabia și să se apere cu ea. Dar să știe că era o luptă pe viață și pe moarte! Nu avea voie în nici un caz să cedeze, să se supună sau să părăsească cercul. Domnul consilier a procedat

---

[1] „Apariția în alb" este considerată în nenumărate legende și povești drept simptomul mîntuirii. Această trăsătură reiese pregnant din expunerile precedente despre importanța simbolică a „albului". Cf. în acest sens și M.-L. von Franz, *Bei der schwarzen Frau. Deutungsversuch eines Märchens (La femeia neagră. Încercarea interpretării unui basm)*, în *Archetypische Dimensionen der Seele (Dimensiuni arhetipale ale sufletului)*, Daimon, Einsiedeln, 1994. Motivul frecvent al mîinii arse indică natura de foc a „albului", acest foc nefiind numai lumină, ci și ardere.

întocmai și, în timp ce s-a luptat cu duhul, acesta s-a făcut alb și tot mai alb, pînă ce, în cele din urmă, a fost în întregime alb; i-a mulțumit și a vrut să-i dea mîna. Dar domnul consilier i-a întins în locul mîinii o șindrilă. Apoi duhul a dispărut. Astfel și-a găsit el mîntuirea.

În trei chipuri

Un flăcău ar fi putut izbăvi o fecioară care fusese blestemată, dacă i-ar fi dat trei sărutări. Ea i s-a înfățișat mai întîi sub chipul celei mai frumoase făpturi; el a sărutat-o și, deodată, în fața lui era omul cel mai slut. A sărutat și această făptură, dar în silă; atunci, omul a dispărut, și în fața flăcăului s-a înfățișat însuși diavolul. Tînărul s-a speriat și a luat-o la fugă. A dispărut și diavolul și a apărut din nou fecioara care s-a îndepărtat jelind.

Mîntuirea spiritelor zugrăvită în cele patru legende se bazează pe o relație dintre om și ele. Asta corespunde regulii, chiar dacă relația în sine poate lua formele cele mai diferite. Pe primul loc se află citirea la liturghie, practicată și acum, binecuvîntarea respectivelor case și locuri, rugăciunea, oferirea de daruri, adresarea vorbei, salutul, uratul etc. Toate motivele au ca element comun faptul că spiritele sînt luate în serios într-un sens pozitiv și adesea sînt puse în legătură cu valorile supreme, religioase ale conștiinței. Acesta este cazul și la motivul rar și interesant al *luptei*, despre care ne relatează cea de a treia legendă pe care am citat-o: ea are loc într-o zonă strict delimitată, sfințită, care are un caracter deosebit datorită rotunjimii sale. Sfințită este și sabia, un simbol al spiritului ascuțit, despărțitor. Prin urmare, lupta ar putea fi percepută ca o confruntare spirituală pe viață și pe moarte condusă cu o sacră gravitate.

Pe cît de binefăcător este efectul unui contact pozitiv cu spiritele, al luării în serios a prezenței lor, pe atît — după cum ne relatează numeroase legende — batjocura sau ocara, deci o

reacție negativă de apărare, transformă duhurile în adevărați demoni aducători de nenorocire, făcînd pe deasupra imposibilă izbăvirea lor. În acest comportament al spiritelor, dependent de atitudinea omului, stă cheia înțelegerii lor psihologice. *Căci aceeași dependență de om sau de atitudinea conștiinței este valabilă și pentru conținuturile inconștientului:* cu cît acestea sînt reprimate mai intens de conștiință sau cu cît atitudinea conștiinței este una mai negativistă, mai temătoare ori mai de respingere, cu atît mai primejdios, distructiv sau apăsător este efectul, care apoi, la rîndul lui, se repercutează asupra conștiinței și, astfel, asupra vieții omului. Aici zace rădăcina unor clivaje nevrotice și unor vieți ratate, în vreme ce luarea în serios a conținuturilor ivite din inconștient și confruntarea pozitivă cu ele formează baza pentru dezvoltarea personalității.

Omul modern ar fi victima unei înșelări grave asupra propriei sale ființe dacă ar crede că creștinismul ar fi depășit sau dizolvat conținuturile arhaice din sufletul său. Ele trăiesc încă și azi în inconștient ca rămășițe păgîne. C. G. Jung a pus în repetate rînduri degetul exact pe această ne-conștiență periculoasă; ca de exemplu în lucrarea sa *Psihologie și alchimie*, unde scrie: „Creștinul n-a ținut pasul în sufletul său cu dezvoltarea exterioară (*scil.*: a culturii creștine). Da, în exterior se află totul aici, în imagine și cuvînt, în biserică și Biblie. Dar nu și lăuntric. În interior guvernează zeii arhaici, ca dintotdeauna..."[1] Și: „Marile evenimente ale lumii noastre, produse în mod intenționat de om, nu emană spiritul creștinismului, ci al unui necamuflat păgînism."[2]

După cum a putut-o dovedi cercetarea noastră, și spiritele sînt adesea manifestări ale unor astfel de arhaici zei păgîni. Erda îi mai apare omului și astăzi sub forma „femeii albe", fie sub aspectul Freyei, fie sub cel al lui Hel. Atunci cînd se arată, așa

---

[1] C.G. Jung, *Einleitung in die religionspsychologische Problematik der Alchemie (Introducere în problematica de psihologie religioasă a alchimiei)*, *Gesammelte Werke XII*, p. 26.

[2] *Ibidem*, p. 25.

cum se relatează de la castelul Bernstein, într-o capelă, atunci cînd se roagă acolo și face unora semn cu mîna să vină la ea — în aceste manifestări pare să se exprime necesitatea spiritului de a fi preluat, acceptat în lumea reală a omului creștin de azi.[1] Această necesitate reliefată de numeroase legende corespunde dinamicii conținuturilor inconștiente, care dau zor să pătrundă în conștiință, pentru a fi acceptate, înțelese și integrate în viață. O astfel de încuibare în lumea conștiinței nu înseamnă numai rezolvarea unei tensiuni psihice resimțite deseori ca fiind de nesuportat sau anihilarea unui „complex", ci și o extindere și îmbogățire nebănuită a vieții, o amplificare a forței sufletești și a celei dătătoare de sănătate. Grabinski are deci perfectă dreptate cînd simte lipsa relației dintre locuitorii castelului și „femeia albă", și anume nu din perspectiva cercetătorului, ci pe criterii religioase. Aici, punctul de vedere al psihologului coincide cu cel al omului religios. Psihoterapeutului îi este bine cunoscut faptul că integrarea unor conținuturi inconștiente în conștiință, integrare de care a fost vorba, este un proces de lungă durată care, nu în ultimul rînd, necesită o atitudine religioasă.

Voi accentua și aici încă o dată că prin analogia dintre conținuturile arhaice ale inconștientului colectiv și aparițiile de spirite nu s-a spus nimic definitiv despre natura celor din urmă. Rămîne pe mai departe o întrebare deschisă dacă ele sînt proiecții ale acestor conținuturi „microcosmice" sau ființe independente de om sau ambele însumate în una și aceeași făptură. Limpede e numai că ele se comportă în mod analog față de om, respectiv de conștiință. Și toate posibilitățile sînt uimitoare în egală măsură.[2]

---

[1] După credința populară, spiritele morților apar mai puțin sau nu mai apar deloc de la introducerea „sărbătorii morților" încoace. „Cu introducerea «sărbătorii morților» aparițiile spiritelor nu mai sînt în genere la ordinea zilei, asta e ceea ce se poate auzi aici pretutindeni." Din J. Müller, *Sagen aus Uri*, *ed. cit.*, vol. 11, p. 93.

[2] Există o legendă des întîlnită care exprimă plastic independența și dependența spiritului de om. Se spune că spiritele n-ar avea suflu propriu, ci ar respira și vorbi din suflul oamenilor. De aceea acesta trebuie să aibă primul și ultimul cuvînt, căci în caz contrar spiritul ar putea vorbi pînă să-l omoare. (Respirație, suflu = pneuma = spirit) J. Müller, *ed. cit.*, vol. 3, pp. 53 și 64.

*

De motivul mîntuirii spiritelor este uneori legat și cel al *comorii.* Ea ajunge în mîinile celui căruia îi reușește acțiunea de salvare. De obicei este un obiect neînsemnat: o bucată de șindrilă, de lemn sau ceva asemănător, care este înmînat și care, ulterior, se transformă în aur. În astfel de legende răzbat motive asemănătoare basmelor, așa cum revin ele și în textele alchimice: este vorba de *prima materia* cea repudiată și de aurul cel căutat. Aceste povestiri sînt însă mai îndepărtate de conștiință decît legendele obișnuite, deja citate, ceea ce reiese și din faptul că „femeile albe“ care păzesc comoara sînt imaginate numai în cazuri rarisime în apropierea omului, adică în case sau palate, ele locuind de obicei într-un munte.[1]

Pentru a ne apropia mai mult de imaginea *comorii,* să recurgem iar la alchimie și la încercarea ei de a fabrica *aurul.* Era considerat valoarea ei supremă și comoara ascunsă în materie. Chiar dacă aceasta n-a fost scoasă niciodată la suprafață, adică aurul n-a fost produs niciodată cu adevărat, ea s-a dezvăluit de fapt, după cum a putut-o dovedi C. G. Jung, ca o valoare supremă în domeniul sufletescului. Indicii în acest sens găsim încă la vechile texte ale alchimiștilor. Aurul simbolizează, ca și piatra sau renumita „medicina“, de pildă, *personalitatea* sau *sinele* omului. Personalitate capătă acela care are acces la inconștient și căruia i-a reușit, pe deasupra, să conștientizeze conținuturile complexe și să le integreze. Este nevoie în acest sens de la fel de mult curaj și la fel de multă pietate ca în cazul unei relații prietenoase cu spiritele, căreia conștiința îi rezistă — în limbajul legendei: la care omul are primul și ultimul cuvînt. Această probă îi reușește, de asemenea, numai personalității.

După cum se va mai vedea, „femeia albă“ nu este singurul spirit impersonal despre care relatează scrisorile; i se poate pune alături o apariție masculină impersonală, a cărei asemănare

[1] Să ne gîndim și la „Frau Venus“ din Hörselberg.

cu Mercurul alchimist ne va preocupa în capitolul următor. Faptul că Wotan mai „bîntuie“ și astăzi e o poveste cunoscută. Vechii zei n-au murit nici azi, ci își exercită puterea și influența din ascuns. Nemaifiind menținuți în vreo dogmă sau vreun cult, și-au pierdut valoarea și diferențierea și hoinăresc ca stafii. Au degenerat, s-ar putea spune. Dar vai de oamenii care cad pradă puterii lor! De cînd cu crima asupra lui Philemon și Baucis le e gîndul la răzbunare și, fără să știm, sîntem victimele lor. Astăzi se pune problema de a încheia pacea cu aceste puteri, de a pleca urechea la ce au a ne spune, de a le accepta în spațiul vieții noastre și conștiinței noastre, fără însă a o jertfi pe aceasta din urmă împreună cu valorile sale, adică fără a le cădea victimă acelora. Astfel, procesul conștientizării ar deveni un *opus* al mîntuirii pentru spirite, zei și om.

Însoțitorul morților și omulețul-spirit

Corespondentul masculin al aparițiilor feminine anonime, din care face parte și „femeia albă“, este apariția unui bărbat anonim, adică a unei făpturi care nu poate fi concepută ca spirit al unui om în viață sau al unui mort, fie cunoscut, fie chiar necunoscut. Grație caracterului anonim al acestor apariții, și aceste relatări se învecinează, după cum se va vedea, cu tărîmul vast al legendelor. Mai întîi însă cîteva exemple din colecția noastră de scrisori:

O femeie povestește: Tatăl meu, al cărui copil preferat eram eu, era bolnav deja de cîteva luni. Dar nimeni nu se gîndea la moartea sa subită.

Mă aflam pe atunci în concediu la Heiden cu soțul meu. În zorii zilei de 15 aprilie m-am trezit brusc. Am avut senzația că un curent de aer rece ar trece prin dormitorul nostru, am început să tremur ușor de frig. În depărtare, în liniștea nopții un orologiu bătea ora trei. Soțul meu dormea adînc lîngă mine, eu însă eram cît se poate de trează.

Stînd așa culcată, m-a frapat deodată pe oglinda de perete din fața paturilor noastre un punct mic rotund. Dar ce ciudat: acest punct s-a făcut tot mai mare și mai mare, pînă ce s-a transformat într-o făptură omenească și a ieșit din oglindă. Era tatăl meu. L-am văzut cît se poate de limpede, nasul coroiat, mustața, am recunoscut totul clar. Frica m-a paralizat și nu m-am mai putut mișca. S-a apropiat încet de mine. Dar nu era singur! *Un bărbat mare, străin*, cu o pălărie neagră pe cap îl conducea. Tata s-a aplecat peste patul meu și mi-a spus cu voce tristă, șoptită: „Rămîi cu bine, Bertheli, eu trebuie să plec. Aș vrea să-i spun adio și lui Ruedi, dar doarme." Am rămas înmărmurită și fără glas. În acel moment, *celălalt* l-a luat de mînă și i-a spus: „Haide, trebuie să mergem." Cele două siluete s-au apropiat din nou de oglindă, s-au făcut mici, tot mai mici, pînă ce au dispărut în ea... Pe la ora nouă am primit un telefon, era mama, care mă anunța că la ora trei dimineața tata murise în urma unei hemoptizii.

Un bărbat relatează: În anul 1940, unul dintre prietenii mei cei mai buni a fost accidentat mortal la abia 21 de ani. Aflînd vestea morții lui, mi-a revenit în minte învoiala făcută cu el în urmă cu vreo trei ani. Ea suna astfel: Cel dintre noi care moare primul trebuie, ca semn că există viață după moarte, să vină în două săptămîni și să-i dea mîna celui supraviețuitor.

Nu mă simțeam tocmai bine la gîndul ca un mort să-mi dea mîna. Trecuseră deja trei săptămîni fără să se întîmple nici cel mai mic lucru. Deși eram cît se poate de bucuros că mortul nu-mi dăduse mîna, mă încerca totuși îndoiala în legătură cu existența veșniciei. Curînd am uitat de învoiala noastră.

Era într-o duminică, la exact șase săptămîni după moartea prietenului meu, dimineața pe la ora 7, iar afară răsărise deja soarele. Lumina zilei pătrundea în dormitor și puteam distinge foarte bine fiecare obiect din încăpere. Am adormit din nou. Deodată am văzut în fața patului meu (la picioarele lui) *un bărbat total necunoscut*, care mă privea fix, zîmbind. M-am speriat foarte tare și pe dată m-am trezit complet. Bărbatul stătea însă în același loc și continua să-mi zîmbească. M-au frapat la el culoarea sănătoasă a obrajilor și ochii fericiți. Datorită

privirii lui binevoitoare mi-a trecut frica, fiind iar stăpîn pe mine. Deodată, bărbatul s-a îndreptat direct spre mine. Dacă ar fi fost vorba de un om în carne și oase care ar fi luat această direcție, el ar fi trebuit să se urce pe pat și să treacă peste el. Bărbatul însă a venit spre mine, ca și cum nici n-ar fi existat vreun pat în calea lui și, fără să rostească un cuvînt, a luat-o prin dreapta mea, a trecut prin perete și a dispărut. Cînd m-am uitat din nou la picioarele patului, l-am văzut acolo, spre uimirea mea și mai mare, pe prietenul meu decedat. Nu zîmbea, ci m-a privit numai cu ochi gravi timp îndelungat și, luînd-o pe același drum, a dispărut și el prin perete.

Acum știu că pentru noi, oamenii, nu există moarte.

Relatarea unei femei sună astfel: Cu peste 30 de ani în urmă am avut parte de o întîmplare supranaturală. Locuiam pe o colină, iar drumul trecea la vreo 20 de metri depărtare de casă. La marginea drumului era o grădină cu un gard. Era în jurul orei 4 după-amiază. Mă aflam cu copilașii în bucătărie și priveam, fără o țintă anume, pe ușa bucătăriei afară. Mai întîi am văzut, copiii și cu mine, un *omuleț gri*, venind dinspre gard și luînd-o în sus. Nu era mai înalt de 150 cm și gri, gri de sus pînă jos, iar fața lui era și ea ca de gresie. A trecut de gard și acum l-am putut vedea mai bine. Mi-a fost teamă să nu vină spre casa noastră. Dar a trecut de ea și după aceea am închis ușa bucătăriei. De atunci m-am tot gîndit că ar fi trebuit să ies și să mă uit după acest omuleț. Dar trăiești atunci o senzație nedefinită care te reține să faci așa.

Cîțiva ani mai tîrziu am aflat cu totul întîmplător de la o femeie că văzuse și ea același omuleț care dispăruse apoi brusc. A fost cu siguranță cam în aceeași perioadă de timp. De la noi drumul ducea și spre casa în care locuia femeia aceea. Femeia mi-a spus că mai tîrziu, în casa în care a dispărut omulețul au murit doi copii. Era o făptură cu totul neobișnuită, n-am mai văzut niciodată așa ceva.

Relatarea unui bărbat: Mergeam încă la școală cînd am trăit pentru prima dată explozia acelei alte lumi în existența mea. Impresia a fost atît de adîncă și de cutremurătoare, încît a durat ani pînă să îndrăznesc să le povestesc părinților mei

ce văzusem. Mi se pare deosebit de important să descriu făptura în amănunt, așa cum am întîlnit-o eu. Încăperile locuinței noastre de atunci erau dispuse în așa fel încît trebuia să treci pe lîngă scara în spirală dacă voiai să ajungi din baie în bucătărie. Într-o seară, ieșind din baie, am auzit cum treptele scării au scîrțîit ușor; din întunericul casei scării a urcat o făptură albă. Lumina de pe coridor era puternică, așa că nu m-aș fi putut înșela. Era *un omuleț de statură mică spre mijlocie; foarte bătrîn, cu barbă albă mare*. Și totuși nu l-ai fi putut confunda cu un om în carne și oase. Era asemenea unei siluete conturate clar cu creta, care se desprinde de tabla din perete, vine spre mine și trece la cel mult un metru distanță. Omulețul avea un săculeț în spinare în care nu încăpeau multe lucruri, dar care conținea cu siguranță ceva greu. Forma cute înspre vîrf, ca și cum înăuntru s-ar fi aflat, de exemplu, monede. Săculețul nu era din pînză, ci din același „ceva" nebulos, asemenea făpturii. Ciudatul oaspete s-a speriat vizibil cînd m-a zărit deodată în fața lui. Cîteva clipe n-a știut dacă s-o ia înainte sau înapoi. Nehotărît și căutînd o cale de ieșire, a pășit de cîteva ori pe loc. Apoi a zbughit-o pe lîngă mine și a dispărut în partea de sus a casei scării.

Cîteva luni mai tîrziu am deschis, fără să bănuiesc nimic, chepengul spre pod. Era o după-amiază luminoasă, soarele pătrundea în încăpere. Și iată-l din nou pe omulețul nostru cu sacul în spate, stînd la fereastra boltită și privind gînditor înspre curte. Nu părea să bănuiască nimic, așa că am avut vreo jumătate de minut timp să-l privesc. Iarăși parcă era acel desen în cretă, cu contururi exterioare foarte precise, spre interior însă mai puțin clar, parcă gol sau oarecum transparent. Și... deodată a întors capul cu o jumătate de rotație așa cum n-am mai văzut niciodată la un om. Mă descoperise. L-a trecut un fior de teamă, ca atunci cînd cineva este surprins într-o situație imposibilă. Și s-a întîmplat ceva îngrozitor. În coșul pieptului său s-a aprins o flacără sălbatică, albă, ce-i drept, cum era și făptura, dar se recunoștea clar că era vorba despre o flacără. Aceasta a izbucnit în sus și, oricît ar părea de ciudat, focul sălbatic s-a transformat deodată într-o noțiune spirituală — în furie. A zburat din ochii lui în direcția mea, în două, în trei reprize, ca scînteile împroșcate de două letcoane. Și iarăși intenția

aceea de a fugi, ba într-o direcție, ba în cealaltă. După aceea, o cotitură hotărîtă la stînga, și apariția s-a topit pe loc, și n-a mai rămas nimic.

Ciudat de expresivă acea arătare! Nu rostise nici un cuvînt și totuși succesiunea gîndurilor era clar de urmărit. Mișcările erau înaripate și mult prea ușoare pentru un om bătrîn. Ca și cum trupul n-ar fi avut greutate, nu s-ar fi supus legilor gravitației. Expresia acelei ființe nu era pozitivă. Era ceva mort, calcificat care-o stigmatiza, ca și cum ar fi provenit dintr-o lume în care nu există idealuri și gînduri bune. De ce mi s-o fi arătat mie această creatură, o dată ce de fapt voia să fugă de mine? Cine era ea și care era scopul apariției ei? Nu știu... și poate că totuși am ajutat și eu la împlinirea acestui scop, fără să-mi dau seama; căci există mai multe lucruri pe care nu le cunoaștem decît pe care le cunoaștem.

Trăsătura comună celor patru apariții între ele atît de diferite este, în afara anonimității lor, comuniunea lor cu întunericul, fie cu moartea, fie cu elementul rău (furia). În două cazuri, spiritul celui răposat este însoțit de un bărbat necunoscut — o reprezentare cît se poate de stranie —, în al treilea caz omulețul gri este pus în legătură cu moartea a doi copii, iar în ultimul el pare a personifica însuși răul.

Și în literatură întîlnim figura lugubră a unui omuleț-spirit în același context, cel aducător de moarte. De pildă în romanul lui Tolstoi, *Anna Karenina*, și anume — asemănător exemplelor cu spirite albe — atît în vis, cît și în figura unei fantome independente de om. Un vis înspăimîntător se tot repeta în viața Annei Karenina, după cum povestește Tolstoi[1]: „Un omuleț bătrîn cu barbă zburlită s-a aplecat peste tot soiul de obiecte de fier, găsindu-și de lucru cu ele și bolborosind cuvinte franțuzești fără sens; și ca întotdeauna la acest vis ea simți (și tocmai asta era înfricoșător) că omulețul nici măcar n-o băga în seamă, deși trebăluiala cumplită la fiarele acelea o făcea chiar peste trupul ei.“ — La urmă, cînd Anna Karenina se aruncă în fața

[1] Repetarea unui vis este întotdeauna un indiciu al importanței sale.

trenului, omulețul apare din nou. Tolstoi descrie în cîteva fraze scurte zguduirea îngrozitoare a acestei morți; și una dintre aceste fraze — ca o imagine care se strecoară printre momentele cumplite trăite — sună astfel: „Mujicul cel mic scotocea niște fiare, îndrugînd ceva în barbă.“[1]

Astfel, visul care o chinuise și înfricoșase de atîtea ori pe Anna Karenina se dovedește profetic, iar omulețul se dezvăluie ca fiind vestitorul morții dacă nu chiar moartea însăși. Ar fi însă greșit să presupunem că el ar fi întotdeauna întruchiparea morții sau mesagerul ei. Semnificația sa este cu mult mai cuprinzătoare și corespunde mai degrabă cunoscutelor figuri ale gnomilor, spiridușilor, demonilor sau duhurilor pămîntului din basme și mituri sau antroparionului* întîlnit în textele alchimice. Vom mai reveni asupra acestui subiect.

În primele două exemple, spiritul masculin are o funcție ciudată: el îl însoțește sau îl conduce pe cel mort. Astfel se dovedește a fi un adevărat psihopomp** și preia sarcina atribuită zeului antic Hermes–Mercur sau corespondentului său în Egipt, zeul Thot.

Este lucru cunoscut că acest sol al zeilor a jucat un rol esențial și în gîndirea alchimiștilor: ce-i drept, acolo a dobîndit chiar o semnificație mai variată decît îi revenise inițial conform miturilor antice. Mai cu seamă caracterul paradoxal al însușirilor lui a fost amplificat la infinit de filozofia denumită după el „ermetică“. Atît la antici, cît și la alchimiști el este propriu-zis un zeu al misteriilor și revelației. Ca zeu al transformării, el însoțește *opus*-ul și *operator*-ul alchimic în diferitele faze ale procesului lor.

---

[1] L.N. Tolstoi, *Anna Karenina* (trad. de Ștefana Velisar Teodoreanu, Mihail Sevastos, Rostislav Donici, Editura Cartea rusă, București, 1957, Partea a șaptea, p. 253 — *n. t.*).

* *Anthroparion* (antroparion) este un fel de homunculus. Din grupul antroparionilor fac parte gnomii, dactilii Antichității, homunculusul alchimiștilor, chiar și Mercur (Mercurius) din alchimie (considerat spiritul mercurului) — (*n. t.*).

** Gardian, ghid al sufletelor morților, termen aplicat lui Apollo, Hermes, Orfeu etc. (*n. t.*).

Într-un studiu despre natura lui Mercur alchimic, C. G. Jung descrie și explică făptura multiplă și esența aproape impalpabilă a acestui spirit.[1] În asertiunile numeroase ale alchimiștilor, Mercur se dezvăluie a fi inconștientul sau, într-un sens mai restrîns, un spirit al inconștientului.[2] El este un adevărat „Deus absconditus“ care se opune compensatoriu spiritului luminos al conștiinței. El reprezintă latura legată de pămînt și de natură a entității om, ființa sa impersonal-htonică și trebuie privit și ca devenire și dezvoltare, ca însuși procesul individuației. Mercur este cel care-l conduce pe om către înfăptuirea psihic-fizică ursită lui, către împlinirea lui, către destinul lui. De aceea poate fi considerat „principium individuationis“ al lui. Ce înseamnă însă cînd acest înfăptuitor preia rolul unui însoțitor al morților, unui conducător în „lumea de dincolo“?

Explicația cea mai simplă a aparentei contradicții constă în presupunerea că din împlinirea vieții face parte și moartea, iar acel „spirit“ sau acea forță din om responsabilă pentru dezvoltarea lui îl îndreaptă și spre pieire. Abia cînd dezvoltarea cuprinde viață și moarte, trup și spirit, se poate împlini individuația și numai o opoziție atît de amplu extinsă corespunde naturii lui Mercur. El însuși este conceput de alchimiști ca „fizic și spiritual“ și ca personificare a unui proces la care „elementul inferior, fizicul, se preface în cel superior, spiritualul, și viceversa“[3].

Întîmplările trăite de autorii scrisorilor zugrăvesc totul astfel, ca și cum conducerea de către spiritul mercuric nu s-ar încheia

---

[1] *Der Geist Mercurius, Gesammelte Werke XIII*, mai cu seamă capitolul 10, „Rezumat“, p. 254 și urm.

[2] Inconștientul nu este numai recipientul pentru refulările din conștiință, nu este nici un talmeș-balmeș haotic, ci un imperiu psihic nelimitat, mai întîi incognoscibil, din care urcă imagini și emană impulsuri către conștiință. Inconștientul este fundamentul naturii fizice a omului (instincte), la fel cum reprezintă și natura sa afectivă, fiind și fundamentul conștiinței. Legile care stăpînesc această natură, precum și lipsa-i de legi sînt expresia unui spirit care i s-a vestit și i se vestește omului în imaginile cele mai felurite. Pe parcursul acestei scrieri ne-am mai întîlnit de cîteva ori cu „spiritul Mercur“.

[3] *Ibidem*, p. 254. Ce afirmă alchimiștii despre materie și transformările chimice constituie, după cum a dovedit-o C. G. Jung, proiecții ale unor procese sufletești inconștiente. „Procesului“ chimic i-ar corespunde deci o transformare sufletească.

o dată cu moartea omului, ca și cum acest principiu paradoxal de metamorfoză ar continua să acționeze și atunci cînd mediul împlinirii nu mai este acest pămînt sau această viață și cînd conștiința a pătruns din nou în pîntecele matern întunecat din care se ivise odinioară. Trebuie să ne mulțumim însă cu nivelul „ca și cum" al afirmației noastre. Ar fi la fel de inutil să aducem dovada științifică a adevărului în legătură cu continuarea procesului sufletesc de metamorfoză după moarte, precum este și să punem întrebarea despre modul în care poate fi gîndită o asemenea continuare în dezvoltare. De cea mai mare însemnătate este însă faptul că miturile, adică manifestările sufletului inconștient, știu să povestească de milenii nu numai despre nemurirea omului, ci — chiar dacă mai rar — și despre o conducere în tărîmul de dincolo de către zeul transformării. Întrucît aceste afirmații străvechi se produc din dispoziții afective ale omului existente în sine, oamenii le trăiesc, au parte de ele, după cum o arată exemplele noastre, iar și iar.[1] Fundalul arhetipal atemporal se arată a fi inatacabil de tehnică, iluminare și rațiune modernă sau iraționalitate modernă.

Și creștinismul cunoaște făptura însoțitorului morților. Aici însă s-a separat în două făpturi ambivalența zeității păgîne, preluate mai tîrziu de alchimie. Aspectul pozitiv este întruchipat în imaginea veche a „îngerului morții", care atinge omul cu severitate, dar nu fără o anumită bunătate, și îl ia cu el. Acest sol conceput de obicei ca înaripat, deci ca spirit, conduce sufletul în tărîmul de dincolo, iar reprezentarea călătoriei sufletelor, adesea legată de acestea, este imaginea unei dezvoltări spirituale.

Făpturii grave și nobile a îngerului morții i se opun legendele uneori lugubre, uneori cumplite despre diavol, care vine să ia oamenii răi la sfîrșitul vieții lor.[2] Și aceste povestiri indică

---

[1] Reprezentării arhetipale a unei transformări de după moarte îi corespunde și ceea ce, conform unei relatări a lui Jenny von Pappenheim, ar fi spus Goethe în legătură cu moartea: „Acum vine transformarea spre transformări mai înalte."

[2] Și diavolul a fost inițial un înger. Este Lucifer care a căzut pe Pămînt și astfel și-a pierdut natura celestă. A devenit duh htonic. Ca „astru" și ca figură lăuntrică a omului el ne-a preocupat deja în mai multe rînduri.

o transformare în sensul individuației. Ea are loc în viață numai atunci cînd întunericul, „umbra", este conștientizat și astfel eliberat deseori de efectul său malefic. Legenda despre diavolul care vine să-l ia pe păcătos este o imagine drastică a aceleiași cerințe. Ea este reprezentată astfel, de parcă realizarea omisă în viață a faptelor lui ar putea fi recuperată doar în moarte.[1] Propriul rău se înfățișează, ca să spunem așa, în făptura răului în sine, ceea ce corespunde din punct de vedere psihologic semnificației umbrei omenești. La urma urmei, la acest conținut al inconștientului este vorba despre o forță impersonal-colectivă de calitate numinoasă, la care participă și individul.

*

Să ne îndreptăm spre celelalte două apariții de spirite din scrisorile noastre: impresionantă este făptura „omulețului foarte bătrîn", cu barbă și sac, alb și transparent, care îl sperie pe băiat în pod și în casa scării, ca și aceea a omulețului gri, cu fața „ca de gresie", care merge prin grădină și dispare.

Ei sînt foarte diferiți ca aspect exterior de spiritul masculin descris pînă aici; și totuși există o apropiere și o relație lăuntrică. Și aici este vorba de duhuri htonice, ceea ce devine deosebit de clar la omulețul gri prin legătura sa cu piatra.[2] Varietatea posibilităților de apariție a dus la caracterizarea lui Mercur ca spirit al transformării. Lui i-au fost atribuite „mille nomina".[3]

---

[1] A face rău nu înseamnă în sens psihologic încă: a-l realiza sau a-l face în mod conștient. În general, mai degrabă acționăm pur și simplu, decît o facem în mod conștient. Aceasta din urmă implică întotdeauna și recunoașterea amplorii morale și a răspunderii personale pentru cele făcute, ceea ce diminuează proiecțiile („este vina celuilalt"), în schimb îi dă celui care este conștient de fapta sa o libertate relativă de a acționa sau de a nu acționa.

[2] În romanul *Anna Karenina* este vorba despre un omuleț din metal, o variantă a celui din piatră. C. G. Jung analizează făptura unui „Männdli" („omuleț") care poartă „haine de gheață". Acesta apare în basm, ca și în visul unui om modern. Cf. *Zur Phaenomenologie des Geistes im Märchen (Despre fenomenologia spiritului în basm)*, *Gesammelte Werke IX*, 1, p. 238 și urm. Cf. și „Erzmännchen" din basmele populare.

[3] În legendă este accentuată înrudirea piticilor cu Lucifer. Cf. cele scrise de C. Englert-Faye despre legende și povestiri în legătură cu oamenii micuți,

În general, conținuturile inconștientului au cu atît mai mult tendința să se manifeste în exterior — deci ca proiecții, halucinații sau viziuni —, cu cît sînt mai îndepărtate de conștiință. Și conținuturile visului sînt inconștiente și pot fi concepute ca o primă, încă oarecum îndepărtată, apropiere de conștiință, în sensul unei concretizări sub formă de imagine. La apariții ca acelea ale omuleților bătrîni, precum și ale însoțitorului morților, avem de-a face de fapt cu fenomene parapsihologice în sens mai restrîns, adică nu cu apariții ale unei anumite personalități, ale unui „suflet“, ci am putea vorbi aici despre vise intensificate sau vise pe conștiință trează, la care conținuturile arhetipale inconștiente ale sufletului se clarifică puternic.[1]

Este ciudată afirmația că aparent omulețul nu ar dori să fie văzut, ba chiar îl cuprinde o mînie arzătoare cînd îl zărește

---

Vo chlyne Lüte. Zwergensagen, Feen- und Fänggengeschichten aus der Schweiz, Schweizer Bücherfreunde, 1937, p. 1: „Nu toți îngerii care erau adepții lui Lucifer și au fost alungați drept pedeapsă din cer s-au dus în infern... Acei îngeri care se lăsaseră numai convinși și de fapt nu erau răi au rămas, în timpul căderii, agățați de munți și copaci. Aceștia nu s-au transformat în diavoli, ci în omuleți pămînteni.“

Piticul sau „omulețul“ poate apărea și ca „principium individuationis“. Un exemplu în acest sens este legenda despre Napoleon: „Ca atîția alții, și Napoleon Bonaparte se considera un instrument al providenței. Credea că nu trebuia să se teamă de nimic atîta timp cît se va considera că el este necesar pentru scopurile ei. Mai credea și că îl apăra un *spiritus familiaris*, că-l ghida un demon, care prelua în anumite momente forma unui glob luminos pe care-l numea steaua lui, sau îl vizita în făptura unui omuleț îmbrăcat în roșu și îl prevenea...“ Despre stea ca sine, sau *principium individuationis*, ca și despre înrudirea sa cu Lucifer, cf. *supra*, p. 83 și urm. Legenda este luată din cartea lui Maximilian Perty, *Die mystischen Erscheinungen der menschlichen Natur (Aparițiile mistice ale naturii omenești)*, Leipzig, 1861. Citat după *Geisterseher: Eine Sammlung seltsamer Erlebnisse berühmter Persönlichkeiten (Vizionari. O culegere de întîmplări ciudate ale unor personalități renumite)*, München, 1952.

[1] Este de presupus că visele omului se continuă și pe parcursul zilei, dar nu sînt percepute din cauza activității și a solicitării intense a conștiinței. Anumite clipe de oboseală, o stare momentană de cufundare în gînduri, în sentimente sînt suficiente, pentru a face ca, pe loc, imaginile să ajungă din nou în conștiință.

băiatul. Oare chiar nu vrea să fie observat? Doar ar sta în puterea lui să dispară, să devină invizibil înainte să-l ajungă ochiul unui muritor, dar el face în așa fel încît să fie totuși observat — nu numai o dată, ci chiar de două ori. Ar vrea și parcă n-ar vrea! Exact așa este și atitudinea conștiinței față de conținuturile inconștiente: ar vrea să le cuprindă, să se extindă, dar este și prinsă în inerția care oprește orice transformare și lasă totul așa cum era. Conținuturile reacționează cu aceeași ambivalență la această atitudine.[1]

Un motiv pentru șovăiala conștiinței este și intuiția unei jertfe pe care i-o cere omului dezvoltarea ei. Aceasta înseamnă întotdeauna o pierdere a legăturii instinctuale nemijlocite cu natura, așa cum este ea încă proprie copilului sau omului primitiv. La ambii ea își pierde puritatea, dacă sau atunci cînd conștiința adultă sau civilizată vine să lumineze puternic natura în bezna ei.[2]

Durerea legată de această pierdere formează fundalul psihologic al legendelor cu pitici care locuiesc în casa oamenilor, ajutîndu-i, dar dispar jelindu-se dacă sînt pîndiți, urmăriți sau priviți. Așa cum instinctele funcționează ca impulsuri și reacții

---

[1] Dificultatea în relația dintre conștiință și inconștient constă în aceea că atitudinea conștiinței față de inconștient — „cum"-ul — este, ce-i drept, reflectată, însă conținutul inconștientului — „ce"-ul — reprezintă, ca să zicem așa, o reflectare în sens contrar, o compensare. De aceea, unul și același conținut compensator poate să apară în vise în formă „binevoitoare" sau „agresiv-dușmănoasă", în funcție de atitudinea conștiinței. Corespunzător cu aceasta, se spunea despre Mercurul alchimiștilor că s-ar arăta „bonus bonis et malus malis", bun cu cei buni și rău cu cei răi.

[2] Din această cauză intră în sarcinile esențiale ale individuației omului modern să reînvie ceea ce s-a pierdut. Nivelul de conștiință atins de cultură și civilizație trebuie legat de o natură instinctuală, așa încît pe un plan superior ceea ce s-a pierdut să fie regăsit și, de fapt, abia acum cîștigat cu adevărat. Doar atunci poate fi atinsă completitudinea. Să nu uităm că Dumnezeul creștin — elementul cel mai luminos al conștiinței — este venerat ca *prunc* și este adorat în *staul* lîngă *animale* (= instincte), iar prin aceasta se exprimă cum nu se poate mai frumos o astfel de unire a contrariilor.

nereflectate și inconștiente, tot așa acționează și spiridușii din întuneric și numai atunci cînd se cred neobservați.

„Porunca neexprimată" care-i impune băiatului să tacă în legătură cu cele trăite este o încercare a inconștientului de a opri pierderea intuită: cît timp este încă mic, el trăiește în mijlocul unei lumi copilărești-mitice, cu forțele ei bune și forțele ei rele. Abia conștiința care se trezește și capătă putere depotențează făpturile magice, și atunci cînd el poate vorbi despre cele întîmplate vraja este deja ruptă.[1]

Din fericire însă, „piticii" n-au dispărut nici pînă azi cu desăvîrșire. Exemple ale existenței lor sînt scrisorile noastre.[2] Dar apariția lor ar putea fi percepută și în alt context și interpretată și ca ivirea miraculoasă, adesea de tip spiriduș ghiduș a tot felul de fenomene fantomatice. Căci, atunci cînd dimineața odăile sînt măturate, oalele frecate și brînza preparată, fără ca vreun om să fi pus mîna, avem o transpunere veselă și specifică basmului a anumitor fenomene parapsihologice sau fantomatice. Și la acestea au loc fără cauză transformări mecanice. Legenda despre piticii care nu vor să fie văzuți[3] indică greutatea — sau aproape imposibilitatea — de a ajunge la baza acestor fenomene: ele dispar dacă le „pîndim", adică dacă le măsurăm, fotografiem, calculăm sau dacă încercăm să le fixăm cu aparatul științific modern atît de complicat. La aceste arătări pare a fi vorba despre procese creatoare acauzale, strîns legate de instinct și de natura inconștientă, care se pot capta numai foarte greu

---

[1] Regretul femeii că nu l-a urmat pe omulețul gri ar putea fi legat de aceeași dificultate. Trebuie să fi izvorît din sentimentul surd de a fi ratat o posibilitate de extindere a conștiinței. Totuși astea sînt numai presupuneri, avînd în vedere că indiciile respective lipsesc.

[2] Cf. și exemplul elocvent povestit de Jung (*Zur Phaenomenologie des Geistes im Märchen, Gesammelte Werke IX*, 1, p. 239) al omulețului cu glugă care (la scurt timp după un accident grav în munți) este văzut de două persoane pe crăpăturile inaccesibile ale unui ghețar prăbușit.

[3] O variantă este *cunoașterea numelui* care izgonește spiritul ajutător. Numele corespunde esenței, și a ști numele înseamnă a cuprinde esența și a dobîndi astfel putere asupra celui care-l poartă.

în zona intelectului omenesc, deci în tărîmul spațiului, timpului și cauzalității. Ele au loc, dar, atunci cînd privim cu atenție, nu le percepem acolo. Aceasta nu este o dovadă a inexistenței lor, ci poate a prezenței lor într-un imperiu care scapă în mare măsură bunului-plac al conștiinței, al lumii eului — cel puțin deocamdată.

Ca ultimă rudă cu omulețul din scrisoarea noastră vom menționa spiritul masculin anonim, bine cunoscut și astăzi copiilor sub aspectul unui bătrîn cu barbă și sac: este Sfîntul Nicolae, care le este invocat în fiecare an, uneori singur, uneori însoțit de Knecht Ruprecht*. În multe locuri, de exemplu în centrul Elveției, „Klaus“ vine cu „Schmutzli“ la copii, acesta din urmă fiind, e adevărat, considerat în popor după nume drept întunecat, „murdar“**, dar de fapt (Schmu[t]z înseamnă și untură de porc) personifică aspectul rodniciei care supraviețuiește iernii, comoara care zace latentă în întuneric. El reiterează ambivalența lui Nicolae. Căci amenințarea lui prea bine cunoscută de a vîrî copiii răi în sac și a-i lua cu el în pădurea cea întunecoasă îi trădează, îndărătul tuturor drăgălășeniilor cu mere, nuci și dulciuri, natura sumbră. Nici el nu-și poate nega ambivalența. Apare la început de decembrie, fiind de aceea și o personificare a iernii și frigului. La urma urmei, el este moartea care vine și ia oamenii în țara de dincolo („pădurea întunecoasă“) și, asemenea unui judecător al morților, îi pedepsește pe cei răi și îi răsplătește pe cei buni.[1] Vizita anuală a acestui demon bun-rău la copii este un fel de inițiere prietenoasă în ambivalența vieții, din care nu fac parte numai fructele și dulciurile, ci și frigul, vina și moartea. Acesta este spiritul naturii.

Și apariția omulețului alb din scrisoarea noastră poate fi considerată ca o primă întîlnire, terifiantă, a copilului cu acest

---

* Slujitorul Ruprecht, însoțitorul Sfîntului Nicolae sau al lui Moș Crăciun, care apare cu nuiaua sau cu daruri în decembrie (*n. t.*).

** Schmutzig — murdar (*n. t.*).

[1] Cf. în această privință C.G. Jung, *Seminar über Kinderträume (Seminar despre visele copiilor)*, 1939/40, p. 79 (prelegere de seminar); publicat sub titlul *Kinderträume*, ed. de Lorenz Jung și Maria Meyer-Grass, Walter Verlag, 1987. O figură paralelă cu Sfîntul Nicolae este „Jack Frost“ din folclorul englezesc.

spirit paradoxal al naturii. Faptul că el se arată atît de supărat, de mînios poate fi în legătură cu însăși natura copilului, în a cărui conștiință realitatea încă nu are loc. Poate că el se împotrivește în mod inconștient să lase acest străin să intre în lumea sa, și cu cît se ferește mai mult, cu atît mai părtinitor și „rău“ devine acel spirit. Astfel de spirite pitice demonice sînt adesea legate de mamă: dacă ea înlănțuie copiii timp prea îndelungat și prea strîns de ea și vrea să-i țină în Țara copiilor și a mamelor și să-i apere de realitate, apare un demon mic care se ocupă de recuperarea celor pierdute. Pe el l-a întruchipat de exemplu B. Barlach în figura lui „Steißbart“ din *Toter Tag*. Un model arhaic este zeul egiptean Bes, apărătorul pitic al camerei nupțiale și al femeilor, subordonat zeiței mame din Karnak.

Arătîndu-se, spiritul mînios din povestirea noastră caută de fapt acceptare, înțelegere și deci mîntuire.[1] Cîștigul care ar putea ieși de aici este sugerat în presupunerea că în sac ar fi ascunse monede. Căci banul, la fel ca și aurul, înseamnă valoare și forță vitală. Prin insinuarea unei comori ascunse, omulețul mînios își dezvăluie natura paradoxală, bunătatea mascată și cere în același timp o împăcare cu el.

Nu e nevoie să insistăm mai mult asupra întîmplării cu omulețul gri de care a avut parte femeia; trebuie deja să fi devenit clar, în urma celor precedente, că și aici este vorba despre o manifestare a duhului htonic.

Scrisoarea nu furnizează puncte de reper referitoare la conexiunile psihologice, deci la întrebarea de ce omulețul i-a apărut femeii. Așa că nu se poate afirma nimic sigur în această privință. Este puțin probabil ca autoarea scrisorii să fi aflat *cîțiva ani mai tîrziu cu totul întîmplător* de la o femeie că într-o casă din vecinătate au murit atunci doi copii. Un asemenea eveniment tragic produs în vecini i-ar fi ajuns cu siguranță mai devreme la urechi. Există însă necesitatea de a aduce trăirile

[1] La un copil nu poate fi încă vorba de o conștientizare a umbrei, ci mai degrabă de o acceptare, mai mult sau mai puțin curajoasă sau dezinvoltă, a răului în lume alături de bine. Primele întîlniri ale copilului cu boala, moartea, nedreptatea, precum și cu întunericul care revine noapte de noapte constituie obstacole în calea sa ce nu trebuie subapreciate.

extraomenești înspăimîntătoare sau numinoase într-un context sesizabil, luat din existența omenească, iar acesta este în cazul nostru — aproape s-ar putea spune: în mod palpabil — întîmplarea-limită a morții.

Relativitatea timpului și spațiului în inconștient

În continuarea exemplelor subcapitolului anterior se ivește întrebarea importantă și dificil de elucidat — de ce spiritul masculin impersonal ia formă de pitic, o dată ce este vorba despre personificarea unei forțe deosebit de puternice. Această discrepanță își găsește adesea expresia în aceea că în mit minusculul este și foarte mare: atmanul indian este „mai mic decît mic și mai mare decît mare"; este cît un degețel și totuși acoperă întreg pămîntul. În mitologia grecilor, cabirii sînt zei-pitici, dar și uriași în același timp.

Și în legendele elvețiene se întîlnește această oscilație: se spune că niște oameni de la lacul Thun ar fi primit odată prietenoși pe un pitic la ei. Deodată, ar fi izbucnit o furtună și, în torentul de apă care se revărsa vijelios din munți, s-ar fi prăbușit cu zgomot mare o bucată zdravănă de stîncă. „Sus pe ea", așa se spune mai departe, „țopăia vesel piticuțul, de parcă ar fi călărit; vîslea cu un trunchi vînjos de molid, iar stînca a stăvilit apa și a ținut-o la distanță de colibă, așa încît aceasta n-a fost vătămată iar cei din ea s-au aflat în afară de pericol. Iar piticuțul s-a umflat, făcîndu-se tot mai mare și mai înalt, devenind un uriaș fără seamăn și s-a pierdut în cele din urmă în văzduh..."[1]

În astfel de mituri și în altele asemănătoare își găsește expresie constatarea deja menționată că ceea ce este mic are de multe ori importanța cea mai mare și un efect imprevizibil de adînc: arhetipul necunoscut, un conținut al microcosmosului psihic, poate, după cum am văzut, să determine un destin; un hazard salvează sau distruge o viață. În domeniul fizicii, ne-am

---

[1] H. Herzog, *Schweizersagen*, *ed. cit*, p. 57 și urm.

lămurit ce forță înspăimîntătoare zace în minuscula unitate materială, atomul.

Însă oscilația figurilor arhetipale între dimensiunile *mare* și *mic* se mai poate explica și altfel: la urma urmei ea trebuie raportată la relativizarea, menționată deja de mai multe ori, a spațiului și timpului în inconștient. Fie-mi îngăduit să intru mai în detaliu în legătură cu aceste relații mai dificile. Le vom mai întîlni adesea în decursul lucrării.

Raporturile temporale și spațiale sînt funcții ale conștiinței; ele își pierd valabilitatea absolută, cu cît conștiința devine mai slabă și cu cît este vorba despre straturi mai adînci ale inconștientului.[1] În cadrul lumii fizice avem de-a face cu același tip de pierdere cînd se observă domenii spațio-temporale foarte mici.[2]

Relativizarea timpului devine evidentă de îndată ce este vorba despre mișcare, respectiv transformare a arhetipurilor, adică atunci cînd conștiința ajunge, trăind sau percepînd, în raza lor de acțiune. Și zeii își modifică aspectul, iar această transformare este expresia dezvoltării arhetipurilor produsă de-a lungul mileniilor, așa cum se înfățișează ea în conștiința omului.[3] Astfel,

---

[1] Despre „nesiguranța ciudată a noțiunii de spațiu și timp în inconștient", cf. *Gesammelte Werke IX*, 1, p. 240: „Simțul omenesc al dimensiunii, așadar conceptul nostru rațional de mic și mare, este un antropomorfism evident, care nu-și pierde valabilitatea numai în domeniul fenomenelor fizice, ci și în acele domenii ale inconștientului colectiv care se găsesc dincolo de raza de acțiune a specific omenescului."

[2] Cf. W. Heisenberg, *Das Naturbild der heutigen Physik (Imaginea naturii în fizica actuală)*, Hamburg, 1956, mai cu seamă capitolul despre teoria relativității și dispariția determinismului, p. 32 și urm. Faptul că „domeniul spațio-temporal este clar delimitat" duce la anumite greutăți: „În mare nu s-ar putea modifica nimic în structura spațiu–timp, dar ar trebui ținut cont de posibilitatea ca experimentele asupra fenomenelor din domenii spațio-temporale foarte mici să arate că anumite procese se desfășoară aparent invers din punct de vedere temporal decît ar corespunde succesiunii lor cauzale." — „Domeniile spațio-temporale foarte mici" se comportă față de cele mari aparent la fel ca inconștientul față de conștiință.

[3] „Adevărul etern are nevoie de limbajul omenesc care se modifică o dată cu spiritul epocii. Imaginile primordiale sînt capabile de o transformare la

de exemplu, din imaginea iudaică a divinității s-a născut o imagine creștină a divinității, și aceasta a suferit de-a lungul a două milenii transformări de proporții nu reduse, despre care ne dă lămuriri istoria dogmelor.[1]

Astfel de transformări devin de înțeles dacă ținem seama de autonomia arhetipurilor, adică de faptul că ele — după cum o arată experiența — posedă o existență independentă de conștiință. Conștiința ia parte prin suferință și cunoaștere la lumea lor. Dar numai în rare cazuri omul este conștient cît de mult este el determinat de aceste forțe, el, adică viața sa psihică și fizică. El este trăit de ele, s-ar putea spune, și anume în bine și în rău. Ceea ce conștiința poate contrapune acestor puteri la granița psihicului sînt recunoașterea superiorității lor, reflecția și înțelegerea. Căci de îndată ce sînt receptate într-o conștiință astfel diferențiată, își pierd forța directă sau se produce o transformare a ființei lor.[2] Însă și conștiința atinge o limită: căci ea este capabilă să le perceapă numai atunci cînd arhetipurile se înfățișează ca imagini. Mișcarea și transformarea mai sînt posibile, chiar dacă se derulează imperceptibil de lent și timpul înaintează imperceptibil de încet.[3] Abia în domeniul unui incognoscibil

---

nesfîrșit și rămîn totuși mereu aceleași, dar ele pot fi pricepute din nou numai cînd iau un nou aspect." C. G. Jung, *Die Psychologie der Übertragung (Psihologia transferului)*, *Gesammelte Werke XVI*, p. 208. În scrierea sa *Aion*, Jung a reprezentat o astfel de transformare seculară.

[1] Aici, a se reține, este vorba despre imaginea divinității. Nu despre divinitatea transcendentă, ci despre destinul lui Dumnezeu în sufletul omului. Pentru comparația dintre imaginea divinității și Dumnezeu cf. C. G. Jung, *Antwort auf Hiob*, *Gesammelte Werke XI*, Prefața, și *Psychologie und Alchemie*, *Gesammelte Werke XII*, Zürich, ediția a doua, Introducere.

[2] C. G. Jung a zugrăvit în *Răspuns lui Iov* desfășurarea unei reciprocități avînd loc de-a lungul eonilor.

[3] Aceasta se exprimă, de pildă, în mitologia indiană în faptul că viața zeilor este considerată „de foarte lungă durată", nu însă eternă. Epoci întregi care durează, după criterii omenești, milioane de ani — așa-numitele *kalpas* — reprezintă o singură zi din viața lui Brahma.

O analogie cosmică la încetinirea timpului o dată cu diminuarea conștiinței sînt perioadele dezvoltării Pămîntului, în ale căror intervale infinit de lungi s-au produs dezvoltări corespunzător de lente ale suprafeței Pămîntului,

absolut sau al unei lipse totale de imagini nu mai poate fi vorba de mișcare sau transformare, și de aceea nici de spațiu sau timp. Acest incognoscibil absolut sau nemișcat absolut este un inconștient care nu mai poate fi atins de conștiință.[1]

Dacă omul, respectiv conștiința lui, ajunge sub influența unui arhetip, ceea ce se întîmplă ușor prin diminuarea sa, prin reducerea la o stare parțială de inconștiență, atunci și trăirea timpului de către el suferă o transformare remarcabilă. S-ar putea spune: *el ajunge într-un alt timp*. Acest fenomen a fost investigat de știință; dar a fost înregistrat dintotdeauna și de omul capabil de trăiri, de popor, și înfățișat în numeroase legende și povestiri. Ca de exemplu în legenda despre băiatul care ajunge într-un munte la niște pitici sau iele (deci în inconștient) și, după un scurt popas cu mîncare și băutură, se întoarce în sat. Dar acolo nu mai cunoaște pe nimeni și nimeni nu-l mai recunoaște; căci ai săi au murit între timp cu toții, iar el însuși s-a transformat într-un bătrîn. Invers, unele basme indiene relatează înlănțuiri întregi de aventuri pe care le trăiește un prinț ce-și scufundă numai pentru o clipă capul în apa sfîntă a existenței, spre a afla secretul Mayei (apa este și ea un simbol al inconștientului). Metaforic, s-ar putea spune că în primul exemplu clipa se contractase devenind un pitic, în timp ce în basmul indian s-a dilatat devenind un uriaș. În fond, cele două povestiri aparent complet diferite spun același lucru: comparativ cu timpul care se scurge infinit de lent al lumii arhetipale, timpul nostru

---

ale faunei și ale florei. Măsurată după acești eoni care se derulează în totală inconștiență, faza existenței omului pe Pămînt este excesiv de scurtă — aproape cît o clipă. Totuși în această „clipă" a avut loc sub înrîurirea conștiinței o dezvoltare care a schimbat imaginea lumii decisiv și — nu o dată — complet.

[1] „Și în lumea fizică, spațiul și timpul ajung, cum a dovedit-o teoria specială a relativității, la un sfîrșit. Din transformarea lui Lorentz rezultă că un băț care se deplasează cu viteza luminii ar trebui să dispară total. În mod asemănător, mersul unui ceas care se mișcă (în comparație cu ceasurile care nu se mișcă, pe lîngă care trece) se încetinește tot mai mult, cu cît el se mișcă mai repede, pînă ce, în cele din urmă, ceasul se oprește cînd atinge viteza luminii..." Din: A. Einstein și L. Infeld, *Die Evolution der Physik (Evoluția fizicii)*, Hamburg, 1956, p. 129.

pămîntesc zboară într-o clipită. Băiatul participă la viața arhetipurilor (masa comună indică o „adunare" sau chiar o contopire), și astfel el ia cunoștință de modificarea scurgerii timpului abia la întoarcerea sa în sat, adică în conștiință.[1] Și indianul se găsește în tărîmul arhetipurilor, în inconștient, dar trăiește dinspre acel tărîm scurgerea timpului lumii de aici, a conștiinței: o întreagă viață s-a scurs într-o clipă. În acest fel i se dezvăluie secretul Mayei.

Ambele povestiri au de fapt și un moment subiectiv; în amîndouă cazurile s-ar putea spune că a fost vorba despre un eveniment la care timpul a fost experimentat ca scurt sau lung[2] și din nici una dintre povestiri nu reiese limpede relativizarea sau transformarea timpului ca un *fapt obiectiv al naturii*. Însă legendele știu să relateze și despre acest fenomen care e, ce-i drept, rarisim și minunat. Astfel, o legendă

---

[1] Nu este exclus ca niște stări psihice de obnubilație să fi prilejuit direct formarea acestui tip de legendă. Și în beția cu mescalină simțul timpului dispare. Subiecții relatează că toate evenimentele sînt percepute „ca o alăturare stranie, nu ca o succesiune". „Ele nu ocupă nici un loc în timp, timpul nu are aici nici un sens." Altcineva explică: „Totul mi se părea ca «oprit în loc», vrăjit, ca în somnul frumoasei din pădurea adormită." K. Beringer, *Der Meskalinrausch*, Berlin, 1927. Citat după P. Ringger, „Meine Erfahrungen mit Meskalin", *Neue Wissenschaft*, anul 5, caietul 11/12, p. 331.

F. M. Dostoievski, despre care se știe că era epileptic, îl face în romanul său *Idiotul* pe prințul Mîșkin să descrie astfel secunda dinaintea crizei: „În această clipă cred că înțeleg acea vorbă colosală că «de-acum încolo nu va mai fi timp»... Probabil că este aceeași secundă în care urciorul umplut pînă la refuz cu apă al epilepticului Mohamed s-a răsturnat și totuși n-a apucat să se verse, în timp ce în aceeași secundă Mohamed a cuprins cu privirea toate lăcașurile lui Allah."

[2] Fiecare face în decursul vieții experiența faptului că există și o relativitate determinată psihic a timpului nostru măsurabil cu ceasul, așa-zisul timp trăit: pentru copil un an înseamnă un timp nesfîrșit, pentru conștiința adultă el zboară într-o clipită. O oră trăită intens, cu conștiința încordată, pare că a trecut în cîteva minute, și totuși este posibil ca într-o asemenea oră „să îmbătrînești cu ani". Secunde ale primejdiei, ale apropierii morții se întind infinit în lungime.

elvețiană ne povestește despre un țăran argat, care ajunge într-o mînăstire despre care se spune că se află în acel loc din timpuri străvechi. Starețul pe care-l întîlnește acolo visînd îl întreabă de oră. „Trebuie să fie patru și jumătate", îi răspunde el. Nici n-a pronunțat bine aceste vorbe, că biserica și starețul dispar și argatul șade pe o piatră mare la marginea drumului. „Dacă ar fi tăcut, adaugă povestitorii din sat, ar fi aflat lucruri miraculoase și poate ar fi devenit și om bogat."[1] Această remarcă a „povestitorilor din sat" nimerește psihologic drept la țintă: cu indicarea timpului nostru pe care-l arată ceasul intră în plan conștiința, iar atemporalitatea relativă a inconștientului, în care era cufundat argatul, dispare cu comori cu tot pentru totdeauna.

Aici nu mai este vorba despre faptul că timpul, sau un moment al său, ar fi fost *trăit* de argat în ritm accelerat sau încetinit, ci aici a avut loc *o transformare obiectivă a timpului* sau a clipei. Ea însăși a căpătat o altă calitate prin aceea că, după cum reiese din povestire, se întinde mult în trecut. De aceea găsește argatul biserica, deși ea nu mai există de mult, încă la fața locului. Se poate conchide de aici că dintr-un anume motiv el a fost „atins" de inconștient sau, mai bine zis, de un conținut al inconștientului și, ca să spunem așa, sub influența lui a participat la transformarea temporală care a crescut o dată cu profunzimea inconștientului. Nu putem ști despre ce arhetip o fi fost vorba aici; povestirea nu ne relatează nimic despre viața argatului.

Ceea ce i s-a întîmplat argatului este o problemă bine cunoscută în parapsihologie. Unul dintre exemplele cele mai interesante invocate în literatura parapsihologică este aventura lui Miss Moberly și Miss Jourdain, două profesoare care au văzut în anul 1901 la Trianon de la Versailles scene din vremea lui Marie Antoinette, puțin înainte să fie luată în captivitate și, parțial, au asistat și la discuții.[2] Senzația de apăsare neobișnuită

---

[1] Herzog, *Schweizersagen*, *ed. cit.*, II, p. 16.

[2] C.A. E. Moberly și E.F. Jourdain, *An Adventure*. With an Introduction by E. Olivier and a Note by J.W. Dunne, Londra, 1948.

și inexplicabilă lor, înregistrată de amîndouă în timpul acestei „aventuri“, ca și „starea de vis“ indică limpede o diminuare a conștiinței, care este premisa unor asemenea fenomene sau a unora asemănătoare.

Era bineînțeles inevitabil ca relatarea unei astfel de aventuri să ajungă cît de curînd în mijlocul focului încrucișat al opiniilor. Cartea lui Lucille Iremonger apărută recent, *Fantomele din Versailles*[1], ne dă lămuriri nu numai în legătură cu aprecierile pro și contra în decursul anilor scurși de la prima apariție, ci și cu caracterul celor două profesoare care iese la iveală cu slăbiciunile, ambiția și romantismul unor „old spinsters“* inteligente. Totuși nici Mrs. Iremonger nu reușește să dezvăluie relatarea aventurii ca fiind o simplă invenție, ci lasă în seama cititorului să-și formeze singur o părere.

Unul dintre principalele reproșuri ale criticilor este acela că procesele-verbale au fost întocmite abia la trei luni după incident. Este însă fapt știut că asemenea experiențe ciudate și rare se implîntează adînc în sufletul omului; ele devin proprietatea lui permanentă și rămîn acolo vii și după ce trec decenii. Se poate ține seamă însă de scepticismul manifestat față de exactitatea relatării și nu trebuie neglijat nici faptul că detaliile incidentului amplu și ieșit din comun la care au „apărut“ numeroase persoane nu au fost redate cu o precizie absolută; și, de asemenea, ne putem închipui că fiecare dintre doamne a fost influențată inconștient de fenomenele percepute de cealaltă și că le-a trecut apoi, în mod corespunzător, în procesul ei verbal.[2] Dar nu importă atît problema redării fidele fotografic sau fonografic a tuturor amănuntelor unui astfel de incident, cît hotărîtor este mai degrabă că Miss Moberly și Miss Jourdain l-au trăit într-un asemenea chip de parcă „ar fi ajuns într-o altă epocă“. Felul cum zugrăvesc ele elementele de detaliu arată că se găseau atunci într-o stare de diminuare a conștiinței, moment în care poate

[1] Londra, 1957.

* „Fete bătrîne“ (*n. t.*).

[2] Nu toate elementele au fost percepute de amîndouă.

interveni o relativizare a timpului și spațiului. Aici, momentul de timp se extinsese, ca să zicem așa, în trecut. După cum reproduce Mrs. Iremonger cu fidelitate, au fost nevoiți de altfel să admită și scepticii că „trebuie totuși să fie ceva cu povestea asta".

În timp ce „aventura" celor două a fost respinsă de Societatea pentru Cercetări Psihice din Londra ca nefiind înregistrată cu grijă și verificată exact și mai este tratată și azi cu scepticism, Mrs. Iremonger menționează o altă întîmplare, în principiu asemănătoare, înregistrată cu o asemenea precizie și pentru a cărei autenticitate au existat motive atît de întemeiate, încît Societatea pentru Cercetări Psihice n-a pus la îndoială veridicitatea fenomenului descris aici.[1] Este vorba tot de două prietene, englezoaice, care au auzit pe 4 august 1951, în localitatea franceză de vacanță Dieppe, de la ora 4 pînă spre ora 7 dimineața, strigăte de soldați, zgomote de motoare de avioane, foc de mitraliere, explozii de bombe și întregul vacarm specific unei lupte. Investigațiile făcute chiar în dimineața aceea au scos la iveală că cele două doamne fuseseră singurele care auziseră zgomotul; nu avuseseră loc manevre în împrejurimi, nu exista vreun cinematograf care să intre în discuție ca posibilă sursă fonică. Cele două prietene au întocmit un proces-verbal încă în timpul desfășurării incidentului. Ceea ce este miraculos e că amplificarea bubuiturilor de tun, pauza și reintensificarea zgomotului corespund *la minut* cu derularea luptei date cu nouă ani înainte, și anume la 19 august 1942, între orele 4 și 7 dimineața, la Dieppe.[2]

Cele două doamne din Dieppe au dorit să-și păstreze anonimatul. Din punct de vedere psihologic, este regretabil că ele au omis să consemneze, pe lîngă înregistrarea obiectivă corectă a timpului și a celor percepute, și ceva despre latura afectivă a evenimentului, despre atmosferă și starea lor de spirit. Acesta este avantajul neprețuit al relatării lui Miss Moberly și Miss Jourdain. Se poate presupune totuși cu o anumită certitudine că, avînd în

---

[1] G.W. Lambert și K. Gay, „The Dieppe Raid Case", *Journal of the Society for Psychical Research*, vol. XXXVI, Nr. 670, mai–iunie 1952.

[2] Orele au fost verificate cu ajutorul oferit de Librarian of the War Office și de Controller of Her Majesty's Stationary Office.

vedere ora foarte matinală, a existat măcar o oarecare stare de buimăceală, de somnolență, chiar dacă înregistrările au fost făcute. Se poate miza deci și aici pe o diminuare parțială a conștiinței.

Întrucît atare incidente se relatează extrem de rar, atît cartea în care sînt notate scenele „aventurii" de la Versailles și este menționată și starea subiectivă a observatoarelor, cît și controlul exact al fenomenului de la Dieppe sînt de o importanță unică.

*

Nu numai timpul, ci și spațiul cunoaște o modificare obiectivă la o apropiere a conștiinței de arhetip. Astfel, J. B. Rhine, citat deja de mai multe ori, a constatat pe bază de experiment că nici distanța, nici timpul nu au influențat rezultatul experimentelor sale PES.[1] Percepțiile extrasenzoriale depășesc, conform rezultatului statistic, probabilitatea și atunci cînd cele percepute se află în trecut sau într-un loc îndepărtat. Timpul și spațiul sînt strîns legate între ele prin faptul că primul poate fi măsurat numai în funcție de corpuri aflate în mișcare, deci în spațiu, și acestor două coordonate le stă la bază un singur continuum spațiu–timp. Din acest motiv nu numai că este posibil să știm lucruri — sau chiar, după cum arată exemplele noastre: să le trăim — care aparțin deja trecutului sau care — ca în cazurile de profeție autentică — țin încă de viitor, ci și să percepem „aici" lucruri care se află „acolo" sau foarte departe. De cele mai multe ori, evenimentele care sînt prevăzute sau sînt visate ori știute anticipat nu se derulează în același loc unde se găsește „cel ce vede" sau „cel ce știe", așa că premonițiile temporale includ de obicei și știința despre lucruri depărtate spațial. Este de parcă acel „Aici și Acum" ar avea în inconștient o altă extindere spațio-temporală, de parcă ar ajunge pînă în trecut și în viitor și ar cuprinde „Aici și Acolo". Se apropie de continuumul spațiu–timp.[2]

---

[1] J. B. Rhine, *The Reach of the Mind*, Londra, fără dată, mai cu seamă capitolele „The Reach of the Mind in Space" și „Across the Barrier of Time". Cf. și J. W. Dunne, *An Experiment with Time* și *The Serial Universe*, Londra, 1934.

[2] Despre relativitatea momentului de timp în fizică cf. W. Heisenberg, *Das Naturbild der heutigen Physik, ed. cit.*, p. 33: „De la descoperirea lui

Dacă am dori să reprezentăm într-o imagine spațio-temporală extinderea lui „Aici și Acum“ relativ la apropierea sau depărtarea conștiinței, am obține o piramidă a cărei bază se pierde în infinit, adică în inconștientul care nu mai este cognoscibil, și al cărei vîrf înfățișează acel „Aici și Acum“ punctiform al conștiinței. În inconștient apare în locul punctului suprafața. Cu cît este vorba despre straturi mai adînci ale inconștientului, cu atît mai mult se întinde suprafața, deci cu atît mai mult timp și cu atît mai mult spațiu cuprinde „clipa“, pînă ce ea cunoaște — în inconștientul incognoscibil — o întindere infinită.

Întinderea infinită a inconștientului în timp și spațiu face de înțeles faptul că în el există o „știință“ corespunzătoare; iar prin această „știință“ pot fi explicate fenomenele profeției sau ale „clarviziunii“ orientate spre trecut. Jung vorbește în acest context despre „o știință absolută“. Prin ea Jung nu înțelege însă o cunoaștere propriu-zisă, ci, după cum a formulat încă Leibniz, „o *reprezentare*, care este alcătuită sau — exprimat cu mai multă precauție — care pare a fi alcătuită din «simulacra» fără subiect, din imagini“. Este de presupus că aceste imagini postulate sînt, adaugă Jung, același lucru cu arhetipurile presupuse de el, care se pot dovedi factori alcătuitori în cazul formațiunilor spontane ale fanteziei.[1]

*

Să ne îndreptăm la finalul subcapitolului pentru scurt timp atenția și asupra *clarviziunii în spațiu.* Despre o astfel de clarviziune, adică despre o relativizare a spațiului, se relatează la fel de des ca despre cea în timp. Un exemplu istoric cunoscut este acela că Swedenborg a văzut din Göteborg cu multe detalii incendiul din Stockholm, care a avut loc la o distanță de cîteva zile bune de drum. Mult mai rare, însă nu mai puțin remarcabile, sînt evenimentele la care percepțiile însele exprimă relativizarea spațiului, ceea ce poate deveni vizibil, de exemplu,

---

Einstein din anul 1905 încoace se știe că între ceea ce eu... am numit viitor și ceea ce am numit trecut există o distanță de timp finită, a cărei extindere temporală depinde de distanța spațială dintre incident și observator.“

[1] Cf. *Synchronizität als ein Prinzip akausaler Zusammenhänge, Gesammelte Werke VIII*, p. 551.

într-o oscilare a făpturii, o alternare între dimensiune mare și mică, o nesiguranță între sus și jos.[1] Tot aici se încadrează și oscilarea între făptura pitică și cea uriașă care a alcătuit punctul de pornire al reflecțiilor noastre. Este o coincidență fericită că în scrisorile noastre se găsește un exemplu pentru o astfel de oscilare.

O femeie relatează: Doresc să povestesc aici un vis ciudat, în care mi-a apărut bunica, după moartea ei. Mă aflam acasă în bucătărie și o țineam pe bunica mea, care era mult mai mică decît de obicei, în brațe. Mi-a spus: „Nu vreau să mor!" Eu însă am avut senzația că era deja moartă, totuși i-am spus: „Nu trebuie să mori!" Atunci a crescut și s-a făcut atît de mare cum fusese ea de fapt întotdeauna. Acum i-am spus: „Vezi, acum ești iarăși ca pe vremuri!" Atunci a crescut și mai mult. Îmi ajungea deja peste cap. I-am spus-o și, brusc, s-a clătinat și s-a destrămat în nimic.

Este vorba aici despre același fenomen ca în visul în care Lewis Carroll povestește în renumitul său basm *Alice în Țara Minunilor* cum această fetiță cade prin vizuina iepurașului (ajunge în inconștient) și acolo devine ba foarte mică, ba atît de mare, încît le strigă Adio! picioarelor ei sau se gîndește să scrie o scrisoare piciorului ei drept.

Deosebirea față de clarviziunea spațială constă în faptul că în visul din colecția noastră de scrisori relativizarea spațiului este înfățișată ca o trăire a „spiritului", ca și cum la acesta s-ar manifesta o nesiguranță în legătură cu raporturile de dimensiuni, respectiv de spațiu ale lumii omenești căreia el încearcă să i se adapteze. O asemenea oscilare a spiritelor morților este zugrăvită relativ frecvent și poate că poetul se referă la ea atunci cînd se adresează unor persoane decedate de mult: „Vă apropiați din nou, făpturi oscilatoare!"

---

[1] Cf. și versurile din *Faust II: Versinke denn! Ich könnt auch sagen: steige!/ 's ist einerlei.* (Să se scufunde dară! Aș putea spune și: să urce!/ Totuna este.)

O selecție bună de mărturii din mistică despre relativizarea spațiului ne oferă G. Huber: *Akaça — der mystische Raum* (*Akaça — spațiul mitic*), Zürich, 1956.

Spiritele nemîntuite

Morții nemîntuiți sau care ispășesc o vină compun un motiv frecvent al scrisorilor noastre, ca și al legendelor cu spirite. Acest motiv va fi abordat însă numai pe scurt, întrucît problemele psihologice care se pun aici sînt aceleași cu cele discutate deja în capitolele anterioare; iar pentru ceea ce ne interesează pe noi, relatările sînt importante mai cu seamă ca o confirmare și completare a celor deja spuse.

De obicei se povestește despre un delict, o nelegiuire sau o neglijență gravă legate de viața sau moartea omului respectiv și care explică faptul că mortul nu-și află liniștea, precum și caracterul sumbru al apariției. Nu rareori ea este descrisă ca o făptură neagră sau se face referire la un veșmînt de culoare închisă ori neagră.

Sîntem înclinați să privim morții care ispășesc, sub orice formă s-ar arăta ei, din punct de vedere psihologic ca personificări a ceea ce C. G. Jung a numit „umbra“ omului. Umbra este un conținut arhetipal al inconștientului și stă față de conștiință într-o relație compensatorie. Ea nu cuprinde numai ceea ce se opune luminii spiritului: latura pămîntească, înclinațiile instinctuale, trupul, ci și ceea ce este desemnat drept rău și este resimțit ca atare de conștiința morală.

În subcapitolul despre spiritele albe au fost enumerate acțiuni păcătoase, precum o nelegiuire la adresa iubirii, zgîrcenia, neglijarea, încălcarea unui ritual (de ex. al înmormîntării) drept cauze adesea menționate ale „bînturii“ spiritelor morților. Una dintre faptele cel mai des invocate care au drept urmare fenomene cu fantome și duhuri este considerată sinuciderea. Întrucît acest motiv ne aduce la punctul de pornire al unei interpretări psihologice a spiritelor nemîntuite, vom cita trei exemple din scrisori.[1]

---

[1] În primul exemplu nu este vorba despre o apariție vizuală de spirite, ci despre fenomene fantomatice auditive, care sînt puse însă și ele în legătură cu o sinucidere care a avut loc cu ani în urmă. Se relatează la fel de des despre o conexiune între păcat și fenomene fantomatice auditive ca și despre una între păcat, respectiv sinucidere, și fenomene fantomatice vizuale.

Ca femeie matură am trăit mulți, mulți ani într-un cămin creștin pentru femei și fete singure. Acolo, cîțiva ani la rînd au bîntuit fantome timp de cîteva săptămîni în fiecare toamnă. Ba se auzeau ciocănituri tari, ba ușoare în pereți, dar numai la parter și la primul etaj al casei cu patru niveluri. Dacă treceai seara la orele 22 pe coridorul de la parter simțeai uneori pe față un curent puternic de aer foarte rece[1], însoțit din cînd în cînd de un zgomot șuierător. Stăpîna casei, în odaia căreia era cea mai mare gălăgie, a crezut la început că în casa vecină se făcea curățenie pînă seara tîrziu în camere și că se tot mutau mobilele și se schimbau tablourile pe pereți, dar, interesîndu-ne, am aflat de alături că și ei crezuseră că zgomotul venea de la noi și că tocmai luaseră hotărîrea să se plîngă. Ciocănitul a fost auzit de mai multe persoane în ambele case ani de-a rîndul, întotdeauna toamna. Însă curentul foarte rece de aer și șuieratul au fost percepute numai în casa noastră. Apoi, am aflat „întîmplător" că, cu ani în urmă, cînd imobilul încă nu devenise cămin, ci era casă de închiriat, în camera stăpînei un tînăr se împușcase. După niște rugăciuni comune repetate de multe ori bîntuirile au încetat complet și nu au reapărut nici mai tîrziu.

Aceeași femeie scrie: Un intelectual foarte înzestrat, care nu credea nici în Dumnezeu, nici în vreun fenomen supranatural, a înnoptat o dată, după cum ne-a povestit soțului meu și mie, într-o cameră elegantă de hotel, care, din anumite motive inexplicabile lui, i s-a părut, în mod ciudat, sinistră. Așa ceva nu i se mai întîmplase, deși călătorise mult. Totuși a adormit fără să-și facă griji. Curînd s-a trezit însă într-o sperietură cumplită. În lumina slabă care pătrundea de pe stradă prin perdele, a perceput din pat un schelet mare care-l privea din orbitele goale. Îngrozit, a vrut să aprindă lumina, dar în același moment scheletul s-a prăbușit, zornăind, în sine însuși și în nimic... da, din

[1] Curentul de aer sau suflul/suflarea rece sau foarte rece fac parte dintre ciudățeniile relatate întotdeauna în legătură cu aparițiile de fantome sau spirite. În grecește *psychein* înseamnă a sufla, *psychros* rece și *psychos* răcoros! *Psyche* este de fapt prin definiție un „suflu răcoros".

el n-a mai rămas pur și simplu nimic. În dimineața următoare bărbatul a pus o serie de întrebări insistente directorului hotelului și a scos în cele din urmă de la el că în acea cameră se împușcase cu foarte mult timp înainte un domn. Cunoștința noastră și-a revizuit atunci, forțat de împrejurări, temeinic concepțiile sale despre spirite etc., mai cu seamă că, nu după mult timp, chiar în *chalet*-ul lui a început să bîntuie.[1]

Relatarea unei femei sună astfel: Ca fată tînără locuiam în B. într-o casă din fundul curții, la etajul al doilea. La primul etaj stăteau bunicii mei, acum morți de mult. Într-o zi, venind de la școală, le-am întîlnit pe mama și pe bunica în casa scării discutînd. Am auzit că vorbeau despre omul care ne vindea de ani de zile cărbuni și care se spînzurase. Deodată, cele două femei au privit ca scoase din minți spre scară. În același timp, din gura noastră a ieșit un strigăt de groază, căci pe scări urca fostul nostru cărbunar, cărînd un sac greu în spate, cu fața vînătă, limba atîrnîndu-i de-un cot. Ne-a explicat că trebuia să care cărbuni pînă cînd i-ar fi venit sorocul să moară. În aceeași clipă, s-a făcut nevăzut.

Această ultimă întîmplare este — deși atît de primitivă — concludentă, căci conține o explicație larg răspîndită în popor, care este exprimată și în numeroase legende, că sinucigașii nu-și găsesc odihna după moarte: vînzătorul de cărbuni trebuie să bîntuie *pînă cînd i-ar fi venit sorocul să moară*. Legendele vorbesc despre spiritul care trebuie să „cutreiere" pînă ce se va fi scurs perioada de timp care-i era sortită lui să trăiască.

Ceea ce se consideră a fi păcatul sinucigașului este împotrivirea față de un destin aparent predeterminat. O asemenea apreciere își are sursa în același simțămînt al îndatoririi față de forța destinului care s-a evidențiat în multe exemple, mai cu seamă

[1] Această din urmă afirmație este importantă în contextul nostru, căci ea indică faptul că apariția pusă pe seama sinuciderii corespunde și unei dispoziții lăuntrice a celui care percepe. Altfel nu ar fi întîlnit o altă fantomă într-un alt loc.

în subcapitolul despre factorul destin. Însă, în timp ce acolo și-a găsit expresie mai ales supunerea omului, aici este vorba despre consecințele nesupunerii.

Se mai adaugă însă ceva: dacă sinuciderea este privită drept păcat, e în natura acestei acțiuni că trebuie să rămînă neispășită. Dar pentru problema liniștii de după moarte mai importante decît gravitatea culpei sînt — după cum se va mai vedea — ispășirea unei fapte și problema dacă ea a fost sau nu iertată. Edificator în acest sens este următorul vis relatat într-o scrisoare de un bărbat:

Mă certasem cu un prieten. Mă jignise profund; de atunci l-am evitat. Vreo doi ani mai tîrziu, am plecat în străinătate pentru circa 14 zile. Într-o seară, după o discuție veselă purtată cu niște cunoștințe fără nici o aluzie la tema spiritelor, am visat că acest prieten a venit la mine, rugîndu-mă să-l iert. Arătîndu-mă rece față de el, în parte pentru a-l face să priceapă clar că nu mai puneam mare preț pe el, în parte pentru a nu provoca o scenă, s-a apropiat de mine, spunîndu-mi: „O, Doamne! nu fi atît de încăpățînat, mă așteaptă ceva, de aceea vreau să am pace." Cu aceste cuvinte mi-a luat mîna — am simțit foarte clar o mînă rece. Asta m-a trezit, dar personajul din vis a dispărut atunci. Am mai auzit însă cum o ușă se închide... și eram realmente perfect treaz.

Ce mare mi-a fost uimirea cînd, două zile mai tîrziu, întîia veste pe care am primit-o întorcîndu-mă acasă a fost că prietenul meu de odinioară murise într-un accident. Și ce impresionat am fost de vis aflînd apoi că-l avusesem chiar la ora cînd prietenul meu se sfîrșea din viață. Faptul mi s-a părut deosebit de izbitor și pentru că eu mă găseam la o distanță de cel puțin o mie de kilometri.

Incidentul m-a neliniștit grozav. Zi și noapte visul îmi revenea în gînd și, deși de obicei dau dovadă de sînge rece, nu puteam uita frămîntarea decedatului, așa cum se manifestase ea în visul meu. La întrebarea pusă preotului parohiei dacă tulburam liniștea sufletească a răposatului cu refuzul meu de a ne împăca răspunsul a fost afirmativ. M-a sfătuit că ar fi bine să-l iert înainte

de toate în gînd, să mă rog pentru el, să-i fac o slujbă și să asist și eu la ea. Am procedat imediat întocmai și astfel m-am simțit total împăcat. De atunci nu mi s-a mai întîmplat ceva asemănător.

Păcatul despre care e vorba aici trebuie privit ca unul relativ minor: cineva și-a jignit prietenul. Și totuși e suficient pentru a pune sub semnul întrebării liniștea interioară, cea a sufletului: se spune clar că *vrea să aibă pace* pentru ceea ce *îl așteaptă*, adică pentru a muri.

Faptul că prietenul apare în vis ne permite să-l interpretăm chiar ca fiind o parte a celui ce visează, ca personificare a unui conținut psihic aflat în inconștient, care devine evident în imaginea onirică. Adesea relațiile se bazează pe faptul că o parte inconștientă proprie nouă este proiectată asupra celuilalt și în acest fel — prin prietenie — se înfiripă o legătură între noi și el. În asemenea cazuri este ușor de înțeles că planează un pericol deosebit ca prietenia să se transforme în dușmănie. Cearta se iscă de obicei atunci cînd proiecția ar trebui luată înapoi. Astfel, visul reprezintă cerința ca acest conținut să fie conștientizat ca aparținîndu-ne nouă înșine și să fie acceptat ca atare. În limbajul epistolar: să-i acordăm iertarea.

Un alt exemplu indicînd consecințele iertării este povestit de următoarea scrisoare: Eram tînără și mă logodisem, deși nu oficial; în patru luni doream să ne căsătorim. Din cauza unor diferende și greutăți logodna noastră s-a rupt. M-am străduit să dau totul uitării, ceea ce am și reușit, căci eram convinsă că n-aș fi fost fericită cu acest bărbat. Șase ani mai tîrziu, cînd nu mă mai gîndeam de mult la povestea aceea, s-au întîmplat următoarele într-o frumoasă zi de vară: Era după-amiază, eu trebăluiam încă prin bucătărie făcînd ordine, cînd, deodată, m-a cuprins o neliniște ciudată. Ceea ce s-a petrecut în următoarea oră nu pricep nici pînă-n ziua de azi, căci n-am acționat conștient, conform voinței mele, ci dintr-o constrîngere nevăzută. Neliniștea mă mîna febril să termin treaba cît se poate de repede. Cînd am isprăvit-o, am luat cheia de la odaia din mansardă, m-am

dus în pod, am descuiat mansarda și am încuiat din nou în urma mea. Era o încăpere în care nu se păstrau decît cufere vechi. Am deschis unul dintre ele și am scos de-acolo o lădiță cu scrisorile fostului meu logodnic. Îngropasem aceste scrisori acolo, plină de amar, cu șase ani în urmă. M-am așezat pe cufăr și am început să citesc scrisorile, simțind cum devin din ce în ce mai agitată, pînă ce, deodată, m-a apucat o asemenea milă față de acest om care-mi tot exprima în scrisori dragostea lui, încît m-a podidit plînsul. Ședeam așa buimăcită și răscolită și plîngeam, cînd am avut brusc senzația că în încăpere s-ar mai afla cineva. M-am uitat speriată în sus și în fața mea l-am văzut pe fostul meu logodnic, care m-a privit calm, dar mi-a spus pe un ton aproape poruncitor, fără ca trăsăturile chipului să i se clintească: „Trebuie să mă ierți pentru tot, eram doar un biet om." L-am privit ca hipnotizată și am spus cu voce tare: „Te iert pentru tot, erai doar un biet om." Cînd am terminat de rostit cuvintele, făptura lui s-a destrămat în neant. Mai întîi am crezut că visasem, dar afară era o superbă zi de vară și am știut că nu dormisem. În seara aceea m-am băgat foarte frămîntată în pat, cu convingerea fermă că nervii mei cedaseră, altfel nu mi s-ar fi putut întîmpla asemenea lucruri ziua în amiaza mare.

Însă a doua zi se afla în ziar ferparul mortuar al logodnicului meu. După cum mi s-a povestit ulterior, murise după-amiaza, în după-amiaza aceea cînd, în podul casei, mă silise să-i iert totul...

Elementul comun al celor două exemple este faptul că iertarea unui păcat nu conferă liniște numai sufletului mortului, ci și celui al omului care acordă iertarea. Lucrul este reliefat în mod special de autorul primei scrisori în finalul ei, atunci cînd spune: „și astfel m-am simțit total împăcat". În cel de-al doilea exemplu, ființa a dispărut după rostirea cuvintelor de iertare și „s-a destrămat în neant". S-ar putea zice: amenințarea devine lipsită de importanță*. Din punctul de vedere al unei

* Joc de cuvinte intraductibil — *wesenslos* înseamnă neesențial, dar și himeric, iar, descompunînd cuvîntul: lipsit de ființă (*n. t.*).

interpretări psihologice, efectul binefăcător pentru om constă în aceea că un conținut proiectat sau refulat a fost din nou apropiat de propria ființă.[1]

Și Louisa E. Rhine citează în articolul ei menționat deja de mai multe ori, „Hallucinatory Psi Experiences“, un exemplu din cercul american de trăiri în legătură cu raportul păcat neiertat – apariție de spirite:

(Povestitorul se află într-o cameră și citește.) Am privit prin ușă în încăperea cealaltă. Deodată l-am văzut pe unchiul mamei mele într-un costum de culoare închisă. Nu rostea nici o vorbă. M-am repezit în bucătărie, unde stăteau mama mea și ceilalți membri ai familiei. Mama mea era foarte supărată pe unchiul ei și era hotărîtă să nu-l ierte pînă la moartea lui. În momentul acela nu știa că el era bolnav. Totuși tatăl meu și cu ea s-au ridicat să-l întîmpine... Soția unchiului și copiii au povestit că bolnavul repetase tot mereu numele părinților mei. Mama i-a întrebat: „De ce n-ați venit să mă luați la el?" Căci atunci cînd chiar a ajuns la el, era deja inconștient, așa că nu l-a mai putut ierta. Toți au fost de părere că asta (dorința de iertare) fusese ceea ce-l preocupase într-atît.

Și aici se exprimă necesitatea de a acorda iertarea, iar regretul de a ajunge prea tîrziu apare limpede.

În rezumat se poate spune că aparițiile întunecate nu reprezintă numai morți nemîntuiți, care s-au făcut vinovați în timpul vieții, ci corespund și unui conținut psihic inconștient al celui care îi întîlnește. Este arhetipul umbrei care se personifică în ei sau uneori se manifestă și auditiv. Și aici reiese paralelismul dintre atitudinea „spiritelor“ și cea a conținuturilor inconștiente, care ni se dezvăluise deja în subcapitolul despre „femeia albă“: așa cum „spiritele“ au nevoie pentru izbăvirea lor de o relație pozitivă cu omul, tot așa se înghesuie conținuturile inconștiente

[1] Coincidența surprinzătoare a unei astfel de trăiri onirice sau a unei astfel de apariții cu clipa săvîrșirii din viață ne va mai preocupa în capitolul despre fenomenele sincronistice.

ale sufletului să ajungă în conștiință și numai atunci cînd sînt acceptate de aceasta își pierd efectul deseori nefast.[1] Întîmplările citate în acest ultim subcapitol nu aduc însă numai o confirmare ci și o completare a acestor relații. Se spune anume că ajutorul pe care omul îl acordă spiritului mortului îi face și lui bine. Din acest motiv nu se relatează atunci numai că răposatul și-a aflat liniștea, ci aceeași afirmație este valabilă și pentru cel care a ajutat sau a iertat.

Spirite fără cap și chip

Un simptom frecvent citat, care indică neizbăvirea spiritelor, este *lipsa capului sau a chipului lor.* Dar să auzim mai întîi exemplele:

Doresc să vă spun o întîmplare cumplită de care am avut parte pe cînd eram lăptăreasă în Toggenburg. Mergînd într-o seară întunecoasă de noiembrie, pe la ora opt, pe strada care ducea de la fabrică în sus, nu era nici țipenie de om; umblam și mă gîndeam. Tocmai ajunsesem la ultima casă (spre cetate) cînd am văzut un bărbat răsărind ca din pămînt la vreo 15 pași în fața mea, cu o pelerină pe el și o glugă trasă peste cap. Ciudat, mi-am zis, mă înșală privirea? Oare mi s-a părut că văd pe cineva? De la cetate pînă în Tannenburg nu este un drum prea plăcut noaptea, eram întotdeauna bucuroasă cînd nu întîlneam

---

[1] Această relație pozitivă nu se exprimă numai în iertare. Un motiv frecvent îl constituie rugăciunea pentru mort, oficierea slujbei religioase etc. În legende este vorba și despre faptul că se revine asupra unei nedreptăți comise, de exemplu piatra de hotar deplasată este pusă din nou la locul ei — dar asta nu se întîmplă niciodată fără ajutorul omului. Interesant este și motivul *pedepsirii izbăvitoare* de către om, în cazul în care păcatul rămăsese nepedepsit în timpul vieții. Să ne gîndim, de exemplu, la legenda despre copilul a cărui mînă a crescut din groapă fiindcă-și bătuse mama și nu fusese pedepsit pentru fapta lui. Cîteva lovituri de nuia îi redau sufletului copilului liniștea. Tot mereu se pune însă problema ca nedreptatea să fie ispășită și anulată prin aportul pozitiv al omului, cu alte cuvinte, ca omul să se ocupe el însuși de problema răului și să se milostivească de ea.

pe nimeni. La cotitură, drumul o mai ia puțin prin pădure și n-ai decît să strigi cît vrei după ajutor că tot nu te-aude nimeni. Mergea încet de tot, eu mi-am încetinit pasul, ne-am apropiat unul de celălalt, eu m-am oprit, s-a oprit și el, iar dacă o luam mai repede, făcea și el la fel. Ne îndepărtasem deja o bucată bună de cetate, locul era pustiu. Ce să fac? Să mă întorc la cetate? Așa de tîrziu, cînd oamenii sînt gata să se bage în pat? Și să le spun că aș avea ceva de vorbit cu ei? Nu, așa ceva nu se poate. Sau să mă plîng că mi-e frică din cauza unui necunoscut, asta chiar că-i rușine! Tocmai lăptăreasa care e obișnuită să fie mereu noaptea pe drum cu cărușul ei, căci trebuia să străbat distanțe mari, de două sau trei ore, după ce-mi vindeam marfa! I-o fi fost gîndul la punga mea plină cu bani? Asta ar fi și mai și! Mi-am amintit de metoda Coué: vezi-ți curajoasă de drum, îi vii tu trebii de hac! La ce-s bune brațele mele puternice? Numai ca să care coșuri grele cu brînză și lapte în sus și în jos pe scări? Or fi ele în stare să ajute și la altceva. Hai, pe cai, nu fi muiere proastă! Imediat ce o să mă atace ciudățenia asta, o apuc ca fulgerul de guler, o zgudui bine și țip din răsputeri: Măi, nemernicule, ai nimerit exact unde trebuie, numai că aici n-ai ce șterpeli. Asta-i provoacă în primul moment un șoc, iar mie-mi dă răgaz s-o zbughesc. Cu aste gînduri mi-am continuat zdravăn drumul; ciudățenia s-a oprit de partea dreaptă a drumului, s-a sucit și mi-a întors spatele. În clipa asta m-am dus în stînga drumului și am zis cu voce sigură: „Sara bună." S-a întors val-vîrtej. Acum ne aflam față-n față. Mai să înlemnesc de frică: *numai gluga goală — un loc gol negru! Nici urmă de față*. Ciudățenia țipa tare scoțînd sunete prelungi — un strigăt de te treceau fiori-fiori și am putut să văd cum a înghițit-o pămîntul. Din nou numai tăcere, eu singură pe stradă... am început să plîng cu sughițuri și să mă rog: Dumnezeule mare, ajută-mă să nu mor aici, pe loc. Nu mai pot spune cum am ajuns pînă acasă în starea mizerabilă în care eram, dar ce știu e că în ziua următoare nu m-am dus la muncă și am rămas toată dimineața în pat. Am povestit unei alte femei pățania; mi-a spus că știa că în locul acela ceva nu era cum trebuie. Bunica ei îi povestise

cînd era copil că acolo se întîmplase ceva în vremuri de demult. Nu mai știa să spună ce anume. Era bine ca atunci cînd ajungeai acolo să te rogi, mai cu seamă în zi de sfîntă sărbătoare.

O amintire din copilărie sună astfel: Părinții mei locuiau într-o localitate izolată, departe de marea agitație a lumii sau de vreo vecinătate. Noi locuiam într-o casă mare cu două etaje și opt camere în total. Fiind o familie mare, ceva variind între 10 și 20 de persoane, căci nașterile și decesele nu se compensau întotdeauna, eram mutați dintr-o cameră în alta în funcție de necesități și de împrejurări. Așa s-a întîmplat ca la un moment dat fratele meu mai mare și cu mine să fim puși într-o încăpere încă nefolosită vreodată drept dormitor. Întrucît fratele meu mai mare nu era chiar un curajos și a trebuit să ne mutăm într-un pat dublu care avea ceea ce se numește baldachin, el a vrut ca locul lui să fie la perete. — Era o noapte cu clar de lună. Luna plină pătrundea pînă în mijlocul camerei și o lumina. Atunci s-a produs ceva de nedescris. În spatele perdelei de la fereastră care ajungea pînă-n pămînt, am zărit silueta lunguiață a unui bărbat, dar nu în întregime; s-a apropiat încet de patul nostru, a ocolit o masă care era în mijlocul camerei și a ajuns în fața mea, la marginea patului. Am simțit o mînă rece pe piept, era a fratelui meu, care percepuse și el același fenomen. Dar teribil era că făptura *n-avea cap*, ci și-l purta sub brațul stîng și ne privea fix. Am putut vedea însă trăsăturile feței. N-o să uităm niciodată.

Pe atunci aveam vreo șase ani. Cînd, mergînd cu spatele, făptura s-a retras încet, dispărînd îndărătul perdelei, ne-am dat jos într-o clipă din pat și ne-am năpustit sus pe scări, în camera mamei, îngrozitor de zguduiți, fără să ne găsim cuvintele. În sfîrșit, acolo am fost din nou capabili să vorbim, plîngînd și tremurînd. Eu, cel mai mic, am avut voie să dorm în noaptea aceea cu mama în pat, iar fratele meu în patul tatei. Nimeni n-a mai trebuit să doarmă vreodată în camera aceea a groazei.

Acum urmează însă ceva straniu. Aproximativ 14 zile după acel incident, tatăl meu se uita prin hîrtii și fotografii vechi, iar noi, copiii, priveam împreună cu el. Deodată, fratele meu a scos

un țipăt îngrozit. Apoi mi-a arătat o fotografie și, într-adevăr, și eu m-am speriat, căci am recunoscut trăsăturile feței acelei arătări nocturne.

Atunci tata ne-a istorisit, după ce a stat cîtva timp pe gînduri, povestea acelui bărbat care ne apăruse. Întrucît — în urma unor delapidări mai serioase — nu mai găsise cale de ieșire din încurcătură, se spînzurase chiar în odaia aceea.

Un bărbat relatează: În zorii zilei m-am trezit brusc, paralizat de groază. Cineva stătea în apropierea patului meu. M-am proptit în cotul drept și am privit persoana. Îmbrăcămintea se putea distinge în toate amănuntele, la fel mîinile și capul. Dar a trebuit să constat cu spaimă că *în locul ochilor, nasului și gurii era doar o suprafață alcătuită parcă din vată*. Întreaga făptură era dintr-un material compact, netransparent, parcă dintr-o negură opacă și cenușiu-albicioasă.

În completare și comparație voi cita o legendă[1]:

În vremuri străvechi, așa am auzit adesea istorisindu-se, s-a întîmplat odată ca un locuitor din Schächental, care mergea noaptea de la Altdorf pe ulița Hell în sus spre casă, să vadă venind spre el dintr-o străduță laterală un bărbat mai în vîrstă. „Bună seara!" i-a spus vesel omul nostru, care era puțin ciupit. Însă celălalt a ridicat arătătorul amenințător, fără să scoată un sunet, și în acest moment pe omul nostru l-au trecut fiori reci prin mădulare, căci a realizat că cel căruia i se adresase *n-avea cap*. De aceea a adăugat repede la salutul său: „Doresc să am eu primul și ultimul cuvînt." „Așa-i mai bine, a replicat celălalt, altfel aș fi putut să-ți vorbesc pînă să te duc la moarte. Află! încă în noaptea asta trebuie să ajung la podișul Vorfrutt (pe la trecătoarea Klausen); acolo am păcătuit."

Pentru a da de urma acestei „lipse a chipului" voi menționa aici din nou o scrisoare, citată și discutată deja în subcapitolul despre spiritele luminoase. În ea, o femeie descria o apariție luminoasă, care i se înfățișase cînd ea era într-o stare de extremă

[1] J. Müller, *Sagen aus Uri*, ed. cit., nr. 426.

epuizare și îi vestise o schimbare în bine. Suna astfel: Făptura era alcătuită din lumină albă, densă. *Nu* avea *față*, dar avea ceva ca un fel de brațe. Picioarele nu i le puteam vedea, cu toate că această ființă din lumină și aer se mișca asemenea unui om.[1]

Printr-un gest, făptura a luat, ca să zicem așa, boala din trupul femeii și a dus-o în sine însăși, după care femeia s-a simțit eliberată și redată vieții. Astăzi știu, așa își încheie scrisoarea, de ce nu am avut încă voie să mor atunci.

Chipul unui om poate fi considerat simbolul personalității lui. „A-și pierde fața“ este în Răsărit o chestiune de mare importanță și înseamnă pierderea prestigiului persoanei, pierderea personalității, ceea ce nu rămîne niciodată fără urme. Înțelepciunea populară spune: „La 20 de ani omul are chipul pe care i l-a dat Dumnezeu, la 40, chipul pe care i l-a dat viața și la 60 chipul pe care și-l merită“, vorbă cu care nu se sugerează nimic altceva decît dezvoltarea individualității, care i se imprimă, în cele din urmă, pe figură. Faptul că omul luminos văzut în relatarea noastră n-are chip indică — așa s-ar putea spune — că personalitatea lăuntrică încă nu este desăvîrșită sau complet modelată. În decursul vieții nu se schimbă și modelează numai omul exterior din carne și oase, ci și făptura sa lăuntrică, sufletească. Iar ea este cea care imprimă expresia corpului și a feței. De aceea este vorba despre „chipul“ pe care cineva „și-l merită“.[2]

Povestea unei scindări între făptura interioară și cea exterioară a fost remarcabil zugrăvită de Oscar Wilde în cunoscutul său roman *Portretul lui Dorian Gray*. Este un lucru nefiresc,

---

[1] Cf. mai sus, p. 72. Și *lipsa picioarelor* este o caracteristică a spiritelor frecvent întîlnită. Adesea se spune despre ele că plutesc, că nu ating pămîntul, că ar fi parcă alcătuite din nori mici etc. Cu picioarele, omul atinge pămîntul; ele îl leagă de această realitate terestră. De aceea visele nu rare ale oamenilor despre zbor indică faptul că ei „au pierdut pămîntul de sub picioare“ sau încă nu l-au găsit. Lipsa picioarelor, plutirea etc. subliniază caracterul nepămîntesc al aparițiilor zugrăvite în scrisori sau legende. Ele „nu sînt din această lume“.

[2] Regulile fizionomiei se bazează pe aceste relații.

chiar diabolic, cînd dezvoltarea interioară și exterioară nu corespund între ele și Dorian Gray rămîne veșnic acel tînăr frumos, în timp ce „omul său sufletesc" preia trăsăturile viciilor lui. Semnificativ este aici și faptul relatat de poet că omul lăuntric identic cu portretul exprimă adevărul mai bine decît omul din carne și oase.

Se poate presupune că autoarei scrisorii nu-i putea trece prin minte o astfel de legătură între dezvoltarea încă defectuoasă și lipsa de chip a apariției. Instinctiv exprima însă același lucru atunci cînd încheia relatarea despre întîlnirea cu făptura luminoasă și fără chip cu cuvintele: Astăzi știu de ce nu am avut încă voie să mor atunci. Altfel spus: probabil că avea încă momente esențiale de trăit — indiferent dacă acestea erau bune sau rele — care urmau să-i formeze viața și ființa și astfel să-i confere sufletului chipul care atunci încă nu exista. Este ceea ce i-a devenit clar abia după mulți ani.

*

Se întîmplă foarte rar ca făpturile luminoase să fie văzute fără chip sau cap. Mult mai des se relatează despre fantome întunecoase, sinistre, cărora le lipsește capul — scrisorile și legenda citate mai sus aduc în acest sens exemple. În aceste relatări, lipsa capului sau a chipului este un semn al neizbăvirii, cel mai adesea ca urmare a unei fapte sumbre. Prin ea s-a distrus lucrul suprem pe care-l poate dobîndi un om în viața asta: propria *personalitate*, propria „față".

Din imaginile povestirilor noastre reiese valoarea înaltă atribuită în mod inconștient dezvoltării personalității, deci procesului propriu-zis de individuație. Eșecul acestui proces apare ca fiind echivalent cu nemîntuirea: lipsa capului simbolizează ambele. Exprimat în limbaj religios, individuația neîmplinită corespunde voii Domnului nerealizate în om, iar aceasta are ca urmare, după scrisorile noastre, neliniștea fără cap de după moarte.

Promisiunea nerespectată

În finalul capitolului despre spiritele nemîntuite voi indica pe scurt un alt grup de apariții: în scrisorile noastre, ca și în numeroase legende, ca motiv pentru manifestarea spiritelor morților nu este dată numai fapta păcătoasă, ci și o promisiune nerespectată. Însă nu este niciodată vorba aici despre o nerespectare propriu-zisă, ci despre recuperarea unică, după moarte, a unei neglijențe din timpul vieții. Să auzim exemplele:

Sînt în situația de a relata o poveste foarte stranie, care, ce-i drept, nu mi s-a întîmplat mie, ci tatălui meu decedat, în care însă pun, din cauza încrederii mele necondiționate în cele spuse de el, atîta nădejde, de parcă mi s-ar fi întîmplat mie. Voi încerca să redau totul cu cuvintele tatălui meu, menționînd însă că numele celor implicați sînt inventate de mine:

Era la cîțiva ani după primul război mondial, în după-amiaza unei zile minunate de septembrie. Noi, adică doi tineri englezi și cu mine, coboram de pe Finsteraarhorn și hotărîsem să petrecem noaptea următoare în cabana Konkordia, situată în partea superioară a ghețarului Aletsch.

Unul dintre cei doi englezi, Edy Ingram din Liverpool, tehnician în construcția navală, a dat semne puternice de oboseală după turul neobișnuit și s-a dus imediat să se culce, după ce a trebuit să înghită anumite remarci de la compatriotul său, David Fuller, un chimist din același oraș. Putusem constata însă pe parcursul întregului tur că pe cei doi îi lega o prietenie frățească și că fiecare își făcea mai multe griji pentru soarta celuilalt decît pentru a lui.

Fuller și cu mine am mai ieșit în fața cabanei și am tras o pipă în seara care se lăsa treptat. Era deosebit de cald pentru acel anotimp. Probabil că după o perioadă cu vreme atît de frumoasă urma să vină curînd zăpadă sau ploaie. Fuller a condus special discuția asupra prietenului său Edy, care aproape adormise. Părea neliniștit de ceva. Am aflat că el și cu Edy luptaseră între 1915 și 1918 împreună pe același vas de război pentru Old England. Primejdiile de care avuseseră amîndoi parte,

dificultățile și munca grea înfiripaseră între ei o prietenie de nezdruncinat.

Pe la ora 4 dimineața am fost trezit de un curent rece de aer. M-am sculat și am observat că ușa cabanei pe care o încuiasem chiar eu în seara aceea era deschisă. Am ieșit în fața cabanei. Era beznă și în lumina lanternei mele am văzut fulgi de zăpadă dansînd jucăuș în cerc. Solul era deja acoperit cu un strat serios de zăpadă proaspătă. Schimbarea vremii venise deci foarte brusc și mult mai repede decît îmi închipuisem. De aceea nu mai puteam sta mult pe gînduri, ci trebuia s-o pornim fără întîrziere spre casă. M-am dus deci imediat să-mi trezesc camarazii. Atunci am constatat absența lui Edy. Primul meu gînd a fost că părăsise cabana pentru o nevoie naturală, uitînd să închidă ușa. Fuller a fost de aceeași părere. Dar cînd Edy nu s-a întors nici după mai mult timp, am început să-l strigăm. Răspunsul a fost doar un ecou gol. Teama noastră pentru el s-a amplificat din minut în minut, și cînd Fuller mi-a mărturisit că prietenul său era uneori somnambul în momente de mare oboseală fizică sau la schimbări bruște ale vremii, a crescut îngrijorarea mea că i se întîmplase o nenorocire. Toate căutările și strigătele noastre în noaptea cumplită au rămas fără rezultat. Am așteptat să se facă ziuă. Între timp nu mai ningea chiar atît de tare, dar fusese suficient pentru a acoperi urmele pașilor celui dispărut.

Coloana de salvamontiști care a cercetat apoi împrejurimile sub pericol de moarte a trebuit să se întoarcă fără nici un succes. Zăpada a reînceput să cadă abundent. Iarna își făcea astfel definitiv intrarea.

David Fuller s-a întors neconsolat în Anglia, după ce mi-a mai dat niște indicații pentru cazul că s-ar fi găsit totuși mai tîrziu cadavrul prietenului său. Am rămas în corespondență cu el încă cîteva luni. În una din ultimele lui scrisori mi-a comunicat că se va întoarce în vara următoare pentru a relua căutările prietenului său mort. Însă vara a venit și s-a dus, fără ca Fuller să-mi dea vreun semn. M-am gîndit că moartea vindecă orice durere și desface toate legăturile și că poate că este bine așa. Ghețarul își are jertfa, muntele — misterul. Munții înalți sînt puternici, dar își rețin adesea cei mai buni și curajoși oameni pentru ei.

Era iarăşi o zi superbă de septembrie, ca acum un an. Drumul meu m-a dus de la lacul Märjelen, de-a lungul gheţarului Aletsch, în direcţia cabanei Konkordia. Eram singur şi fără să vreau mă gîndeam la Edy Ingram, tînărul englez care trecuse prin trei ani de război mondial şi al cărui destin fusese să-şi afle moartea într-un accident, pe pămînt străin, într-o regiune unde domneau pacea şi liniştea, departe de orice duşmănie şi orice ură. Mă gîndeam şi la prietenul său din Anglia. Unde putea fi acum David Fuller? De ce nu mai venise? Special nu mă mai interesasem de el, ca să nu redeschid cumva răni vechi. Iar David trebuia să ştie singur ce voia sau era mai bine să facă.

Înaintînd aşa, încet, am observat deodată la o distanţă de vreo sută de metri, nu foarte departe de cabana Konkordia, o siluetă pe gheţar, care mi s-a părut întru cîtva cunoscută. M-am uitat prin binoclul de campanie şi am văzut cum făptura se întoarce lent spre mine şi începe să-mi facă cu mîna, cu mişcări obosite. Am recunoscut-o imediat. Era David Fuller. Cum ajunsese aici? Şi în costum de stradă, fără nici un fel de echipament montan? M-au năpădit gîndurile. Am început să strig. Nici un răspuns. Însă David Fuller a indicat spre un anumit loc în gheţar. Am lăsat binoclul în jos... şi silueta a dispărut, ca înghiţită de gheţar. M-am dus pînă la acel loc, spunîndu-mi între timp că aici nu-i lucru curat, deşi nu credeam în fantome. Ajuns la faţa locului, am văzut o crăpătură mare şi extraordinar de adîncă în gheţar; dar nici o urmă nu ar fi putut duce la concluzia că un om s-ar fi păbuşit aici mortal. Mi-am fixat însă bine locul în minte şi în ziua următoare am adus cîţiva oameni puternici din vale, dintre care unul a coborît în rapel. La o adîncime de 35 de metri l-a găsit pe Edy Ingram. Cadavrul a fost adus în vale, iar rudele, ale căror instrucţiuni le-am obţinut telegrafic din Liverpool, au solicitat transportul în patrie. Dar, în acelaşi timp, m-am interesat acum de David Fuller. Curînd după aceea am primit vestea că, trei zile înainte de a se fi găsit cadavrul prietenului său, murise de septicemie, după ce zăcuse mult timp bolnav...

Şi-a ţinut promisiunea de a reveni şi a-şi căuta prietenul mort.

O femeie scrie: Sînt originară din zona Strasbourg, iar din 1927 locuiesc la Basel. Toate rudele mele trăiesc în Alsacia.

Cînd a izbucnit războiul, în 1939, părinții mei mai trăiau. În 1940 a murit mama, dar de moartea ei am aflat abia două săptămîni mai tîrziu. Eram disperată că urma să n-o mai văd niciodată pe mama și mai cu seamă mă chinuia tare gîndul că părinții mei nu mă vizitaseră niciodată în noua noastră casă, în care locuiam din 1934, deși îi invitasem de mai multe ori. I-am scris despre asta tatei în cîteva scrisori și nici lui nu i-a căzut prea bine. Mi-a scris însă să nu mă mai chinuiesc atîta, că-și va da silința după război să recupereze ceea ce neglijaseră în legătură cu mine.

Era în iulie 1944, în ziua de după cumplita noapte de bombardament, soțul meu era plecat pentru o zi în interes de serviciu, iar eu stăteam singură în casă. Deodată, o voce bărbătească a strigat jos, la baza scării casei noastre: „Lina, sînt aici." Am răspuns: „Da, vin acum." Și apoi, tăcere. Am mai strigat o dată, dar n-am primit răspuns. Atunci m-au trecut fiori reci. M-am uitat la ceas, era ora 6 seara. Am cercetat casa, de sus pînă jos, cu inima bătîndu-mi puternic, dar nu era nimeni. M-a cuprins teama în legătură cu soțul meu care trebuia să fie în drum spre casă, gîndindu-mă că i se întîmplase ceva. Am așteptat aproape o oră în stația de tramvai, și ce ușurată am răsuflat cînd l-am văzut venind în cele din urmă. Fiind mirat de teama mea, i-am povestit cele întîmplate. Neștiind cum să interpretăm incidentul, nu ne-am mai gîndit la el.

Abia cînd am primit ferparul mortuar al tatălui meu, ne-am amintit de ceea ce pățisem. Fusese chiar în ziua morții tatei. În moarte, a *mai vrut să-și respecte promisiunea.*

Într-o altă scrisoare se relatează: Următorul fapt s-a petrecut acum patru ani în comuna mea natală. În anul 1950, preotul catolic comunal a ieșit la pensie din cauza vîrstei înaintate. Succesorul lui era un elvețian tînăr din partea franceză, care stăpînea totuși limba germană la perfecție. La 18 ianuarie 1951 l-am întîlnit pe stradă și am încins un dialog cu el. Deodată mi-a pus întrebarea: „Credeți în spirite?" L-am privit uimit, apoi am negat și i-am explicat că nu văzusem încă niciodată o stafie sau un spirit, drept care nici nu cred în ele. La care mi-a replicat:

„Veniți astă-seară după serviciul divin în casa parohială, o să vă povestesc ceva."

Cînd am bătut la ușa casei parohiale se făcuse deja întuneric pe ulițe. M-a întîmpinat slujnica și m-a poftit să iau loc în salon. Curînd a apărut preotul, s-a așezat vizavi de mine și mi-a istorisit următoarele:

„Aseară, după ce mi-am spus breviarul, am stins lumina și am tras zăvorul la camera de lucru. Coborînd scările, am auzit telefonul sunînd: eram chemat la un muribund. Revenind acasă, am văzut că lumina ardea în camera de lucru și am observat o umbră care se mișca. Eram sigur că încuiasem ușa și stinsesem lumina. Am urcat scările, temîndu-mă să nu dau peste spărgători. Am apăsat clanța cît se poate de precaut; spre groaza mea, a cedat. Am deschis încet ușa și privirea mi-a căzut chiar pe masa mea de lucru.

În fața pupitrului stătea un preot și căuta ceva într-o carte. Vă puteți imagina ce mirat am fost să întîlnesc aici un coleg. S-a întors, m-a privit, mi-a făcut semn cu mîna și mi-a spus, ținînd cartea cu prohoduri în fața mea: «Vedeți: în anul 1891 n-a fost citită o slujbă religioasă pentru un decedat. Vă rog să îndreptați acest lucru.» M-am uitat la el, apoi am luat cartea în mîini. Într-adevăr, am descoperit acolo că nu fusese citită slujba de parastas pentru A. O. Cînd am vrut să-l întreb pe vizitatorul meu de unde venea și de unde știa asta, am constatat că în cameră nu mai era nimeni în afara mea."

În spatele promisiunii zace o putere sufletească de o intensitate nebănuită. Promisiunea și respectarea celor făgăduite formează, ca să zic așa, o unitate psihică dinamică, al cărei suport energetic se compensează și-și află liniștea abia prin împlinirea celor promise. Nicăieri forța spirituală a cuvîntului și caracterul său magic nu sînt mai evidente ca în făgăduială și în actul jurămîntului, care se găsește pe același plan, însă este mai intens.[1] Prin aceasta omul se simte legat și acceptă îndatorirea și dincolo de moarte. Promisiunea neținută înseamnă de obicei o grea

[1] Și blestemul și binecuvîntarea fac parte din acest context.

dezamăgire pentru cel căruia i-a fost făcută. Dar cel care nu și-a respectat cuvîntul se face vinovat de o neglijență ce nu produce un rău mai mic propriului său suflet. Din unghiul de vedere al energeticii s-ar putea formula astfel: fluxul energiei psihice care revine celor promise se îndreaptă împotriva lui însuși.

A face un legămînt sau o făgăduială sînt acțiuni arhetipale la care omul participă pînă-n forul său cel mai adînc. Un semn este faptul că nu arareori el le înconjoară cu un întreg ceremonial corespunzător, a cărui solemnitate subliniază importanța momentului: se face schimb de inele, cuvîntul este întărit prin anumite gesturi — prin strîngerea mîinii, prin degetele ridicate pentru a jura etc. — sau prin închinarea unui pahar cu băutură; la anumite făgăduințe arhaice sau primitive chiar prin propriul sînge. S-ar putea spune: promisiunea adevărată este un rit necanonizat, și totuși efectul său nu e mai puțin numinos. Același efect îl are promisiunea și atunci cînd se renunță la „ceremonial" și ea este exprimată și întărită numai prin cuvînt.

În cadrul cercetării de față este important de constatat că și aici constelația stratului arhetipal al sufletului poate avea drept consecință percepții extrasenzoriale.[1] Se poate ajunge atunci la acele evenimente iraționale resimțite de noi ca miraculoase, indiferent dacă omul de știință le explică drept proiecții psihice sau drept realități independente de om.

Este semnificativ că în exemplele noastre despre promisiunea călcată sau nerespectată apariția spiritului este percepută numai de acela căruia i-a fost făcută făgăduiala sau — în cazul preotului — de cel care este în stare s-o respecte. Întotdeauna este vorba despre o persoană atrasă în perimetrul arhetipului constelat prin promisiune; sau, cu alte cuvinte, despre o persoană afectată de aceasta în inconștient. Căci noi nu știm ce este inconștientul, cît de departe ajunge raza sa de acțiune, ce poate el recepta și ce poate aduce la nivelul conștiinței. Limitarea sufletului la un „loc" stabilit în mod arbitrar („în om", „în creier", „în inimă",

---

[1] În acest sens cf. mai jos și capitolul despre fenomene sincronistice.

„în trup“ etc.) produce cele mai multe confuzii, cînd este vorba despre înțelegerea fenomenelor care depășesc conștiința. Prin dovedirea existenței unui inconștient ce transcende conștiința și nu poate fi localizat niciunde, i-a fost conferită sufletului o dimensiune care, ce-i drept, nu diminuează caracterul miraculos al acelor fenomene, însă oferă cu toate acestea spațiu pentru unele dintre ele.

*

În încheiere doresc să arăt că, după relatările noastre, morții și viii își sînt îndatorați unii altora în aceeași măsură prin promisiune. Nu numai că oamenii sînt legați de promisiunea lor și dincolo de moarte, dar și contrariul este valabil: morții îi reamintesc omului de o promisiune făcută lor, dacă acesta a uitat-o sau a dat-o deoparte. Să ascultăm două exemple din scrisorile noastre:

Cu cît boala bărbatului meu se agrava, cu atît devenea mai gelos. Aștepta să moară; cu siguranță că această gelozie pătimașă îi mai dădea puteri ascunse să reziste. În ultimele lui ore de viață soțul meu *m-a pus să-i făgăduiesc solemn să nu fiu niciodată a altui bărbat*. I-am promis fără să stau mult pe gînduri, în speranța să-i aduc puțină alinare.

Au trecut anii, eu trăiam cu totul retrasă de lume, deși eram încă femeie tînără. Se împliniseră deja opt ani de la moartea soțului meu, cînd mama și mătușa mea mi-au făcut cunoștință cu un tîmplar tînăr, care pusese ochii pe mine și avea urgentă nevoie de o femeie în căminul său. Mătușa mea, care era meșteră la vorbă, mama, dar și faptul că nu-mi displăcea tîmplarul m-au ajutat să cunosc din nou bucuriile vieții.

Am fixat logodna pentru duminica Paștelui. Un cerc restrîns, de numai cinci persoane, ședea la masa festivă. După ce am rostit rugăciunea, am ridicat paharele, pline cu vin alb rece, pentru a ciocni unii cu alții. Atunci s-a întîmplat: cînd mi-am pus paharul înapoi pe masă, s-a spart cu un clinchet puternic. O dată cu mine își pusese și logodnicul meu paharul jos... și a rămas cu cupa în mînă. Mama mea l-a lăsat pe al ei să cadă,

poate din cauza confuziei create; de abia dacă a văzut cineva ce s-a mai întîmplat, cert e însă că *patru din cele cinci pahare zăceau pe masă sub formă de cioburi.* Nimeni n-a rostit o vorbă. În peretele căptușit cu lemn s-a auzit un scîrțîit îngrozitor de puternic. Atunci mi-au ieșit automat cuvintele pe gură: „Soțul meu — Robert!" Eu am fost cea care s-a speriat cel mai tare. Tensiunea din încăpere era aproape dureroasă. Am sărit de pe scaun ca biciuită și am fugit din cameră.

Logodna s-a destrămat. După acest avertisment mi-a lipsit curajul să calc promisiunea făcută răposatului meu soț.

O altă relatare sună astfel: Cele istorisite aici au avut loc cu exact 43 de ani în urmă, și totuși au rămas întipărite în mintea mea cu toate amănuntele pînă-n ziua de azi.

Era în anul 1911. Mama mea și cu noi, cei patru copii, locuiam cu bunicul nostru (tatăl mamei) într-o căsuță situată chiar la liziera pădurii. Bunicul nostru a trebuit să se opereze la F. în urma unei fracturi și a murit acolo de o pneumonie contactată după operație. Înainte de moarte o pusese pe mama să-i facă diferite promisiuni, de pildă ca, așa cum se obișnuiește și astăzi în districtul 5, să lase să ardă o „luminiță pentru suflete" (un bețișor de ceară, pe un suport dintr-un disculeț de ceară și plutind în pahar pe ulei)* timp de un an în memoria lui. Mama mea s-a ținut strict de promisiunea făcută, pînă ce într-o zi s-a întîmplat ca uleiul să i se termine, iar candela aflată în odaia răposatului meu bunic s-a stins.

Într-o zi, mama mea, fratele meu în vîrstă de 20 de ani, cele două surori ale mele și cu mine ședeam la masa de prînz. Deodată am auzit la intervale egale de timp niște bătăi puternice care, după cum ni s-a părut, veneau din camera bunicului nostru decedat. Încăperea nu era despărțită de noi decît printr-o bucătărioară. Ne-am privit cu toții mirați și ne-am întrebat care ar putea fi oare cauza zgomotului.

Mama noastră, o femeie energică, nicidecum superstițioasă, ne-a zis să tăcem, s-a ridicat și s-a dus cu pas ferm prin bucătărie

* *Seelenlichtlein* — un fel de candelă (*n. t.*).

în camera bunicului. După cum este desigur de înțeles am ascultat cît se poate de încordați și am perceput — era absolut imposibil să ne înșelăm — vocile mamei și bunicului, fără a putea desluși însă ce se vorbea.

Trebuie să recunosc astăzi că ne-a cuprins groaza. Ne priveam cu toții înspăimîntați, pînă ce conversația din cameră a amuțit și mama noastră s-a întors la noi cu pas hotărît dar cu ochi înroșiți, s-a așezat la masă și a rostit: „Copii, să spunem repede Tatăl nostru pentru sufletele răposaților și apoi continuați să mîncați."

Am procedat întocmai și ne-am încheiat tăcuți prînzul. În ziua aceea, ca de altfel și în următoarele, n-am putut scoate nimic de la mama, deși o chinuiam cumplit cu curiozitatea noastră infantilă; mie însă mi-a dat o sarcină chiar în ziua aceea: „Heinrich, du-te repede la T. și adu un litru de ulei pentru candelă." Mult mai tîrziu ne-a povestit ce se întîmplase atunci; îi dau ei cuvîntul:

„Am intrat în camera bunicului și l-am văzut așa, îmbrăcat cum l-am pus în coșciug, stînd în picioare lîngă dulap. De cum m-a zărit, mi s-a adresat astfel: «Josefine, de ce ai lăsat să se stingă luminița?» I-am replicat că uleiul mi se terminase din neatenție; la care el: «Fata mea, nu trebuie pentru nimic în lume călcată o promisiune, ai grijă ca, astăzi încă, candela mea să ardă din nou.» Acestea fiind zise, a dispărut și eu m-am întors la voi."

Cam astea au fost cuvintele rostite între spiritul bunicului meu și mama. Cînd am relatat mai tîrziu incidentul, ne-am lovit întotdeauna numai de zîmbete incredule; nici măcar copiii mei nu cred, și dau totul deoparte cu vorbele cunoscute de „nervi încordați sau fantezii". Dar dacă cineva a avut nervii tari, neînsoțiți de o prea mare fantezie, atunci aceasta a fost cu siguranță mama mea cea sănătoasă și viguroasă.

Celor două exemple nu mai trebuie să le adăugăm multe aici. Are loc aceeași realizare a „unității" sau „entității", ca în primele exemple, prin aceea că promisiunii îi este adusă cu forța sau alăturată prin rugăciune împlinirea celor promise.

În întîmplarea stranie a paharelor sparte[1] nu poate fi trecut cu vederea un amănunt ținînd de simbolistica cifrelor: s-au spart patru pahare din cinci. Cîte patru dimensiuni determină o entitate. Să ne gîndim la cele patru puncte cardinale, cele patru anotimpuri, cele patru temperamente, cele patru culori de bază etc. Astfel, cele patru pahare sparte sînt imaginea unei entități sparte. Putem raporta aceasta la promisiune, la relația cu soțul decedat, la cea cu logodnicul sau la sufletul logodnicei. Nu asta importă; căci toate pot fi corecte. Amploarea suferinței legate de spargerea unei entități rezultă din cioburi, despre care se spune în popor că ar vesti efemeritatea fericirii pămîntești.

În capitolul despre fenomenele sincronistice și „vestire“ ne vom mai ocupa în detaliu despre problema, importantă din punct de vedere parapsihologic, de ce obiectele neînsuflețite sînt atrase în evenimentul psihic și, ca să zicem așa, îl pot exprima.

Fenomene de dedublare

a) Dublul (Alter-ego-ul)

Cînd am discutat despre aparițiile de spirite am pornit de la diferitele forme de apariție și am distins între ele spirite *luminoase, spirite albe* și *spirite nemîntuite*, acestea din urmă apărînd de cele mai multe ori ca *făpturi întunecate*. Să încercăm în final să privim mai îndeaproape relatările conform cărora sînt văzute sau trăite spirite care se aseamănă cu omul viu sau îi simulează acustic prezența. Asemănarea vizuală este adesea atît de mare, încît aparițiile nu pot fi distinse de oamenii pe care-i înfățișează, și sînt abia ulterior verificate ca fiind „spirite“. În alte cazuri, asemănarea se limitează la un fel de copie-umbră sau natura de spirit rezultă din aceea că identitatea simulată este

---

[1] În acest caz ar fi concludent și important pentru o înțelegere mai bună a fenomenului dacă am ști ceva mai multe despre personalitatea logodnicei și psihologia ei.

totuși anihilată sau redusă în cele din urmă prin anumite însușiri, ca de exemplu mersul plutit, transparența etc. Ține de esența acestor aparențe că ele sînt observate în mod similar în legătură cu viii sau cu morții. În primul caz, în popor se vorbește despre *dublu.* În multe situații, o astfel de dedublare nu este percepută de alte persoane, ci numai de propriul eu.

Și în colecția noastră de scrisori avem cîteva exemple ale unor asemenea fenomene. Despre ele va fi vorba în acest capitol. În unul dintre următoarele capitole, vor fi prezentate acele apariții care sînt percepute în mod special în momentul morții unui om cunoscut sau înrudit și care nu pot fi diferențiate de omul viu.

Următoarea relatare conține o zugrăvire a procesului de dedublare perceput doar de eu: Povestea aceasta am trăit-o cu ani în urmă într-o pensiune. Era vară. Trebuia să fi fost aproximativ șapte fără un sfert, cînd am intrat în camera mea. Fiind încă nițel cam devreme pentru masa de seară, m-am întins pe spate pe canapea, cu capul ușor întors spre dreapta. (Întrucît sufeream de tulburări stomacale pe bază nervoasă, obișnuiam să mă odihnesc întotdeauna cîteva minute înainte de masă.) Probabil că am ațipit pentru cîteva minute. Cînd m-am trezit brusc, am avut senzația ciudată de a fi gol pe dinăuntru. Am vrut să mă ridic, dar n-am reușit. Nu eram în stare să mă mișc. Nu puteam nici să întorc capul, nici să mișc vreun deget de la mîini sau de la picioare. Mintea mea funcționa clar și îmi spunea că trebuia să fi murit, o dată ce nu-mi mai puteam simți corpul. Ciudat, dar nu eram trist. Mă întrebam cum se va despărți acum spiritul meu, gîndirea mea încă limpede, de corpul mort. În timp ce stăteam așa nemișcat și prin capul meu treceau astfel de idei, s-a întîmplat ceva straniu. Din dreapta mea a venit spre mine plutind o umbră întunecată. Această umbră stătea orizontal în aer, plutind liber, *și avea exact contururile și mărimea trupului meu.* (În încăpere era lumină și am văzut totul foarte limpede.) Umbra a venit pînă la mine la aceeași înălțime (eram acum unul lîngă celălalt ca o pereche de gemeni) și a trecut încet prin mine. Această cuibărire a celui de-al doilea eu al meu a durat între

cinci și zece secunde. Am simțit toate acestea fizic, ca atunci, de exemplu, cînd îți freci mîinile una de alta. Și imediat am simțit încet, dinspre dreapta spre stînga, din nou căldura corpului meu; așa că întîi mi-am putut mișca din nou mîna dreaptă, în timp ce stînga era încă înțepenită.

Fenomenul zugrăvit aici corespunde relatărilor nu rare despre o „exteriorizare a sufletului" omului. Sediul conștiinței receptoare este atunci indicat în diferite locuri. Aici, corpul este cel care percepe „trupul spiritual" ca fiind în afara sa, în vreme ce adesea se întîmplă ca „sufletul desprins" să perceapă corpul — poate chiar ca lipsit de viață și de multe ori ca zăcînd sub el. C. G. Jung înfățișează un asemenea exemplu în scrierea sa despre sincronicitate.[1] El evidențiază faptul că „sufletul desprins" de creier și de organele senzoriale al unei femei în stare de leșin a fost capabil de percepții care nu sînt cu nimic mai prejos decît percepțiile senzoriale propriu-zise. El a înregistrat, de parcă s-ar fi aflat pe plafonul camerei de spital, tot ce se desfășura în încăpere, în timp ce corpul zăcea în pat cu ochii închiși.

Exemple asemănătoare se găsesc în excelenta carte a lui G. N. M. Tyrell, *The Personality of Man*[2]. El relatează cum un om grav bolnav a observat un adevărat clivaj al conștiinței sale: pe sine însuși, sau pe eul său, le-a simțit sau trăit ca fiind identice cu ceea ce el desemna drept „conștiința A". Aceasta se afla în afara trupului; o „conștiință B" independentă de ea rămînea totuși legată de trup. Această din urmă conștiință era, așa i se părea lui, pe cale să se dizolve. „Conștiința A" sau „personalitatea A", deci conștiința sa momentană de eu, percepea ca dinspre exterior cum corpul lui zăcea în pat. În afară de aceasta, putea însă și să recunoască tot ce se petrecea în casa lui, la Londra, în Scoția și pretutindeni încotro își îndrepta gîndurile.

Clarviziunea care s-a produs la acest eveniment în starea de inconștiență sau de clivaj între „eul corporal" și „eul sufletesc" se bazează, așa cum reieșise în capitolul despre „Relativitatea

---

[1] *Gesammelte Werke VIII*, p. 565 și urm.

[2] Pelican Book, A 165, Marea Britanie, ediția a treia, 1954.

timpului și spațiului în inconștient“, pe o percepere de către inconștient. De aceea, premisa pentru percepții extrasenzoriale de acest tip este de obicei o stare de conștiință diminuată, aici de exemplu de leșin, cînd inconștientul cu legile proprii ce-l guvernează poate ajunge în planul din față. În inconștient, „înainte“ și „după“, „aici“ și „acolo“ nu sînt strict separate ca pe tărîmul conștiinței, așa că pot fi trăite și percepute lucruri care ar fi de neconceput în deplinătatea facultăților conștiinței. La condițiile neobișnuite menționate în acel capitol, se adaugă aici cea relativ mai frecventă a unei stări de inconștiență determinate de boală.

În colecția noastră de scrisori se mai găsește o relatare despre dedublarea unui om. Ea se deosebește de celelalte istorisiri prin faptul că trupul „rămas“ nu este nemișcat, inert, „mort“, ca să spunem așa, sau „neînsuflețit“, ci desfășoară o activitate intensă, face reflecții și, în cele din urmă, fuge după alter-ego-ul său.

Un bărbat care suferea de o gravă colică renală scrie: Vremea era foarte frumoasă și însorită. Aveam niște dureri atît de cumplite, încît mi-am zis: Ar trebui să poți acum să ieși într-un fel din tine, atunci durerile ar înceta. Deodată am văzut în fața mea un bărbat care se îndrepta spre poarta grădinii. A deschis poarta și a pășit în stradă. L-am privit perplex, pînă ce am realizat: Păi ăsta sînt chiar eu! Am sărit în sus, însuflețit de dorința de a-l ajunge din urmă pe omul acela. Dar el o luase deja pe după colțul unei străzi laterale, dispărînd din fața ochilor mei. M-a cuprins frica. Am grăbit pașii, alergînd în urma lui, l-am ajuns, eram cît pe ce să-l prind... dar brusc totul s-a dizolvat, cum, n-aș putea spune. Și durerile mele, de care scăpasem în tot acest timp, au revenit. Epuizat de fuga neobișnuită m-am așezat din nou pe bancă în fața casei. Curînd după aceea soția mea a ieșit din casă, a venit la mine și mi-a spus: „Doamna St. și cu domnul K. tocmai au sunat și m-au întrebat ce s-a întîmplat cu tine, de te-au văzut alergînd pe străzi ca posedat.“ (Acești oameni mă văzuseră probabil pe mine fugind, dar nu și pe *cel de-al doilea eu al meu*, în urma căruia o luasem la fugă, așa că le-am oferit o priveliște cît se poate de stranie.)

Pentru realitatea izbitoare, conținută în această epistolă, că trupul cvasineînsuflețit acționează și funcționează în continuare aduce și Tyrell un exemplu: În chinurile războiului 1914–1918 un soldat trăiește în tranșee, în starea unei indispoziții fizice extreme, următoarele: își părăsește, ca să zicem așa, trupul și și-l observă acum din exterior: „eul corporal" în uniformă kaki pare să degere și să se simtă cît se poate de mizerabil, în timp ce el însuși este cuprins de un sentiment foarte plăcut. Camaradul său, care bineînțeles că nu-și dăduse seama de dedublare, i-a povestit mai tîrziu cum „omul corporal" începuse, după o tăcere mai lungă, să discute plin de umor și tihnă, ca și cum ar fi stat lîngă cel mai frumos foc de șemineu.

Că trupul „părăsit" de suflet acționează în continuare și se comportă ca un om viu poate fi legat de faptul că nu se instalase o stare de totală inconștiență sau leșin, ci un rest de conștiință mai arunca o punte peste clivaj; deci că atît „dincolo" cît și „aici" conștiința mai era prezentă într-o oarecare formă. În schimb, „dizolvarea" personalității trupești zugrăvite în primul exemplu al lui Tyrell arată că la starea adîncită de inconștiență sau de leșin clivajul ajunsese în cele din urmă de neîmpăcat, așa că n-a mai rămas decît o singură conștiință, cea „desprinsă", independentă de trup, așa cum fusese cazul și în exemplul relatat de Jung.[1]

*

În prima relatare epistolară a unei dedublări este interesantă comparația făcută de autor cu „perechea de gemeni". Într-adevăr, făptura dublă corespunde în cele din urmă motivului cunoscut

---

[1] Întrebarea dificilă cum se poate ca un suflet „desprins" sau inconștient să fie în stare să aibă percepții găsește un răspuns în faptul că, pe baza autonomiei lor, complexelor inconștiente trebuie să li se atribuie o asemănare cu conștiința. În ultimă instanță, inconștientul este nu numai inconștient sau — vorbind imagistic — „întunecat", ci și pătruns de anumite „luminozități". Jung chiar le numește așa, sprijinindu-se pe modul de exprimare alchimist. Cf. în acest sens C. G. Jung, *Theoretische Überlegungen zum Wesen des Psychischen, Gesammelte Werke VIII*; mai cu seamă p. 219 și urm.

din povestirile mitologice vechi al gemenilor, de exemplu al Dioscurilor*, dintre care unul era considerat muritor, celălalt nemuritor. Întîlnim această pereche inegală de gemeni încă în miturile indiene, ca și în multe basme populare.

Un izvor important pentru experiențele de dedublare este cufundarea religioasă. Tocmai aici reprezentarea unui eu muritor și a unui eu nemuritor joacă rolul principal. Sentimentul subiectiv desprins din aceste întîmplări este considerat de cele mai multe ori ca fericire, chiar ca extaz.[1]

Dedublarea extatică a omului ca urmare a adîncirii religioase ne este transmisă de pildă prin Cabală.[2] Moses Cordovero, un cabalist din secolul al XVI-lea, spune: „Există printre cei pioși puțini care cunosc experiența făpturii lor încă din timpul vieții." În alte texte cabalistice această „făptură" (*Gestalt*) este numită și „esență" (*Wesenheit*), prin ea trebuind să ne reprezentăm un fel de ființă spirituală nemuritoare a omului.

Cabalistul R. Moses ben Iacob scrie[3]: „Află că secretul desăvîrșit al profeției constă pentru profet în aceea că deodată el zărește făptura esenței sale, stînd în fața lui. El este îndepărtat de ea, despărțit de ea și vede făptura esenței sale înaintea lui, vorbind cu el și vestindu-i viitorul... (Un înțelept scria): Eu știu și recunosc cu toată siguranța că nu sînt nici profet, nici fiu de profet, în mine nu se află Sfîntul Duh, n-am nici o legătură cu «vocea celestă»..., dar invoc Cerul și Pămîntul ca martori... stînd odinioară și consemnînd un mister, *am văzut deodată făptura esenței mele pășind în fața mea*, esența mea a fost îndepărtată de mine, iar eu am fost nevoit să mă opresc din scris."[4]

---

* Dioscuri se numeau cei doi frați, Castor și Pollux, născuți din unirea lui Zeus (Dios) cu Leda (*n. t.*).

[1] Cuvîntul „extaz" înseamnă: a sta-în-afara-sa.

[2] În continuare mă sprijin pe lucrarea nepublicată a lui S. Hurwitz, Zürich, *Von der Welt des Kabbalisten und seinem Weg*, pe care mi-a pus-o cu amabilitate la dispoziție (cf. și lucrarea sa mai tîrzie, *Psyche und Erlösung*, Zürich, 1983).

[3] Citat după Manuscrisul Oxford, 1656.

[4] Sublinierile îi aparțin autorului. Pentru contextul nostru, important este că acest cabalist scoate în evidență „darul profeției" care însoțește dedublarea.

Adevărata însemnătate a acestui dublu spiritual apare abia atunci cînd aflăm că cuvîntul ebraic pentru „esență“ (*țelem*) este același care se folosește în Biblie pentru chipul Domnului, după care a fost creat omul. Reiese de aici o înrudire lăuntrică cu apariția discutată mai devreme a unui „spirit luminos“, care se dovedise a fi făptura omului spiritual, „mai mare“. Acolo, lumina făcea clară de la început relația cu un izvor considerat transcendent și divin al iluminării, în timp ce în exemplele noastre nu se relatează despre vreo însușire anume a „esenței“. Trăirile extatice ale vechilor cabaliști confirmă vechea înțelepciune că omul care poate privi în sine îl vede pe Dumnezeu. „Făptura“ sau „esența“ corespund psihologic nu eului omului, ci sinelui.

Imaginea unui al doilea trup, care este inerent corpului material-grosolan ca un fel de alter-ego, e veche precum omenirea. Încă la vechii egipteni sufletul Ba era considerat un fel de dublu nemuritor al omului. El avea de-a face cu forma individuală de apariție a unei anumite personalități. Fiind voce și expresie a vieții sale, îi purta și făptura.[1]

Și alchimiștii cunoșteau sufletul alter-ego-ului. Ei îl numeau „corpus subtile“ al omului și îi atribuiau un trup de o calitate foarte fină. Considerau că de acest „corp fin“ era legată capacitatea creatoare, imaginativă a sufletului. Acest trup din material fin poate fi conceput drept lumea interioară de imagini a omului; căci, în opinia alchimiștilor, fenomenele de fantezie legate de opus-ul său nu trebuie închipuite nicidecum drept niște scheme lipsite de substanță, ci drept ceva corporal.[2] Ei numeau acest trup și „astrul“ din om.[3]

---

[1] Cf. în această privință de exemplu H. Jacobsohn, „Gespräch eines Lebensmüden mit seinem Ba“ („Discuția unui dezgustat de viață cu Ba-ul său“), în *Zeitlose Dokumente der Seele*, Zürich, 1951.

[2] Cf. C.G. Jung, *Psychologie und Alchemie, Gesammelte Werke XII*, p. 322 și urm. „Nu exista pentru acel timp un sau-sau, ci un imperiu intermediar între substanță și spirit: și anume un imperiu sufletesc de corpuri subtile, cărora le erau proprii atît forma de apariție spirituală, cît și cea materială.“ Acest mod de a privi lucrurile face inteligibile paradoxurile alchimice.

[3] Cf. lucrarea de față, la p. 73 și urm.

Este cunoscut rolul important jucat de motivul alter-ego-ului în creațiile romantismului. După epoca dominației rațiunii și iluminismului, romanticii au redescoperit imperiul iraționalului; și tot ceea ce avea legătură cu „latura nocturnă a naturii“, cu „lumea de dincolo“, cu moartea și visul, întregul imperiu al sufletului — noi am spune: al inconștientului — atrăgea sufletele oamenilor de atunci în vraja sa. Așa s-a întîmplat că romanticii nu s-au simțit niciodată cu adevărat înrădăcinați în această viață terestră, ci mai degrabă ca niște „drumeți între două lumi“. Ca nici o altă generație poate, ei au trăit conflictul dintre rațiune și vis, dintre conștient și inconștient, dintre aici și acolo. Însă tocmai această dezbinare lăuntrică a fost cea care a devenit izvorul imaginilor interioare și i-a îmboldit să înfățișeze în operele lor cele văzute. Simbolul pentru suferința provocată de sfîșierea lor interioară era omul cu alter-ego-ul său. Aproape fiecare romantic l-a văzut într-o formă sau alta și a transmis posterității fanteziile sale în legătură cu esența și acțiunea-i neliniștitoare.

Scindarea ce-i caracteriza pe romantici care purtau în ei durerea provocată de ea exprimă mai bine esența omului decît unilateralitatea, și numai cîțiva hărăziți reușesc să fie conștienți de cele „două suflete“ și să găsească, în același timp, o unire a contrariilor. Imaginea alter-ego-ului corespunde unui adevăr arhetipal, care este atemporal și de aceea și astăzi încă viu. Așa este văzut și în visele oamenilor moderni, pentru care doresc să aduc un exemplu:

În fața mea este o piramidă. În vîrf este o casă din sticlă. În ea este cineva. Apropiindu-mă, văd că sînt chiar eu.

Asta-i ce a visat un copil între trei și patru ani, iar el și-a amintit de vis și cînd a ajuns la maturitate. Este una dintre realitățile psihologice cele mai uimitoare cum copiii mici povestesc adesea vise ale căror imagini și adevăruri depășesc cu mult înțelegerea lor. Este exclus ca niște imagini onirice, ca de pildă cele citate aici, să provină din așa-numite „resturi de amintiri“ ale copilului mic. Ele aduc mai degrabă dovada că sufletul nu este la naștere o „tabula rasa“, un recipient fără conținut,

ci că el conține în sine posibilități preformate pentru modelări imagistice. Aceste posibilități sau forțe potențiale — C. G. Jung vorbește și de „deschideri" — constituie arhetipurile care sînt incognoscibile (lipsite de imagini) în natura lor inițială, dar se fac cunoscute conștiinței prin intermediul imaginilor. Este adevărul psihologic al unei dublări a omului — făptura sa pămîntească și făptura sa spirituală —, care i se dezvăluie copilului în imaginea onirică. Natura spirituală a celui de-al doilea eu este caracterizată prin aceea că se află în vîrful piramidei. Aici a avut loc, după tradiția egipteană, prefacerea în zeu (Osiris) a regelui îngropat în piramidă și din acest motiv vîrfurile piramidelor erau alcătuite adesea din pietre deosebit de dure, foarte bine șlefuite, care trebuiau să scoată în evidență însemnătatea locului.[1]

Ceea ce primește evlaviosul cabalist ca har i se întîmplă aici unui copil: el își zărește propria „esență". Această viziune nu este însă legată de o atitudine sau înzestrare specială a micuțului care visează, ci de faptul că copiii se găsesc încă aproape de inconștient, de imperiul imaginilor arhetipale. Conștiința lor este abia slab dezvoltată și nu are încă nevoie de imaginație sau meditații, spre a se întoarce la rădăcinile sale. Nu rareori se întîmplă ca imaginile apărute în visele din copilărie să rămînă vii în amintirea omului pînă la vîrsta maturității și ca viața să se desfășoare, ca să zicem așa, sub semnul adevărului lor.

*

Din toate cele spuse pînă acum e de înțeles că apariția alter-ego-ului este adesea legată de moartea omului. Căci prin moarte se stinge însuflețirea corpului sau se înfăptuiește — ca să vorbim în limbaj mitic — separarea dintre trup și suflet. Este cunoscută superstiția conform căreia cel ce se întîlnește pe sine trebuie să moară. Dar și atunci cînd despărțirea trupului fizic și a celui spiritual e văzută de alții, acesta este un semn prevestitor

---

[1] J. H. Breasted, *Geschichte Ägyptens (Istoria Egiptului)*, Berlin, 1911, p. 176 și urm.

de moarte. În scrisorile noastre găsim un exemplu și pentru o atare dedublare:

Acum vreo două decenii aveam o fiică de 26 de ani, care era pianistă. În timp ce stătea într-o după-amiază la pian și exersa, m-am uitat la ea și am observat cu mare uimire că în stînga ei, chiar lîngă ea, ședea fiica mea încă o dată, îmbrăcată exact la fel, dar complet *transparentă*. Nu i-am spus nimic. O jumătate de an mai tîrziu, a murit în împrejurări tragice. Întorcîndu-mă acasă de la înmormîntare și deschizînd ușa coridorului, pentru a intra în sufragerie, ea a venit spre mine, îmbrăcată la fel ca de obicei, numai că transparentă; a trecut pe lîngă mine, după care n-am mai văzut nimic.

Ceea ce frapează la această relatare este similitudinea dintre „dublu", care pare să se fi desprins de trup încă din viață, și apariția percepută după moarte. În ambele cazuri avem de-a face cu un fel de imagine reflectată care este transparentă. Transparența e o caracteristică despre care se relatează foarte des în legătură cu „spiritele morților"; în alchimie ea („diaphanitas") arată calitatea spirituală.

Autoarea acestei scrisori mai relatează și o altă întîmplare asemănătoare[1]:

În primăvara trecută o soră a mea venise în vizită și am hotărît să ieșim în oraș. I-am spus: „Du-te tu jos și așteaptă-mă

[1] Voi menționa în acest loc ceva ce m-a frapat: din scrisorile adresate revistei *Beobachter* reiese că aceiași oameni relatează de obicei întîmplări de același tip. Aici, o femeie are parte de două ori de întîmplarea altfel foarte rară a perceperii alter-ego-ului unui om; sau se prevăd de mai multe ori cîștiguri la loterie, de mai multe ori accidente de tren sau incendii etc. De obicei, pe lîngă întîmplările de același tip nu sînt relatate și altele — sau acest lucru are loc numai în rare cazuri. Acest fel de „specializare" ar putea indica faptul că trăirea respectivă are întotdeauna și ceva de-a face cu situația omenesc-psihologică a celui implicat: el este din motive psihice (care însă nu pot fi deduse din lipsa datelor conținute de scrisori) „deschis" pentru o „imagine" anume — spre interior sau exterior. S-ar putea spune că la el este configurat un arhetip anume care duce la niște fenomene parapsihologice anume. Însă abia analiza psihologică propriu-zisă ar putea depista conexiunile.

în fața casei, o să vin și eu imediat." Sora mea purta o rochie verde închis și o pălărie albă. Cînd am ieșit din cameră în gang, am văzut-o la șase pași în fața mea stînd în gang, cu rochia verde închis și cu pălăria albă *transparente* însă *ca sticla*. Mi-am întors ochii de la ea, după care am privit-o din nou; făptura era tot acolo. Apoi mi-am întors iar privirea de la ea, și iar m-am uitat la ea; de data asta silueta dispăruse. I-am povestit surorii mele ce mi se întîmplase, iar ea a declarat că era o prostie, eu însă mi-am spus: „Sora mea sigur nu mai are mult de trăit." O jumătate de an mai tîrziu, la sfîrșitul verii, a murit, după o boală care a ținut numai trei zile.

Ceea ce trebuie numit aici mai întîi „superstiție" se dovedește, din punct de vedere psihologic, a nu fi deloc lipsit de sens: înțelepciunea populară a sesizat instinctiv că dublul are legătură cu moartea sau — din punct de vedere psihologic — cu clivajul într-o ființă corporală și una ce transcende conștiința. Aceasta din urmă este adesea accentuată la făpturile alter-ego-ului și prin aceea că apare transparentă, așadar ca fiind de natură spirituală. Cele mai multe afirmații și obiceiuri ale superstiției s-ar putea explica prin conexiuni psihologice — ar fi o sarcină ispititoare de mers pe aceste urme. Pericolul superstiției constă în faptul că se ridică la putere de *regulă* ceva care, și înăuntrul legăturilor psihice, nu poate fi decît *excepție*.

*

Foarte enigmatice sînt adesea acele cazuri în care făptura dublă a unui om este văzută de cineva care nici nu-l cunoaște. Revista de parapsihologie *Neue Wissenschaft* aduce un exemplu interesant în acest sens.[1] O tînără soră medicală este tocmită să îngrijească o femeie mai în vîrstă, grav bolnavă (atac cerebral), care locuiește în casa surorii ei. La micul dejun de după prima noapte de serviciu aceasta o pune la curent în legătură cu vizita pe care așteaptă să i-o facă doi frați ai ei, în timp ce al treilea, care-i este cel mai apropiat, din păcate nu poate să

[1] Anul 3, caietul 5/6, februarie/martie 1953.

vină momentan din motive de boală. Sora medicală de la care provine relatarea adaugă că povestitoarea își întrerupea pe alocuri spusele „printr-o reculegere tăcută". După cum s-a dovedit ulterior, gîndurile ei zburau în aceste pauze la fratele ei bolnav. Deodată, îngrijitoarea a observat că nu mai era în încăpere numai cu acea cucoană, ci că un domn între 40 și 50 de ani se sprijinea de bufet. El n-a fost remarcat însă nici de doamna care stătea la masă, nici de cei doi frați care au intrat puțin mai tîrziu. N-a ținut nimeni seamă de el. După un timp, s-a îndreptat spre ușă, dispărînd dintr-o dată.

Două sau trei săptămîni mai tîrziu, a fost anunțată vizita fratelui între timp însănătoșit, și îngrijitoarea l-a recunoscut în el pe străinul fantomatic din prima dimineață. Exista o singură diferență: în realitate era cu vreo 30 de ani mai în vîrstă decît apariția lui.

G. Walther adaugă relatării o analiză pe baza legăturilor parapsihologice, dar este în cele din urmă nevoit să o lase deoparte ca inexplicabilă, iar noi ne putem alătura acestui punct de vedere. Dorim să o mai privim însă din alt unghi și să punem și aici întrebarea legată de *sensul* apariției. Ce înseamnă că fratele doamnei în vîrstă apare ca spirit, întinerit cu 30 de ani, și asta într-un moment în care familia este zguduită de boala gravă a unei surori? Dacă privim detaliile împrejurărilor sentimentale, ni se pare că ele ascund un răspuns: s-a menționat deja că apariția era cea a fratelui preferat al bătrînei doamne, iar relația dintre cei doi trebuie să fi fost una deosebit de apropiată. Sora medicală spune în relatarea ei: „Se pare că odinioară el însemnase totul pentru ea." Aflăm și că timp de două decenii locuise cu sora lui și că se căsătorise abia tîrziu. Însăși bătrîna doamnă i-a spus îngrijitoarei: „Am împărtășit uniți bucurii și suferințe. Da, ne-am înțeles atît de bine, încît fericirea unuia părea a fi împletită cu cea a celuilalt."

Făptura zărită de îngrijitoare nu poate fi desemnată drept alter-ego propriu-zis al bătrînului domn, căci el a apărut cu 30 de ani mai tînăr decît era în realitate. Însă 30 de ani era perioada de timp care trecuse de cînd se aflase el într-o relație intensă

cu sora lui și locuise cu ea. S-ar putea spune deci că pentru perceperea îngrijitoarei momentul de timp se „extinsese" pînă la acea epocă din trecut. Ne-am mai întîlnit cu astfel de întîmplări ale relativizării timpului.[1]

Importanța apariției vine să se dezvăluie abia dinspre fundalul emoțional al situației familiale: îndărătul relației intense frate–soră apare sugerat *arhetipul incestului*, și această imagine primordială a „cununiei regale" indică o unire a contrariilor, prin care nu este exprimată numai iubirea, ci și moartea.[2] Astfel, vederea fratelui în momentul îmbolnăvirii grave a unui membru al familiei și în prezența surorii iubite devine eveniment simbolic: vestește un arhetip, care are moartea drept un aspect și „cununia regală" drept celălalt.

Semnificația întîmplării determinate de arhetip nu este diminuată nici prin aceea că nu femeia grav bolnavă era cea care se afla într-o relație atît de apropiată cu fratele apărut ca spirit, nici prin aceea că de viziune a avut parte o străină. Arhetipul este conținutul psihicului obiectiv și colectiv. El nu „aparține" cuiva, mie sau ție, ci se întîmplă, are loc, ca un fenomen al naturii. Sunt puțini însă cei cărora le este dat să privească în spatele stratului exterior al întîmplării care le este vizibilă tuturor și să perceapă ceea ce se numește eventual esența spirituală sau *sensul* evenimentului.[3]

---

[1] După comentariul lui G. Walther, surorii medicale i-ar fi fost „proprii o anumită capacitate vizionară și o anumită clarviziune". Din punct de vedere psihologic aceasta indică un inconștient accentuat sau o scădere relativ ușoară a pragului conștiinței, iar astfel percepțiile extrasenzoriale sau trăirile halucinatorii sînt mai lesne posibile decît în mod obișnuit. Nu trebuie dată deoparte nici ideea că în starea conștiinței diminuate este posibil să fi intervenit o comuniune inconștientă („participation mystique") cu conținuturile psihice ale doamnei ce se cufundase în trecut, așa încît îngrijitoarea să fi putut percepe gîndurile ei, ca să zicem așa, în chip imagistic.

[2] În legătură cu psihologia incestului, cf. C. G. Jung, *Die Psychologie der Übertragung, Gesammelte Werke XVI*, p. 237 și urm.

[3] Întrebarea legată de sens se pune independent de concepțiile parapsihologice: atunci cînd apariția este văzută ca proiecție sau exteriorizare a unui

A devenit clar din exemplul nostru că pentru înțelegerea psihologică a unor atare fenomene cunoașterea împrejurărilor sentimentale în care au ele loc este la fel de importantă cum este înregistrarea lor exactă pentru cercetările parapsihologice. Din păcate însă, astăzi se pune încă mult prea puțin preț pe ea. Și în cazul nostru lipsește cunoașterea unui factor important, și anume a *stării psihice a îngrijitoarei*. Noi nu știm, de pildă, cît de mult o preocupau pe atunci pe ea însăși problemele iubirii sau ale morții; numai atunci am fi putut da un răspuns la întrebarea dacă aptitudinea ei de percepere a fenomenului este explicabilă și printr-o dispoziție psihică de moment sau nu. Între timp a decedat, așa că întrebarea rămîne fără răspuns.

b) „Vardögr“

La „Vardögr“ este vorba de fenomene de dedublare preponderent auditive, care se deosebesc substanțial de exemplele de dedublări menționate pînă aici. Ne referim în continuare la unele observații făcute de T. Wereide și pe care le-a descris în articolul său „Fenomene de dedublare în Norvegia“[1]: În Norvegia este un fenomen aproape zilnic acela că sosirea unei persoane e anunțată printr-un alter-ego al său. Acesta se numește „Vardögr“ și joacă mai totdeauna rolul unui „antemergător“. Rareori „Vardögr“ este perceput ca făptură, însă zgomotele produse de sosirea lui sînt auzite cît se poate de clar: se aude cum cineva urcă scările, cum este deschisă ușa locuinței, cum sînt scoși șoșonii, cum bastonul de promenadă este pus la locul rezervat lui etc. — totul într-un fel care-l caracterizează pe cel ce este „vestit“ în acest mod. Cine este obișnuit

---

complex psihic sau ca o ființă independentă de om. Ne va mai preocupa în detaliu faptul că o cunoaștere mai îndeaproape a naturii arhetipului pare să facă o astfel de diferențiere caducă și că sensul ca atare este imanent sferei ce transcende conștiința a inconștientului colectiv.

[1] În revista de parapsihologie *Neue Wissenschaft*, anul 6, caietul 10, octombrie 1946. T. Wereide a fost profesor de fizică la Universitatea Oslo.

cu „Vardögr“ nu-și face multe probleme în legătură cu el. O gospodină, așa ne spune autorul, începe să pregătească masa atunci cînd aude primele zgomote, pentru ca ea să fie gata cînd apare *in persona* cel astfel anunțat. Ea poate să se bazeze întru totul pe acest tip neobișnuit de anunțare.

Cercetări și tatonări ulterioare au arătat că „Vardögr“ își face apariția în clipa în care se pornește pe drumul spre casa respectivă sau chiar puțin mai devreme, cînd s-a luat decizia plecării.

Wereide explică de ce acest fel de fenomene de dedublare pare a fi mai frecvent în Norvegia decît în altă parte: „Eu cred că există un motiv. Locuitorii zonelor rurale din munții noștri trăiesc de secole într-o izolare mai mare decît muntenii altor popoare. Legătura între oameni era dificilă și de aceea natura a făcut uz de mijloace «supranaturale» pentru a compensa această izolare. Majoritatea orășenilor norvegieni (sau, înaintea lor, părinții lor) sînt veniți de la țară. Și au adus cu ei și capacitatea de percepții, «Vardögr», chiar dacă condițiile urbane de viață fac acest fenomen mai puțin necesar decît la țară.“

Din punct de vedere psihologic, fenomenul „Vardögr“ înseamnă o anticipare auditivă, o premoniție a unei sosiri iminente. Deci nu este vorba de o dedublare propriu-zisă a omului, ci de una a momentului de timp: clipa viitoare are deja loc acum, și apoi încă o dată, la timpul ei.[1] Pentru înțelegerea acestui fenomen deosebit este importantă constatarea lui Wereide că înclinația spre astfel de percepții s-ar fi aflat inițial în legătură cu *singurătatea* oamenilor. Se știe că perioadele lungi de singurătate îi conferă omului o capacitate pronunțată de introspecție. Inconștientul se înviorează și devine mai ușor perceptibil de către conștiință decît în vîltoarea marilor orașe. Aflată printre mulți oameni, conștiința recepteazǎ prea multă hrană, este deviată prea tare, spre a mai putea percepe semnele și imaginile ce se ridică din forul interior, de la inconștient. Faptul că în inconștient viitorul este deja prezent și de aceea se poate

[1] Și cunoscuta întîlnire a lui Goethe cu dublul său după despărțirea de Friederike Brion s-a bazat pe perceperea lăuntrică a unui moment viitor.

dezvălui și privirii îndreptate spre interior ne-a preocupat deja pe larg.[1] Pentru astfel de fenomene și altele asemănătoare premisa o constituie relativizarea timpului și a spațiului în inconștient.

Se poate însă pe drept cuvînt pune întrebarea de ce tocmai *sosirea* omului este vestită astfel. Poate din cauză că în regiunile izolate ea mai are adevărata însemnătate a unei „întîlniri", indiferent dacă cel care pășește pragul casei este străin sau prieten. E o situație arhetipală, iar formulele sau gesturile salutului, uzanțele dreptului de ospitalitate țin seama de acest caracter specific. Situațiile arhetipale sînt însă cele care-s însoțite de așa-numitele fenomene extrasenzoriale.[2]

După observațiile făcute de Wereide, capacitatea de a-l percepe pe „Vardögr" rămîne trează și atunci cînd familiile se mută la oraș, deci cînd dispar premisele singurătății. De aceea pare să existe, după cum subliniază și Wereide, o înzestrare pentru introspecție sau ea pare că se dezvoltă, eventual, pe baza practicii seculare a strămoșilor.

c) *Călătoria sufletelor*

Voi mai indica aici un fenomen interesant, cel al așa-numitei călătorii a sufletelor, despre care este adesea vorba în literatura parapsihologică. În autobiografia mediului feminin Michael Boissou el apare în capitolul „Dedublare".[3] Ea povestește cum a fost în stare, după ani de zile de antrenament, „să se desprindă de trup și să zboare oriunde voia". O dată s-a întîmplat însă ceva inexplicabil pentru ea: a „zburat" la o prietenă care locuia în străinătate și și-a făcut acolo observațiile. Ca de obicei, i-a trimis procesul-verbal întocmit imediat despre ceea ce văzuse acolo. (Aceste procese-verbale erau încheiate sistematic, îndată după „întoarcere", și serveau drept verificare.) În

---

[1] Cf. *infra*, p. 123 și urm.

[2] În acest context cf. mai jos și fragmentul despre „Vestire", precum și fenomenele sincronistice.

[3] M. Boissou, *Ein seltsamer Beruf, ed. cit.*

el descria o masă pusă pentru opt persoane și modelul farfuriilor. Prietena i-a răspuns în scris că toate datele corespunseseră perfect, numai că masa pentru cele opt persoane fusese întinsă abia *în ziua următoare* „vizitei“ mediului. În timpul acelei mese obiectul discuției îl constituiseră de fapt farfuriile care făceau parte dintr-un serviciu interesant din anumite motive. Doamna B. nu le văzuse niciodată înainte.

Ce se întîmplase aici? Dacă pornim de la datele furnizate de mediu[1] despre antrenamentul care a anticipat propria „dedublare“, atunci vedem că este vorba despre exerciții extrem de stricte și de dificile de concentrare la care trebuie exclusă orice abatere produsă de impresii exterioare, dar și de „gînduri secundare“, și în cele din urmă de orice gînd.[2] Din punct de vedere psihologic este vorba despre o întunecare treptată a conștiinței treze sau, cu alte cuvinte, despre o stîrnire a inconștientului, unde „acolo“ este și „aici“, iar viitorul este și în prezent.

Mediul se cufundase în inconștient în timpul „zborului“ la prietenă. Făcuse o călătorie înspre interior, unde în mod miraculos exteriorul și conținuturile timpului — trecut, prezent și viitor — stau laolaltă într-o aspațialitate-atemporalitate. Aici se află explicația faptului că ea a văzut deja azi ceea ce urma să aibă loc cu adevărat abia mîine.

Această indicație nu este menită să îngusteze nici importanța performanței psihice, nici miraculosul „călătoriei“. Însă trăirii miraculoase a unei călătorii a sufletului desfășurate aparent în exterior i se opun astfel legile nu mai puțin tainice ale sufletului inconștient.

---

[1] Premisa unei interpretări este veridicitatea relatării. Întrucît astfel de trăiri nu sînt singulare, sîntem probabil îndreptățiți să ne raliem opiniei prof. G. Frei, editorul cărții, care evidențiază într-o prefață sinceritatea și credibilitatea autoarei.

[2] De aceea „dedublarea“ mediului se practică întotdeauna între miezul nopții și ora 4 dimineața, cînd liniștea dimprejur favorizează concentrarea.

Spirite a căror formă nu se deosebește de cea a omului viu

În încheiere ne îndreptăm atenția spre aparițiile care dau o impresie atît de „reală“, încît natura lor de spirit este recunoscută abia ulterior. Această uimitoare întîlnire cu iraționalul provoacă de obicei un șoc puternic. Să auzim două exemple:

Soțului meu, un intelectual care gîndea cît se poate de lucid, avînd o atitudine necondiționat sceptică față de orice apariții de spirite, i-a fost dat să trăiască el însuși ceva ce l-a pus serios pe gînduri și i-a zguduit întregul eșafodaj de idei legate de lucrurile nevăzute.

Cu cîțiva ani în urmă, vrînd să-și petreacă marțea seară ca de obicei la popicărie, a părăsit casa mai devreme decît altă dată și mi-a spus că dorea să mai arunce rapid o privire la barometrul care se afla în oraș sub arcadele străduței S. Cînd să o ia spre bolți, a văzut încă de departe silueta proeminentă a colonelului său venind spre el în pas grăbit. Soțul meu era aghiotant al regimentului și foarte devotat acestui șef al lui, bucurîndu-se de orice întîlnire cu el în viața civilă. Cînd colonelul a ajuns la numai cîțiva pași de el, soțul meu s-a pregătit să-și ducă mîna la marginea pălăriei, dar, deodată, colonelul l-a privit fix, într-un mod foarte straniu și a cotit-o la dreapta, spre piața gării, în a cărei apropiere se găsea biroul său de arhitectură. Toată seara la popicărie, apoi acasă după ce s-a întors și mi-a povestit în toate amănuntele incidentul penibil, soțul meu a fost torturat de ideea că șeful *nu voise* să-l salute, evitîndu-l în mod ostentativ, schițînd cu gura un semn batjocoritor și avînd un aer străin, altfel ca de obicei. Am făcut tot ce-am putut ca să-l consolez. Abia tîrziu în noapte s-a mai liniștit. În dimineața următoare, în timp ce ședea la micul dejun și răsfoia ziarul, l-am auzit bătînd puternic cu pumnul în masă și exclamînd ceva. M-am repezit din bucătărie și l-am văzut privind desfigurat și palid spre un ferpar mare mortuar. În el scria că duminică noaptea colonelul decedase subit în urma unui atac cerebral.

Soțul meu m-a privit perplex și mi-a spus cu glas amar: „Așa, acum a murit și ieri n-a vrut să mă salute!..."

L-am rugat să mai citească o dată ferparul atent. Cînd a priceput în cele din urmă că, după anunț, colonelul trebuia să fi decedat de două zile deja, a telefonat imediat la cabinet, și-a amînat toți clienții și s-a dus acasă la colonel să afle sigur dacă nu era vorba de vreo greșeală. Colonelul era văduv de mulți ani, unicul lui fiu trăia în străinătate și bătrîna soră a răposatului i-a comunicat soțului meu că fratele ei făcuse atacul în tren, în timpul călătoriei de întoarcere de la Thun, unde avusese niște discuții importante de afaceri. Dus direct de la gară la spitalul V., murise duminică tîrziu, fără să-și mai recapete cunoștința.

Relatarea următoare a unei femei este asemănătoare în principiu: Prietena mea Trudy din S. și cu mine am urmat în anul 1936 o școală de horticultură în Anglia. Printre eleve se număra și Patricia, fiica unui preot englez de țară. Pat, o fată mai ciudată, de optsprezece ani, a fost mai întîi reținută față de noi, străinele, dar mai tîrziu ne-am împrietenit datorită dragostei comune pentru animale și plante. O dată am avut voie s-o însoțesc la sfîrșit de săptămînă la părinții ei, unde am fost primită foarte drăguț. Doi ani mai tîrziu, la 14 februarie 1938, m-am întors la amiază, după ce am terminat orele, de la școala de fete spre Pfauen. Acolo era o circulație intensă, ca de obicei. M-am întîlnit cu prietena mea Trudy, așa cum stabilisem. Deodată am văzut-o în mulțime pe prietena noastră comună din Anglia, Pat. În ciuda vremii frumoase, purta pălăria și haina ei de ploaie vechi. „Trudy, am exclamat, uite-o acolo pe Pat! Vreau s-o chem." Am alergat la stația de tramvai, dar Pat s-a urcat în tramvaiul 5 și s-a așezat. Pînă să ajung la ea, tramvaiul a pornit. Trudy n-o văzuse pe Pat, însă s-a dus după-amiază la poliția pentru străini, ca să-i afle adresa. Dar acolo nu se știa nimic despre ea.

După cîteva zile am primit de la doamna E. o scrisoare și un anunț mortuar că fiica ei Pat căzuse pe 14 februarie 1938 pe la ora amiezii de pe cal și-și rupsese gîtul.

În final, relatarea unui bărbat conform căreia cel care moare este văzut în locuri diferite: Era 18 octombrie 1940. M-am dus, ca de altfel în fiecare zi, pe la 13.40 la serviciu pe drumul obişnuit. Mergînd tacticos pe la 13.45 de la Pfauen din Zürich spre Obere Zäune, l-am întîlnit deodată pe tata. Ciudat, doar tatăl meu se află deja de două săptămîni într-un alt oraş elveţian, ce caută brusc acasă? Mi-am grăbit pasul şi i-am strigat: „Ciao, papa." Nici nu mi-am rostit bine salutul, că a şi dispărut. M-am sucit şi răsucit în toate direcţiile, neştiind dacă ceea ce trăiam era realitate sau vis. Tata nu se mai vedea nicăieri. M-am dus deci la serviciu, cufundat în gînduri. Îndată ce am ajuns, a sunat telefonul: erau rude de-ale mele, anunţîndu-mă că tata murise în timpul nopţii în urma unui atac cerebral. I-am telefonat imediat surorii mele, anunţînd-o şi pe ea şi povestindu-i pe scurt ce mi se întîmplase. Şi ce mi-a fost dat să aud de la ea? Nu-mi venea să-mi cred urechilor. Exact la aceeaşi oră îl întîlnise şi ea pe strada Gării pe tata, care dispăruse apoi brusc. Acum mi-a fost limpede: tatăl nostru, care ne iubea foarte mult, a vrut să ni se mai arate o dată aşa cum fusese el în viaţă. Adioul său.

Trăiri precum cele evocate aici fac să apară caducă dubla posibilitate de explicare a „spiritelor" propusă în decursul acestei lucrări — ca proiecţii ale unor conţinuturi psihice ale observatorului şi ca fiinţe independente de om. Ce mai au de fapt aceste fenomene a face, se va pune întrebarea, cu proiecţii ale unor conţinuturi psihice? N-am fi mai înclinaţi să vorbim aici numai despre fiinţe independente sau despre „spirite" în adevăratul sens?

Posibilitatea acestui mod de interpretare desemnat ca „spiritist" nu poate fi exclusă (la fel ca şi în exemplele anterioare). Însă în întîmplările relatate în scrisorile noastre dovada de adevăr necesară nu poate fi adusă în nici un singur caz. Pentru supoziţia unui „spirit independent" ar pleda cel mult simplitatea acestei explicaţii şi un anumit sentiment al evidenţei. Am fi aproape înclinaţi să spunem că spiritele insistau asupra realităţii

lor independente cînd li se prezentau omului într-o vitalitate atît de înșelătoare.[1]

Modul de explicare desemnat de parapsihologie drept „animist“ (deci ca proiecție a unor conținuturi psihice) nu poate fi respins însă nici în cele trei cazuri citate aici. La aparițiile luminoase și întunecate discutate pînă aici această teorie era plauzibilă întrucît ieșise la iveală că anumite conținuturi psihice importante, și anume imaginile arhetipale, erau văzute în „spirite“ și cu ele. Problema centrală a cercetării de față, *ce înseamnă aparițiile*, dusese la rezultate îndestulătoare. Cum rămîne însă cu însemnătatea acelor apariții care nu pot fi distinse de cei vii? Reprezintă și ele conținuturi psihice?

Visele sînt cele care dau cel mai bine informații despre ambele probleme. Pe scena lor apare întregul grup de cunoștințe mai apropiate și mai îndepărtate: sora, mireasa, profesorul, prietenul etc. Ele se reprezintă nu numai pe ele, ci devin interpreții unor conținuturi inconștiente: ele capătă — în pofida realității lor pămîntești — caracter simbolic și se transformă astfel în „figuri interioare“ ale celui ce visează, oricît de real sau chiar banal ar decurge sau ar fi decurs eventual relația cu ele. Inconștientul nu se ocupă de evaluarea conștiinței și ridică adesea tocmai obscurul la rang de simbol. În multe cazuri va fi vorba atunci, ce-i drept, despre conținuturi care privesc numai problematica personală a celui ce visează, poate despre refulări sau despre conținuturi relativ apropiate de conștiință, care aparțin așa-zisului „inconștient personal“. La aceste conținuturi ale inconștientului personal rolul pe care-l joacă făpturile onirice, sensul lor, nu poate fi înțeles de la sine. Căci el depinde de ceea

[1] Dacă în vis apar oameni cunoscuți, care dau impresia de a fi atît de reali încît caracterul oniric se pierde, este evident că trebuie să-i interpretăm în raport cu oamenii reali (interpretare pe treapta obiectului) și nu în raport cu factori psihici interiori (interpretare pe treapta subiectului). Interpretarea treptei obiectului nu este o interpretare pe bază parapsihologică — sau nu trebuie să fie. Ea se bazează — la fel ca interpretarea pe treapta subiectului — pe natura compensatorie față de conținuturile conștiinței a asertiunilor inconștientului.

ce gîndește și simte în legătură cu ele cel care visează. Pentru interpretarea lor avem nevoie de ideile și fantezia lui. Această îngrădire nu este valabilă pentru visele în care predomină motivele arhetipale. Dacă acestea sînt de neînțeles, sensul lor poate fi dedus prin comparații cu imagini corespunzătoare din mitologie, istoria religiei, folclor etc.; căci ele spun ceva despre realitatea psihicului general. Ele țin de inconștientul colectiv.[1]

Revenind la exemplele noastre, există numai un amănunt care poate fi ușor trecut cu vederea dar care conferă aparițiilor un caracter arhetipal general valabil, dincolo de valoarea lor personală și de aceea permite și o interpretare a sensului lor: în nici una dintre cele trei întîlniri nu a fost posibil să se stabilească un contact viu, real cu ele. Ele s-au arătat și au dispărut, ca și cum nu și-ar fi avut locul printre oamenii de care îi lega totuși o relație apropiată. Despre un astfel de gest surprinzător de respingere și care este dureros pentru supraviețuitor se relatează tot mereu.[2] Ea dă aparentei „apropieri" a apariției expresia depărtării, și în acest caracter dublu zace un prim indiciu al sensului său impersonal.

Este un motiv cunoscut că făpturile din basme și mituri, zeii și spiritele dispar la fel de brusc precum au apărut. Se spune

---

[1] Metoda prin care un conținut oniric necunoscut poate fi îmbogățit în acest fel și adus mai aproape de înțelegere este „amplificarea". Am mai trimis la ea la începutul lucrării. Ea a putut fi aplicată aparițiilor tratate pînă aici. Chiar dacă acestea aveau un chip personal — de exemplu, pe cel al mamei, al tatălui, al unui prieten —, ele erau distanțate prin anumite trăsături, ca de pildă o lumină care-i înconjura, culoarea ș.a.m.d., de sfera personală. Aveau caracter arhetipal. Însă și în aceste cazuri a trebuit să renunțăm să căutăm o interpretare a visului în ansamblul său și a derulării lui personale, specifice. Ne-ar fi trebuit atunci să cunoaștem persoana care a visat și starea sa momentană de conștiință. Am fost nevoiți să ne limităm la elaborarea semnificației diferitelor elemente onirice arhetipale în parte.

[2] De multe ori se încearcă să se ajungă din urmă arătarea care se ivește la o anumită depărtare. Dar acest lucru nu reușește niciodată.

atunci că parcă i-ar fi înghițit pămîntul sau i-ar fi luat un nor sau s-ar fi dizolvat în neant. Toate aceste povestiri indică autonomia făpturilor și a „imperiului" din care provin. El devine vizibil și dispare din nou, fără ca omul să poată face ceva. La urma urmei este tot timpul aici, fie că e aproape, fie că e departe. Dacă însă nu-i perceput de conștiință, se afundă undeva, ca în niște depărtări incognoscibile. Din punct de vedere psihologic ar trebui spus: apariția se adîncește din nou în tărîmul fără de imagini al inconștientului.

„Apropierea" spiritelor morților. Teoria kantiană a spiritelor

Este un fapt demn de semnalat că aparițiile celor decedați se fac remarcate mai des în perioada imediat după moarte decît mai tîrziu, de parcă la început s-ar afla — ca să rămînem în cadrul modului de exprimare spiritist — „mai aproape".

Aceasta corespunde afirmațiilor tradiționale despre trăirea sufletelor morților. *Cartea tibetană a morților* presupune că, imediat după moarte, sufletul răposatului se află încă foarte „aproape". El nu știe ce i s-a întîmplat și întreabă: „Sînt mort sau nu sînt mort?"[1] „Principiul conștiinței" vede, așa se spune, „rudele și pe cei apropiați așa cum era el obișnuit înainte să-i vadă. Aude chiar vaietele lor." Sufletul omului trebuie instruit de guru, conducătorul spiritual, asupra realității morții sale.

Și printre exemplele din scrisorile noastre există cîteva în care este exprimată „apropierea" spiritelor morților la scurt timp după moarte. Sentimentul prezenței lor este trezit de faptul că se întîmplă ceva care era strîns legat de obiceiurile celui decedat. E ca și cum el încă ar mai zăbovi în preajma celor vii, ca și cum el — făcînd abstracție de moarte — ar încerca să-și continue viața. Să ascultăm relatările din scrisori:

---

[1] *Das Tibetanische Totenbuch*, Zürich, 1935, p. 52.

O femeie scrie: Acum cîțiva ani a murit mama noastră. Cît timp a trăit, a fost „deșteptătorul" meu, căci pentru a ajunge la serviciu trebuia să iau trenul. Eu dormeam la etajul de sus. Uneori se întîmpla să mă trezesc înainte de a-i auzi pașii cum urcau scările în ritm regulat, înainte de a apărea în ușă ca să mă strige.

După moartea ei am suferit de insomnii. Întrucît în vremea aceea a anului în toate magazinele vînzările erau foarte bune și aveam de prestat numeroase ore suplimentare, m-am decis să iau un tren mai de dimineață.

La aproximativ trei săptămîni după moartea mamei mele, m-au trezit iarăși pașii ei, exact la fel cum îi auzisem întotdeauna. Ajunsă la ușă, i-am auzit clar glasul tremurat strigînd de două ori: „Scoală să iei trenul, hai, scoală să iei trenul!"... și o adiere de vînt mi-a atins chipul și s-a îndepărtat de pe el. M-am speriat, am aprins lumina și m-am uitat la ceasul deșteptător, pe care fusesem nevoită să mi-l procur între timp. Era cu cinci minute înainte de ora la care ar fi trebuit să sune.

Toate rudele mele mi-au spus că visasem, dar eu știu și azi că atunci cînd i-am auzit vocea eram deja trează.

O amintire din tinerețe sună astfel: De fiecare dată cînd venea în vizită tatăl slujnicei noastre, obișnuia să arunce o piatră prin fereastra de la bucătărie, care stătea mereu deschisă. Se bucura cînd ne putea speria în acest fel, pentru că pietrele cădeau direct în adăpătoarea porcilor, care stropea tare de ne sărea inima din loc. După aceea se ascundea iute, ca să intre apoi curînd în bucătărie rîzînd vesel.

Nu mai dăduse de mult timp pe aici. Cum toți îi îndrăgeam glumele, îl așteptam zilnic. Într-o seară ne strînseserăm cu toții la masă cînd, deodată, s-a auzit un zgomot și adăpătoarea ne-a stropit pînă sus. Crezînd că socrul lui era afară, meșterul s-a repezit la ușă și i-a strigat cîteva vorbe de duh. Dar n-a răspuns nimeni. Ne-am dus să vedem dacă nu avea de gînd să intre prin cealaltă parte a casei, ca să facă o glumă. Dar nu s-a întîmplat nimic. Am rămas perplecși cînd nici după zece minute n-a apărut nimeni.

Deodată a sunat telefonul și am fost anunțați că tatăl murise subit, cu cîteva minute înainte, în urma unui atac de cord.

O femeie scrie: Tatăl meu a murit la 75 de ani, după numai o săptămînă de suferință, în ziua de 5 decembrie 1950. În timpul vieții trecea în fiecare noapte prin coridor cînd voia să se bage în pat. De fiecare dată aprindea lumina, dar se întîmpla adesea ca întrerupătorul să nu reacționeze și atunci tata se ducea pe pipăite — vederea lui era slabă — pînă la peretele pe care știa că se afla cel de-al doilea comutator, pentru a aprinde de acolo lumina. Inconfundabile erau atunci mersul său tîrșîit în papucii vechi și scîlciați și zgomotul mîinilor lui încercînd să dibuie pe întuneric peretele lung, lambrisat cu lemn.

Moartea tatei mă tulburase și mă întristase. Zăceam în pat pe jumătate trează și, deși eram buimacă de somn, nu puteam să-mi aflu liniștea. Auzeam bătînd fiecare sfert de ceas. Deodată, un zgomot inexplicabil m-a făcut să mă trezesc de-a binelea. Inima mea a început să bată să-mi spargă pieptul, nu alta, și părul mi s-a făcut măciucă, întrucît ceea ce auzeam eu acum nu mai ținea de această lume, îmi depășea puterea de înțelegere.

Am perceput cît se poate de clar pașii tîrșîiți ai tatălui meu, care doar zăcea mort în camera vecină, l-am auzit și pipăind peretele lambrisat, căutînd evident din nou întrerupătorul luminii. Pașii s-au apropiat încet de ușa dormitorului meu, în fața căreia era comutatorul. Îngrozită, mi-am adunat toată energia, m-am ridicat din pat și am tras repede zăvorul la ușă; căci „mortul" învîrtea deja de întrerupător, ca în timpul vieții. Apoi zgomotul a încetat brusc, nu s-a auzit nici o ușă deschizîndu-se sau închizîndu-se, totul fiind acum înconjurat de o liniște de mormînt.

De îndată ce m-am trezit, i-am relatat speriată și agitată incidentul meu nocturn mamei, care petrecuse și ea o noapte de nesomn.

Mare mi-a fost mirarea cînd mi-a spus că, într-adevăr, și ea auzise acest zgomot familiar și se speriase. Am tot încercat să găsim o explicație dar, oricît am reflectat, sucind și răsucind întîmplarea pe toate fețele, pentru noi a rămas ceva supranatural

nepămîntesc, ce mintea noastră naturală, limitată omenește, nu ar putea pricepe niciodată.[1]

Relatarea unui bărbat sună astfel: Timp de șapte veri Sebi, argatul nostru credincios, a fost „mîna dreaptă" a răposatului meu tată. Aveam o stînă cu multe vite străine care vărau la noi la pășune, iar, pe lîngă numeroasele munci pe care le avea de făcut un cioban la munte, trebuia să ne procurăm și furajul de iarnă pentru vitele noastre proprii. Asta însemna muncă și griji de la primul cîntat al cocoșului pînă tîrziu în noapte. Iar Sebi era un argat credincios, care iubea munca, nepărîndu-i-se niciodată că se obosește prea mult. Nu-l auzeai niciodată rostind vreo vorbă de nemulțumire. Cînd noi, copiii (eram nouă), trebuia să muncim cu el, ne dădea întotdeauna sfaturi bune, fiindu-ne un exemplu în muncă. Era și un tip plăcut: ne învăța cele mai frumoase chiuituri și ne povestea multe, uneori chiar niște istorioare cu fantome și cu „vestiri ale sufletelor morților". Sebi știa cum să ne capteze atenția: îl iubeam și lucram cu plăcere sub îndrumarea lui. Prezența lui a fost un adevărat noroc pentru familia noastră, căci, în cea de-a șaptea vară, mama noastră a zăcut trei luni în pat bolnavă de moarte, iar tatei i-a intrat „viermele" într-un deget, trebuind să meargă deseori la doctor și fiind pe o perioadă mai lungă în incapacitate de muncă. Iar Sebi s-a descurcat cu noi, copiii, a avut grijă de toate și ne-a fost educator și exemplu în clipele grele. La ora mesei intra întotdeauna pe ușa din spate cu brațele pline cu lemne luate din șopron, urca scara de lemn cu pași grei, caracteristici lui, trecînd prin verandă spre bucătărie. De multe ori, deschidea repede ușa odăii și-i dădea raportul tatălui nostru bolnav.

Cînd tata s-a făcut iarăși bine și i-a putut da drumul lui Sebi ca în fiecare an de sărbătoarea tuturor sfinților, i-a mulțumit mișcat, cu lacrimi în ochi și l-a făcut să-i promită că va veni din nou în vara viitoare.

---

[1] Faptul că probabil lumina n-a fost aprinsă efectiv nu micșorează nicidecum realitatea experienței auditive.

A urmat o iarnă grea; la noi, la înălțimea de 1400 m, zăpada a ajuns de peste un metru. Tocmai terminasem într-o seară de rostit în odaie rugăciunea, cînd mama spuse: „Ia, ascultați cine vine? După pași pare a fi Sebi!" Ne-am minunat și am auzit cu toții clar pașii făcuți de saboți pe scară și apoi prin verandă spre bucătărie. Ușa odăii s-a deschis și tata a strigat: „Intră, Sebi!" N-a apărut nimeni, însă ușa din spate, care dădea afară și care stătea întotdeauna închisă iarna, era deschisă pe jumătate. Dar prin zăpada adîncă nu se vedea nici o urmă în direcția casei! „I s-o fi întîmplat ceva lui Sebi?" exclamă tata îngîndurat. Am spus pentru el cinci Tatăl nostru și ne-am dus tăcuți și abătuți la culcare.

După două zile am aflat că Sebi murise la aceeași oră în urma unei pneumonii.

Următorul exemplu este tot o amintire din copilărie: S-a întîmplat în anul 1894, cînd făceam ultimul an de școală în W. În clasă ședea în stînga mea Hans S., care fusese tocmit la Haselhof, în comuna F., unde lucra în acord.

Dragului meu prieten din copilărie Hans îi era pur și simplu imposibil să ajungă la școală la timp; sosea întotdeauna cu o întîrziere de 20 de minute; din cauza acestor întîrzieri, în consiliul profesoral s-au purtat discuții pe care nu le-am cunoscut mai în amănunt, dar care s-au soldat cu decizia ca Hans să nu mai fie primit la școala din W., trebuind să învețe la F. Hans a fost atît de marcat, încît a luat o hotărîre imediată: a sărit de pe o stîncă în rîul Saane, care curgea la poalele ei...

Dar să revin: Hans trebuia să meargă în fiecare dimineață de la Haselhof spre W., la cășărie; acolo putea să-și livreze laptele între orele 6 și 7, apoi se întorcea la Haselhof, mînca de dimineață și o pornea spre școală, fiindu-i practic imposibil să ajungă la timp.

Fără a lăsa pe cineva să observe ceva, Hans a pus capăt istoriei.

În lunea următoare ușa clasei s-a deschis exact la 7:20 și s-a închis la loc, și a continuat așa toată săptămîna. Profesorul

S. era într-o situație disperată. În săptămînile ce au urmat nu s-a mai produs nimic deosebit.

În scrisoarea unei femei se spune: În mansarda unei bătrîne case țărănești din satul nostru locuia un om singuratic, bolnăvicios. Își cîștiga existența prestînd diferite servicii pentru țărani. Cu toate că-și ruinase singur viața bînd încă din tinerețe peste măsură, îmi părea rău de el, văzîndu-l că trăiește atît de singuratic și într-o asemenea sărăcie. De aceea îl invitam în fiecare duminică la mine ca să-și ia mîncarea de prînz. Așa că mult timp a venit în fiecare duminică la prînz și și-a luat de mîncare. Deodată n-a mai apărut. S-a spus că se îmbolnăvise grav de tuberculoză și fusese dus la spital. Într-o noapte am visat că bătrînul Hodel, cum i se zicea, venea încoace. L-am văzut pe fereastra bucătăriei cum mergea pe stradă în jos. Frumos îmbrăcat în pantaloni maro, cu cămașă albă și o floricică albă la butonieră. L-am chemat pe soțul meu și i-am arătat cum se dichisise bătrînul. Deodată a părut să ne zărească și și-a fluturat prin aer castronașul în care-și lua întotdeauna mîncarea. Am pus repede mîncarea pe foc. Dar oricît am așteptat, nimeni n-a urcat scara... De dimineață stăteam de vorbă despre vis, cînd am primit vestea că Hodel își dăduse sufletul chiar în noaptea aceea.

La această întîmplare este vorba despre un *vis*. Totuși și aici se remarcă prezența cît se poate de reală a mortului, asemănător exemplului anterior. Visul este în general un mare transformator de amintiri: numai în cazuri foarte rare reproduce realitatea cu o fidelitate de imagine oglindită. Cu atît mai însemnată este trăsătura aparenței de realitate care-și găsește aici expresie.

Drept completare fie menționate două exemple, în care nu se reflectă atît apropierea morților, cît cea a unui „imperiu" în care ei se duc.

O femeie vede în vis prăbușirea surorii ei în munți. Apoi scrie: Deodată s-a lăsat o liniște profundă. Puțin după aceea am auzit un zgomot atît de puternic, de parcă cineva ar fi tras o perdea mare, avînd milioane de inele, după care am fost

orbită de o lumină indescriptibilă, inexprimabilă, pătrunzătoare, așa încît n-am mai putut privi cu ochii. Pe loc mi-a fost limpede: acum, în acest moment, sora mea iubită a fost luată dincolo, în veșnicie.

A doua zi am primit prin telefon vestea accidentului ei catastrofal...

Următoarea relatare aduce motivul „unei alte țări“: Unchiul Hans zăcea de mulți ani paralizat. Îl vizitam adesea; ultima dată însă, l-am văzut în vis:

În mijlocul unei cîmpii se află un perete făcut din fire. El nu începe nicăieri și nu se sfîrșește nicăieri. În mijlocul peretelui e o intrare, care-i și ieșire deopotrivă, iar poarta stă larg deschisă. Deodată apare unchiul Hans cu mers obosit. Fiecare pas îi produce chin, doar este paralizat. Poartă un costum maro de in și sub brațul stîng ține o umbrelă mare; unchiul Hans este un țăran din Emmental. În mîna dreaptă are un pachețel legat cu șnur care se leagănă încoace și încolo.

Aha, unchiul Hans pleacă într-o călătorie! constat eu. Ajunge la intrare. Se oprește, se întinde din toate încheieturile, se întoarce prietenos spre mine, mă salută din priviri. Apoi își continuă relaxat drumul, trece de cealaltă parte a porții. Acum arată tînăr și sănătos, mare și puternic, așa cum îl cunoscusem în copilăria mea, cînd era un țăran tînăr, robust.

Iată că unchiul Hans a plecat la drum într-un costum de duminică maro, de in!

Mă trezesc. „Unchiul Hans a murit”, îmi trece prin gînd.

Cîteva zile mai tîrziu sosește ferparul morții lui. Mama mea ia parte la înmormîntare, iar seara, la întoarcere, povestește: „L-am văzut pe unchiul Hans în sicriu. Avea un costum maro, de in; se pare că a fost costumul său de mire!”

În ambele cazuri avem numai un perete despărțitor extrem de subțire, colo o perdea, ici un „perete făcut din fire“, care separă lumea pămîntească de cea de dincolo, ceea ce indică, din punct de vedere psihologic, apropierea „incognoscibilului“, deci a inconștientului (în accepțiunea sa cea mai largă).

Prezintă interes pentru noi că și Immanuel Kant a formulat reflecții despre „apropierea“ unei „lumi de dincolo“ — el vorbea despre „lumea cealaltă“. A făcut-o în *Prelegeri despre metafizică*[1]. Kant pornește de la faptul că moartea este numai „sfîrșitul omului“, „nu sfîrșitul vieții sufletului“. Sufletul „nu moare cînd moare trupul: căci *trupul este numai forma sufletului*“. Astfel, nici nașterea nu este începutul vieții sufletului, ci numai începutul omului.[2]

El nu se îndoia de faptul că sufletele răposaților continuă să trăiască. „Conștiința simplului eu dovedește că viața nu sălășluiește în corp, ci într-un principiu anume, care este deosebit de corp; că acest principiu poate dăinui deci și fără corp, iar astfel viața lui nu este redusă, ci amplificată. *Aceasta este singura dovadă care poate fi dată a priori, care este luată din cunoaștere și din natura sufletului pe care am înțeles-o a priori.*“ El cere: „În încheierea psihologiei ar trebui abordată problema spiritelor; prin intermediul rațiunii însă nu putem înțelege referitor la ele nimic altceva decît că *astfel de spirite sînt posibile.*“

În contextul întrebării noastre despre apropierea și depărtarea sufletelor morților sau a „tărîmului“ în care se duc ele este edificator cum își imaginează Kant ființa după moarte. El scrie[3]:

„... Întrucît prin corp sufletul are o viziune senzorială a lumii corporale, el va avea, cînd va fi eliberat de intuiția senzorială a corpului, o intuiție spirituală, și asta este lumea cealaltă. Dacă ajungem pe lumea cealaltă, atunci nu ajungem în comunitatea

---

[1] *Vorlesungen über Metaphysik*, Erfurt, 1821, pp. 230, 238 și 258. Această scriere a apărut postum. Toate sublinierile sînt din text.

[2] În mod asemănător s-a pronunțat și Goethe față de Eckermann: „Nu mă îndoiesc de continuitatea dăinuirii noastre. Fiecare entelehie este o bucată de veșnicie și cei cîțiva ani în care ea este legată de corpul pămîntesc n-o îmbătrînesc.“ O concepție asemănătoare se găsește la daoiștii chinezi. Bătrînul maestru Lie Zi numea moartea „întoarcerea esenței noastre celei mai lăuntrice“, și la Ciuang Zi citim: „Viața este împrumutată. Noi o împrumutăm și astfel ne naștem“; în transformarea morții o dăm înapoi.

[3] *Ibidem*, pp. 255, 256.

altor lucruri, cum ar fi pe alte planete,... ci rămînem în această lume, dar avem o intuiție spirituală asupra a tot."

În alt loc scrie asemănător: „Așadar, despărțirea sufletului de trup constă în transformarea intuiției senzoriale în intuiție spirituală; și asta este lumea cealaltă. Lumea cealaltă nu este prin urmare un alt loc, ci doar o altă intuiție. Lumea cealaltă rămîne aceeași în ceea ce privește obiectele, ea nu diferă în ceea ce privește substanțele; numai că este intuită spiritual."

Din aceste cuvinte reiese că pentru Kant „lumea cealaltă" este aceeași cu a noastră, numai că trăită într-o altă viziune. De aici pare a reieși mai întîi o „apropiere" constantă a spiritelor morților, care nu depinde de vizibilitatea sau invizibilitatea lor.

Nu trebuie însă trecut cu vederea că expunerile lui Kant sînt deducții filozofico-psihologice și deci nu au valoarea de experiențe sau de dovezi empirice. Totuși ele sînt de un interes deosebit pentru parapsihologie, și anume nu numai referitor la teoria spiritelor morților.

S-a menționat de mai multe ori că în centrul parapsihologiei moderne stă o capacitate de percepție a omului nelegată de simțuri, care a fost constatată experimental de Rhine.[1] Prin urmare, omul posedă aceeași capacitate pe care Kant o atribuie spiritelor morților. Prin intermediul unei „intuiții spirituale" el este în stare să aibă percepții extrasenzoriale.[2] După cum a reieșit pe parcursul lucrării, inconștientul este cel care dispune de capacitatea unei „intuiții" nefundamentate pe simțuri: el „știe" astăzi ce va fi

---

[1] Percepțiile extrasenzoriale (PES).

[2] Și Goethe a făcut distincția între o percepție mijlocită prin simțuri și o „percepție spirituală" cînd, în *Poezie și Adevăr* (Partea a treia, Cartea 11) descrie strania întîlnire cu alter-ego-ul lui: (După despărțirea de Friederike)... „am pornit călare pe cărarea care ducea la Drusenheim și atunci am trăit una dintre simțirile cele mai ciudate. M-am văzut pe mine însumi, nu cu ochii adevărului, ci cu cei ai spiritului, venind din direcția opusă, pe același drum și tot călare, îmbrăcat într-o haină pe care n-o mai purtasem niciodată, sur-albăstrie, împodobită cu fir de aur. Cînd m-am scuturat din acest vis, apariția pierise. Este ciudat faptul că după opt ani de zile, ducîndu-mă s-o văd din nou pe Friederike, purtam tocmai haina pe care o văzusem în nălucire și pe care n-o alesesem cu voință, ci o îmbrăcasem din întîmplare..." (Goethe, *Poezie și adevăr. Din viața mea*, trad. de Tudor Vianu, E.P.L., București, 1967, vol. III, p. 66.)

peste mulți ani, și „știe" aici ce se întîmplă acolo. Se află dincolo de timp și spațiu. Dacă ținem seama de trăsăturile inconștientului, s-ar putea spune că sufletele morților, care dispun, după Kant, de o „intuiție spirituală", sînt suflete inconștiente care se găsesc în mediul inconștientului și „percep" prin el.[1] Iar invers ar fi — pentru a vorbi în limbajul imaginilor mitice — sufletul nemuritor din om, care posedă o știință neintermediată prin simțuri.

Din aceste interacțiuni rezultă o concepție după care, la urma urmei, inconștientul corespunde acelui *ceva* ce a fost dintotdeauna desemnat drept „lume de dincolo" sau „veșnicie" sau numit de Kant „lumea cealaltă". Noțiunea de „lume de dincolo" pune în prim-plan independența de spațiu, cea de „veșnicie", independența de timp. Imperiul psihicului ce trancende conștiința, și anume inconștientul, presupune independența față de ambele. Numai pe acela pentru care sufletul reprezintă ceva limitat și cunoscut îl va izbi înrudirea dintre noțiuni. În realitate, natura, originea și extinderea inconștientului constituie un mister, care nu este cu nimic mai prejos celui al „lumii de dincolo" și al „veșniciei". *Am fi ajuns deci la un punct la care explicația spiritelor ca fiind fenomene independente de om, ce se ivesc din „lumea de dincolo", și interpretarea lor ca fiind conținuturi ale inconștientului se suprapun.*

Pentru a răspunde la întrebarea pusă la început referitor la „apropierea" spiritelor morților, trebuie luată în considerare, din perspectivă psihologică, comuniunea lor cu și dependența lor de inconștient. Apropierea depinde în mare măsură de intensitatea cu care inconștientul se impune în fața conștiinței și face ca făpturile să devină sesizabile. După cum au arătat exemplele noastre, aparițiile vin și dispar iar, fără ca omul să fie în stare să le cheme sau să le rețină. Această autonomie le conferă un caracter numinos.

---

[1] Capacitatea sufletelor morților de percepție, postulată de Kant, presupune un eu modelat cumva care înregistrează și trăiește percepțiile. Din punctul de vedere al psihologiei inconștientului îi corespunde autonomia conținuturilor arhetipale. Ele dispun de impulsuri care sînt la fel de inaccesibile influenței omului pe cît sînt de incomprehensibile pentru mintea sa.

FENOMENE SINCRONISTICE, VISE PREVESTITOARE, PRESIMȚIRI, CLARVIZIUNI, „VESTIREA“ ETC.

Rînduirea ingenioasă

În aparenta lipsă de ordine a fenomenelor, un aspect se conturează cu toată claritatea: aparițiile spiritelor morților și fenomenele, desemnate drept „oculte“, ale viselor prevestitoare, ale presimțirilor, ale clarviziunii, ale „vestirii“ ș.a.m.d. se ivesc de cele mai multe ori în momentul sau în contextul temporal al morții. Faptul că aici nu acționează un hazard orb este dovedit și de numărul mare, menționat adesea în literatura psihologică, al unor asemenea trăiri atunci cînd avem de-a face cu un deces. Astfel, în renumita culegere a lui E. Gumey, F. Myers și F. Podmore, *Phantasms of the Living*, din care au fost deja citate cîteva exemple, se constată că marea majoritate a aparițiilor se observă în clipa morții, de parcă muribundul ar avea capacitatea să iasă din sine și să apară într-un loc îndepărtat sau în mai multe locuri îndepărtate în același timp. Cu întrebarea cum se poate explica această legătură dintre moarte și apariție se ajunge la problema centrală a fenomenelor parapsihologice. Argumentarea populară — sau mitologică — sună astfel: moartea sau muribundul produce apariția. Atunci cînd un om este pe moarte, sufletul lui are capacitatea ubicuității. El poate fi văzut în mai multe locuri. Poate și provoca diferite fenomene: să oprească mersul unui ceasomic, să deschidă o fereastră, să producă o imagine interioară, o presimțire, o viziune etc. Nu poate fi însă dovedită o legătură între moarte și evenimentele respective în sensul unei cauzalități fizice. Chiar și pentru faptul că mersul natural al acestor fenomene este, ca să zicem așa, dat peste cap. Cum poate, de exemplu,

cineva care se află aici să fie simultan și acolo? Sau cum poate cineva care deja a murit să fie văzut mergînd pe stradă sau mutînd un obiect? Se folosesc termeni ca „telepatie“ sau „cauzalitate magică“, prin care însă, în definitiv, se exprimă tot numai incapacitatea de sesizare a conexiunilor și se ocolește o explicație. Căci și „telepatie“ este numai expresia pentru un fenomen inexplicabil... și oare știm noi ce înseamnă „magic“?

De aici a pornit cercetarea lui C. G. Jung, care a desemnat un principiu nou ce vine să le completeze pe cele de timp, spațiu și cauzalitate. El îl numește „sincronicitate“[1].

Ea își găsește aplicare la toate perechile sau grupurile de evenimente care nu pot fi explicate prin cauzalitate, dar care sînt experimentate ca fiind conexe, întrucît sînt legate printr-un *sens*: are un sens faptul că în clipa morții muribundul este văzut cum apare, fără să te poți apropia de el, și la fel are și faptul că un ceasornic se oprește, un pahar se sparge sau o ușă închisă se deschide atunci cînd moare un om apropiat.[2]

---

[1] Cf. scrierea menționată de mai multe ori, *Synchronizität als ein Prinzip akausaler Zusammenhänge*, 1952; apărută mai întîi în Jung–Pauli, *Naturerkärung und Psyche*, apoi în *Gesammelte Werke VIII*. Cf. și *Theoretische Überlegungen zum Wesen des Psychischen*, 1954, în *Gesammelte Werke VIII*. Principiul explicativ al sincronicității poate fi aplicat numai atunci cînd o explicație cauzală este de neimaginat: „Oriunde ne putem cît de cît imagina în mod rațional o cauză, sincronicitatea devine o chestiune cît se poate de îndoielnică.“ (*Gesammelte Werke VIII*, p. 518). [A se vedea și nota traducătorului de la p. 16, în legătură cu termenul de sincronicitate.]

[2] Dintre evenimentele sincronistice fac parte — după cum am menționat deja — și presimțirile, visele prevestitoare, profețiile etc., despre care am scris amănunțit în decursul acestei lucrări. Și în cazul lor este vorba despre două sau mai multe șiruri cauzale independente unele de altele; acela care duce la vis sau la presimțire și celălalt care duce la evenimentul visat sau presimțit. Visul, respectiv presimțirea și evenimentul nu sînt legate între ele cauzal, ci prin sens. Ele sînt trăite ca și cum ar avea loc în aceeași clipă. De aici termenul de „sincronistic“, care trimite la simultaneitatea psihologică. (În cazul unei simultaneități fizice ar trebui vorbit despre evenimente „sincrone“ sau „sincronice“.)

Este ceva uzual ca aceste incidente și altele asemănătoare să fie considerate „semne“, iar în limbaj popular ele se numesc „vestiri“. Sufletul răposatului sau spiritul său nevăzut și-a vestit astfel — așa se spune — moartea ori și-a luat adio. Spiritul însuși sau amintirea intensă a muribundului a influențat obiectele și a produs „comportamentul“ lor nemotivat.

În fond, semnele exprimă în felul lor același lucru ca întîmplarea pe care o vestesc. Iar legătura de sens se bazează tocmai pe această apropiere lăuntrică. Ce înseamnă oare că un ceas se oprește? În moarte, omului i-a trecut „timpul“ sau i-a trecut „ceasul“. „I-a sunat ceasul“, „i-a bătut ceasul de pe urmă“ și el — după cum se spune — a intrat în eternitate; eternitate ce nu se măsoară în timp. Vechiul cîntec *Ich trage, wo ich gehe, stets eine Uhr bei mir* (*Port, oriunde mă duc, întotdeauna un ceas cu mine*) relatează despre asemănarea ceasului cu inima care și ea se va opri odată. Paharul spart este considerat în superstiție drept semn al distrugerii și sfîrșitului. Și oare nu se deschide și în moarte o ușă pînă atunci închisă?

Incidentele simple prin care moartea se „vestește“ trimit dincolo de ele însele. Ele devin simbol și în cele mai multe cazuri legătura de sens nu va fi greu de recunoscut. Mult mai dificil este însă de răspuns la întrebarea cum *ia naștere* această legătură. Aici începe enigma.

Pentru omul primitiv este clar că evenimentele legate de cel ce moare sau de mort se produc singure, prin ele însele, că ele se bazează pe „cauzalitatea magică“. Acestei concepții i se opune părerea scepticilor care ar dori să subaprecieze coincidența ingenioasă a unor evenimente nelegate între ele cauzal, considerînd-o drept „pură întîmplare“, întrucît ele nu corespund legilor naturii și ceea ce nu are voie să fie nici nu poate fi. Aceste spirite luminate uită însă că legile naturii sînt adevăruri statistice, a căror valabilitate există numai acolo unde este vorba despre mărimi macrofizice. Situațiile-limită și excepțiile sînt luate în ziua de azi în general încă mult prea puțin în considerare, și de aici rezultă o falsificare a imaginii lumii ce nu trebuie subapreciată. După cum s-a arătat deja pe larg, timpul și

spațiul au și ele parte de relativizări; atît în domeniul fizicii, cît și în cel al psihicului, și anume al inconștientului.[1] La exemplele menționate aici ale „vestirii“ și ale aparițiilor în clipa morții este vorba în primul rînd despre o *anulare a cauzalității* legată de relativizarea timpului și spațiului. Și ea este o categorie a conștiinței — Kant o considera o categorie a gîndirii — și, întrucît mersul cauzal al evenimentelor este legat de spațiu și timp, domeniul ei de acțiune se sfîrșește atunci cînd începe influența inconștientului și irumpe în viață cu legitățile proprii lui.[2] De îndată ce conștiința se diminuează sau dispare, fenomenele acauzale sau „sincronistice“ se înmulțesc.

*

Relatările despre propria experiență a unei „schimbări de scenă“ între conștiință și inconștient înaintea apariției sau în timpul desfășurării fenomenelor acauzale sînt foarte rare. Din acest motiv vor fi intercalate aici trei exemple din colecția noastră de scrisori, fără a se intra însă mai în amănunt în legătură cu întreg conținutul lor.[3]

(O tînără fusese martora prăbușirii unui parașutist. Doi ani mai tîrziu se afla cu tatăl ei în fața unui magazin cu motociclete.)

Discutam pasionați despre diferitele modele. Cînd am pornit-o iar, aud deodată vocea tatălui meu devenind tot mai slabă, ca și gălăgia traficului de altfel, și la cca 20 de metri în fața noastră ne iese în cale micuțul parașutist, cu căciula sport în carouri pusă pe cap pe o parte, cu țigara în colțul gurii, iar ochii săi strălucesc ștrengărește. Ciudat e că nu mi se pare nimic neobișnuit, căci pe moment nu mai știu că de fapt e mort. Se oprește în fața mea și nu rostește o vorbă, zîmbește doar... și dispare ca

---

[1] Cf. *infra*, p. 134 și urm.

[2] Ceva ce are loc astăzi nu poate, de exemplu, să fie provocat de altceva care va apărea abia peste trei ani. O mișcare în locul A nu poate fi produsă de o forță în locul B, fără să existe o oarecare legătură fizică.

[3] Cf. și exemplele menționate în capitolul despre alter-ego referitoare la diminuarea conștiinței, la leșin etc. condiționate de boală, ca premisă pentru trăiri extrasenzoriale.

fumul țigării lui. Brusc știu tot. Am vrut să strig și n-am putut, eram ca paralizată, *totul era în afara timpului*. Ca la un semn, zgomotul traficului s-a pornit din nou și l-am auzit pe tata întrebîndu-mă de ce mă oprisem, dacă voiam să mă dau în spectacol aici pe trotuar, în fața tuturor oamenilor sau dacă nu-mi era bine. El nu văzuse nimic. Mult timp nu i-am putut răspunde...

(O femeie avea de gînd să meargă la Dübendorf la un miting aviatic. Înainte a vrut să se mai odihnească puțin.)

Mă cuprinde brusc o stare ca de vis, *nu este nici de trezie, dar nici de somn*. Afară circulă mașinile, copilul meu merge de colo-colo prin casă. Aud totul clar. Dar deodată apare o imagine, ca într-un film. Ochii mei sînt închiși, și totuși văd... (Ea vede apoi anticipat în diferite imagini prăbușirea unui tînăr pilot.)

(O femeie tînără divorțată se gîndește cu dor la mama ei decedată.) Într-o duminică m-am dus într-o stare de cumplită deznădejde la catedrala din Hohes Amt. Erau acolo foarte mulți oameni, și totul era luminat de o grămadă de lumînări. În timpul slujbei mă atinge deodată din stînga o boare rece ca gheața[1], mi se face albastru, apoi negru în fața ochilor, după care *nu mai văd nici lumînări, nici oameni* înaintea mea sau lîngă mine, ci numai o strălucire caldă, de un roșu intens. (Apoi aude glasul răposatei ei mame.)

*

Însuși inconștientul este cel care devine vizibil și recognoscibil la fenomenele acauzale și sincronistice. Mai exact, nu ar trebui vorbit despre inconștient, ci despre conținuturile lui, arhetipurile. Acestea sînt în sine de nerecunoscut, dar devin parțial vizibile în vise, viziuni și fantezii și pot fi sesizate de către conștiință în această formă imagistică. O altă formă, ce-i drept rară, de vizualizare o constituie fenomenele sincronistice. În

[1] Despre importanța adierii reci, a „suflului rece“, a se vedea *supra*, nota de la p. 146.

ele, așa zicînd, arhetipul se reprezintă singur. El are tendința să se manifeste în evenimente paralele, și fenomenele sincronistice trebuie privite ca astfel de apariții multiple ale arhetipului. Ele sînt, s-ar putea spune, „oglindirile" lui, în timp ce arhetipul este, la rîndul său, după cum a formulat Jung, „rînduitorul", „ordonatorul" lor. În „rînduirea" evenimentelor sincronistice sînt rezumate fapte interioare și exterioare, psihice și fizice, subiective și obiective, prezente și viitoare, ca o unitate de trăire sau sens. Însuși arhetipul este cel care se manifestă în ele ca sens. Sau, cu alte cuvinte: avem de-a face cu o rînduire ingenioasă, plină de sens, care pășește în sfera recognoscibilității, o rînduire ale cărei elemente sînt „fațetele" aceluiași conținut arhetipal sau „oglindiri" ale însuși arhetipului irecognoscibil.[1]

Așa cum arhetipul nu stă numai la baza conținuturilor spirituale (imagini, reprezentări), ci ajunge pînă în sfera naturii, a corpului, și anume a instinctelor, astfel evenimentele fizice și psihice pot să reprezinte în fenomenele sincronistice simultan expresia naturii sale sau elemente ale „rînduirilor" sale.[2] În acest fel se naște impresia că și obiectele neînsuflețite ar fi antrenate în evenimentul psihic. Starea lor sau modificările lor — un ceasornic se oprește, un pahar se sparge — spun același lucru precum evenimentul arhetipal al morții. Ele îl oglindesc în simbol și identitatea simbolică le conferă caracter numinos: oamenii se înfioară și amuțesc cînd el „se vestește".

Se poate întîmpla și ca o întîlnire (cu un copil, un animal) sau vreo imagine (a unui peisaj, a unei frunze căzătoare) să reprezinte propria stare lăuntrică în modul cel mai exact, poate

---

[1] Trebuie să fim conștienți de pericolul că gîndirea obișnuită cu vechile categorii (cauzalitate, timp, spațiu) ar fi înclinată să formuleze: arhetipul *a cauzat* fenomenele! Ar fi mai bine să spunem: el *este* fenomenele.

[2] Asta se referă, de exemplu, la presimțiri, vise prevestitoare etc., la care o imagine interioară și un eveniment concret exterior sînt conectate. Pe aceeași realitate se bazează însă și toate practicile mantice: în *I Ţing* configurația tulpinilor de coada-șoricelului sau a zarurilor corespunde evenimentului lăuntric; sau în imaginile cărților, în zborul păsărilor, în măruntaiele animalelor de jertfă se citește un caracter și se descifrează un destin.

chiar să repete o imagine onirică. Și astfel de experiențe mai contemplative ale identității dintre interior și exterior lasă de obicei în urma lor un efect profund — fie în sensul mirării, fie în sensul eliberării și iluminării. Și aici devin evidente rînduirile unei realități arhetipale.

Revenind la aparițiile în momentul morții ale unor oameni cunoscuți sau prieteni, incidente despre care am discutat mai devreme, și ele pot fi privite ca fenomene sincronistice, rînduite ingenios prin arhetipul morții. Intangibilitatea apariției este cea care reprezintă simbolic moartea sau trecerea în neființă. La urma urmei aici se manifestă o știință prezentă în inconștient sau, în sens kantian: o percepere spirituală a morții. Întîmplarea conține — s-ar putea spune — elementele imagistice ale unei presimțiri, fără însă ca sensul ei să poată fi cunoscut sau transpus într-o comprehensiune conștientă. Ceea ce este exprimat plastic este gîndul nostru sau știința noastră că pe acest om nu-l mai putem atinge niciodată. Din acest motiv devine și de înțeles că în general aparițiile de spirite, mai cu seamă atunci cînd sînt recunoscute ca atare, trec drept vestitori ai morții, fie a celui care le percepe, fie a celui pe care-l reprezintă.

Legătura cu arhetipul conține răspunsul la întrebarea, pusă la început, de ce fenomenele acauzale se întețesc în perimetrul morții: moartea reprezintă o situație arhetipală de maximă numinozitate. Aici inconștientul irumpe în viață și nici un om aflat în raza acestui eveniment nu se poate sustrage forței lui. În multe cazuri nici măcar animalul. În fața acestui arhetip pălesc principiile ordonatoare ale conștiinței. Omul ajunge în crepusculul inconștientului și, astfel, ca într-o lume apropiată naturii și plină de miracole. Visele prevestitoare și premonițiile, aparițiile de fantome și spirite împresoară moartea ca „rînduiri" ale acestui arhetip puternic. Din ele face omul experiența acauzalității, a atemporalității și aspațialității inconștientului. Da, el se află în mijlocul lor și, fără a conștientiza acest lucru, poate deveni el însuși partener de joc în configurațiile ingenioase.[1]

[1] O altă aglomerare de fenomene acauzale se poate înregistra la începutul bolilor mintale (și aici are loc o irumpere a inconștientului) și de fapt în toate

*

Ar fi o greșeală să ne facem iluzii că trecem peste dificultatea pe care o reprezintă înțelegerea fenomenelor sincronistice. După cum învățarea unei limbi străine presupune și înțelegerea mentalității străine, aplicarea conceptului de sincronicitate cere înțelegerea mentalității inconștientului. Aceasta este radical diferită de cea a conștiinței. Pentru a ne-o însuși ar trebui să ne întoarcem în lumea primitivului care, cu conștiința sa vagă, crepusculară, mai trăiește, dacă ne putem exprima astfel, în inconștient, într-o lume plină de „realități magice". Ar trebui jertfit ceea ce a dezvoltat omul într-un efort milenar: gîndirea discursivă și conștiința. Dar tocmai asta nu avem voie să facem. Căci am trăi noi poate atunci miracol după miracol, dar am fi incapabili să le înțelegem sau să le conștientizăm sensul; așa că mai bine nu s-ar mai întîmpla nimic. Se pune problema de a ne cufunda în mentalitatea inconștientului fără a sacrifica însă conștiința sau a o pierde. În aceasta constă marea dificultate. Termenul de sincronicitate presupune stăpînirea gîndirii discursive, dar cere în același timp o reînvățare a gîndirii. Numai din comparația celor două modalități de gîndire se naște înțelegerea. Dificultatea „gîndirii în inconștient" constă mai cu seamă în aceea că claritatea lumii conștiinței dispare și psihologul nu poate exprima realitățile despre care este vorba aici cu ajutorul unor formule matematice asemenea fizicianului, care s-a lovit de aceeași lipsă de claritate în domeniul materiei.

---

situațiile puternic accentuate emoțional. Afectul înseamnă de fiecare dată o diminuare substanțială a conștiinței în favoarea inconștientului. O sursă frecventă a fenomenelor acauzale sînt visele, întrucît în somn conștiința este în mare măsură scoasă din circuit. În capitolele inițiale ale acestei lucrări s-a subliniat și exemplificat că „aparițiile de spirite" nu se deosebesc, în principiu, dacă sînt percepute de omul treaz sau în timpul visului de omul adormit.

Din punct de vedere psihologic nu se poate spune altceva despre fenomenele discutate, ci trebuie să se dovedească legătura lor cu arhetipul. Gîndirea se încheie aici la izvorul evenimentelor; această origine este totodată limita: arhetipul. El este irecognoscibil în sine, are o „formă de bază lipsită de claritate". El reprezintă, ce-i drept, o schemă stabilă și totuși abstractă — comparabilă rețelei cristaline de nerecunoscut în leșie —, care stă la baza evenimentelor și se manifestă în ele. Se ivește însă o nouă întrebare acum, și anume aceea a *naturii arhetipului ordonator* însuși. Nu aruncă fenomenele sincronistice o lumină asupra structurii lui? Nu rezultă din ele regularități care să permită o privire asupra naturii lui ce transcende conștiința?[1]

Primul element care ne-a făcut să tragem concluzii în cadrul psihologiei complexe asupra naturii sau existenței arhetipului au fost imaginile reținute și exprimate în vise, viziuni, mituri, religii și alte conținuturi spirituale, imagini în care acesta se manifestă. Din natura lor ubicuă și colectivă arhetipul a rezultat drept „elementul propriu-zis al spiritului"[2]. Aceasta a fost însă numai una dintre laturi; căci curînd a devenit limpede că și procesele pulsionare sau instinctive corespund unui „pattern of behavior"*, care poate fi, de asemenea, desemnat drept arhetipal. Jung spune că arhetipul reprezintă „sensul pulsiunii".

Spiritul și pulsiunea sînt, ce-i drept, antinomii. Ca elemente corespondente ele sînt însă conexe și formează acei poli care

---

[1] Jung a arătat în mod expres că la presupunerea unei realități de bază ordonatoare (a arhetipului) este vorba în fond numai despre un „mit explicativ" sau despre un model a ceva inimaginabil în sine: „Dacă vorbesc deci ocazional despre un «ordonator» este curată mitologie, căci nu am deocamdată nici un mijloc ca să merg dincolo de existența ca atare a fenomenului sincronistic." Scrisoare din 11.6.1958, în *Briefe II*, p. 190.

[2] C.G. Jung, *Theoretische Überlegungen zum Wesen des Psychischen, Gesammelte Werke VIII*, p. 236.

* Model de comportament (*n. t.*).

stau la baza dinamicii energiei psihice. Sufletul nu este numai spirit sau numai pulsiune, ci ambele, și arhetipul totalității sufletești se poate înțelege numai ca o dimensiune care le cuprinde pe amîndouă.[1]

Corespondența dintre trup și spirit ca două laturi ale unui întreg este încă relativ ușor de înțeles, dacă acesta este o unitate vie. Ea devine însă total enigmatică și depășește puterea de înțelegere a omului, dacă este vorba despre contrarii — sau corespondențe — care nu mai sînt oarecum ținute împreună prin unitatea persoanei sau totalitatea psihicului; dacă, de pildă, aspectul fizic este reprezentat prin obiecte inerte, cum a fost cazul în exemplele de „vestiri“ discutate de noi. În ele avem de-a face, după cum am încercat să arătăm, cu ivirea sau „oglindirea“ a diferite fațete ale unuia și aceluiași arhetip în evenimente paralele. Aici însă contrastul dintre procesul psihic și fizic este mult mai mare decît cel dintre spirit și pulsiune sau instinct. Căci „fațeta fizică“ a arhetipului este reprezentată de un oarecare obiect *mort*, apropiat sau îndepărtat, care se manifestă „psihic“ — de parcă ar fi „însuflețit“ de arhetip — într-un chip mai întîi complet neinteligibil.

Face parte dintre regulile cele mai simple ale procesului de cunoaștere ca opozițiile să fie cunoscute numai atunci cînd ele s-au distanțat reciproc — ca fiind „una“ și „cealaltă“ — și deci pot fi distinse între ele. Atîta timp cît sînt contaminate ele rămîn incognoscibile, de neștiut — sau, cu alte cuvinte, rămîn inconștiente. La forma de bază lipsită de claritate a arhetipului, „arhetipul în sine“, avem aparent de-a face cu un astfel de conținut „contaminat“ ce n-a intrat încă în conștiință prin imagini, acțiuni sau evenimente, care încă nu poate fi distins și deci nu este încă știut.

---

[1] Domeniul medicinei psihosomatice se bazează pe această relație. Este o întrebare la care nu s-a răspuns nici pînă astăzi — dacă la relațiile psihosomatice nu trebuie presupus un arhetip ca „ordonator“; cu alte cuvinte, dacă nu este vorba aici despre fenomene sincronistice.

În procesele sincronistice — așa trebuie conchis — ies la iveală contrastele latente (și de aceea incognoscibile) din arhetip. Aceasta se întîmplă, e-adevărat, într-un chip atît de surprinzător sau de flagrant, încît rațiunea obișnuiește să se opună în general conexiunii între evenimentele paralele. Pînă la urmă însă gîndirea obiectivă nu poate evita, pornind de la aceste fenomene, să tragă concluzia asupra naturii contrastante a arhetipului ordonator ce transcende conștiința; adică asupra unei naturi în care spirit și materie sînt „una" într-un mod deocamdată încă de neconceput. Întrucît natura arhetipului se dovedește așadar a nu fi pur psihică, Jung l-a desemnat drept „psihoid".

Concluziile teoretice ale unor realități empirice referitoare la o unire a contrariilor pe cît de neclară, pe atît de greu de înțeles, într-o sferă ce transcende conștiința, sînt de o mare importanță, pentru că aici rezultatele psihologiei moderne, în domeniul științelor naturii, coincid cu reprezentările religioase vechi ale unei „coincidentia oppositorum" numinoase. Mai cu seamă alchimiștii au fost cei care s-au străduit în fanteziile și speculațiile lor să găsească o materie care să nu fie numai materie, ci și spirit. Ei au numit-o „substanța arcan"* și au căutat s-o redea perifrastic printr-un mare număr de antinomii. După cum a dovedit C. G. Jung, în cazul asertiunilor adepților era vorba despre proiecții ale unor conținuturi inconștiente în obscuritatea materiei atunci încă necunoscute, și din comparațiile și interpretările textelor lor rezultă că substanța arcan paradoxală este inconștientul pur și simplu.

Țelul celorlalți maeștri a fost să găsească piatra, „lapis". Despre ea se spune că ar fi o materie primordială indivizibilă, de „o greutate colosală"[1], dar și o esență spirituală, deopotrivă. De aceea a fost numită și „piatra filozofală". Era „piatră și

---

* *Arcanus* (lat.) — ascuns, secret, tainic, misterios, magic (*n. t.*).

[1] A se vedea *Mysterium Coniunctionis II*, p. 276: „După cum se știe, materia este alcătuită din particule elementare extraordinar, chiar «colosal» de grele. Ele formează pietrele de construcție ale naturii... Din această perspectivă aproape pare că am avea de-a face aici cu o anticipare a marilor descoperiri fizice din veacul nostru."

nonpiatră", și alchimiștii își doreau să se transforme ei înșiși „în pietre filozofale vii". Și „Mercurius", care a jucat un rol atît de mare în fanteziile vechilor maeștri, era reprezentat într-o serie de antinomii, mai ales însă ca spirit și materie.[1] Atît „Mercurius" cît și „lapis" corespund conceptului arhetipal al *sinelui* omului, care cuprinde, la rîndul său, sfera psihică, precum și pe cea corporală a omului.

De aici lumina cade din nou asupra aparițiilor spiritelor, a căror esență am propus să fie explicată ca fiind de natură „paradoxală", adică psihică și nepsihică. Și alchimiștii cunoșteau un corp al omului care stătea, așa zicînd, între trup și spirit și pe care-l desemnau drept „corpus subtile".[2]

Atît de curenta perifrază în paradoxuri a alchimiștilor se explică prin faptul că ei încercau să exprime în fond ceva necunoscut, și anume inconștientul și legitățile sale. Afirmațiile univoce sînt deci valabile doar în cadrul spațiului luminat de conștiință. Inconștientul sau ceea ce transcende conștiința poate fi explicat satisfăcător numai prin paradoxuri. Aceeași problemă și-o pune și fizica, și anume atunci cînd vrea să explice stări transcendentale de fapt, ca, de pildă, natura luminii sau a celor mai mici particule materiale, reprezentate prin corp și undă.[3] Nicolaus Cusanus L-a redat chiar pe Dumnezeu prin perifrază ca fiind o „coincidentia oppositorum", iar conceptul chinezesc, subtil diferențiat, de *dao* este gîndit ca o coincidență a marilor contrarii ale masculinului *yang* (corespunde luminii, spiritului) și femininului *yin* (corespunde întunericului, materiei).

Incognoscibilul nu zace numai — ca „mundus archetypus" — îndărătul fenomenelor psihice, ci, după cum a evidențiat știința modernă, și îndărătul celor fizice. După James Jeans fizica trebuie să sondeze *„un strat inferior mai profund al realității*, pentru a înțelege lumea aparențelor, chiar și pentru

---

[1] Cf. C.G. Jung, *Der Geist Mercurius, Gesammelte Werke XIII*, capitolul 5, „Mercurius als Doppelnatur", p. 236 și urm.

[2] Cf. C.G. Jung, *Psychologie und Alchemie, Gesammelte Werke XII*, pp. 322–324.

[3] Cf. *Mysterium Coniunctionis II*, p. 275.

a putea prezice rezultatele experimentelor noastre".[1] Jeans face distincție între „observarea naturii" și „realitatea naturii". Numai prima poate constitui „adevăratul obiect al cercetării științifice", și niciodată „realitatea naturii" care-i rămîne necunoscută omului.[2] Acestei „realități a naturii" îi corespunde forma de bază incognoscibilă a arhetipului pe care Jung îl numește „natură pură nefalsificată".[3]

Fizica se lovise în acest fel de aceeași problemă sau de aceeași graniță ca psihologia, și anume de o sferă care se sustrage observării directe și de aceea nu poate fi exprimată decît prin antinomii. Cercetînd cu atenție nivelul actual al științei, mai ales al fizicii și al psihologiei abisale, Jung ajunge la concluzia că stratul inferior mai profund al realității, deci fundalul transcendent al fenomenului empiric, precum și inconștientul ce stă la baza conștiinței sînt eventual *una și aceeași dimensiune*.[4] Aceasta ar fi, scrie Jung, „fizică precum și psihică și de aceea nici una din două, ci mai degrabă un terț, o natură neutră, care se poate

---

[1] James Jeans, *Physik und Philosophie*, Zürich, 1952. „După cum a explicat fizica modernă, toate sistemele fizice, de la mecanica newtoniană pînă la vechea teorie cuantică, au căzut pradă erorii de a așeza pe aceeași treaptă aparențele și realitatea; ele și-au limitat atenția... (asupra aparenței) și nici măcar nu s-au gîndit la realitatea mai adîncă de dincolo de aceasta. Noua teorie cuantică a arătat că trebuie să sondăm un strat inferior mai profund al realității, pentru a înțelege lumea aparențelor, chiar și pentru a putea prezice rezultatele experimentelor noastre."

[2] *Ibidem*: „Căci fiecare model mecanic sau imagine trebuie să prezinte lucrurile ca întîmplîndu-se în spațiu și timp, în vreme ce mai nou a devenit perfect limpede că fenomenele propriu-zis ultime ale naturii nici nu pot avea loc, nici nu pot fi reprezentate în spațiu și timp. Deci o înțelegere a fenomenelor ultime ale naturii se află pentru totdeauna în afara accesibilității noastre; nu vom fi niciodată capabili — nici măcar în imaginație — să deschidem carcasa ceasului nostru și să examinăm cum se învîrt rotițele. Adevăratul obiect al cercetării științifice nu poate fi niciodată realitatea naturii, ci doar observarea de către noi a naturii."

[3] *Theoretische Überlegungen, Gesammelte Werke VIII*, p. 240.

[4] Cf. și *Mysterium Coniunctionis II*, p. 317: Fizica și psihologia complexă „ajung la constatări care pot fi explicate numai prin antinomii și dezvoltă concepte ciudat de analoage în mai mult decît o privință. Dacă această dezvoltare s-ar reliefa și mai puternic în viitor, atunci ipoteza unei unități a obiectului ambelor direcții de cercetare ar cîștiga în verosimilitate."

înțelege cel mult tangențial, deoarece este transcendentă în esență". Acest „terț" a fost denumit de alchimiști în intuițiile lor adesea cuprinzătoare drept „simplul", „unul" sau „unus mundus". „Unul" participă în același mod la lumea fizică și la cea psihică. A fost numit și o „substantia coelestis", o substanță celestă, prin care era sugerată natura transcendentală a acestui principiu.[1] În acest context, esența arhetipurilor s-ar transpune imagistic eventual considerîndu-le drept „soli" ai fundalului psihofizic transcendental; căci ele mijlocesc o fărîmă a acelei lumi intangibile.

Fenomenele sincronistice la care revenim acum stau între conștiință și inconștient, între lumea de aici și „fundalul psihofizic transcendental". Conștiința și mundanul reprezintă, am putea spune, o desfășurare a tot ceea ce trebuie gîndit ca fiind contaminat în acel fundal. După cum am văzut deja, atemporalitatea se etalează în „înainte", „acum" și „apoi" temporali, aspațialitatea în „aici" și „acolo" spațiali, iar unitatea psihofizică inimaginabilă apare aici ca trup și spirit.[2]

În fenomenele sincronistice, cu contopirile lor stranii de timp, spațiu, obiecte, mai este vizibil și experimentabil ceva din unitatea transcendentală primordială — și de aceea ele aduc cu sine și izul miraculosului. Dimensiunile unite în „unul" încă nu sînt complet separate; ele nu sînt încă total dizolvate în risipirea caracteristică timpului și spațiului nostru, ci elementul psihic și cel fizic vorbesc aceeași limbă: ele exprimă arhetipul, și ceea ce le leagă este — în mod uimitor și straniu — sensul!

Evul Mediu era impresionat de o „simpatie a lucrurilor", adică de o „corespondență" de fundal și o relație de sens a conținuturilor lumii. Într-un mod nereflectat el era astfel în pragul

---

[1] Cele mai profunde intuiții referitoare la „unul" transcendent îi aparțin filozofului naturii și medicului Gerardus Dorneus, care a trăit în secolul al XVI-lea. A fost unul dintre gînditorii cei mai de seamă printre alchimiști, iar Jung a acordat o atenție deosebită textelor lui. Dar „substantia coelestis" este cu mult mai veche. Albertus Magnus a redat-o perifrastic printr-o serie de antinomii deja cu trei sute de ani înainte de Dorneus. El a numit-o „veritas occulta".

[2] Ipoteza, pe care o susțin, a valabilității egal îndreptățite a teoriei „spiritiste" și a celei „animiste" a apariției spiritelor își află justificarea pornind de aici.

unui adevăr de care omul modern trebuie să se apropie din nou cu greutate și efort prin cunoștințele și răspunderea gîndirii științifice. Principiul sincronicității precum și cunoștințele din domeniul fizicii atomice sînt pietre de hotar pe acest drum lung.

Exemple

Pentru a face expunerile teoretice mai clare vom cita în continuare cîteva exemple din colecția de scrisori. Mai precis: cîteva întîmplări vor fi privite din această perspectivă; căci aproape la toate evenimentele relatate în scrisori s-ar putea dovedi o sincronicitate sau un arhetip ca factor formator.[1] Relatările despre anunțarea morții printr-un ceas care se oprește, prin deschiderea nejustificată a unei uși, a unei ferestre, prin spargerea unui pahar, căderea unui tablou sau un zgomot inexplicabil — un ciocănit, o gălăgie, un scîrțîit — ar putea umple ele singure un volum întreg. La fel de dese sînt relatările aparițiilor de spirite care vestesc moartea sau nenorocirea, fie pentru cel care le zărește, fie pentru cel a cărui făptură o reprezintă; ca să nu mai vorbim despre numărul de relatări ale unor presimțiri, vise sau semne prevestitoare. Astfel, exemplele selectate se limitează la cîteva cazuri concludente pentru problema care ne interesează pe noi.

Prima scrisoare citată a fost aleasă întrucît arată că pentru cel ce știe în mod inconștient *spațiul nu joacă nici un rol*: fiul din Africa „știe" de tatăl lui din Elveția în clipa în care acesta se află în fața morții. Scrisoarea este interesantă și datorită unor indicații referitoare la fetișuri africane.

Reîntors în Africa, nu i-am mai scris bătrînului meu tată în Elveția la fel de des ca înainte. Ca inspector la o agenție a unei societăți comerciale în străinătate și achizitor de produse, eram mereu cîte trei săptămîni pe drum, iar în a patra îmi întocmeam

[1] Vom mai reveni asupra excepțiilor.

în scris rapoartele. Motiv pentru care scrisorile către ai mei deveneau nu numai tot mai scurte, ci și tot mai rare.

Într-o seară ședeam, la 4 000 km de casă, pe patul meu de campanie într-o colibă dintr-un sat izolat, de fetișiști, din Guineea franceză și tocmai voiam să-mi scot pantofii. Între timp un negru scutura ceva mai mult decît necesar salteaua murdară, din frunze, a patului de fier proaspăt meșterit pe care, din rațiuni de curățenie, nu intenționam să-l folosesc. După plecarea lui am inspectat locul și am găsit dedesubt, la capul patului, o hîrtie împăturită de mai multe ori, mîzgălită cu litere arabe. O amuletă a băștinașilor, dar ca protecție împotriva cui?

Dormisem prost în noaptea precedentă și încercam să recuperez în timpul zilei, pe banca iolei, orele pierdute. Zadarnic. Chiar dacă scriam acasă mai rar ca înainte, mă gîndeam adesea la ai mei. Acum gîndul mă ducea mai ales la tata. Îmi aminteam tot timpul de el. De statura lui distinsă în palton, cu căciula din blană de castor pe cap. L-am văzut plastic și clar așteptînd poștașul înaintea porții, sporovăind, cu o figură serioasă, cu trecătorii și vecinii și dînd mîna cu cîte cineva, mergînd pe stradă pînă la gară, cercetînd din priviri trenurile care soseau și dînd decepționat din umeri.

Deodată, în spatele lui a apărut și veșnicul său însoțitor, un cîine șpiț, mic și negru, ducîndu-i bastonul. Erau mereu aceleași scene care se derulau în fața ochiului meu interior și care pur și simplu nu puteau fi înlăturate. De dormit nu puteam dormi, ci doar am ațipit, pînă ce scîrțîitul pietrișului m-a făcut să tresar.

Eu trebuia să obțin aici semnătura căpeteniei satului pe documentul de recunoaștere a unei datorii și, fiind tîrziu în noapte, amînasem formalitățile pentru dimineața următoare.

Am zăvorît ușa pe dinăuntru, pușca încărcată am sprijinit-o de peretele de vizavi, în nișa din spatele stîlpului ușii, am tras cu grijă plasa de țînțari și am stins lumina. Deși eram obosit și tracasat, nu-mi găseam somnul. Filmul de după-amiază se derula în continuare cu aceleași scene și aceeași succesiune de imagini. M-am străduit cît am putut să mă desprind de ele, concentrîndu-mă asupra unor probleme de serviciu. Ceea ce mi-a reușit la fel de puțin cum ar izbuti un om aflat la cinematograf

să oprească pur și simplu din sala de spectacol un film ce nu-i place. Imaginile au devenit ceva mai estompate și mai puțin plastice, ca și cum ar fi scăzut iluminația. Aceste repetări permanente îmi provocau remușcări, mă țineau treaz, forfoteau în căpățîna mea ca gîndacii într-o cutie de pîine. Îmi făceam reproșuri serioase că nu-i scriam tatei mai des și efectiv nu puteam pricepe ce căuta la gară la fiecare tren care sosea, o dată ce știa că următorul meu concediu era abia în anul viitor. Probabil că după aceea am adormit totuși.

Deodată m-a trezit o împușcătură foarte apropiată. Buimac de somn m-am încurcat în plasa de țînțari, am aprins un chibrit, am fost cît pe ce să dau foc plasei și am descoperit spre mirarea mea pușca pe jos și, o palmă mai sus, urmele de alice în peretele de lut. Ceasul meu de mînă arăta ora două noaptea. Ușa tot mai era ferecată. Satul era cufundat în tăcere. Posibil ca pereții de lut și acoperișul colibei să fi amortizat zgomotul înspre exterior. M-am gîndit la amuletă, crezînd că ei îi datoram că acoperișul nu-mi căzuse în cap. Fiind liniște în jur, am adormit din nou.

Dimineața am rezolvat treaba cu recunoașterea datoriei și am rugat să mi se explice mîzgălelile. A, nimic special! a sunat răspunsul. Numai un leac ca să nu ți se întîmple în noaptea asta nimic neplăcut. Apoi am plecat cu însoțitorii mei acasă și am uitat de orele agitate pînă cînd — șase săptămîni mai tîrziu — a ajuns cu întîrziere la mine scrisoarea cu chenar negru conținînd ferparul mortuar al tatei.

Am luat actul de recunoaștere a datoriei și am comparat data cu cea a zilei morții. Era aceeași. Această „coincidență" stranie m-a pus pe gînduri, dar nu puteam vorbi cu nimeni despre ea. Nici măcar cu băștinașii, deși aceștia trebuiau să fie de fapt specialiști datorită religiei lor, animismul cu cultul străbunilor, și fetișurilor, prin care comunicau cu morții lor. N-am scris acasă nimic despre acest incident, păstrîndu-l pentru mine.

Mai tîrziu am vorbit cu sora mea, care se ocupase de gospodăria tatei, despre împrejurările mai precise ale morții lui. Mi-a spus: „Deși tata știa exact că te întorci acasă abia anul ăsta, vorbea totuși cu cîteva zile înainte să moară ca și cum

întoarcerea ta ar fi fost iminentă și nu ne lăsa să-l contrazicem. Așa a fost și în ziua precedentă nopții în care a murit. Aștepta în poartă venirea poștașului, i-a ieșit în stradă în întîmpinare, a studiat sosirea trenurilor din Basel, Berna și Neuenburg și a devenit tot mai agitat. La un moment dat a șoptit decepționat, întorcîndu-se de la gară: «Nu pot să-nțeleg de ce nu sosește odată. Eram atît de sigur.» În nenumăratele lui drumuri spre gară vorbea nu numai cu cunoscuții și vecinii, ci și cu persoane complet străine și le strîngea mîna, ca și cum și-ar fi luat rămas bun înainte de a pleca într-o călătorie lungă. De obicei, toate aceste manifestări îi erau străine. Cînd s-a întors spre miezul nopții de la ultimele trenuri, tot însoțit de cățelul său care-i ducea bastonul, și-a atîrnat oftînd decepționat paltonul în dulap și și-a pus căciula din blană de castor în cui.

Dimineața, cînd am vrut să-i aduc micul dejun, ușa camerei nu s-a putut deschide decît de-o palmă. Corpul deja rigid al tatei zăcea în pijama, cu picioarele spre ușă, în fața patului. A trebuit scoasă din țîțîni, pentru a face loc medicului să intre. Se pare că moartea survenise pe la ora două ca urmare a unui stop cardiac."

Guineea franceză și Elveția se află pe aceeași longitudine și au aceeași oră.

Pușca ce se declanșează singură nu poate fi raportată la moartea tatălui sau la gîndurile sale în sensul unei cauzalități, ci acest lucru neobișnuit se petrece tocmai în clipa semnificativă. La început pare ca o coincidență, dar ulterior se dovedește a fi un element al rînduirii ingenioase. „Es eignet sich, es zeigt sich an."*

Băștinașii au un cu totul alt acces la inconștient decît albul care are o conștiință puternică; de aceea există printre ei adesea oameni cu o știință „instinctivă" a viitorului.[1]

---

* *Ne-apar vedenii, semne, premoniții!* Goethe, *Faust II*, actul V, „Miez de noapte", versul 11417, trad. de Șt. Aug. Doinaș, Editura Univers, București, 1983 (*n. t.*).

[1] Ne va preocupa ulterior faptul că se pare că și animalele „știu" ceea ce se va petrece în viitor.

Urmează un alt exemplu pentru faptul că în clipa morții o viziune lăuntrică indică fenomenul îndepărtat în spațiu: Doresc să precizez pentru început că nu sînt un fantast; din contră, trec în societate, și mai ales în cercul familial, drept un model de om realist, care calculează totul la rece, care vrea, asemenea apostolului Toma, ca un lucru să fie evident pentru ca să-l poată crede. Incidentul care mi-a zdruncinat atitudinea de consecventă respingere a tot ce însemnau aparițiile de spirite, vocile, vedeniile, visele prevestitoare etc. ne duce înapoi în anul 1939, în timpul războiului.

Făceam de gardă în regiunea Lenzerheide. Lîngă mine pusese și camaradul meu de serviciu, Jäck, arma pe umăr. Era o seară de septembrie înstelată. Îmi amintesc încă exact cum am văzut zburînd o stea căzătoare și cum, în același timp, gîndurile mele s-au îndreptat spre anii tinereții mele. Am văzut ferma montană a unchiului meu Sepp în Gotschna, o fermă drăguță, izolată, situată la cîteva ore distanță de sat. O numeam întotdeauna „raiul pe Pămînt" și, după părerea mea, nu fără motiv. Căci, atunci cînd ieșeam dis-de-dimineață în fața casei în vacanța mea de toamnă, căprioarele se răcoreau totdeauna adăpîndu-se din izvorul ce susura; din cînd în cînd vedeam și cîte un cerb. De acolo te delecta o priveliște minunată asupra Rätikonului și a stînei învăluite în legende a primatului* de Chur. Ei bine, în seara aceasta am zărit brusc din nou în fața mea această mică fermă atît de drăgălașă. Am văzut cum unchiul Sepp tocmai mulgea bătrîna vacă năbădăioasă „Mutsch", cum își prepara apoi din laptele cald într-o oală simplă bucata de brînză grasă, mare cît pumnul, cum își mai spărgea apoi ceva lemne de pin pentru focul de dimineață. Am văzut toate acestea aproape plastic înaintea mea, așa că am observat și exact cum unchiul Sepp a adormit în fața vrafului de lemne tăiate. Eram atît de agitat, încît i-am strigat prietenului meu Jäck: „Jäck, unchiul meu din Gotschna a murit acum; bine c-a mai apucat

---

* Cel mai înalt grad în vechea ierarhie a bisericii ortodoxe și catolice (*n. t.*).

să mulgă vacile. A fost un om bun. Dacă există Cerul, atunci va mulge acolo deja mîine dimineață niște vaci mai frumoase." Jäck m-a privit cu milă și m-a tachinat: „Deci și pe tine te-a apucat în cele din urmă. Nu-i nimic, fii liniștit, îți trece ție; într-un sfert de oră ne vine schimbul și atunci o să ne aducă Miggeli un litru de vin pe care or să-l plătească ucenicii noștri din Zugerjassen." Cu asta, el a terminat-o cu vedenia mea, eu însă nu. Eram destul de absent, așa că nu m-am putut concentra deloc la jocul de cărți, cum făceam de obicei. În orice caz, Jäck nu a fost mulțumit în seara aceea de partenerul său de joc.

La trei seri după acest incident m-a chemat comandantul companiei la el și mi-a dat o telegramă de la mama, care spunea: „Decedat unchiul Sepp vineri, înmormîntarea mîine ora 10." N-am fost deloc surprins, ci am primit vestea relaxat, căci eu trecusem deja prin ceea ce trece fiecare om, mai mult sau mai puțin dramatic, la moartea cuiva drag. Am avut permisie pentru a participa la înmormîntare. Am aflat apoi din sat că unchiul Sepp murise cu patru zile înainte, seara pe la orele 7–8, în urma unui stop cardiac. Vacile erau mulse, brînza gata scursă și lemnele de foc pentru a doua zi tăiate și stivuite, iar vitele înnoptaseră din fericire pe pășune, căci dacă ar fi fost închise în grajd ar fi murit de foame. Fiul lui venise duminică să vadă ce-i cu el, pentru că unchiul Sepp nu coborîse în sat, așa cum stabiliseră, și îl găsise mort lîngă vraful de lemne.

Pînă de curînd n-am discutat cu nimeni despre această apariție. Nu m-am trădat nici la înmormîntarea dragului meu unchi. Căci țăranii munteni mai cred și astăzi atît de tare în demoni, încît m-am ferit să explic această vedenie. Cît de ușor ar fi putut niște oameni răuvoitori sau prea sensibili să-i atribuie unchiului meu și în mormînt capacități oculte sau să-l facă răspunzător pentru cine știe ce alte fenomene naturale și nenorociri în casă și împrejurimi.

Este interesant că acest om deduce fără să șovăie din experiența lui vizionară că-i vorba despre moartea unchiului său — un semn că în popor este încă vie o cunoaștere nereflectată a unor astfel de relații.

O trăire ciudată evocă și următoarea scrisoare în care cutremurul ce a avut loc în Algeria în vara lui 1954 este „auzit" aici și exprimat simbolic într-o prăbușire „întîmplătoare" a caselor din cărți de joc construite de copii.

Într-o noapte ne-a trezit mezina noastră în vîrstă de șase ani. „Mami", s-a auzit din camera copiilor glasul ei înfricoșat, „mami, aud ceva!" Soția mea n-a auzit-o. Tiptil, fără a aprinde lumina, m-am dus la patul copilului și l-am liniștit. Nici nu m-am întors bine în pat, că a strigat din nou: „Tati, aud ceva!" Acum trebuie să fi strigat ceva mai tare, întrucît s-a trezit și soția mea. M-am dus din nou în camera copiilor, aprinzînd de data aceasta lumina. De abia m-am așezat pe scaun lîngă patul copilului, cînd am auzit și noi foarte clar. Soția mea, băiatul meu de nouă ani, care se ridicase în capul oaselor, încă buimac de somn, și cu mine. Era ca o rostogolire ce părea că vine de jos. Se percepea atît de clar, că ni se părea tuturor că trecea un tren de marfă pe o cîmpie. Apoi — liniște. Am intrat în odaie ca să văd cît e ceasul, de abia trecuse de miezul nopții. În curentul produs de ușa deschisă, s-au prăbușit casele din cărți de joc puse de cea mică pe masă. Înainte de a pleca a doua zi la lucru, am auzit la radio că pe la miezul nopții un cutremur cumplit distrusese în Algeria un oraș.

Nu se poate stabili dacă aici uruitul subteran, așa cum se aude într-adevăr la cutremur, este un zgomot intern, unul real indefinit sau altceva. Nici nu-i asta ceea ce contează. Important este că aici „se anunță" ceva, aflat în conexiune cu catastrofa îndepărtată, într-o rînduire ingenioasă. Să ne amintim că există oameni care simt cutremure îndepărtate ca printr-un fel de extrem de fină „sensibilitate la schimbarea vremii". Este cunoscut faptul că Goethe „a știut" din Weimar de cutremurul despre care s-a aflat din Messina abia cîteva zile mai tîrziu.[1]

Adesea, lucrurile sau întîmplările din care pot fi descifrate nenorociri concomitente sau viitoare sînt izbitoare dintr-un

---

[1] *Goethes Gespräche mit Eckermann (Convorbirile lui Goethe cu Eckermann)*, Inselverlag, p. 73 și urm.

anume motiv. Ele nu corespund comportamentului uzual: un animal sau chiar o plantă nu se comportă ca de obicei sau ca toate celelalte. Iese din cotidian — și iată instalată o tainică neliniște; un văl se așază asupra conștiinței și aceasta „știe" ceea ce este îndepărtat și viitor. Să auzim cîteva exemple:

Timp de aproape zece ani a locuit în familia noastră un tînăr muncitor care era în serviciul tatălui meu. Curînd după ce-și terminase ucenicia venise la noi și se integrase bine în cercul familiei noastre. Fratele meu, care era aproape de vîrsta lui, și cu mine, care eram încă în școala primară, îl iubeam ca pe un frate mai mare. De Crăciun ne dăruia jucării și ustensile folositoare, la care altfel nu puteam decît să visăm, mașini cu abur, truse de desen, de chimie etc. Drept recompensă îi curățam din cînd în cînd bicicleta sau îi făceam mici comisioane.

În mijlocul verii s-a îmbolnăvit. Cîteva zile l-a vizitat medicul la noi acasă, dar curînd n-a mai vrut să poarte singur răspunderea. Am fost nevoiți, împotriva dorinței noastre, să-l internăm în spital; asta nu ne-a plăcut deloc fratelui meu și mie, căci atunci cînd el nu era cu noi lipsea un personaj principal. La puține zile am aflat că pacientul nostru are deja voie să se dea jos din pat, ceea ce ne-a făcut pe toți să respirăm ușurați.

Într-o dimineață, foarte devreme, bunica noastră, care locuia și ea cu noi și era de obicei prima care descuia casa și vedea dacă totul era în regulă, s-a întors grăbită în casă, cu o mină îngrijorată și ne-a spus ce constatase cu groază.

Vița de vie din spatele casei a dat două vlăstare albe, ceea ce înseamnă nenorocire dacă există cineva bolnav, a început ea să povestească, la care familia a izbucnit într-un rîs batjocoritor. Poate că am fi crezut-o cît de cît dacă rapoartele de la spital ar fi fost rele, însă așa nu ne așteptam decît la vești bune. N-aș fi crezut niciodată că experiența bunicii noastre nu va da greș, căci încă în aceeași zi prietenul nostru de neuitat a închis ochii pentru totdeauna. La scurt timp după cumplita veste telefonică mama mea a observat că ceasul mare din cameră se oprise, deși greutățile coborîseră abia la jumătate. Ceasul meu de mînă, pe care aveam voie să-l port numai duminica, dar pe

care l-am scos întîmplător din sertar, a făcut și el la fel; ambele arătau aceeași oră, indicată de spital drept ora decesului. Coincidență, veți spune... Poate!

Într-un capitol de la începutul cărții s-a putut dovedi că albul chiar simbolizează moartea, iar astfel se realizează o legătură de sens între lăstarii albi considerați ceva neobișnuit și moartea prietenului.

Se relatează adesea despre coincidența dintre ofilirea unei plante și moartea unui om. Următorul exemplu sună astfel: Cînd sora mea de nouă ani s-a îmbolnăvit tot mai grav, nemaiputînd părăsi patul, o vecină i-a dăruit un ghiveci cu niște canele de interior. Sora mea a murit apoi pe 3 august, iar floarea a început de îndată să se usuce, ofilindu-se complet în cîteva zile.

Paralelismul dintre om și plantă își găsește expresia mai cu seamă în legendele larg răspîndite despre „arborele vieții" și obiceiurile legate de el: este cunoscută tradiția ca la nașterea cuiva să se planteze un pom despre care se zice că viața lui și sănătatea lui sînt legate de viața și sănătatea copilului și mai tîrziu ale adultului. Pomul devine imaginea dezvoltării personalității omului și nu arareori se ajunge la o identificare între cei doi: pomul este resimțit ca un fel de al doilea eu. O astfel de relație profundă joacă un rol și în nenumărate basme și texte alchimice.[1] Așa devine explicabil că planta ce se veștejește sau pomul ce se usucă îl reprezintă simbolic pe omul muribund și de aceea pot juca în anumite împrejurări un rol de „vestitor" asemănător ceasului care se oprește sau ferestrei care se deschide.

În ultimă instanță aceste relații duc la problemele dificile ale *vrăjitoriei* și *magiei*, care pot fi însă numai atinse în cadrul acestei scrieri: există o vrăjitorie, cunoscută din vechime, de a răni arborele cu care un om se simte identic, adică „arborele

[1] A se vedea C. G. Jung, *Der Philosophische Baum (Arborele filozofic)*, mai cu seamă capitolul „Der Baum als Mensch" ("Arborele ca om"), *Gesammelte Werke XIII*, p. 364 și urm.

vieții“ lui, introducînd de exemplu cuie în el. Atunci respectivul, așa se spune, trebuie să se îmbolnăvească sau chiar să moară. În acest caz și în altele asemănătoare este de o importanță decisivă ca astfel de „acțiuni vrăjitorești“ să nu fie executate niciodată cu sînge rece, căci numai un *afect negativ* puternic este în stare să facă o asemenea încercare „magică“ de omor. Albertus Magnus (1193–1280) știa deja despre rolul hotărîtor al afectului sau al emoției în magie. El scrie[1]: „Am găsit (*scil.*: referitor la magie) o expunere edificatoare în cartea a șasea despre științele naturii a lui Avicenna[2] că sufletul omenesc are o anumită forță de a modifica lucrurile, iar celelalte lucruri îi sînt subordonate; și anume atunci cînd el este sfîșiat de un exces de dragoste sau ură sau ceva asemănător. Deci atunci cînd sufletul unui om ajunge într-un exces de patimă, oricare ar fi aceasta, se poate constata experimental că omul leagă lucrurile (magic) și le transformă tocmai în direcția spre care tinde el...“

Din punct de vedere psihologic fiecare afect înseamnă, după cum am menționat deja, o irumpere a inconștientului care poate aduce cu sine fenomene acauzale. În exemplul dat de noi este arhetipul morții sau al omorîrii, iar ca „oglindiri“ ale sale pot fi privite evenimentele paralele — rănirea copacului și îmbolnăvirea omului.[3]

---

[1] *De mirabilis mundi.* Incunabul al Bibliotecii Centrale din Zürich, fără dată. Iau citatul din scrierea lui C.G. Jung despre sincronicitate, *Gesammelte Werke VIII*, p. 507 și urm.

[2] Numit și Ibn-Sina. Filozof arab și medic din Buhara. 980–1037 d. Cr.

[3] Într-un mod ininteligibil pentru știință vracii sau vrăjitorii au capacitatea să se înalțe sau cufunde, la comanda altora, într-o astfel de emoție, încît conștiința lor se stinge și pot surveni fenomene sincronistice. Magia adevărată s-ar baza deci pe o constelație a inconștientului, respectiv a arhetipului, produsă intenționat. (Pe o astfel de constelație a inconștientului produsă intenționat s-au bazat și fenomenele desemnate ca „dedublare“ ale mediului M. Bouissou, despre care a fost vorba mai sus.)

Spre a ilustra acțiunea afectului să ne mai amintim o dată de întîlnirea lui Goethe cu dublul său. Aceasta a avut loc într-o stare de puternică răscolire interioară — după despărțirea de Friederike. O dată cu afectul se produsese irumperea inconștientului și Goethe a văzut sau a trăit clipa viitoare a întoarcerii lui la Sesenheim.

La asta se adaugă — după cum am arătat deja — că în multe cazuri omul și „arborele său" sînt legați între ei prin identificare. Ei trăiesc, ca să zicem așa, în același mediu al inconștientului, și ceea ce i se întîmplă unuia se produce și la celălalt. De aceea procesul paralel rănirii pomului are loc asupra lui și nu asupra unui alt ins oarecare. Cum în inconștient timp și spațiu se relativizează și se „atrofiază" pînă la atemporalitate și aspațialitate, pot să se contopească într-o unitate și omul cu obiectul, cu condiția ca ambii să fie legați în inconștient și prin conștiință. Pe o astfel de stare inconștientă de contopire în unul se bazează și faptul observat adesea că mamele „știu" ce i se întîmplă copilului lor, chiar dacă acesta nu este în apropierea lor.[1] Mamă și copil alcătuiesc o unitate vitală. Ceea ce apare în conștiință ca două sau mai multe evenimente paralele este în inconștient numai un singur tot, și anume acela al unui singur arhetip.

Despre urmările afectului ne dă lămuriri și următorul exemplu din colecția noastră: Era o zi splendidă de iunie, soarele strălucea, fratele meu mai mare și cu mine ne duseserăm voioși pe cîmp. Fînul zăcea răspîndit pe suprafața mare a cîmpului. Mi-am suflecat mînecile cămășii, am apucat furca și am început să adun fînul.

Spre prînz a apărut tatăl meu, un țăran vînjos, ars de soare. Ne-a adus o mîncare gustoasă. Dar curînd am auzit iarăși: «Așa, băiete, acu' la treabă!» Spre ghinionul meu, în ziua aceea toate mi-au mers pe dos. Tata mă certa că-s neascultător, că-s prea comod în toate, că nu se puteau baza pe mine în nici o privință, dar cînd era vorba de pozne eram primul. Mi s-a părut nedrept și m-am simțit jignit. Cînd tata mi-a administrat cu mîna lui puternică și cîteva la spate, mînia mi s-a amplificat la maxim. Nemaiputîndu-mi stăpîni furia, i-am strigat: „Bate-mă tu cît vrei, că tot o să mori pe 11 septembrie!"

---

[1] Lévy-Bruhl a găsit pentru acest tip de unire inconștientă și „magică" expresia adecvată de „participation mystique", care este contestată pe nedrept în ultimul timp de antropologi.

Tata mi-a dat drumul, m-a privit îndelung, mie mi s-a făcut frică în tăcerea apăsătoare care se lăsase, așa că am fugit în odaia mea. Curînd am adormit, în ciuda celor întîmplate.

11 septembrie, o zi mohorîtă. Mergeam încet pe strada pietruită spre școală. În ora a doua învățătorul a fost chemat la telefon. S-a întors în clasă palid și tulburat. După ce și-a mai revenit, m-a chemat în față. Mi-a explicat că trebuia să plec repede acasă, că tatăl meu pățise ceva.

M-am repezit acasă, dar prea tîrziu, căci tata murise de inimă! Cu groază mi-am amintit de ziua în care îi aruncasem tatei aceste vorbe în cap: „Bate-mă tu cît vrei, că tot o să mori pe 11 septembrie!"

Aici este vorba despre un fenomen pur sincronistic. Afectul a dus la un „abaissement"* al conștiinței, momentul de timp se extinde, ca să zicem așa, pînă în viitor și îi dezvăluie conținuturile.

*

În continuare ne reîntoarcem la exemplele în care *comportamentul neobișnuit*, de pildă al unei plante sau al unui animal, devine semn vestitor. Însă în anumite împrejurări și lucrurile inerte pot dovedi un comportament neobișnuit. În următoarea relatare pîlpîirea ciudată a flăcării unei lămpi cu gaz „vestește" un eveniment tragic ce se desfășoară simultan.

Totul s-a petrecut demult. Eram pe-atunci elevă de școală primară, dar poate că tocmai de aceea mi-a lăsat o impresie atît de persistentă.

Era o seară relativ rece, spre Anul Nou; noi ședeam pe bancheta din fața sobei; în timp ce mama cosea la lumina lămpii cu gaz, eu îmi făceam lecțiile. Tata era încă în grajd, dar curînd l-am auzit venind; spre mirarea noastră a apărut cu un țăran tînăr din satul vecin. Acesta, văzînd că mai era încă lumină în grajd, se îndreptase spre ferma noastră, ca să se încălzească dar și ca să-l consolăm puțin, căci astăzi trebuise să-și interneze

* Diminuare (*n. t.*).

în spital soția care aștepta primul copil; nu totul părea a fi în ordine. Am fost trimisă în bucătărie să fac cafea; cînd am revenit, discuția luase o altă întorsătură. Tînărul și-a băut cafeaua și s-a mai vorbit despre una-alta. Cînd a vrut să-și ia rămas bun, flacăra lămpii cu gaz a început deodată să pîlpîie — fără nici cel mai mic curent în odaie.

Am văzut toți cum vîlvătaia s-a desprins și a rămas ca agățată în aer, mare și tremurătoare. O flăcăruie a dansat ca un fulg de zăpadă în jurul ei, apoi s-a desprins complet de ea, ca să se stingă. Mîna tatei tremura cînd a aprins lumina din nou. Tînărul pălise și a părăsit încăperea fără să scoată un sunet. A doua zi am aflat că soția lui murise la nașterea unui băiat care murise însă și el curînd după aceea.

*

Adesea, animalele sînt acelea care ies în evidență prin comportamentul lor și vestesc o întîmplare. În scrisorile noastre e vorba în general de *păsări*. Ceea ce nu este cu siguranță o coincidență: păsările simbolizează gînduri sau intuiții. La care se adaugă faptul că între pasăre și suflet a existat dintotdeauna o legătură simbolică.[1] După miturile babiloniene, sufletele poartă un „penaj“, iar la egipteni sufletul dublului omului, Ba, este închipuit și ca pasăre.

Sînt vreo 20 de ani de cînd lucram ca muncitor la o clădire care se construia aici, în Basel.

Într-o dimineață clară și umedă de noiembrie, am ajuns în clădire. În fața intrării mi-a zburat pe umărul drept un porumbel ud leoarcă. M-am gîndit că i-o fi foame, l-am luat în mînă și m-am dus cu el la cel mai apropiat magazin; i-am dat cîteva grăunțe, dar n-a mîncat nimic. Am intrat cu el în clădire și l-am plasat pe pervazul unei ferestre, după care mi-am pus hainele de lucru. Cînd am ajuns la etajul întîi, porumbelul a intrat pe

[1] În scrierea sa despre sincronicitate Jung dă exemplul edificator cum un stol de păsări a vestit moartea. *Gesammelte Werke VIII*, p. 497. A se vedea și reprezentarea sufletelor morților ca niște ființe cu aripi.

geam, printre și peste ceilalți muncitori, aterizînd iar pe umărul meu. I l-am dat unui coleg; acesta l-a dus cu el un timp, după care l-a lăsat să zboare afară pe fereastră. Cînd am ajuns la etajul trei, porumbelul a intrat pe gemulețul din pod, așezîndu-mi-se iarăși pe același umăr. Am luat porumbelul în mînă și am spus: „Porumbelule, îmi pari tare ciudat", și-mi tot venea în gînd mama, decedată demult; mă întrebam dacă nu cumva voia să mă prevină în legătură cu vreo nenorocire. Am așezat din nou porumbelul pe pervaz, și dus a fost. După o jumătate de oră a venit camionul cu ușile teraselor pe care trebuia să le tragem în sus. M-am gîndit să nu merg sus de astă dată, ca să nu cad, așa că am ajutat de acolo de jos, legînd ușile. Cînd am prins coarda de ultima ușă, s-a auzit o strigătură de sus: „Păzea!" Iute am dat capul într-o parte, și o cărămidă a aterizat de la etajul trei pe umărul meu, acolo unde se așezase porumbelul de trei ori. M-am dus la doctor, apoi acasă în pat. În dimineața următoare m-am apucat din nou de muncă. Înainte de această întîmplare toate lucrurile îmi erau clare... de atunci însă nu mai este așa.

Arhetipul morții aflate amenințător în preajmă „se oglindește" în incidentele paralele ale unei întreite atingeri „vestitoare" a umărului de către porumbel, „pasărea-spirit" *par excellence*. În simbolistica numerelor, repetarea de trei ori este interesantă: *trei* este o cifră bărbătesc-dinamică indicînd adesea în vise un al patrulea element ce urmează a fi realizat.

Un alt exemplu sună astfel: Tatăl meu ne-a povestit odată, întorcîndu-se de la lucru, că pe drum avusese un mic incident. Pe un tufiș ședea un corb și cîrîia înspre tata, rămînînd însă liniștit pe loc cînd tata s-a apropiat de el și continuînd să cîrîie după tata. Cînd a plecat mai departe, a zburat după el, s-a postat din nou în fața lui și a croncănit și s-a balansat încontinuu! În ziua următoare ne-a ajuns vestea morții fratelui preferat al tatei care trăia în Germania. Și am fost convinși că pasărea voise să-i dea de știre.

Aici, ca și în următoarele două exemple, este vorba despre *păsări negre.* Negrul este culoarea doliului, și păsările întunecate sau nocturne: corbi, ciori, cucuvele sînt considerate dintotdeauna vestitori de nenorociri. Sînt mesageri ai lumii de dincolo, dacă ne gîndim de exemplu la rolul corbului lui Wotan. Întîlnirile cu ele și moartea unui om nu sînt legate cauzal. Nu moare cineva din anturajul meu pentru că un corb mi-a ieșit în cale, nici n-a trimis muribundul cioara la mine și nici moartea cea amenințătoare nu i-a poruncit cucuvelei să-și intoneze cîntecul nocturn de jale. Datorită semnificației simbolice a păsărilor întunecate există însă probabil o legătură de sens cu moartea; și din acest motiv întîlnirile cu ele pot fi concepute drept „rînduiri“ sau „oglindiri“ ale unuia și aceluiași arhetip. Ele nu joacă de fapt decît uneori rolul nefast al unui sol al morții; iar în aceste cazuri avem de-a face cu *fenomene neregulate*, cu întîmplări pline de sens, de miracole, de presimțiri.

Pe un prieten de-al meu, montator de telefoane ieșit la pensie, îl întîlneam cîteodată în cimitirul din A. în care soția lui este înmormîntată de aproape un an și unde odihnește și soția mea. Era un bărbat sănătos și corpolent. Acum vreo trei luni a venit la mine. Eu mă aflam în grădină. Era foarte agitat și mi-a spus: „Măi, trebuie să-ți povestesc ceva ciudat, dar numai ție." Tocmai se întorcea de la mormîntul soției lui. De abia ajunsese acolo cînd o coțofană a zburat pe umărul său și imediat după aceea pe mormîntul din față. A gonit-o, dar ea s-a întors curînd dintr-un pom. Avînd presimțiri negre, prietenul meu venise direct la mine. Voia să-mi știe părerea: I-am spus că o fi fost vreo coțofană îmblînzită, care zburase de la cineva, așa cum văzusem și eu la vameșii din Weil de lîngă Lörrach și care acolo venea zilnic, după cum îmi spuseseră vameșii. Asta l-a liniștit. Ceva mai tîrziu l-am întîlnit pe prietenul meu în sat și mi-a spus: „Măi, tot trebuie să fie ceva cu coțofana asta, cred că mi se apropie sfîrșitul." Puțin mai tîrziu a intrat în spital și săptămîna trecută a fost înmormîntat lîngă soție.

Incidentul următor al unui spărgător de lemne va fi redat textual în ciuda stilului stîngaci, neajutorat și a digresiunilor sale. El este interesant pentru că o întîmplare altfel familiară — o bufniță care țipă — dobîndește deodată în apropierea morții un caracter sinistru și plin de tîlc, ca și cum strigătul păsării ar fi inclus deja în „rînduirea“ cea ingenioasă.

De mai bine de 30 de ani merg iarna în pădurea mea să tai lemne și să le pregătesc. Numai o dată în timpul ăsta lung s-a petrecut ceva cum nu s-a mai petrecut niciodată. În decembrie 1931 sau 1932. La șase am coborît la E. din tren ca s-ajung pe jos, cu rucsacul și vesela după mine, la locul de muncă pe locul cel mai înalt de pe deal. Ca s-ajung mai repede acolo, am lăsat după vreo 25 de minute șoseaua, ca să scurtez drumul prin cîmp, pe cărări pe care le cunoșteam foarte bine. După încă un sfert de oră eram peste ceață; valea era plină de ea; în pădure noapte neagră. La marginea arboretului am auzit deja „uh hu hu" de la o bufniță. Ce mai cîntăreață!

Mi-a venit în minte: deja cînd eram băiat de școală am colindat așa împreună ca prieteni buni ce eram și ne-am strigat unul pe altul. Azi n-am răspuns nimic. O jumate de oră a tot mers așa cîmpia, cu copaci și ridicături, cu sunete și un zgomot care mă însoțea aproape de tot, care m-ar fi făcut să chiui în tinerețe. Azi însă frica mă face să măresc pasul. Să-ți fie rușine, să nu povestești la nimeni! Cînd am intrat în cîmp deschis, însoțitoarea mea m-a lăsat, după ce m-a mai salutat o dată tare, să merg singur. În prima casă care vine acum am ajuns unde vroiam, dinspre est. Ziua care vine și apoi ailaltă sînt luminoase pînă cînd se lasă seara. Cînd începe a doua noapte mă întorc pe același drum, fără să mi se mai cînte.

După o săptămînă, cu același tren de dimineață, mă apuc din nou de aceeași muncă. Cînd intram în gara E. îmi amintesc brusc de țipătul bufniței de noapte de vinerea trecută. Nu pot scăpa de o neliniște din cauza unei superstiții. Mă hotărăsc rapid: azi o iei pe alt drum. Mai merg două stații pînă la B. Marșul spre înălțime este aici mai iute decît prin pădure. Ajung în pădure, și: „uh – hu – hu – uh – hu – hu!" Nimic de făcut

— dracu' s-o ia de frică — să rîzi, nu alta! Pe căi cunoscute mie și pe întuneric urc a doua oară sus cu această muzică. Mai aud tot timpul în plus și bătaia din aripi a păsării de noapte nedorite, care zboară ba în spatele meu, ba în fața mea.

Pîcla și pădurea s-au terminat amîndouă deodată. Neclar în întuneric, aproape de uliță, în cîmpie, am văzut un fag. De acolo, din răsputeri: „veșnic – veșnic – veșnic – uh – veșnic – veșnic – veșnic – uh" etc. Da, măi! Nu pot și nu vreau să te-nțeleg. După cîteva minute ajung la aceeași casă, dinspre nord. Țăranii stau la masa de dimineață.

Repede mă apuc de tăiat lemne, la 5–7 minute de adăpostul meu. Repede trece timpul că vremea-i frumoasă. E 10 jumate. Cu lovituri zgomotoase de topor despart un arțar de trunchi. Cum ăsta rămîne ușor agățat, lovesc în sus cu un hîrleț lung de 5 m. Cînd nimerește vîrful de oțel, ceva nevăzut zboară prin crăci în albastrul cerului! Ce se tot întîmplă azi? Cu multă grijă pregătesc lemnele pentru coborît. Deodată prăjina se rupe și eu cad pe stînga într-o parte peste buștean. În același moment se repede și trunchiul care cădea și dacă nu eram întins pe jos, mă lovea rău. N-am pățit nimic decît o unealtă stricată. La prînz m-am dus la țărani la masă. De cum dau să mă apropii de fermă, mama cea bătrînă vine spre mine speriată. — N-ai văzut doctorul? — Nu! — Nici mașina? — O mașină e pe uliță; s-o fi potcovit vecinul G. cu vreo vizită! — Nu, nu, asta-i mașina doctorului, da' ce, dumneata chiar nu știi nimic? — Chiar nimic... slavă Cerului, mie nu-mi trebuie doctor. — Păi, lui G. îi trebuie; a ajuns sub fag și a murit pe loc. — Da' cînd s-a petrecut asta și unde? — În cîmpie a căzut fagul ăl' mare pe el. Și Fritz i-a strigat, dar nu i-a ajutat la nimic. N-a mai putut Fritz decît să dea fuga acasă și să strige ajutor.

Bărbații sînt desigur toți jos și au putut să-l elibereze abia cu un cric. Bucata de pămînt i-a intrat în mutră și i-a strivit capul în povîrniș. Tăietorule de lemne, roagă-te pentru el! Da, pentru numele Domnului, la ce oră s-o fi petrecut? Pe la 10 jumate. Pesemne în același moment cînd m-am aruncat eu la pămînt.

Ne-am așezat cu întîrziere la masă, unde am socotit nimerit să povestesc despre ultimele mele două pățanii de dimineață. Era tocmai fagul cela. S-ar fi cuvenit să-l pun oare-n gardă pe G.? E vina mea? Sau a ta? Superstiții! Frică!

P. S. Subsemnatul am făcut aceeași călătorie după 1931/32 de nenumărate ori. Niciodată, nici înainte nici după, nu s-a petrecut ceva asemănător. Doar țipete de bufniță din depărtarea obișnuită.

În final vom mai aduce cîteva exemple care arată că și în alte situații decît cele ale morții se pot produce fenomene sincronistice. Este vorba despre întîmplări dinainte sau de după un *examen*. Acesta reprezintă pentru mulți oameni o situație profund emoțională, prin care conștiința este diminuată prin afectul fricii — premisa pentru trăiri de percepții extrasenzoriale, presimțiri etc.

Era la examenul din clasa a șasea. Aveam o asemenea frică de examen, erau întotdeauna atîția oameni acolo! „Să socotiți în cap", spuse profesorul. „Începem chiar aici în față, și fiecare vine la rînd." Acolo plîngea unul și nu putea socoti. Și iată, dincoace altul. Dincolo ezita unul cu rezultatul și profesorul zise: „Arată-i cum trebuie să calculeze! Ernst!" M-am sculat în picioare, dar aș fi dat totul ca profesorul să fi uitat de mine. A spus calculul și eu am repetat automat după el. În creierul meu erau numai aceste două gînduri: „Concentrează-te, concentrează-te!... Dar nu merge, dar nu merge!" Tot timpul îmi treceau prin minte numai și numai aceste două gînduri. Nu calculam, nu puteam, pentru că eu însumi nu mai eram în stare să gîndesc. Nu vedeam nimic în jurul meu, nici nu auzeam nimic! Împrejurul meu se prăbușise totul, dar în mine percepeam un zgomot puternic. Tot mai tare țipau gîndurile (reprezentare compulsivă): „Nu merge, nu merge!"

Însă în timpul acestor secunde care mi se păreau o veșnicie, gura mea repeta superconștientă, aparent calmă, socoteala pe care tocmai mi-o dăduse profesorul; iar în clipa în care trebuia să ajung la rezultat a apărut pe fundalul negru al tablei de

perete, scris mare, o cifră de o strălucire mată! Am rostit de îndată cifra — invizibilă pentru ochii celorlalți — ca rezultat al socotelii. Și iată: vîrtejul din creierul meu s-a potolit pe loc! Am putut gîndi din nou logic și primul meu gînd a fost: „Stai puțin, de unde pînă unde să corespundă rezultatul?!"

Dar profesorul meu m-a lăsat să mă așez. E foarte bine, a mai spus. Atunci am crezut că e un ajutor de la Dumnezeu, dar acum știu că n-a fost nimic altceva decît rezultatul din cartea de aritmetică a profesorului, la care acesta s-a uitat, și emis într-o stare de așteptare tensionată, apoi receptat de creierul meu care devenise hipersensibil în acele cîteva secunde.

În martie 1899 am fost nouă candidați care am dat examenul de titularizare ca profesori în învățămîntul secundar în profilul matematică–științele naturii. Din el făcea parte, considerată pînă acum, ce-i drept, numai o materie secundară, și limba germană, pornind probabil de la ideea justificată că este bine ca un profesor din învățămîntul secundar să fie cît de cît priceput și la acest obiect. Examenul se desfășura după un cu totul alt regulament și se zicea că examinatorii urmau să ceară mult mai multe cunoștințe de limbă decît pînă acum. Știindu-mi punctul slab, am deschis duminică înainte de săptămîna cu examene — era și timpul! — o carte de istorie a literaturii, în care drama *Wallenstein* a lui Schiller m-a captivat într-atît, încît n-am reținut numai conținutul și structura, ci și realizarea poetică. Joi, 9 martie, la ora patru după-amiază, vizavi de mine, care eram o grămăjoară mizerabilă și neștiutoare, se aflau doi profesori bărboși, dintre care unul îmi spuse: „Așa, domnule candidat, îmi puteți spune ceva despre drama *Wallenstein*?" Mă veți crede că această întrebare m-a descumpănit pentru un moment, dar că apoi totul a mers ca pe roate. Cînd, la sfîrșit, al doilea domn m-a mai întrebat despre versificația care stă la baza dramei și nu i-am rămas nici acestuia dator cu răspunsul, destinul meu a fost pecetluit. Am fost singurul dintre cei nouă candidați care și-a primit titularizarea. Ceilalți au trebuit toți să fie reexaminați la germană, deși cunoștințele fiecăruia la materia fatală erau cel puțin la nivelul alor mele.

Frecventam o școală medie. Am primit teme pentru acasă la algebră. Nu puteam rezolva una dintre probleme; verificarea nu ieșea. În timpul nopții am visat următoarele: Mă aflam în clasă la tablă și rezolvam problema cu verificarea corectă. M-am trezit, am văzut problema corect în fața mea și am notat-o. A doua zi, numai socoteala mea a fost corectă. Profesorul m-a întrebat cine mi-o rezolvase. N-am avut curajul să-i povestesc visul meu și i-am spus că eu, de unul singur. Profesorul m-a privit sever și mi-a spus că mint, că era imposibil s-o fac, căci această problemă ajunsese printr-o greșeală de tipar în cărțile noastre și era de nivelul unei clase mai mari; pentru noi era imposibil s-o rezolvăm, întrucît încă nu învățasem regula necesară. Săptămîni întregi acel profesor m-a pedepsit cu disprețul lui. Am suferit foarte tare; am resimțit acest vis ca pe o pedeapsă, și azi mă mai gîndesc cu teamă la el.

Mi-am petrecut copilăria pînă în clasa a cincea primară în Tessin, întrucît tatăl meu trebuia să locuiască din motive de sănătate în zone cu climă uscată. Unicele mele cunoștințe de germană erau de aceea din dialectul nostru, singura limbă pe care o vorbeam acasă. N-aveam însă idee de limba scrisă, și mai puțin aveam habar de exprimarea în scris; și nici cei doi ani slăbuți pînă la examenul de admitere la gimnaziu n-au îmbunătățit substanțial situația, mai cu seamă pe planul ortografiei. Eram de aceea destul de nervos în preziua examenului, așa că tata mi-a propus o excursie prin pădure ca destindere. Am acceptat și am hoinărit împreună cu el prin pădurea încă desfrunzită. Am găsit în timpul acestei plimbări o potcoavă cu o formă ciudată, care mi-a atras interesul tocmai din această cauză. Tatăl meu mi-a explicat că cu ea fusese potcovit un bou și, mulțumit că știam acum ceva mai multe, am vrut s-o arunc din nou. Tata însă m-a sfătuit s-o iau acasă. N-am fost tocmai încîntat de propunere, fiind complet ruginită, totuși am făcut așa. Seara, neputînd adormi totuși, am pus mîna pe *Schatzkästlein* (*Caseta cu comori*) a lui Hebel pentru a mai citi cîte ceva. Am dat așa de o povestire care vorbește despre Domnul nostru cînd colinda încă pe Pămînt. Cum l-a învățat pe Petru valoarea unei

potcoave, lăsînd în timpul unei drumeții în care setea devenise chinuitoare să cadă pe rînd pe jos cireșele cumpărate din vînzarea unei astfel de potcoave. Această povestire m-a mai preocupat pînă am adormit, căci m-a făcut să mă gîndesc la potcoava mea ruginită, pe care o aruncasem pur și simplu în pivniță printre alte fiare vechi.

Mare mi-a fost uimirea a doua zi cînd am primit să repovestesc tocmai această scriere literară a lui Hebel. Am trecut astfel bineînțeles și examenul la materia unde eram cel mai slab.

Unii oameni cărora le-am povestit cele întîmplate au venit cu presupuneri superstițioase despre miraculoasa potcoavă. Eu am privit-o însă ca pe o înlănțuire deosebită de coincidențe și am aruncat obiectul ruginit într-o bună zi pur și simplu așa, fără ca să-mi meargă mai rău.

Ultimul exemplu este important întrucît aduce o formă pînă acum nediscutată a evenimentelor sincronistice: *duplicitatea*, respectiv *triplicitatea evenimentelor*. Astfel de aglomerări de evenimente identice sau corespunzătoare nu sînt foarte rare, delimitarea lor de evenimente pur întîmplătoare nu este însă întotdeauna ușoară. În prezentul exemplu pare îndreptățită presupunerea sincronicității, fiindcă pentru băiat trăirea ar fi putut fi la fel de plină de tîlc, dacă el ar fi înțeles conexiunile, ca și pentru Petru, care și el a aflat abia ulterior ce valoare avea ceea ce aruncase. Și Petru a fost verificat. Sensul care reiese din tripla repetare ne face să conchidem asupra „rînduirilor“ unui arhetip. În afară de aceasta, „nervozitatea“ despre care relatează autorul scrisorii și care se află în legătură cu situația de examen merge adesea mînă-n mînă cu o conștiință ușor diminuată (dificultăți de concentrare!), situație în care pot avea loc fenomenele sincronistice.

*

Seria exemplelor se încheie cu relatările incidentelor legate de examene. Explicația evenimentelor acauzale prin arhetipul ordonator, așadar ca fenomene sincronistice, nu a făcut să dispară miraculosul ce le este inerent. Aproape că s-ar putea spune:

din contră. Căci din perspectiva psihologică rezultă un fapt pe cît de miraculos, pe atît de edificator: fiecare eveniment în parte face vizibilă acțiunea unui *sens*, care pare a fi prezent în afara omului. El transcende conștiința omului. În rînduirea evenimentelor nelegate cauzal și totuși conexe el se manifestă și devine sesizabil de către conștiință.

În cazul fenomenelor pur sincronistice avem întotdeauna de-a face cu *excepții*. Este important să ținem cont de ele. Ce-i drept, pentru cel care nu trece pe lîngă „semne“ fără să le observe ele sînt mai frecvente decît dorim să presupunem inițial. Însă ele se produc fără vreo regulă. Nu întotdeauna se remarcă fenomene acauzale atunci cînd este configurat un arhetip și, invers, nu orice fenomen acauzal poate fi explicat prin sincronicitate.[1] Fiecărui fenomen sincronistic în parte îi este inerent caracterul unic și creator. Sclipirea sensului ce transcende conștiința rămîne o „minune“, iar uimirea omului, teama lui sau emoția lui, sînt reacțiile adecvate.

---

[1] Printre fenomenele care nu pot fi explicate prin sincronicitate se numără în primul rînd domeniul larg, aflat încă în întuneric, al fantomelor legate de un anumit loc, ca și al acelor așa-numite „Poltergeister“ [spirite zgomotoase]. Cf. în acest sens: H. Thurston, S. J., *Poltergeister*, Lucerna, 1955, cu o prefață de G. Frei, precum și H. Carrington și N. Fodor, *Haunted People. Story of the Poltergeist down the Centuries*. Fodor interpretează fenomenele din punctul de vedere al psihologiei freudiene. În materialul nostru epistolar se află un singur exemplu pentru fenomenul relativ rar al „Poltergeister“-ilor.

Există numeroase relatări din care pare să reiasă că și animalele ar dispune de însușiri care să le permită să aibă percepții „extrasenzoriale“. În colecția noastră de scrisori găsim cîteva exemple în acest sens:

Un medic veterinar scrie: Cu siguranță că pe cititorii dumneavoastră îi va interesa că, în mod evident, și animalele pot vedea spirite, exact cum se întîmplă și la oameni. Mai întîi ceva din cercul meu cel mai apropiat:

Cu ani în urmă o femeie s-a dus la scurt timp după masa de prînz cu un foxterier, animalul favorit al soțului ei, în sat, pentru a-și face cumpărăturile. Deodată, cățelușul a început să schelălăie și să urle în mijlocul drumului, fără nici un motiv. Apoi și-a continuat drumul. Ajunsă acasă, femeia și-a găsit soțul zăcînd pe jos mort. Probabil că-l lovise apoplexia chiar în momentul în care cățelul își manifestase durerea. După cum s-a dovedit mai tîrziu, omul voise să răspundă la telefonul care suna afară pe coridor.

Următoarea relatare a fost tradusă de același veterinar din cartea lui C. Bell, *La Vie Intérieure des Animaux* (*Viața interioară a animalelor*)[1]:

Era la St. Petersburg pe la 1880, cînd încă mai locuiam pe strada Pușkarska. La ora șase seara, în luna mai, a venit în salonul nostru, în care mama mea se găsea cu cei cinci copii ai ei (eu eram cel mai mare), un servitor bătrîn, de care ne lega

[1] Geneva, 1923.

o relație prietenească (la epoca aceea nu mai era angajat la noi) și a început să vorbească cu mama. Deodată, joaca veselă a copiilor a încetat și toți ne-am îndreptat atenția spre cîinele nostru „Moustache", care s-a întors spre sobă, lătrînd furios. Am văzut un băiețel de cinci anișori, doar cu o cămașă pe el. L-am recunoscut: era André, fiul lăptăresei noastre. Obișnuia să se joace adesea cu noi. André locuia foarte aproape. Apariția a părăsit soba și, trecînd pe deasupra noastră, a dispărut prin fereastra deschisă. În tot intervalul acesta de timp de cca 13 secunde, cîinele n-a încetat o clipă să latre din răsputeri, sărind după acea arătare. În aceeași zi lăptăreasa ne-a povestit că băiețașul ei André murise puțin mai devreme, după ce zăcuse la pat cîteva zile. (Noi știam că era bolnav.) Apariția se ivise probabil imediat după moartea copilului.

Un alt exemplu: Pe deasupra Europei plana atmosfera încărcată a războiului și cine era apt de luptă făcea instrucție militară. Camaradul X avea sarcina să apere o blocadă de tancuri. La o rundă de control l-am găsit privind absent înaintea sa, pierdut printre gînduri. Întrebîndu-l ce are, mi-a răspuns că ceva nu era în regulă cu sănătatea lui, că se temea că existența lui pămîntească nu mai avea decît o durată scurtă. Aproximativ la un an după aceea ne-am supus datoriei triste de a ne însoți camaradul pe ultimul său drum. În ziua înmormîntării mă aflam iar într-o rundă de control, acompaniat de cîinele de serviciu. După lăsarea întunericului am remarcat deodată modificări în comportamentul cîinelui, care nu a vrut să mai înainteze, scheunînd încontinuu, și s-a postat în drum arătîndu-și colții. Animalul, de obicei foarte credincios și supus, n-a mai ascultat de mine, nici cînd am încercat să-l ademenesc, nici n-a ținut seamă de comenzile de dresaj. Primele mele gînduri au fost: cîinele este bolnav sau poate chiar a turbat, ceea ce nu mi se părea însă logic; căci atunci cînd o pornisem la drum era zglobiu și voios. Întrucît serviciul este serviciu și trebuie îndeplinit, am executat runda aproape pînă la ora stabilită, dar puțin înainte de încheierea sa cîinele a zbughit-o și a dispărut în întuneric. De îndată ce s-a făcut nevăzut, în dreapta mea s-a ivit o făptură

luminoasă, care s-a îndreptat tăcută spre mine și s-a oprit la o distanță de vreo 2 metri în fața mea. Fiori reci m-au trecut de-a lungul șirei spinării, răspîndindu-se prin întreg corpul, încît a trebuit să rămîn locului, ca paralizat din toate membrele. Trăsăturile feței erau ușor de recunoscut și exact cele ale camaradului nostru decedat. Privirea cu care m-a fixat n-o s-o mai pot uita cît oi trăi. Durerea și blîndețea care se puteau citi în ea nu le poate imita nici un ochi pămîntesc. Nu știu cît de mult timp a durat; dar ceea ce știu și azi este că a fost suficient de mult pentru ca să-mi comunice ceea ce nici un preot nu mi-ar fi putut aduce cu toate predicile lui în decursul întregii mele vieți. Retragerea sa a fost exact la fel ca apariția, tăcută — o dispariție în întuneric. De cum am redevenit stăpîn pe propriile-mi picioare, m-am îndepărtat și m-am întors în sat iar la primul felinar cîinele meu m-a întîmpinat ca de obicei. Apariția a mai venit după aceea de nenumărate ori, și nu numai noaptea, ci și în timpul zilei. N-am schimbat însă niciodată vreo vorbă, mi-a lipsit curajul.

Următorul exemplu din colecția noastră poartă titlul: *O capră salvează cu țipetele ei doi oameni de un perete care cade puțin mai tîrziu.* El sună astfel:

În anul 1932 am cumpărat la lacul W. o mică gospodărie țărănească, pămînt pentru ca să poată paște o vacă; mai aveam și o capră. Căsuța era dărăpănată și am început să reconstruim.

Am săpat la grajd și de-a lungul ariei, pentru a construi o spălătorie și cocini pentru porci. Eram aproape gata cu săpatul și ajunseserăm la o adîncime de 2 metri și jumătate. Tatăl meu și cu mine mai lucram încă cu tîrnăcopul și lopata. Deodată capra a început să behăie și behăitul s-a amplificat într-un urlet. Am ieșit din groapă pentru a cerceta grajdul, dar n-am putut vedea nimic, așa că am plecat înapoi. Urletul s-a pornit din nou, așa că m-am reîntors. N-am putut liniști capra nici prin gesturi de tandrețe, nici cu asprime.

Deci m-am dus înapoi la șantier și am rămas sus. Mă uitam la rezultatele muncii noastre. Am privit întîmplător în sus spre peretele ariei.

Așa am descoperit că întregul perete se clătina. L-am strigat imediat pe tata să urce. Nici n-apucase bine să iasă din groapă, că peretele s-a prăbușit cu putere jos, pe lîngă el. Astfel am scăpat amîndoi de un accident foarte grav, iar capra s-a potolit din nou.

*

Întîmplări ca aceea a cîinelui „Moustache“ sau a soldatului cu cîinele său sînt evocate adesea, pentru a dovedi natura specifică, independentă de om a „aparițiilor“, adică realitatea lor „spiritistă“. Ținînd însă cont de psihologia animalului, această dovadă nu apare ca întemeiată. Este cunoscut că nimeni nu simte starea psihică a omului mai bine și uneori chiar o exprimă mai bine decît animalul care trăiește în preajma lui: de multe ori poți citi din expresia unui cîine sau a unei pisici de casă dispoziția omului căruia îi aparțin. Nu poate fi trecut cu vederea că aici sînt în joc și percepții subliminale prin intermediul organelor de simț fine ale animalului. Însă în plus trebuie ținut seama de faptul că animalul trăiește cu omul într-o relație la fel de strînsă, bazată pe inconștient, cum fusese spus mai sus despre relația mamă–copil. Și mama „știe“ adesea ce se întîmplă cu copilul, fără a fi în preajma lui. Astfel, animalul nu numai că simte frica omului, cînd acestuia îi e frică, și o exprimă prin comportamenul său, ci simte, ba chiar „știe“ conținuturile inconștientului omului de care el, animalul, este legat. E ca și cum el ar fi părtaș nemijlocit, atît pe baza celor mai fine percepții, cît și pe baza relației inconștiente, la conținuturile afective ale omului, fie acestea conștiente sau inconștiente. Uneori se poate ajunge astfel ca el să adulmece — ocolind omul, ca să zicem așa — locul din încăpere ocupat de teama conștientă sau inconștientă și să reacționeze în mod corespunzător, poate chiar înainte ca omul însuși să fi remarcat ceva (adică înainte ca el să fi conștientizat că îi e frică și ce a provocat această stare).[1]

---

[1] Pentru a evita neînțelegerile, fie accentuat că explicația psihologică este la fel de puțin valabilă ca dovadă împotriva teoriei spiritiste precum este comportamentul animalelor o dovadă în favoarea aceleiași teorii.

Referitor la presimțirea animalelor este cunoscut că adesea se pot observa reacții de fugă în fața cutremurelor, a inundațiilor etc., cu mult timp înainte să aibă loc catastrofa. În exemplul nostru, un cîine a fost cel care a simțit moartea stăpînului său și o capră cea care a adulmecat un accident în construcție. Această presimțire a animalelor se bazează pe faptul că, în comparație cu cea a omului, „conștiința“ lor este dezvoltată numai slab, că ea trăiește, ca să zicem așa, într-o stare mai mult sau mai puțin nebuloasă a inconștienței, în care însă, după cum am încercat să arătăm, lucrurile viitoare au loc deja de pe-acum, iar lucrurile depărtate se află deja aici. Și numeroasele enigme rămase pînă astăzi nelămurite ale zborului păsărilor migratoare[1] și ale multor ritualuri — bazate pe instinct — ale împerecherii, reproducerii, construirii cuibului etc. pot fi în legătură cu această „știință“ nemijlocită și cu această existență într-un continuum spațiu–timp. Aici mai există un cîmp larg pentru cercetare și este de așteptat ca rezultatele ei să aibă importanță și pentru parapsihologie.

---

[1] J. G. Pratt de la Duke University, Durham, a făcut cercetări privind percepțiile extrasenzoriale la întoarcerea acasă a porumbeilor călători. Cf. *Ciba Foundation Symposium on „Extrasensory Perception“*, Boston, 1956.

Nu există, după cum este ușor de imaginat, nici un domeniu care să fie atît de accesibil erorii precum cel al așa-ziselor percepții „oculte". Unele zgomote sau impresii vizuale pe care nu ni le explicăm perfect le decretăm mult prea ușor ca fiind de natură „fantomatică" — mai cu seamă noaptea sau atunci cînd acționăm sub imperiul fricii. Și în cadrul colecției noastre de scrisori există exemple pentru astfel de erori. Vom înșira cîteva.

În casa în care locuim, diferiți oameni au avut parte de diferite întîmplări cu fantome. În ceea ce mă privește, mie mi s-a întîmplat, spre deosebire de altora, ceva mai curînd amuzant. În fața ferestrei mele se află o creangă groasă, care se întinde de la brazdele de flori din grădină pînă la pervaz, așa încît pisicile noastre pot să se cațere și noaptea pe cracă și să intre pe geam. Pisica pe care o aveam pe-atunci obișnuia să sară pe creangă, cu un salt care se auzea foarte bine. Ajunsă sus, făcea întotdeauna același zgomot ușor: eu puneam pe pervaz niște pietricele nostime; mergînd, pisica le dădea de colo-colo. Apoi lovea geamul cu capul, deschizînd astfel fereastra larg și sărea în cameră pentru ca, o clipă mai tîrziu, să aterizeze pe patul meu și să doarmă acolo. Eu cunoșteam prea bine toate aceste sunete: saltul pe cracă, zgomotul zglobiu al pietricelelor aruncate în toate direcțiile, săritura în cameră. Într-o noapte stăteam în pat trează. Deodată am auzit ca de obicei pisica sărind pe creangă, apoi vîrtejul pietrelor, fereastra deschisă cu capul,

saltul în cameră și pașii spre pat, numai că de astă dată totul a fost înșelăciune, o fantomă bîntuind inofensiv, căci în realitate pisica noastră stătea de cîteva ore lîngă mine, dormind.

La următoarele exemple poate fi stabilită chiar cauza erorii:

Să tot fie vreo treizeci de ani de cînd m-am întîlnit într-o zi cu cunoștința mea Moritz H., care m-a frapat că arăta foarte îngrijorat. Întrebîndu-l cum se simte, mi-a răspuns că lui personal îi merge bine, dar soția lui suferă de depresii grave în urma unei întîmplări misterioase. Cu cîteva zile înainte venise după lăsarea întunericului acasă după ce-și vizitase tatăl rămas văduv. Drumul ei ducea pe lîngă cimitir. Deodată i s-a părut că vede în direcția mormîntului mamei ei o siluetă albă, fantomatică, bîntuind cu o lumînare aprinsă în mînă. Speriată de moarte, s-a tîrît pînă acasă, unde s-a prăbușit în lacrimi. Zadarnică a fost orice încercare de a o consola pe femeia superstițioasă, explicîndu-i că, din pricina emoției, fusese cu siguranță victima unei amăgiri. A insistat sus și tare că văzuse o fantomă adevărată. Drept care Moritz a tras concluzia că fusese vorba de o glumă proastă făcută de vreun golan și a amenințat să se răfuiască cum se cuvine în cazul în care „năluca" cea cretină îi va ieși și lui vreodată în cale.

Se scurseseră mai multe zile de la acea întîlnire, cînd întîmplarea face să trec și eu pe lîngă cimitir într-o noapte frumoasă de vară. Deodată mă străfulgeră un gînd: „năluca"... „Dacă îți va ieși și ție în cale!"

Privirea mea parcurge cercetătoare rîndurile cu morminte. — Ei, dar ce e acolo? — Lumina unei lumînări? — Da, o pot recunoaște cît se poate de limpede. Încerc să mă apropii încet. Dar de abia fac cîțiva pași, că mi se și pare că văd două degete care sting luminița. Liniște peste tot. Mă apropii ușurel de grilajul cimitirului, cu ochii ațintiți asupra locului misterios. Încă un pas și, brusc, flăcăruia se aprinde din nou, dar o „fantomă" este imposibil de distins în întuneric. Hotărîrea mea e luată. O să intru pe poarta cimitirului și o să demasc „fantoma". Fac cîțiva pași prudenți în această direcție și lumina se stinge din

nou. O iau înapoi, și ea apare iarăși. O repetare a pașilor făcuți înainte și înapoi aduce de fiecare dată aceeași transformare a luminii.

Mă întorc și examinez cu atenție locul dimprejurul meu. Cimitirul este situat pe o terasă înălțată. Jos, la poalele colinei, trece o stradă. Sus, pe un stîlp electric, este montat un felinar, care se află chiar orizontal în fața mea. Pe partea cealaltă, în cimitir, acolo unde ardea luminița, e o cruce de mormînt cu o placă de metal ovală, bombată, care producea imaginea în oglindă a becului ce apărea în fantezia mea ca fiind „lumina lumînării", de îndată ce stăteam ceva mai într-o parte. Cînd încercam însă să mă apropii de poarta cimitirului, ajungînd să fiu astfel în linie dreaptă între felinar și oglindă, luminița se stingea prin forța împrejurărilor.

Și cu aceasta, „fantoma din cimitir" a fost dezbărată de caracterul ei înfricoșător și redusă la un fenomen optic natural.

Să tot fie vreo jumătate de secol de cînd un țăran, nu chiar iubit de săteni, își ținea gospodăria în Urnerländli, între A. și A. Era cunoscut în lung și-n lat ca un om mîrșav. Argații și slujnicele nu rezistau mult timp la el. Își maltrata vitele într-un asemenea hal, încît asta i-a venit în cele din urmă de hac.

Într-o zi cînd iarăși se desfășura în toată răutatea lui, a fost rănit de o vită atît de tare, încît n-a trecut mult și s-a sfîrșit. După moartea lui, în satele vecine s-a răspîndit zvonul că duhul acestui țăran ar bîntui noaptea prin casa lui. Din cînd în cînd se auzeau niște sunete cumplite și văicăreli îngrozitoare, de te treceau toți fiorii. Casa n-a mai fost întrebuințată mult timp decît ca șopron pentru fîn, fiindcă toți se temeau că duhul rău le-ar putea face ceva.

Noi eram patru băieți; se întîmpla adesea să trecem pe lîngă șopron și să auzim urletele care ne făceau să ne cutremurăm. De fiecare dată glumeam, dar nici unul dintre noi nu se încumeta în apropiere, darmite înăuntru.

Într-o seară la o oră tîrzie ne-am decis ca, la întoarcerea spre casa noastră, să atacăm duhul. Înarmați cu călușuri de astupat gura, lămpi cu carbid și o pușcă, ne-am pus pe treabă. Dar,

văleu! la o distanță de 100 m duhul urla de mama focului. Ne-am uitat unii la alții; cel mai mic și-a luat inima-n dinți și a dat comanda: „Un, doi, trei, și!... dacă nu sînteți lași!"

Ajunși la șopron, zgomotul s-a tot amplificat. Am intrat îngroziți. Înăuntru gălăgia era și mai puternică; din cînd în cînd parcă ni s-a părut că auzim chiar cuvinte disparate. Stăteam băgați unul într-altul ca loviți de farmece: cel mai mare cu pușca încărcată în mînă, noi, ceilalți, cu restul ustensilelor.

Cele trei lămpi mari de carbid s-au aprins ca la comandă. Nimeni nu vedea pe cineva; nimeni nu îndrăznea să rostească o vorbuliță. Ajunși la aria de sus, ne-a lovit o pală de vînt. Cumplitul urlet ne bloca pe toți și am privit fix în sus spre grinzile frontonului pe care lămpile le luminau. Deodată, cel mai mic a strigat: „Răspunde sau trag!" Vorbele i-au ieșit din gîtlej cu frică și mînie în același timp. În loc de răspuns — doar un urlet tot mai puternic.

Treaba o dată începută trebuie terminată. Am tras scara pînă la fronton. Sepp a urcat primul — un rîset, un țipăt, o lovitură cu mîna. A coborît scara și ne-a arătat o șindrilă fină, care nu mai era bine prinsă în nituri sau cuie. Printre țigle se formase o gaură, prin care sufla vîntul; curentul de aer era direcționat exact spre șindrilă. Acest aer producea cumplitul urlet prin vibrarea șindrilei.

Ăsta era strigoiul! De cînd lipsește șindrila cu pricina, oamenilor de-acolo a încetat să le mai fie frică.

Ce frapează în scrisorile despre „fantoma" amăgitoare este că niciodată de ea nu este legat un eveniment cum ar fi moartea sau boala, așa cum vestește ea de regulă. Se poate presupune cu certitudine că psihologia personală a celor care sînt victima unei erori sau o comit joacă un rol determinant în interpretarea proceselor reale; lipsesc însă datele necesare pentru a face o afirmație în acest sens.

*

Pe un alt plan se află poveștile cu fantome, nuvelele și, în unele cazuri extreme: poveștile mincinoase. Le recunoști foarte

rapid după ce ai citit mai întîi un număr de relatări; căci ele ies din cadru. Ele *nu sînt tipice*, nu sînt simple, ci de obicei foarte exagerate. Acesta este un criteriu afectiv al autenticității sau lipsei de autenticitate, cu care însă uneori nu se dă greș.

Comparația relatărilor „neautentice“ ale unor întîmplări trăite cu nuvelele, adică cu creațiile literare, mai necesită un cuvînt explicativ, dat fiind că în decursul cercetării noastre am invocat și pasaje literare cu rol de amplificare. Se văzuse atunci că în ele se găseau adesea aceleași motive pe care le întîlnisem și în întîmplările autorilor scrisorilor. Atît aici, cît și la citatele literare era vorba despre conținuturi arhetipale ale inconștientului colectiv.

Dar fundalul arhetipal al sufletului nu este atins nici pe departe de toate creațiile poetice. Materialul pe care-l folosesc ele provine mult mai des din cu totul alt domeniu: ele evocă oameni și întîmplări în starea lor individuală și istorică.[1] (Un maestru al unor astfel de descrieri de oameni a fost, spre exemplu, Balzac.) Nu s-a făcut o comparație între întîmplările din scrisori și asemenea creații literare, deoarece conținuturile lor sînt individuale, unice și nu simbolice. Conținuturile trăirilor din scrisori în schimb s-au dovedit a fi tipice și simbolice. Dintre operele literare simbolice care au aceeași bază arhetipală ca întîmplările despre care a fost vorba în studiul nostru fac parte, de pildă, operele romantice ale unui Novalis sau E. T. A. Hoffmann, face parte *Faust II*, dar și domeniul amplu al creațiilor poetice colective impersonale care sînt basmele. Este de la sine înțeles că în cadrul aceleiași opere literare cele două sfere pot alterna adesea; de asemenea, că o astfel de diferențiere nu constituie o judecată de valoare. Există în ambele categorii lucrări importante și nesemnificative, profunde și superficiale. În ceea ce privește poveștile cu fantome sau de groază, ele nu au nici pe departe întotdeauna un caracter arhetipal sau simbolic; cele mai bune și captivante dintre ele sînt adesea cele

---

[1] Cf. în această privință C.G. Jung, *Psychologie und Dichtung (Psihologie și literatură), Gesammelte Werke XV*, p. 97 și urm.

izvorîte din fantezia individuală a scriitorului și nu prea au a face cu legile generale ale sufletului, cu imaginile arhetipale. Critica noastră intervine numai atunci cînd astfel de povești cu fantome sînt afișate ca „întîmplări adevărate“.

Să auzim în final un exemplu a cărui evocare netipică, ci individuală de întîmplări sare imediat în ochi și ne face să înțelegem că aici este vorba de „ficțiune“, respectiv de invenție liberă. Autorul și-a intitulat relatarea *Duceți-mă cu mașina pe lîngă cimitir*. Ea sună astfel:

Într-o seară ploioasă, să fi tot fost ora nouă, în cunoscutul restaurant Hellendoorn s-au întîlnit trei ofițeri prieteni la o sticlă cu vin. Ceva mai încolo ședea la o masă o fată tînără de vreo șaptesprezece ani. Părea că e singură și, întrucît în afara lor nu mai era nimeni pe la mese, ofițerii i-au cerut fetei permisiunea să-i țină companie. Fata a acceptat, așa că domnii s-au așezat lîngă ea. Însă conversația n-a prea mers, căci tînăra era colosal de nervoasă și părea pe jumătate absentă; era atît de agitată, încît și-a lovit paharul și și-a vărsat vinul pe rochia albă. Cînd acele ceasornicului s-au apropiat de ora unsprezece, fata s-a ridicat. Doi dintre domni s-au ridicat și ei și i-au propus s-o însoțească. Al treilea s-a dus direct acasă. Tînăra fată le-a dat celor doi ofițeri adresa ei, dar i-a rugat ca, în drum spre casă, s-o ducă cu mașina pe lîngă cimitir, deși asta însemna un ocol considerabil, căci adresa indicată de ea era într-o cu totul altă direcție.

Totuși au dat curs dorinței ei; în timp ce unul dintre prieteni era la volan, celălalt a vrut să discute mai îndeaproape cu ea.

Ajunși la cimitirul „Kembang Koening" (ceea ce înseamnă floare galbenă), fata i-a rugat să oprească, întrucît avea ceva de rezolvat aici. Oricît li s-a părut de ciudat celor doi ofițeri, au făcut întocmai; căci ființa cea delicată căpătase o paloare de moarte și era mai nervoasă ca oricînd.

Prietenii au mai văzut-o cufundîndu-se în întuneric, după care a dispărut brusc... Au căutat-o zadarnic.

A doua zi cei doi ofițeri s-au dus în căutarea casei indicate și au întrebat acolo de ea. Fiind priviți cu perplexitate, ei au

început s-o descrie exact pe tînără. Cei cu care stăteau de vorbă au izbucnit deodată în plîns. Erau părinții ei. Mama a adus în lacrimi o fotografie în care ofițerii au recunoscut-o clar pe fata din seara precedentă. Au aflat că fiica lor fusese accidentată mortal cu un an în urmă și că ieri se împlinise un an de la moartea ei.

Toate descrierile persoanei ei corespundeau exact — felul de a fi, expresia feței, rochia albă și pantofii, ca și domiciliul indicat.

Părinții au fost atît de răscoliți încît au solicitat deschiderea mormîntului cu acordul instanțelor competente. Au fost de față reprezentanți ai autorităților și medici.

Cînd s-a deschis sicriul, fata a fost găsită neintrată în putrefacție; zăcea în rochia ei albă ca zăpada, pe care se vedea pata de vin făcută în seara aceea. Pantofii albi erau murdari de noroi.

Această relatare, care mai are loc și în „Orientul îndepărtat“, n-ar fi dat un material prea rău pentru o nuvelă fantastică de E.A. Poe sau G. Meyrink. Toate amănuntele, mai cu seamă sfîrșitul — deschiderea mormîntului —, care trebuie să confere întregului o aparență de realitate, o împing în tărîmul fanteziei individuale. Faptele sînt ceea ce sînt; nu trimit dincolo de ele însele iar stratul arhetipal al sufletului nu este atins. Astfel, povestea iese din cadrul întîmplărilor evocate de noi pînă acum, care par, în comparație, aproape monotone. După rezultatele cercetării noastre însă, *lipsa caracterului arhetipal poate fi considerată o dovadă împotriva veridicității unei asemenea „întîmplări“ sau împotriva adevărului relatării.*

POSTFAȚĂ

Am ajuns acum la sfîrșitul expunerii mele. Nu mi-a fost în intenție să construiesc teorii care să rezolve pe deplin misterele în fața cărora ne pun fenomenele abordate. Unele au rămas învăluite în taină, vor rămîne poate așa pentru totdeauna. La fel de puțin a putut fi satisfăcută cerința de completitudine; căci, abstracție făcînd de numeroase forme de fenomene „oculte" care nu și-au găsit deloc expresie în scrisori, s-au ivit anumite întrebări de amănunt care nu au fost dezbătute.

Scopul lucrării de față a constat în schițarea unui drum care să ducă în felul lui la esența fenomenelor „oculte". E drumul unei *interpretări a fenomenelor* care este fundamentată pe psihologia jungiană a inconștientului. Rezultatul a fost evidențierea unui *sens al fenomenelor*. Ele nu *sînt* numai, ele și *spun* ceva — ceva ce merge dincolo de apariția lor imediată, dincolo de existența lor ca atare. Această funcție le plasează în categoria *simbolului*, oricare ar fi calitatea și modalitatea de explicare a esenței lor.

Pe lîngă interpretarea propriu-zisă a simbolurilor aparițiilor, s-a încercat, prin aplicarea conceptului jungian de *sincronicitate,* să se spună ceva despre producerea fenomenelor și legătura lor cu arhetipurile inconștientului colectiv.

Ca simboluri și rînduiri ale arhetipului în sine incognoscibil, fenomenele „oculte" stau — fie ele apariții de spirite, presimțiri, vise sau semne prevestitoare etc. — între lumea de aici și cea de dincolo, între inconștient și conștiință. Natura simbolului corespunde acestui „tărîm intermediar". El nu este „nici

abstract, nici concret, nici rațional, nici irațional, nici real, nici ireal. Este de fiecare dată ambele."[1] Privite din perspectiva naturii simbolului, fenomenele capătă o valoare specială: ele împărtășesc, după cum am încercat să arătăm, presimțirea unei unități a ființei.

[1] C.G. Jung, *Psychologie und Alchemie, Gesammelte Werke XII*, p. 328.

INDICE DE NUME

Agrippa v. Nettesheim 81
Albertus Magnus 212, 222
Augustin, Sfîntul 79
Avicenna 222

Balzac, H. de 43, 244
Barlach, E. 133
Bateman, F. 15
Bell, C. 235
Bender, H. 13, 14, 18
Bergson, H. 20
Beringer, K. 138
Boehme, J. 82
Bouissou, M. 26, 182, 222
Bozzano, E. 85
Breasted, J. H. 175
Burkhardt, H. 62

Carroll, L. 144
Carrington, H. 234
Ciuang Zi 196
Croiset, G. 16

Dante Alighieri 51, 70
Dietrich, A. 80
Dorneus, Gerardus 212
Dostoievski, F. M. 138
Driesch, H. 13–15
Droste-Hülshoff, A. v. 26
Dunne, J. W. 139, 142
Durrer, R. 70

Eckermann, J. P. 196, 219
Eckert, G. 93
Eckhart, Meister 81
Einstein, A. 137, 142
Englert-Faye, C. 128

Flammarion, C. 68, 69, 92
Fodor, N. 234
Formozis, P. E. 93
Franz, M.-L. v. 104, 115
Frei, G. 11, 183, 234
Frey-Wehrlin, C. T. 17
Frobenius, L. 51

Gay, K. 141
Giardino, Pietro 70
Goethe, J. W. v. 127, 181, 196, 197, 219, 222
Grabinski, B. 110–112, 118
Gurney, E. 67, 92, 97, 199

Hauffe, doamna, 26
Heim, A. 94
Heisenberg, W. 135, 142
Hermes Trismegistos 51
Herzog, H. 109, 134, 139
Hildegard v. Bingen 79
Hoffmann, E. T. A. 82, 244
Huber, G. 144
Hurwitz, S. 172
Huxley, A. 78

Infeld, L. 137
Iremonger, L. 140, 141

Jacobsohn, H. 173
Jaffé, A. 17, 18
Jeans, J. 210, 211
Jourdain, E. F. 139–141
Jung, C. G. 10, 11, 16–19, 21, 26, 33, 35, 38, 43, 47–49, 51, 57, 58, 73, 81, 82, 85, 86, 93, 94, 96, 97, 117, 119, 126, 128, 131, 132, 136, 143, 145, 169, 171, 173, 175, 179, 200, 204, 207, 209–212, 221, 222, 225, 244, 248

Kant, I. 196–198, 202
Kerényi, K. 49, 103
Kerner, J. 26
Koestler, A. 18

Lambert, G. W. 141
Leibniz, G. W. 143
Lévy-Bruhl, L. 223
Lie Zi 196
Luria, Isaac 73

Majer, M. 51
Mattiesen, E. 54, 87
Mechthild v. Magdeburg 79
Meyrink, G. 246
Moberly, C. A. E. 139–141
Moses ben Iacob, R. 172
Moses Cordovero 172
Müller, J. 106, 113, 118, 155
Myers, F. 67, 92, 97, 199

Napoleon Bonaparte 129
Nerval, G. de 43
Neumann, E. 41, 104
Nicolaus Cusanus 210
Nikolaus v. der Flüe 70
Ninck, M. 103
Novalis 244

Olivier, E. 139

Paracelsus 73, 74, 81, 82
Pauli, W. 16
Pavel, Sfîntul 34, 72
Perty, M. 129
Phaedrus 33
Platon 104
Pliniu cel Tînăr 108
Podmore, F. 67, 92, 97, 199
Poe, E. A. 246
Pratt, J. G. 239

Ranke, F. 61, 85
Rhine, J. B. 13–16, 18, 22, 142, 197
Rhine, L. E. 18, 40, 47, 69, 151
Rilke, R. M. 43
Ringger, P. 138
Rosenberg, A. 51

Scholem, G. 79
Schopenhauer, A. 20, 81
Soal, S. G. 15
Socrate 104
Spiera, Videlin de 70
Staudenmeyer, H. 59
Swedenborg, E. v. 143

Tauler, Johannes 79
Tenhaeff, W. H. C. 16
Thurston, H. 234
Tolstoi, L. 124, 125
Tyrell, G. N. M. 169, 171

Walther, G. 178, 179
Weiss, R. 61
Wereide, T. 180–182
Wilde, O. 156

Zosim de Panopolis 73

Prefață 7

Materialul 11
Colecția de scrisori 11
Utilitatea științifică a scrisorilor 13
Caracterul arhetipal al întîmplărilor 20
Omul și întîmplarea 22
Înzestrarea pentru întîmplări „oculte“ 22
Trăirea cu ajutorul simțurilor 28
Factorul destin în presimțiri și vise prevestitoare . . . 33
Lămuririle date de inconștient, vise despre moarte . . . 50
Spiritele. 61
Spiritele luminoase 63
Spiritele albe 88
Făptura fantomatică a „femeii albe“ 97
Însoțitorul morților și omulețul-spirit. 120
Relativitatea timpului și spațiului în inconștient 134
Spiritele nemîntuite 145
Spirite fără cap și chip 152
Promisiunea nerespectată 158
Fenomene de dedublare 167
a) Dublul (Alter-ego-ul) 167
b) „Vardögr“ 180
c) Călătoria sufletelor 182
Spirite a căror formă nu se deosebește
de cea a omului viu 184

„Apropierea“ spiritelor morților. Teoria kantiană a spiritelor 189
Fenomene sincronistice, vise prevestitoare, presimțiri, clarviziuni, „vestirea“ etc. 199
Rînduirea ingenioasă 199
Arhetipul ordonator 207
Exemple 213
Clarviziunea animalelor 235
Erori și povești cu fantome 240

Postfață 247

Indice de nume 249

Redactor
VLAD ZOGRAFI

Apărut 1999
BUCUREȘTI – ROMÂNIA
Tiparul executat la Regia Autonomă „Monitorul Oficial“